

GV

GEOGRAFSKI VESTNIK
GEOGRAPHICAL BULLETIN

63
1991

YU ISSN 0350-3895

GEOGRAFSKI VESTNIK

GEOGRAPHICAL BULLETIN

BULLETIN GÉOGRAPHIQUE

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE

BULLETIN FOR GEOGRAPHY AND RELATED SCIENCES

BULLETIN POUR GÉOGRAPHIE ET SCIENCES ASSOCIÉES

63

1991

Ljubljana, 1991

IZDALA IN ZALOŽILA ZVEZA GEOGRAFSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

*PUBLISHED BY THE ASSOCIATION OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETIES
OF SLOVENIA*

*PUBLIÉ PAR L'ASSOCIATION DES SOCIÉTÉS DE GÉOGRAPHIE DE LA
SLOVÉNIE*

Časopisni svet - Publishing Council - Conseil éditorial

mag. Rado Genorio, dr. Lojze Gosar, dr. Matjaž Jeršič, Karmen Kolenc-Kolnik, dr.
Milan Šifrer, Jože Žumer

Odgovorni urednik - Responsible Editor - Rédacteur responsable

dr. Andrej Kranjc

Uredniški odbor - Editorial Board - Comité de rédaction

akad. prof. dr. Ivan Gams, dr. Andrej Kranjc, mag. Karel Natek, Milan Natek, mag.
Marjan Ravbar, mag. Metka Špes, prof. dr. Igor Vrišer

Glavni urednik - Chief Editor - Rédacteur en chef

dr. Andrej Kranjc

Tehnični urednik - Technical Editor - Rédacteur technique

mag. Marjan Bat

Upravnik - Administrator - Administrateur

dr. Stanko Pelec

Izdano z denarno pomočjo

Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije

VSEBINA - CONTENTS - TABLE DES MATIERS

Uvodnik

Ivan Gams: Nekatere geografske stalnice Slovenije	7
<i>Some Geographical Constants of Slovenia</i>	22

Razprave - Papers - Articles

Vladimir Klemenčič: Tendence spreminjanja slovenskega podeželja	25
<i>Tendencies in Transformation of Slovene Rural Areas</i>	39
Andrej Mihevc: Morfološke značilnosti ponornega kontaktnega krasa v Sloveniji	41
<i>Morphological Properties of Contact Karst in Slovenia</i>	50
Milan Natek: Prebivalstvene značilnosti hribovskih kmetij v zgornjem Pohodju	51
<i>Population Characteristics of the Mountain Farms in the River Basin of the Upper Hudinja (NE Slovenia)</i>	66
Breda Ogorelec: Analiza morfoloških značilnosti vasi (primer aplikativne geografije)	69
<i>The Morphological Analysis of Villages (an Example of Applied Geography)</i>	79
Mirko Pak: Nekateri elementi razvoja prebivalstva Maribora	81
<i>Some Elements of population development in Maribor</i>	95

Razgledi - Scientific Review and Notes - Notes et comptes rendus

Marjan Cencen: Geografski teoretični pristopi k proučevanju nerazvitosti in njena opredelitev	97
<i>Geographical Theoretical Approaches to Researching Underdevelopment and its definition</i>	102
Vladimir Drozg: Gestalt teorija in geografsko proučevanje	103
<i>Gestalt Theorie und Geographische Forschung</i>	110
Daniel Rošek: Geografija in naravna dediščina	111
<i>Geography and Natural Heritage</i>	117

Metode - Methods - Methodes

Marko Krevs: Učinkovitost prikazovanja podatkov: na izbranih geografskih primerih	119
<i>Data Presentation Efficiency: On Chosen Geographical Cases</i>	134

Književnost - Review of Books - Notes bibliographiques

A. Gluck, H. Magel: Das Land hat Zukunft Neue Perspektiven für die ländlichen Räume (V. Drozg)	135
Karstologia 16 (A. Kranjc)	136
Andrija Bognar: Geomorfologija Baranje (J. Kunaver)	136
Werner Wellert: Geovokabeln, Geographic Kurzgefasst in 8 Hefen (F. Lovrenčak)	138
Regionalpolitik in Europa - das Beispiel der Peripheren, Grenznahen Gebiete (J. Zupančič)	139
Denis Rumley & Jonas Mingley: Geography of Border Landscapes (R. Genorio)	140
Zbornik referata jugoslovenskog simpozijuma Transformacija brdsko - planinskih prostora jugoslavije (M. Bat)	142
Acta carsologica 19 (A. Kranjc)	144
Srednja Evropa (I. Gams)	146
Geografski zbornik - Acta Geographica XXX(1990) (M. Orožen Adamič)	147
Geografski obzornik XXXVIII, št. 1-4 (M. Bat)	149
S. D. Matvejev: Naravni tipi predelov Slovenije in njihovo varstvo (F. Lovrenčak)	150
Nekateri vidiki proučevanja podeželja v Sloveniji in na Poljskem. Geographica Slovenica 21 (M. Natek)	151
Dušan Plut: Entropijska zanka (M. Špes)	153
Ujma. Revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, 5 (M. Natek)	158
Primorje. Zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov. (M. Natek)	160
Bela Sever: Pomurje A-Ž. Priročnik za popotnika in poslovnega človeka (M. Natek)	162
Enciklopedija Slovenije, 5. knjiga (A. Kranjc)	163
Timesov atlas sveta (M. Natek)	164
Andrej Kranjc: Dolenjski kraški svet (A. Mihevc)	169

Kronika - Cronicle - Cronique

Prof. France Planina - devetdesetletnik (J. Kunaver)	171
Prof. Hinko Uršič - osemdesetletnik (J. Kunaver)	172
Ob šestdesetletnici prof. dr. Boruta Belca (V. Bračič)	174
Ob šestdesetletnici Tatjane Šifrer (J. Turk)	175
Ob 350 letnici rojstva J. V. Valvasorja (1641-1693) (A. Kranjc)	177
Rudolf Fajgelj (1897-1991) (M. Natek)	178
Ob smrti Giorgia Valussija (Vl. Klemenčič)	179

Priznanja - odlikovanja	180
--------------------------------	------------

Zborovanja

Mednarodni simpozij "Problemi manjšin v obmejnih območjih" (M. Bufon)	180
Zasedanje "Commission on the Urban System and Urban Development" (M. Pak)	183
Francosko-slovenska okrogla miza o sredogorskem mediteranskem krasu (J. Vaudour, A. Kranjc)	185
2. simpozij Podkomisije za gorska in subpolarna območja "Razvoj in ekološki problemi v gorskih subpolarnih območjih" (M. Vojvoda)	186
3. simpozij Podkomisije za razvoj gorskih in subpolarnih območij v Bodlju na severnem Norveškem (M. Vojvoda)	187
Mednarodna konferenca o regionalizmu pri komisiji za svetovno politično karto v okviru Mednarodne geografske unije (IGU) (J. Zupančič)	189
Mednarodna konferenca o spremembah v okolju kraških predelov (I. Gams)	190
Medoddelčni seminar Oddelkov za geografijo FF v Ljubljani, PF v Mariboru, Katedre za gospodarsko geografijo in regionalno planiranje v Bayreuthu, Inštituta za kulturno geografijo Univerze v Frankfurtu in Geografskega inštituta PF v Peči (M. Pak)	191
Jugoslovanski simpozij "Transformacija hribovsko-gorskih predelov Jugoslavije (M. Natek)	192
Medinštitutski seminar Oddelkov za geografijo PF v Mariboru in FF v Ljubljani (M. Pak)	195

OPRAVIČILO!

Vsem bralcem naše revije in avtorjem prispevkov se opravičujemo za za morebitne napake do katerih je prišlo predvsem zaradi pomanjkanja časa, saj smo želeli nadoknaditi zamudo, s katero je revija izhajala v zadnjem času.

Uredništvo

U V O D N I K

UDK 913.943.712(497.12)

NEKATERE GEOGRAFSKE STALNICE SLOVENIJE

Ivan Gams*

Povzetek

Na zgodovino slovenskega naroda so vplivale naslednje geografske stalnice, ki izvirajo iz fizično-geografskih značilnosti in položaja njegovega ozemlja: razčlenjenost gorskega reliefa; stik štirih evropskih naravnogeografskih regij; slabi pogoji za kmetijstvo; položaj na stiku Srednje s Sredozemsko in blizu Jugovzhodne Evrope.

Izvirno znanstveno delo. Regionalna geografija. Historična geografija. Slovenija, Srednja Evropa.

SOME GEOGRAPHICAL CONSTANTS OF THE REPUBLIC SLOVENIA

Abstract

History of the Slovene nation is controlled by the following geographical constants which proceed from physico-geographical characteristics and position of its territory: relief dissection of mountainous land; contact of four European natural geographic regions; location on SE margin of the Alps at the lowest passes, strategically important for traffic between Central and South Europe; poor natural conditions for agriculture; situation at the transition of Central Europe to Mediterranean and near to South-East Europe.

Original scientific paper. Regional Geography, Historical Geography, Slovenia, Central Europe.

* Univ. prof. v pok., akademik, 61113 Ljubljana, Ul. Pohorskega bat. 185, Slovenija

Uvod

Uredništvo naše revije je jeseni 1991 sklenilo, da naj prvi članek prve številke GV, ki bo izšla v samostojni Republiki Sloveniji, spregovori o Sloveniji kot celoti. To je privedlo do tega članka, ki povzema glavnino misli iz pregleda Slovenije v mednarodni reviji *GeoJournal*, avgust 1991. Navedena je le glavnina uporabljene literature, saj bi s celotno preveč presegli dovoljeno dolžino. Če ni drugače navedeno, so pregledni podatki za republiko Slovenijo prevzeti iz Statističnih letopisov RS (=republike Slovenije).

Z besedo geografska stalnica mislimo tiste pogoje, ki izhajajo iz fizičnogeografskih razmer in položaja in ki vplivajo v daljši dobi na razvoj družbe.

Prva stalnica: močna reliefna razčlenjenost goratega ozemlja

Večino ozemlja zavzemajo hribovja. Dobra četrtina odpade na visoke kraške planote in nad nje se dvigajoča slemena.

Površje republike je pod svetovnim povprečkom nadmorske višine (580 m). Nad 1000 m, kjer je povprečna zgornja meja hribovskih naselij, je le še ena desetina površja in nad 1600 m le 2 %. Naravna zgornja gozdna meja je sicer malo višja (Lovrenčak 1986), dejanska meja pa je znižana antropogeno in zaradi skalnatih in gruščnatih terenov. Zato je 1600 m nmv blizu njenega povprečka. Ker pa pripada ozemlje alpidom, ki so ga vertikalni tektonski premiki po starem pliocenu intenzivno razkosali, so povprečne strmine nadpovprečne (nad 13°, Perko 1990). Na ravnine odpade le 1/6 ozemlja, ki pa so razdrobljene na dna večjih rečnih dolin in dna kotlin ter kraških polj (Gams 1983).

Tak relief je povsod po svetu pred zgraditvijo modernih komunikacij zaviral stike med ljudstvi in s tem pripomogel do ohranitve majhnih starih etničnih in verskih združb. V našem primeru je zadrževal jezikovno asimilacijo Slovencev s strani večjih sosedov, ki so jim v zgodovini vladali.

Relief ni bil ugoden za formiranje etničnih skupnosti niti v obsegu večjih porečij, ker širše doline večjih rek prekinjajo soteske, tako da gravitacijsko razpadejo v vmesne kotline (npr. vzdolž Save Bohinj, Ljubljanska, Litijska, Sevniška, Krška kotlina). Zato se tudi dialekti slovenskega jezika, ki jih je skupno 37, ne omejujejo na večja porečja glavnih rek Drave, Save in Soče. Zmogljivosti razmeroma majhnih ravnin niso dovoljevale rast velikih gospodarskih in upravnih središč, kar je dalo pečat naši zgodovini.

Po dobi preseljevanja narodov, v kateri je v 6. in 7. stoletju ozemlje na stiku Srednje, Južne in Jugovzhodne Evrope naselila jezikovno že artikulirana skupina Slovanov-Slovencev, je v ranem srednjem veku upravno-politično samostojnost dosegla največja kotlina, danes imenovana po Celovcu. Središče je bilo v večji nižini, ki zajema srednjo Krko in Glino (Grobniško in Gosposvetsko polje) in okoliško gričevje. Po takratni politični tvorbi Karantaniji so še dolgo imenovali vse Slovence Karantance. Zaradi pritiska Madžarov (Obrov), s katerimi so se Slovenci prvotno skupno naselili, se je Karantanija 743 priključila močnejšim Bavarcem in z njimi vred 745 prešla v Frankovsko državo.

Zaradi prevlade nemških kolonistov je Celovška kotlina že v srednjem veku prenehala delovati kot središčna slovenska pokrajina. Z izgubo avtonomnosti se je začela 12-stoletna doba, ko so ozemlju RS vladale državne tvorbe s središčem v večjih nižinah in kotlinah na obrobju, zlasti na Bavarskem, v Dunajski oz. Panonski kotlini (Dunaj, Budimpešta) ter v Beneško-furlanski nižini (Benetke, cerkveni patriarhat v Ogleju). Le enkrat samkrat se je v srednjem veku fevdalna oblast s središčem na današnjem ozemlju RS potegovala za vodstvo v širšem Podonavju, v času grofov, znanih v zgodovini po mestu Celju, središču Celjske kotline. Ambicije državnih knezov po državnem vodstvu pa so po nenadnem izumrtju družine hitro propadle.

V novem veku nastale nižje upravno-politične tvorbe, ki so zajemale ozemlje RS, so imela svoja središča v večjih kotlinah na robu: na nemškem ozemlju v Graški kotlini (dežela Štajerska, s središčem v Grazu), v Celovski kotlini (dežela Koroška, Celovec), v italijanski Gorici (grofija Goriška) na robu Furlanske nižine in v zadnjih stoletjih v največji avstrijski luki - v italijanskem Trstu (Primorska). Sedanja obalna regija v RS je skupno z ostalo Istro v 14.-19. stoletju spadala pod Benetke. Le kronška dežela Kranjska je imela svoje središče v največji slovenski kotlini (790 km²), imenovani po mestu Ljubljani. Kot v drugih kotlinah, je tudi v tej tektonsko grezanje v neogenu in kvartarju skoncentriralo rečno mrežo, koncentrične doline pa omogočajo prometno povezanost s široko okolico. Ta kotlina je postala v preteklem stoletju "Piemont" za zedinjevanje Slovencev. Z zamudo za drugimi narodi v Zahodni in Srednji Evropi se je šele na pragu 19. stoletja ustalil enotni slovenski knjižni jezik, čeprav izhaja prvi zapis v tem jeziku iz okoli leta 1000 in so bile prve knjige natisnjene že v dobi reformacije (16. stoletje). V 19. stoletju je prevladal naziv Slovenec za člana slovenskega naroda na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, Primorskem in v severni Istri. Čeprav so meje med nekdanjimi kronskimi deželami postale v ljudski zavesti nejasne in sporne, se še zdaj javljajo stremljenja, da bi imel slovenski parlament poseben zbor iz delegatov teh regij. Pri dvomilijonskem narodu je ta politična težnja očiten nasledek zavesti o nekdanji pripadnosti regijam, ki imajo svoje zasnove tudi v reliefni razbitosti.

Ločeno od ostale Slovenije je bilo Prekmurje, ki je od srednjega veka do l. 1918 živelo v sklopu Madžarske kot samostojne države ali v skupnosti z Avstrijo.

Po bolj demokratičnih volitvah v drugi polovici 19. stoletja so slovenske politične stranke v deželnem parlamentu dobile večino samo na Kranjskem.

Sredi 19. stoletja je nastalo gibanje, imenovano Zedinjena Slovenija, ki si je prizadevalo tudi za združitev etničnega slovenskega ozemlja v eni upravno-politični enoti. Šele tik pred razpadom Avstroogrske je razširilo program na zedinjenje z ostalimi jugoslovanskimi narodi, vendar še vedno v okviru Habsburške dinastije.

Pretežna goratost ozemlja RS je narekovala v vsej dobi kapitalizma in socializma smer notranjih migracij prebivalstva.

Zaradi neposrednih in posrednih ovir, ki jih predstavlja vzpeti svet za večino gospodarskih panog, in ker so se neagrarne dejavnosti razvijale pretežno na ravnem v dolinah in kotlinah, se je pred stoletjem sprožila vsem Alpam znana "erozija prebivalstva" s hribov. O tem tabela št. 1.

Tab. 1: Prebivalstvo po naklonu površja v letih 1880 in 1981 (Perko 1991)

Naklon površja v stopinjah	D e l e ž p r e b i v a l s t v a	
	1880	1981
0-1	15,1	28,1
2-5	19,8	21,4
6-11	32,6	25,9
12-19	25,3	14,9
20-30	7,0	4,5
nad 30	0,2	0,1

Istočasno se je prebivalstvo vedno bolj zgoščevalo v nižjih nadmorskih višinah, o čemer priča tabela št. 2.

Po prvi svetovni vojni je bila Slovenija vključena v agrarno Jugoslavijo, kjer so v severovzhodnem delu mnogo boljši pogoji za poljedelstvo kot v Sloveniji. Zlasti v rani

Tab. 2: Delež višinskih pasov in delež prebivalstva v letih 1880, 1981 in (predvidoma) 2001 (Perko 1991)

Višinski pasovi nadm. višina	Deleži površja %	D e l e ž p r e b i v a l s t v a		
		1880	1981	2001
0-200 m	9,0	14,6	14,5	15,6
200-400 m	31,2	51,1	59,7	65,6
400-600 m	23,0	22,1	17,8	15,5
600-800 m	15,6	9,5	4,2	2,7
nad 800 m	19,8	2,7	1,1	0,6

Opomba: med 200 in 400 m je največ fluvioglacialnih prodnih ravnin, kjer je prebivalstvena gostota nekajkrat večja kot v vzpetem svetu.

Tab.3: Sprememba rabe tal med leti 1900, 1960 in 1990

Vir: Statistični letopis RS; Melik 1963, 373; za 1990 katastrska uprava Slovenije.

Kategorija rabe tal	1900	1960	1990
	%	%	%
njiva in vrt	18,1	14,6	12,6
sadovnjak	-	1,4	2,0
vinograd	2,0	1,1	1,1
travnik	15,9	15,2	18,0
pašnik	17,0	13,9	10,4
gozd	41,6	47,3	48,5
nerodovitno, vodne površine, trstičja, močv.	5,4	6,5	5,1

Opomba: kategorije v zadnji vrstici so imele različna imena, za l. 1990 nerodovitne, zazidane, zelene površine.

povojni dobi komunističnega režima je zakasnila kmetijska mehanizacija, ki je drugod v Alpah nadomestila odhajajočo delovno silo s kmetij. Tudi zato so v R. Sloveniji upadle površine intenzivne obdelave v prid gozdu. O tem priča tab. št. 3.

Katastrska uprava kasni z registracijo sprememb v rabi tal. Zato je gozda domnevno že nad polovico površja RS, po neuradnih podatkih okoli 52 %. S tem deležem gozda je R. Slovenija v Evropi tretja najbolj gozdnata država, takoj za Švedsko in Finsko. V sredogorju je bilo pred dvema stoletjema okoli 1/3, danes pa že okoli 2/3 gozda.

Ozelenjevanje, to je spreminjanje njiv v travnike, je delno pogojeno s humidnostjo klime. Letnih padavin je v RS med 3500 mm (na južnem obrobju Julijskih Alp) in 800 mm (na SV ob madžarski meji, kjer so tudi najbolj skoncentrirane v poletnih mesecih kot posledica kontinentalne klime). Ker je letna evapotranspiracija med 450 mm in 750 mm (ob absolutnem razponu letne temperature med 14° ob morju in -1,8° v n.v. 2514 m), je starejša zemlja zakisana in na vododržni osnovi močvirna in oglejena. Zato je za poljedelstvo bolj rodovitna predvsem le mladokvartarna rjava zemlja na vodoprepustni podlagi, ki pa zavzema slabo desetino površja. Manj mokrotna je zemlja na pobočjih, kar dovoljuje v gričevju v primerni klimi vinogradništvo. Sušnejša je tudi na krasu (to je na vodoprepustnih karbonatnih kamninah, ki zavzemajo 4/10 površja - brez prodnih zasipov).

Druge stalnice - stik štirih evropskih makroregij

Iz sosedstva se v R. Slovenijo razširjajo in stikajo naslednje večje fizičnogeografske enote (sl. 1).

1. **Alpskemu gorstvu** pripada 4/10 Slovenije. Od tega zavzemajo visokogorske skupine Kamniško-Savinjske, Karavanke in Julijske Alpe 11 % RS. Podobno kot v ostalih evropskih Alpah sta tudi v RS v njih kmetijstvo kot poglavitno gospodarsko panogo v zadnjem polstoletju zamenjali industrija in rekreacija, vendar slednja v manjšem obsegu kot v ostalih evropskih Alpah. Sloni na smučarskem ter jezerskem turizmu in na gorništvu. Ker pripadajo visokogorske skupine Južnim Apneniškim Alpam in prevladuje apnenec, so vrhovi priostreni in strma pobočja skalnata ponekod še globoko pod klimatsko gozdno mejo, kar povečuje videz visokogorskega pejsaja in poslabšuje pogoje za kmetijstvo.

Večji del alpskega ozemlja pripada slemenasto dolinastemu hribovju (28,9 % RS). V kulturni pokrajini se ostro ločita dva dela. V dnu dolin in kotlin je obdelovalna zemlja sklenjena in gosta naselitev v obliki strnjenih vasi, v hribih pa prevladuje razložena in redka naselitev. Izjema so nekdanji rudarski kraji. Zaradi drobne tektonske razkosanosti so rudna ležišča gosta a majhna, primerna za drobno rudarjenje v preteklosti, ki je do danes zamrlo. Po petih stoletjih je izčrpan rudnik živega srebra v Idriji in delovanje zaključuje rudnik svinca in cinka v Mežici. Od mnogih premogovnikov se je ohranilo izkoriščanje do 150 m debelih skladov lignita v Velenjski kotlini (letno do 5 milj. ton) in rjavega premoga v okolici zdaj industrijskih mest Trbovlje, Hrastnik in Zagorje (1 milj. ton). Premog pokurijo predvsem termoelektrarne. Njihova proizvedena elektrika

Slika 1: Naravnogeografska delitev Slovenije

Figure 1: Physiogeographic regions of Slovenia

- 1 - Visokogorske Alpe
 - 2 - dinarsko območje
 - 3 - submediteransko območje
 - 4 - alpsko hribovje
 - 5 - subpanonsko območje
 - 6 - Ljubljanska kotlina
 - 7 - prehodno dinarsko-subpanonsko območje
- (Gams 1990)

- 1 - Alpine high mountains
- 2 - Dinaric area
- 3 - Submediterranean area
- 4 - Alpine (Subalpine) mountains
- 5 - Subpannonian area
- 6 - Basin of Ljubljana
- 7 - Transitional Dinaric-Subpannonian area

dosega proizvodnjo hidroelektrarn na Dravi, Savi in Soči in nuklearke v Krškem (ta je skupno lastništvo z republiko Hrvaško).

Alpsko hribovje, ki pripada Centralnim Alpam le v SV Sloveniji, se na vzhodu stika z gričevjem in ravninami subpanonske Slovenije. Novejša jugoslovanska geološka literatura prišteva k Dinaridom vse ozemlje Južnih Apnениških Alp. K alpskemu geotektonskemu sklopu naj bi spadalo le sredogorje in nižavje v SV Sloveniji. Slovenski geografi pa vztrajajo pri vzhodni alpski meji na stiku hribovja z nižavjem in južni alpski meji ob stiku s planotastim reliefom. Razmejitve Slovenije po reliefnih razlikah na alpski in dinarski del je že stara (Neumann 1882; Melik 1963; Ilešič 1979).

Največja zgostitev prebivalstva v slovenskem alpskem ozemlju je v Ljubljanski kotlini, ki je središčna in najbolj gospodarsko razvita regija Slovenije. V agrarni dobi je k zgostitvi pripomogla ne le najbolj razsežna ravnina v n. v. med 260 in 520 m, temveč tudi rodovitne prsti na karbonatnemrodu.

Ker so bile v preteklih stoletjih tesne vezi s severnejšimi in zahodnejšimi deli Vzhodnih Alp, od koder so v srednjem veku fevdalci naselili mnogo kolonistov, je kulturni pomen Alp v Sloveniji večji od njihovega deleža, kar je našlo svoj odraz tudi v slovenskem grbu s stiliziranim Triglavom.

S 4/10 ozemlja v Alpah in 44 % vsega prebivalstva, ki živi v njih, se RS glede deleža Alp uvršča za Avstrijo in Švico in je pred Francijo, Italijo in Nemčijo, ki imajo večje deleže ozemlja izven Alp (Gams 1990).

2. Subpanonska Slovenija se nahaja v severovzhodnem oglu Slovenije, ki moli v Panonsko kotlino. Prevladuje vinorodno gričevje iz slabo sprijetih terciarnih odkladnin neogenega panonskega morja. Vmes so večje kotline s pomembnimi mestnimi središči (Maribor 105.431, Celje 42.155, Novo mesto 22.618). To je gosto naseljena makroregija, kjer na 21,8% ozemlja živi domala 1/3 prebivalstva RS. Ugodna zemljišča za kmetijstvo so zlasti na fluvio-glacialnih terasah Mure, Drave in Savinje ter v lapornatem gričevju. Žal je te prednosti v polpretekli dobi zabrisala obmejna lega Pomurske ravnine, Ptujkega polja in vzhodne Krške kotline. SV Slovenija je kot makroregija gospodarsko najbolj zaostali del Slovenije.

3. Dinarski kras celinske Slovenije predstavlja severozahodni vogal Dinarskega gorstva, ki se med Savo in Jadranskim morjem nadaljuje proti JV do Albanije. Delež ozemlja (1/4) močno prekaša delež prebivalstva. Prevladuje kras na vodoprepustnih apnencih in dolomitih. Zato ni globjih dolin, ki v nekrškem hribovju z naplavnim dnom omogočajo sklenjene obdelovalne površine in gostejša večja naselja ter lajšajo promet. Do neke mere prevzamejo to vlogo dna kraških polj in uval, ki pa s svojo gorato okolico in skomnim obsegom (do 100 km² - Kočevsko polje) (Kranjc 1972) niso omogočili nastanka večjih središč od občinskih sedežev (po stanju 1991, torej pred upravno reformo). Nekoliko gostejša naselitev se veže na suhe doline in fluvio-kras, kjer so nekdanje dolomitnih pobočjih prevladovali pašniki. Na vmesnih čokatih slemenih in hrbatih prevladuje gozd, ki zavzema dobri 2/3 vse regije. Daje surovino lesni industriji, ki prevladuje ob kovinski. Od te podobe, ki je značilna za višji notranjski in zahodnodolenjski kras in kjer klima na planotah nad 700 m zmanjšuje možnosti za poljedelstvo, odstopata bolj poseljena nizka kraška Dolenjska ter ravniska Bela krajina.

4. Slovensko Primorje ali Submediteranska Slovenija je makroregija v zaledju Tržaškega zaliva. Je bistveno manjša (7,8%) od nekdanje avstroogrske dežele Primorske (z Goriškim). Po mediteranski stavbni dediščini, kulturah (v gričevju vinska trta, v obalni regiji tudi oljka) in kulturni zgodovini pripada Submediteranski/Mediteranski/Južni Evropi. Poleg flišnega ozemlja vključuje še planoto Kras. Njej podobno površje se vrtinja še v Podgrajsko podolje med Slavnškim pogorjem in Brkini, ki pomenijo klimatski prehod k celinski Sloveniji. SZ Primorje loči od morske obale 2 - 8 km širok pas, s katerim je italijanska Furlanija povezana s Trstom. Kot nadomestilo za Trst je poveljna Jugoslavija zgradila luko v Kopru (Capodistria) (5 milijonov ton tovara) in je obalno regijo z železnico povezala z zaledjem. Pomorsko podjetje premore okoli pol milijona BRT ladjevja za čezoceanski tovarni promet.

Ker segajo omenjene slovenske makroregije v široko sosedstvo, smo povezani tudi z narodi, ki bivajo tam v okviru naslednjih držav:

- naša alpska regija nas uvršča med šest držav, ki poleg RS segajo v Alpe (Avstrija, Italija, Nemčija, Švica, Francija);
- subpanonska makroregija nas povezuje s šestimi državami, ki si delijo Panonsko kotlino (Hrvaška, Srbija, Romunija, Madžarska, Češka in Slovaška, Avstrija);
- dinarska makroregija nas povezuje s sedmimi državami (Hrvaška, Srbija, Makedonija, Albanija, Grčija);
- Slovensko primorje nas zlasti z obalo uvršča ob bok okoli dvajsetim državam, ki segajo do Sredozemskega morja (s Črnim morjem vred).

Tretja stalnica: lega ob jugovzhodnem robu Alp ob najnižjih prevalih, strateško pomembnih za zveze med Srednjo in Južno Evropo

Lok Alp in Dinarskega gorstva, ki obdaja Sredozemsko kotlino na severni strani, se od Ligurske obale do dolin Morave in Vardarja, to je na razdalji dobrih 1500 km, zniža na 600 m samo enkrat, to je blizu stika obeh gorstev v RS, v Postojnskih vratih. Ob sedanji tehniki gradnje tunelov je pomen alpskih prevalov, in tudi postojnskega, zmanjšan. Bil pa je pomemben za zgodovino slovenskega naroda. V dobi preseljevanja narodov so preko ozemlja RS vdirala iz Srednje in Vzhodne Evrope "barbarska ljudstva" v Italijo. Večje srednjeveške in novoveške državne tvorbe s centrom v Zahodni in Srednji Evropi in z vladavino v Alpah so na svojem vzhodnem robu praviloma zajemala še Slovenijo.

V času dolgotrajnega Nemškega rajha je v novem veku ozemlje RS bilo del "Vzhodne marke", kasneje Avstrije, ki je Slovencem vladala do l. 1918. Dvanajst stoletij so Slovenci doživljali iste duhovne tokove in enak družbeni red kot ostala Srednja Evropa. Med 14. in 18. stoletjem je bil pod beneško republiko s Slovenci in Italijani poseljeni del Istre, ki je svoje zgodovinske meje s Kranjsko večkrat spreminjala. Kulturni in civilizacijski vplivi iz Sredozemlja pa so bistveno preoblikovali kulturno pokrajino tudi v ostalem slovenskem delu Avstrije. Gotika in barok sta najpogostejša stila na

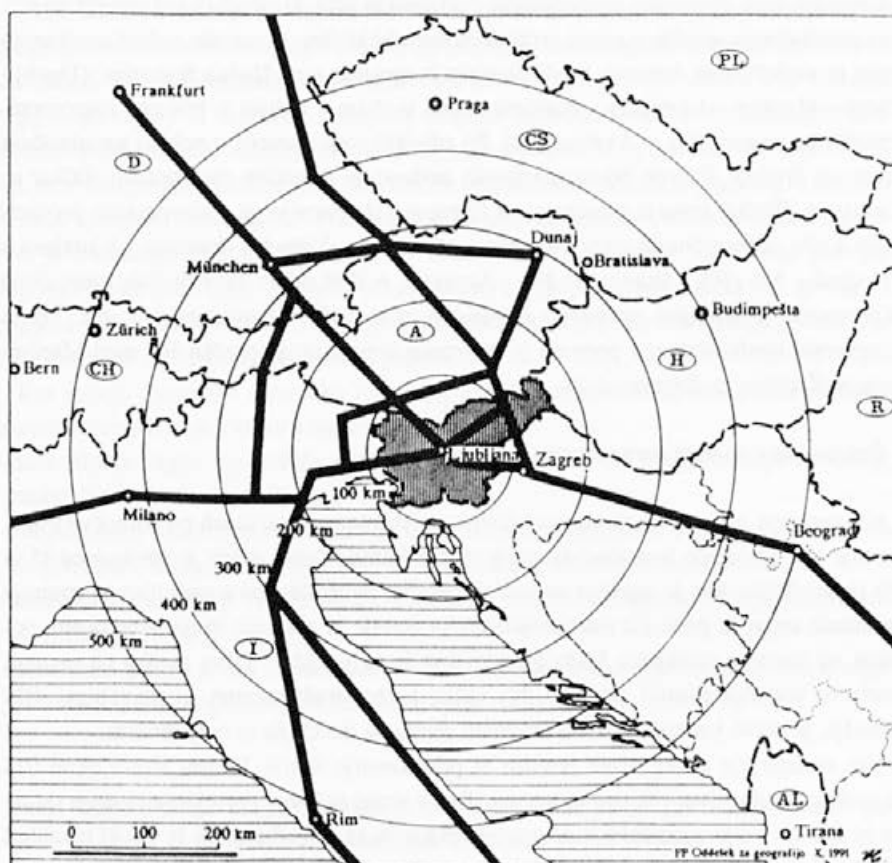
slovenskih tleh. Prometna pomembnost Postojnskih vrat, ki združujejo komunikacije iz kontinentalnega zaledja v smeri proti Sredozemski kotlini, je porasla v dobi merkantilizma in sledeči dobi železnic. Sredi 19. stoletja zgrajena t.i. "Južna železnica" (Dunaj - Graz - Maribor - Ljubljana - Postojna - Trst in dalje v Italijo) je bila ena najpomembnejših in najstarejših v Avstroogrski. Po oživitvi gospodarstva v nekdanj socialističnih državah Srednje Evrope bo ta magistrala nedvomno povečala svoj pomen. Odkar se Grčija in Turčija tesneje povezujeta z Evropsko skupnostjo, je v slovenskem prometnem križu pomembnejša smer München - Salzburg - Villach - Jesenice - Ljubljana - Beograd - Niš (Niš - Istanbul in Niš - Atene). 1. 6. 1991 odprt 7864 m dolg tunel skozi Karavanke je izboljšal povezavo slovenskih in avstrijskih avtomobilskih cest. Tretja magistrala mednarodnega pomena je phyrnska avtocesta, ki prečka RS med Mariborom in Krapino za Zagreb (sl. 2).

Četrta stalnica : slabi naravni pogoji za poljedelstvo

Na vzpetem svetu otežuje orno obdelovanje strmina, na ravninah pa zamočvirjenost zemlje kot posledica humidne do perhumidne klime. Vodni odtok je visok, med 15 in 80 l/s/km²/leto, kar je ugodno za vodno oskrbo, neugodno pa zaradi hitrega spiranja hranilnih snovi iz prsti. Že staropleistocenska zemlja je zakisana in na neprepustni podlagi na ravnem zaglejena. Najbolj rodovitna je za poljščine rjava zemlja na ravnem svetu z vodnoprpusno podlago. Na večini karbonatnih kamnin, ki zavzemajo 4/10 površja, je plitva kamnita prst, na uravnani zemlji pa debelejša in bolj glinasta.

Vse to omejuje obseg ornih površin in pridelovanje žitaric. Dežela uvaža okoli 1/15 potrebne hrane, zlasti pšenice in koruze. Ker v drugi polovici preteklega stoletja doma še ni bilo na voljo zaposlitve v neagrarnih poklicih, se je ljudstvo, ob še visoki nataliteti in ob že zmanjšani smrtnosti, izseljevalo v tujino, zlasti v Zahodno Evropo in Ameriko. Združitve v Jugoslavijo 1918 je pomenila močno vzpodbudo za deagrarizacijo.

Obenem z novo državo so se Slovenci prvič povezali z državno tvorbo s središčem v Jugovzhodni Evropi (v Beogradu). V novi, agrarni državi je bila Slovenija najbolj industrijsko razviti del (takrat so v naši industriji prevladovala kovinske, tekstilne in lesne panoge). V vsem času obstoja je država z visokimi uvoznimi carinami ščitila domačo industrijo, kar je pospešilo industrializacijo Slovenije. Po 1945 je komunistični režim tudi Sloveniji prinesel tako imenovano podružbljanje proizvodnih sredstev. Zaradi hribovitosti je ostala večina zemlje v privatni lasti (1989: 69% vse in 89% obdelovalne zemlje). Ostalo gospodarstvo je režim "socializiral" (izrazi za družbeni sektor so se menjali: državna, socialistična, družbena, samoupravna imovina itd). 1989 je bilo, če odštejemo zemljo, "podružbljenih" 94% vseh proizvodnih sredstev in v samostojnem delu je ostalo le 3,7% vseh zaposlenih. Kot v drugih komunističnih državah je režim tudi v RS forsiral predelovalno in težko industrijo (Vrišer 1990). V industriji in rudarstvu je bilo 1989 45,5% vseh v gospodarstvu zaposlenih. Po deležu zaposlenih si sledijo: proizvodnja električnih in strojnih aparatov, tekstilnih izdelkov, predelave kovin, strojegradnja itd. Zaradi starejše industrijske tradicije se je v RS razvila predvsem tehnično

Slika 2: Oddaljenost Ljubljane od večjih sosednjih mest.

Figure 2: The distance from Ljubljana to greater towns in vicinity.

zahtevnejša proizvodnja. Industrija RS je dala na jugoslovanski trg (1988) 44% vseh hladilnikov in televizijskih aparatov, 35% vseh radijskih aparatov, 50% papirja za tisk itd. Na RS, kjer je bivalo 8,4% vseh Jugoslovancev (1981), je odpadla 1/6 vsega narodnega dohodka (1981) in 15,7% družbenega proizvoda ter 18,7% družbenega proizvoda, doseženega v industriji in rudarstvu 1984. V povprečju zadnjih let je na RS odpadla ena četrtina konvertibilnega izvoza. Zaradi večje zaposlenosti, tudi žensk (46% vseh zaposlenih oz. 73% vseh zaposlenih v negospodarstvu 1987) je bil v RS življenjski standard nad jugoslovanskim povprečkom. 1985 so bili povprečni osebni dohodki v RS za 35,2% nad jugoslovanskim povprečkom. Zato je lahko RS zadnja tri desetletja pritegovala sezonske delavce iz drugih republik in nekateri od njih so se v RS trajno naselili. Zato je delež Slovencev upadel do 1981 na 90,5%. Med doseljenci prevladujejo Hrvati

(2,9%) in Srbi (2,2%). Bivajo največ v industrijskih in večjih turističnih krajih. Med neslovence spadajo kot avtohtono prebivalstvo obalne regije Italijani (1981: 2.187) in ob madžarski meji Madžari (9.496). V obeh teh predelih je dvojezičnost zagotovljena v uradih in šolah, v republiški skupščini pa tudi zastopstvo.

Zaradi lažje prodaje znotraj države se je slovenska industrija usmerila pretežno na domači trg (okoli 6/10) in jugoslovanski trg (ok. 1/4), v tujino pa izvažala le ok. 1/7 proizvodov. V izvozu so prevladovali električni stroji, vozila, kemični in kovinski izdelki, od kmetijskih pridelkov meso živine in perutnine, vino, hmelj, les itd.

Kot v drugih komunističnih državah Evrope je tudi v RS zaostal terciarni sektor gospodarstva, saj je odpadlo (1990) na industrijo čez 4/10 zaposlenih, na gradbeništvo 6,9, promet in zveze 5,9, trgovino 9,5, obrt in storitve 3,3, finance in poslovne storitve 4,4, izobraževanje 6,4% itd. Od vseh aktivnih je 1981 odpadlo 13,8% na kmetijstvo in ribištvo, 37,0 na industrijo in rudarstvo, 6,1 na gradbeništvo, 5,0% na promet in zveze, 8,3 na trgovino, 5,5 na obrt in osebne storitve, 5,3 na izobraževanje, kulturo in informacije, 5,3 na zdravstvo in socialno varstvo itd.

Leta 1991 se je začelo uvajanje lastninjenja "družbenih sredstev" in tržnega gospodarstva. Spremembe pa bo statistika registrirala šele čez leta. Konec 1991 se je število brezposelnih povečalo na 70-80.000 (30.9.1989 je bilo v "združenem delu" zaposlenih 849.296 oseb).

Peta stalnica : lega RS ob južnem robu Srednje Evrope, ob stiku s Sredozemsko in blizu Jugovzhodne Evrope

V času nacionalnega prebujanja narodov v večnarodni Avstriji oz. (v drugi polovici preteklega stoletja) Avstroogrske je pri takrat maloštevilni slovenski inteligenci nastajal odpor proti germanizaciji Slovencev. Občutili so kot krivico, da se je že v srednjem veku zaradi nemških kolonistov med redkimi slovenskimi naselji v Vzhodnih Alpah etnično slovensko ozemlje skrčilo z ok. 60.000 km² na 24.000. Proti jugu se je še vedno odmikala severna meja slovenskega jezika na Južnem Koroškem, kjer je bilo ob popisu 1.1910 še 82.000 Slovencev (V avstrijskem delu Koroške jih je zdaj, skupno s t.i.m. Vindišarji, po avstrijskem popisu 1.1981 okoli 17.000). Ko je zmagovita antanta 1918 Južne Slovane združila v novo državo, imenovano do 1. 1929 kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, je v Sloveniji vodstvo rimokatoliške cerkve in večina inteligence spremembo pozdravila v upanju na večje nacionalne in jezikovne pravice. Še zlasti, ker se je zmagovita italijanska vojska po razsulu Avstroogrske na 20 km približala Ljubljani in nato za plačilo udeležbe v prvi svetovni vojni okupirala do 1945 Jugozahodno Slovenijo.

Zastoj gospodarskega razvoja v osemdesetih letih, značilen za evropske komunistične države, je v Jugoslaviji poglobil nacionalne napetosti. Slovenci, ki so bili zgodovinsko navezani na prebivalstvo v sosednji Avstriji in Italiji, so tam opažali vedno večje razlike v življenjskem standardu, ki jim ga je prineslo življenje v medvojni kapitalistični in povojni komunistični Jugoslaviji. V obeh Jugoslavijah so želeli več samouprave in

manj poskusov, ustvariti enotni jugoslovanski narod. Slovenija se je prva v Jugoslaviji zavzela za človeške in narodne pravice Albancev na Kosovu, ki ga nekateri prištevajo med 29 najbolj kriznih žarišč na svetu (Mundro 1990). Nezadovoljstvo je privedlo do plebiscita, na katerem se je 23. 10. 1990 88,2 % prebivalcev RS izjavilo za samostojno in suvereno Slovenijo. Novoizvoljeni večstrankarski parlament je določil 6 mesečni rok, ko naj vlada pripravi zakone za osamosvojitve, ki jo je razglasila republiška skupščina 26. junija 1991. Naslednji dan se je pričela enotedenska vojna med slovenskimi oboroženimi silami in jugoslovansko armado. Po zamrznitvi je slovensko vodstvo v septembru nadaljevalo z osamosvojitvenimi ukrepi. Dolžina državne meje se je z osamosvojitvijo povečala za 546 km, kolikor meji RS s Hrvaško na kopnem (ostale meje so: z Madžarsko 88, Avstrijo 324, Italijo 202 km na kopnem in 23 km na morju. RS namreč pripada okoli 200 km² Tržaškega zaliva, v katerem mejimo s Hrvaško v dolžini 17 km) (Radinja 1990).

Geografi bolj kot drugi vemo, da so do odcepitve Slovenije od bivše Jugoslavije privedle tudi razlike v geografski sestavi in zgodovini jugoslovanskih narodov. Žal velik del svetovne javnosti ne pozna naslednjih dejstev.

1. Slovenija ni del Balkana oz. Balkanskega polotoka. Večina jugoslovanskih geografov je omejevala Balkanski polotok na severu s podonavskim nižavjem, točneje, z ravnino ob Donavi in Savi, in na SZ na Karlovško kotlino. Izraz Balkan pa je postal bolj pojem kot zemljepisno ime. Da se Slovenija razlikuje od Balkana, ugotavljajo pisci geografskih monografij o Jugoslaviji (Pechoux 1971, str. 215 z besedami: "La Slovenie n'a que bien peu des traits balkaniques...").

2. Slovenija ni del Jugovzhodne Evrope, h kateri uvrščajo Jugoslavijo zlasti nekateri evropski geografi (Detlev 1975, v nasprotju od Tietze 1989). Za Jugovzhodno Evropo so značilne ostaline večstoletne turške vladavine v kulturni pokrajini in v zamotani nacionalni ter verski sestavi prebivalstva z mnogimi etničnimi otoki sredi večinskega prebivalstva, kar je v letu 1991 privedlo do vojne na Hrvaškem.

3. Slovenija ni del Vzhodne Evrope, kamor še uvršajo našo deželo na osnovi že odstranjene železne zavesе tudi nekateri nove geografske regionalne monografije sveta (Norris 1990) in Evrope (Pinder 1990).

Kljub 45 letni pripadnosti Jugoslavije in Slovenije sovjetskemu komunističnemu režimu, ki ga je omilil po l. 1948 izstop KP Jugoslavije iz komunistične internacionale in spor s KP SZ, smo se Slovenci vedno uvrščali med Srednjeevropce in geografi smo to znanje razširjali v srednjih šolah (Gams 1983).

Če bi dele sveta uvrščali v makroregije po trenutnem družbenem redu, bi ozemlje RS po naselitvi Slovencev pripadalo kaj različnim delom Evrope. O tem tabela št. 4.

Zanesljivejša osnova za vključevanje dežel v makroregije Evrope je poleg lege regionalnogeografski splet z vidno prvino v kulturni pokrajini. Po njej, zlasti po stavbni dediščini, pripada nižinska Jugozahodna Slovenija Submediteranski oz. Južni Evropi (Gams 1990), ostala Slovenija pa k Srednji Evropi.

Po sedem desetletjih bivanja v Jugoslaviji javno mnenje v RS soglaša s karakteristiko Jugovzhodne Evrope, kot jo je zapisal H. Sundhaussen (1991, št. 5, str.4) v uvodu

Tab. 4: Pripadnost ozemlja RS makroregijam Evrope po principu družbenega reda oziroma vključenosti v državno tvorbo glede na njeno upravno središče po naselitvi Slovencev.

Naša era	Pripadnost RS k makroregijam Evrope	Pripadnost državam
0 – 568	Južna (Sredozemska)	Konec rimske vladavine. 568 razrušenje Emone.
745–12. stol.	Zahodna Evropa	Vključitev Slovencev (Karantancev) k Bavarski in z njimi v Frankovsko državo.
12.stol.–1809	Srednja Evropa	Slovenija v Nemškem cesarstvu oz. v novem veku v vedno bolj samostojni Avstriji. Dve robni pokrajini pod Benetkami oz. Madžarsko.
1809–1813 (s prekinitvami)	Zahodna+Srednja Evropa	V okviru francoskih "Ilirskih provinc " RS v zahodni, v ostalem avstrijskem delu v Srednji Evropi.
1813 – 1918	Srednja Evropa	Avstrija oz. Avstro – Ogrska monarhija.
1918–1941	Jugovzhodna Evropa	Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, od 1929 monarhija Jugoslavija.
1941–1945	Južna+Srednja Evropa	Slovenijo okupirata Italija (J in JZ Slov.) in Nemčija, ki izvede aneksijo S Slovenije
1941–1990	Jugovzhodna oz. Vzhodna Evropa	Komunistični režim. l. 1948 jugoslovanska KPJ izključena iz kom. internacionale, spor s SZ
Po 1990	Srednja Evropa	Neodvisna republika Slovenija.

svojega članka: "Predstavitev razvoja v štirih državah Jugoslaviji, Romuniji, Bolgariji in Albaniji, od ustanovitve države do sedanjosti pojasnjuje, da niso uspeli ne v medvojni dobi niti v štiri in pol desetletjih "socializma" rešiti problemov : nacionalnih napetosti, latentnih mejnih konfliktov, gospodarske zaostalosti, in pomanjkanja stalne politične kulture obremenjuje izglede za prihodnost regije ".

Slovenija nima večine teh karakteristik. Nima nacionalno spornih meja in nacionalno pomešanega prebivalstva. Vse druge jugoslovanske republike so imele nacionalno bolj mešano prebivalstvo od Slovenije. 1981 so predstavljali Slovenci 90,5% vsega prebivalstva RS. Na Hrvaškem je bilo Hrvatov 75,1%, v Makedoniji Makedoncev 67%, v republiki Srbiji Srbov 66,4% (v ožji Srbiji 85,4%). Narodnostno še bolj mešano je prebivalstvo Republike Bosne in Hercegovine in AP Vojvodine. Po 1981 pa se je narodnostna sestava rahlo spremenila (Klemenčič 1991).

Kot pomoč pri preraščanju jugocentričnega pogleda na lego Slovenije so na skici (sl. 2) vrisani krogi, ki pomagajo presoditi oddaljenost večjih mest. Ljubljana je približno enako oddaljena od Beograda kot od Züricha, Rima in Prage. Približno enako so oddal-

jeni Niš, Frankfurt, Strassburg in Krakov. Do Berlina je le malo dlje kot do Skopja, do Titograda dlje kot do Frankfurta. Ancona, Salzburg in München so bližji od Splita in Sarajeva. Najbližja prestolnica sosednje države je Zagreb, ki ima nekaj funkcij, ki jih Ljubljana ne premore (poslaništva ipd), čeprav je od nje približno enako oddaljen kot Celovec in Trst.

Te razdalje niso navedene, da bi nam odtuževale jugoslovanske narode, s katerimi smo živeli sedem desetletij in ki so nam jezikovno bližji. Pomagajo naj le objektivni oceni lege Slovenije blizu geografskega središča Evrope, ki je na Moravskem. Od Ljubljane je oddaljeno slabih 400 in od severne meje RS slabih 300 km. Geografi zato moderno parolo, da moramo "v Evropo", smatramo za potrebno usmerjenost v zahodno in delno srednje evropski gospodarski in demokratični režim in nič več.

V poglavju o položaju je A. Melik (1935, 6 in 10) zapisal: "Naša dežela leži v področju stikov, prehodov in razpotij; take dežele usoda pa je, da jo priključijo zdaj na eno, zdaj na drugo ali tretjo stran ali celo na vsako nekoliko, v razmerju s tem, od kod prihaja močnejša politična dinamika. Potrebno je računati na povečan pritisk v smeri od Podonavja ter srednje Evrope na pot do Jadrana po sledih nekdanje posesti". Slaba tri desetletja potem, ko je Melik te trditve ponovil v Sloveniji 1963, v Podonavju in v srednji Evropi ni več hegemonistične velesile in evropske države so pristale na mirna reševanja vseh spornih vprašanj. Prva neodvisna slovenska vlada v oktobru 1918 je mogla izbirati samo med Avstrijo in Jugoslavijo. Druga vlada, določena l. 1945, ni imela več te izbire, čeprav je vodilo slovensko partizansko vojsko slovensko vodstvo v slovenskem jeziku. Na demokratičnih volitvah l. 1990 izvoljena republiška skupščina (in v njej vlada) pa sta se prvič v narodovi zgodovini lahko odločili za neodvisnost RS.

Načela o miroljubnem in enakopravnem sožitju evropskih narodov so še mlada, sprejeta na ravni vodstev držav. Da bi ta načela postala prepričanje ljudstev v vsej Evropi in tudi pri nas, je dolžnost učiteljev in zlasti geografov. Predmet našega raziskovanja in poučevanja je pokrajina kot splet naravnih in družbenih dejavnikov, torej kot edinstvena in neponovljiva tvorba, katere sestavni del so tudi ljudstva. Taka kot so, so nastala v posebnem okolju in s posebno zgodovino. Zato so vredna spoštovanja in nevredno naše stroke je, da bi jih vrednotili in nanje gledali z vidika naroda, ki živi v drugačnem okolju in ima za sabo drugačno zgodovino. Samo z vzgajanjem medsebojnega spoštovanja ljudstev in človeka kot tvorbe časa in prostora ustvarja pogoje, v katerih je zagotovljena lepša prihodnost našemu, kot tudi vsem narodom sveta.

Literatura:

- Detlev, G. K. (ed), 1975: Jugoslawien. Südeuropa I Handbuch, Vandenhoeck-Ruprecht, Göttingen.
- Gams, I., 1983: Landschaftsökologische Gliederung Sloweniens. Klagenfurter Geographische Schriften, Institut für Geographie d. Universität f. Bildungswissenschaften. 4, Klagenfurt.
- Gams, I., 1983: Geografske značilnosti Slovenije. MK, Ljubljana.

- Gams, I., 1990: Slovenija na stičišču srednje, južne in jugovzhodne Evrope. *Traditiones*, Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, SAZU, Ljubljana.
- Gams, I., 1991: The Republic of Slovenia - Geographical Constants of the New Central-European State. *Geojournal* 24.4., Dordrecht/Boston/London.
- Ilešič, S., 1979: Pogledi na geografijo. Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Klemenčič, V., 1990: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Jugoslavije v novešem razdobju. 5. Ilešičevi dnevi 22-23.2.1991, *Geografija v šoli* 1, Oddelek za geografijo FF in Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana.
- Kranjc, A., 1972: Kraški svet Kočevskega polja in izraba njegovih tal. *Geografski zbornik* XXI, SAZU, Ljubljana.
- Lovrenčak, F., 1986: Zgornja gozdna meja v Julijskih Alpah in na visokih kraških planotah Slovenije. *Geografski zbornik* XXVI, SAZU, Ljubljana.
- Melik, A., 1935, 1963: Slovenija. Slovenska matica, Ljubljana.
- Munro, D., 1990: World Record of Major Conflict Areas. Ed. Arnold, London-Melbourn-Auckland.
- Neumann, C., 1882: Die Grenzen der Alpen. *Zeitschrift d. Osterr. Alpenverein* (13).
- Norris, R., 1990: World Regional Geography. West Publishing Comp. St. Paul et al.
- Pechaux, R.Y., 1971: Les Balkans. Press Universitaires de France, Paris.
- Perko, D., 1990: Digitalni model reliefa Slovenije. *Geografski obzornik* (38), 1, Ljubljana.
- Pinder, D., 1990: Western Europe, Challenge and Change. Belhaven Press, London, New York.
- Radinja, D., 1990: Dimenzije Tržaškega zaliva in varovanje naravne dediščine. *Primorje*, 15. zborovanje slovenskih geografov, Portorož.
- Turnock, D., 1990: The Human Geography of Eastern Europe. London - New York, 1990.
- Statistični letopis republike Slovenije (1979-1990). Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana.
- Sundhaussen, H., 1991: Südosteuropa. Eine historisch-geographische Abhandlung zum Verständniss Aktueller Probleme, *Praxis Geographie*, 21, H.5.
- Tietze, W., 1989: What is Germany-What is Central Europe (Mitteleuropa)? *Geojournal* 19, 173-176.
- Vrišer, I., 1990: Ekonomskogeografska regionalizacija republike Slovenije (na podlagi vplivnih območij centralnih naselij in dejavnostne sestave prebivalstva), *Geografski zbornik* XXX, SAZU, Ljubljana.

SOME GEOGRAPHICAL CONSTANTS OF SLOVENIA

Ivan Gams

(Summary)

By geographical constants those conditions are meant which proceed from physico-geographical characteristics and position and which influence the development of the society for a longer period of time.

First geographical constant: Relief dissection of the mountainous land.

Today's capital of the Republic Slovenia (=RS) (20,256 km², 2 million inhabitants) is in the largest and central mountain basin (Basin of Ljubljana) which has in the formation of the Slovene nation the role of Piemont. Since larger basins and plains are situated outside of the RS, in modern times the capitals of the administration units which divided the Slovene territory, were within the neighbouring nations. This and the dissection of the relief hindered the formation of the nation as a political unity. The movement for the unite Slovenia began but in the middle of the last century.

Due to the steep slopes and "population erosion" the percentage of the population living on the plains (0-5%) has increased from 34,9 to 49,5% in the period 1880 - 1981. Thus the share of inhabitants in the altitude belts 200-600 m is increased from 73,2 to 77,5% and higher decreased from 12,2 to 5,3%.

Second constant: Contact of four European natural geographic regions (fig. 1).

These are: 1st, The Alpine mountains (high and middle mountains) with 4/10 of the territory and 44 % of all inhabitants. With this percentage Slovenia ranks after Austria and Switzerland and before France, Italy and Germany; 2nd, Subpannonian Slovenia with 22 % of the territory and 1/3 of its population is the economically most underdeveloped region; 3rd, To the Dinaric Karst belongs 1/4 of territory but far less population; 4th, Slovene Littoral comprises 1/8 of the territory. The 47 km long coast of the Triest Bay is the window of the country to the Sea. By its macroregions Slovenia is associated with five other Alpine countries, six countries of the Pannonian basin, seven countries with land in the Dinaric Karst and about twenty countries which share the Mediterranean coasts (with Black sea).

Third constant: Location on SE margin of the Alps at the lowest Alpine pass, strategically important for the past traffic between Central and Southern Europe.

The bow of the Alps and Dinaric mountains, which encircles the Mediterranean basins in the North, has in the whole distance of 1500 km the lowest pass in the Gate of Postojna (600 m s.l.) in Slovenia. In the Holy Roman Empire or the German Reich the territory of RS was part of its Eastern Province and later of Austria which has built in the middle of the last century along the "marginal Alpine route" the railway Vienna - Graz - Ljubljana - Postojna - Trieste, and continuing further to Italy. This traffic line is recently less important than the line Munich - Salzburg - Villach (tunnel Karavanke) - Jesenice - Ljubljana - Belgrad - Niš and further on Niš - Istanbul and Niš - Athens. The important position of RS in the traffic and tourism is reflected in the following statistics: in 1990, 101,957,000 travellers crossed the state borders to Italy

(202 km), Austria (324 km) and Hungary (88 km)(The border to Croatia is 546 km long).

Fourth constant: poor condition for agriculture.

The annual precipitation is between 3,500 mm on the southern margin of the Julian Alps and 800 mm in East by the Hungarian border. The annual evapotranspiration is appr. between 450 and 750 mm, run-off between 15 and 80 l/s/km². As a consequence of perhumid and humid climate soil even on Oldquaternary sediments is acid. The best soil covers young Wurmian and Holocene sediments and takes only 1/8 of the surface of RS. Due to the acid soils as gley, rendzina and ranker soils and due to the steep slopes forests take about 52% of RS. With this percentage Slovenia is the third most forested European country, following by Sweden and Finland. In 1990, field and gardens take 12,6, meadows 18,0, and pastures 10,6% of the surface.

Decreased mortality and still high natality at the end of the agrarian period (in the second half of the 19th century) provoked stark emigration to the western European and American countries. New impetus for more intensive industrialisation was given by reunion in the agrarian state of Serbs, Croats and Slovenes in 1918 (after 1929 Yugoslavia) after the fall of Austrian - Hungarian empire. In 1989, 45,5 % of people employed worked in industry and mining. The tertiary economic sector is less developed.

With exhausted mineral deposits (5 mil. tons of lignite, 1 mil. tons of brown coal) Slovenia is economically strongly dependant on import of mineral deposits and export of products.

Fifth constant: Place of Slovenia in regional geography of Europe.

After 1945 the predominant number of the European and world geographical monographs divided Europe into two parts to both side of the iron curtain, to Western and Eastern Europe. Slovenia as a part of the communist Yugoslavia was considered as a part of the Eastern Europe and in the same time as a part of the Balkan peninsula (in reality, its NW border in the lowland of Karlovac is outside of Slovene territory). Those geographers which recognised South Eastern Europe as a special part of Europe (Rumania, Bulgaria, Albania, Yugoslavia) consider the Slovenia as a part of it. It is characterized by the remnants of the long Turkish occupation which ruled in the SE Yugoslavia till 1912. But Slovenia experienced Turkish invasions but never the Turkish occupation. In the Slovene geography the cultural landscape is the most decisive for the incorporation of a country to different macroregions of Europe. In Slovenia it developed during the 12 C of life within the middle European states. The effects of the 45 years long communist regime of Yugoslavia on the cultural landscape and society in RS are now slowly disvanishing. This period is only a small part in the history of the Slovene nation which was under the states in different parts of Europe (see table 4).

Table 4: Appartaining of the territory of RS in our era to macroregions of Europe according to the state capital.

Our era (appr. scheme)	Appartaining of RS to macro- regions of Europe	Appartaining of the territory of RS to states
Sec.half of the 6. C. 568-12th C.	South Europe Middle Europe, Western Europe	Beginning of Slovene settling. End of Roman rule United with Central-European Slavs (King Samo), in autonomous Carantania; with Bavaria in Frankish Empire.
12th C.-1809	Central Europe South Europe	The German Empire; in the Modern ages part of the ever more autonomous Austria. Border areas under Venetian or Hungarian rules respectively.
1809-1813	West and Central Europe	France (Illyrian Provinces), the rest in Austria.
1813-1918	Central Europe	Austria, Austro-Hungary.
1918-1941	South-East Europe	Yugoslavia, SW of Slovenia in Italy.
1941-1945	Central and South Europe	Slovenia occupied by Germany, Hungary and Italy.
1945-1990	South-East, East Europe	Yugoslavia under the communist regime.
After 1991	Central Europe	Republic of Slovenia.

RAZPRAVE - PAPERS - ARTICLES

UDK 911.3:312:911.375.631(497.12)

TENDENCE SPREMINJANJA SLOVENSKEGA PODEŽELJA

Vladimir Klemenčič*

Povzetek

V prispevku je osvetljen proces prostorske diferenciacije slovenskega podeželja, ki se je pod vplivom industrializacije v zadnjih treh desetletjih zdiferenciralo na tri območja. Na območje koncentracije prebivalstva in gospodarstva živi pretežno neagrarno prebivalstvo, prevladuje pa sekundarni sektor pred terciarnim. Na območjih praznenja se število prebivalstva konstantno zmanjšuje, zato prihaja do razpada demografske strukture in propada kulturne pokrajine. Med obema omenjenima območjema pa se je izoblikovalo prehodno območje, na katerega pa se postopoma širi območje koncentracije. Prebivalstvo je pretežno polkmečko, njihovo število pa stagnira.

Izvirno znanstveno delo. Geografija prebivalstva, podeželje, Slovenija.

TENDENCIES IN TRANSFORMATION OF SLOVENE RURAL AREAS

Abstract

The paper clarifies the process of spatial differentiation of Slovene rural areas. Under the influence of industrialization they have been formed into three distinct area types during the last three decades. Mostly nonrural population lives in the area of population - and economy concentration, while the secondary sector of economy prevails over the tertiary one. The number of population in the areas of emptying has constantly been in decline, which results in collapse of demographic structure and

* Dr., red. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Slovenija

decay of cultural landscape. Between the two mentioned types, the transitional type has been formed into which the type of concentration is gradually penetrating. Semi-rural population prevails and its number is stagnant.

Original scientific paper. Demography, Rural Areas, Slovenia.

Oblikovanje tipov demografskih področij

1. Uvod

Slovensko podeželje je pod vplivom industrializacije in razvoja ostalih neagrarnih dejavnosti v zadnjih treh desetletjih močno spremenilo celotno prostorsko strukturo in sicer tako v elementih gospodarske strukture in strukture prebivalstva kakor tudi v svoji funkciji in zunanji podobi (Klemenčič 1987). Medtem, ko je v slabih štiridesetih letih, v obdobju 1953 - 1981 delež kmečkega prebivalstva nazadoval od dobrih štirih desetlin na slabih 10%, je delež mestnega prebivalstva narasel za okrog 20 % in sicer od dobrih treh desetlin na skoraj polovico. Zaradi pospešene deagrarizacije pa računamo, da je delež kmečkega prebivalstva v Sloveniji do leta 1991 upadel celo pod 4 %. Zato na obsežnih območjih jugozahodne, kraške Slovenije skoraj ni več čistih kmetij, tako, da so nekmečka, polkmečka ali ostarela kmečka gospodinjstva v veliki prevladi. Slovenija se je po letu 1961 tudi spremenila iz emigracijskega v imigracijsko območje prebivalstva ostalih jugoslovanskih republik in pokrajin, v tem obdobju pa se je slovensko prebivalstvo tudi pričelo razseljevati iz mest na širša ali ožja območja, v mesta pa se je v glavnem doseljevalo prebivalstvo iz drugih jugoslovanskih republik in pokrajin.

Vendar pa to spreminjanje prostorske strukture ni bilo enakomerno na vseh območjih Slovenije. Podobno kot v ostalih razvitih evropskih deželah, so se na podeželju, glede na intenzivnost preoblikovanja prostora agrarne družbe v prostor pretežno industrijske družbe, izoblikovali različni tipi prostorskih struktur. Tako so se na eni strani izoblikovala široka, socialno-ekonomska ter prostorsko že bolj ali manj urbanizirana in s tehnično ter socialno infrastrukturo opremljena območja koncentracije gospodarstva in prebivalstva, ki danes iz ravnin in dolin že segajo tudi na zunanje robove hribovitega alpskega, kraškega in gričevnatega sveta, na drugi strani pa, predvsem na perifernih območjih alpske in predalpske hribovite severozahodne Slovenije ter na terciarnem gričevju severovzhodne in jugovzhodne Slovenije, gospodarsko slabo razvita območja praznenja in razkroja kulturne pokrajine.

2. Glavni dejavniki in elementi preobrazbe podeželja

Na preobrazbo slovenskega podeželja je, z oblikovanjem urbaniziranih območij s koncentracijo prebivalstva, gospodarskih in negospodarskih dejavnosti ter ustrezno

razvito socialno in tehnično infrastrukturo ter z oblikovanjem območij praznjenja, razseljevanja in deagrarizacije s pomanjkljivo socialno in tehnično infrastrukturo, v medsebojni soodvisnosti vplivala vrsta dejavnikov, med katerimi gotovo igra najpomembnejšo vlogo policentrično zasnovan koncept socialno-ekonomskega in z njim povezanega prostorskega razvoja. V okviru policentričnega razvoja sodi med glavne nosilce preobrazbe slovenskega podeželja postopno širjenje krajev z industrijo, ki so se v zadnjih treh desetletjih bolj ali manj enakomerno razvili na skoraj celotnem ozemlju Republike Slovenije. Tako se je v obdobju med leti 1951 - 1984 število krajev z industrijo več kot podvojilo (od 162 leta 1951 na 384 leta 1984), število zaposlenih v industriji pa se je v enakem obdobju povečalo od 117.530 na 364.643. Od industrijske in v ostalih panogah gospodarskih dejavnosti zaposlene delovne sile prebiva izven kraja svoje zaposlitve več kot 50 % vseh zaposlenih. Prav ti dnevni migranti, ki prebivajo na podeželju, predstavljajo v veliki meri tisto socialno skupino prebivalstva, ki na območjih koncentracije na podeželju v največji meri vpliva na spreminjanje podobe kulturne pokrajine. Do teh sprememb prihaja predvsem zaradi adaptacij stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij v jedru vaških naselij ter z izgradnjo novih stanovanjskih hiš mestnega tipa na nekdanjem vaškem zemljišču na robu agrarnih naselij ali pa ob cesti, ki povezuje vasi s kraji zaposlitve.

Ob preobrazbi ožjih obmestnih in obmejnih območij pa se v zadnjem času na nekdanjih kmetijah in gospodarskih poslopih vse bolj uveljavljajo mali obrtno-industrijski obrati zasebnega sektorja, ki vnašajo s svojimi funkcijami nove elemente v zunanjo podobo teh, do še pred dvema desetletjema skoraj agrarnih naselij.

Na oblikovanje prostorsko diferenciranega razvoja podeželja je glede na njegovo usmerjenost in doseženo stopnjo gospodarskega razvoja ter urbanizacije odločilno vplivala tudi kmetijska politika, ki je vse do zadnjih let z raznimi zakoni ovirala razvoj zasebnega, tržnega kmetijskega gospodarstva in podpirala v glavnem le družbeno kmetijstvo. Veliko oviro je pomenila predvsem omejitev velikosti zasebnih kmetij na največ 10 hektarjev. V težnji po oblikovanju velikih sklenjenih družbenih kompleksov, se je z neprostoovoljnimi ali le na pol prostoovoljnimi odtujevanjem zemlje zasebnim kmetom na ravninskih območjih Slovenije že tako ali tako slaba zemljiška struktura še poslabšala. Poleg omejevanja velikosti zasebnih kmetijskih obratov pa je na slabšanje zemljiške strukture v vseh letih po drugi svetovni vojni vplivalo še drobljenje posesti med dediče. V večini primerov je tako eden od dedičev podedoval del kmetije, del njivskega ali travnatnega sveta na večjih ali manjših parcelah pa je bil razdeljen ostalim dedičem, ki so si na tem zemljišču zgradili svoje nekmečke hiše, na manjšem kosu zemlje pa pridelujejo zelenjavo, vrtnine pa tudi sadje. Tisti dediči, ki pa so se odselili v mesta, pa so na podedovani parceli pogosto zgradili počitniško bivališče. Ta pojav je razširjen zlasti v zahodnem delu Slovenije na terciarnem, gričevnatem zaledju Kopra in Nove Gorice ter v vseh vinorodnih območjih severovzhodne Slovenije, zlasti na vzhodnih obronkih Pohorja, v Slovenskih Goricah, Halozah in na Goričkem v Prekmurju. Na vseh teh območjih lastniki počitniških bivališč obnavljajo vinograde ter ob tem še pridelujejo sadje in zelenjavo. Motivi za obdelavo zemlje ob počitniškem biva-

lišču so zelo različni in se prepletajo s težnjo po rekreaciji in s težnjo po pridelavi biološko čiste hrane za lastne potrebe, včasih pa tudi za trg.

Na račun urbanizacije s širjenjem naselij ter prometne in druge infrastrukture se je obseg kmetijske zemlje v zadnjih tridesetih letih močno skrčil. Tako se je na primer v letih 1954 - 1981 zmanjšala površina njiv in vrtov za kar 109.000 hektarjev (od 362.000 na 253.000 hektarjev) (Gams 1986).

Hitro prehajanje prebivalstva iz agrarnih v neagrarne poklice je spremljalo tudi hitro drobljenje zemlje, saj se je povprečna velikost kmetije v letih 1931 - 1981 zmanjšala od 8,3 na 5,5 hektarja (Gliha 1986). Namesto večanja velikosti kmetijskih obratov, kot v gospodarsko visoko razvitih deželah, se je število kmetij z več kot 10 hektarji zemlje od leta 1960 do leta 1981 celo zmanjšalo od 41.651 na 31.482, istočasno pa se je povečalo število gospodinjstev z manj kot 1 hektarjem od približno 40.000 na okrog 62.000 (Gliha 1986). Ker na tako razdrobljeni zemljiški posesti ni mogoče preživljati družine in zadovoljevati potrebe standarda visoko razvite urbane družbe, je zemlja s prestrukturiranjem prešla iz kmečkih v nekmečke roke.

Od leta 1961 do 1981 je nazadovalo tudi število čistih kmečkih gospodinjstev in sicer od 87.400 na 27.900. Tako je bilo leta 1981 med gospodinjstvi s kmečkim gospodarstvom le še 18,8 % čisto kmečkih (Anko 1986). Tako ugotavljamo, da je bil še ob koncu druge svetovne vojne velik del prebivalstva eksistenčno odvisen od kmetijstva, danes pa je velik del zemlje v posesti od kmetijske obdelave eksistenčno neodvisnega prebivalstva. Ugodne možnosti za zaposlovanje izven agrarnih dejavnosti na skoraj vsem območju Slovenije so namreč, za razliko od drugih dežel po svetu (kjer ločimo kmečko in od zemlje eksistenčno odvisno prebivalstvo ter na drugi strani nekmečko prebivalstvo brez zemlje) omogočile, da velik del članov kmečkih gospodinjstev Slovenije dnevno migrira v kraje zaposlitve, saj so se poklicno popolnoma preusmerili, vendar pa pri tem zadržali zemljo v svoji posesti.

Z drobljenjem posesti, na račun dedovanja parcel za gradnjo stanovanjskih in počitniških hiš ter z urbanizacijo, se je povečalo število lastnikov večjih ali manjših parcel in število lastnikov kmečkih gospodinjstev, ki imajo možnost pridobivanja hrane, na skoraj eno tretjino vsega prebivalstva Republike Slovenije.

Na preoblikovanje podeželja na obmejnih območjih pa je poleg vseh zgoraj naštetih dejavnikov močno vplivala tudi odprtost meje. Ta je v vseh zadnjih treh desetletjih temeljila predvsem na odpiranju meje mednarodnim tokovom blagovnega in osebnega prometa ter informacij, kar je pogojevalo večanje števila mejnih prehodov in njihovo boljše tehnično opremljenost. Ta se je izboljšala zlasti na mednarodno pomembnih mejnih prehodih ob jugoslovansko-italijanski meji na območju med Novo Gorico in Gorico, kjer prehajajo v Slovenijo pomembne prometne poti iz južnih alpskih območij, zlasti iz gospodarsko razvite severne Italije in se preko Slovenije nadaljujejo proti jugovzhodni Evropi na eni strani ter proti madžarski meji in naprej v Vzhodno Evropo na drugi strani. Pomembno vlogo igrajo tudi mejni prehodi, preko katerih se pretaka blago iz severnojadranskih pristanišč (Trst, Koper, Reka) preko Slovenije v Srednjo Evropo. Med pomembne mejne prehode, ki vplivajo na preobrazbo ožjega in širšega njho-

vega zaledja sodi, tudi Šentilj, preko katerega poteka tako zvana "Phyrnska" prometna pot, ki povezuje zahodni del Panonske nižine in jedro alpske Avstrije z Dalmacijo in Jugovzhodno Evropo. Močan vpliv na preobrazbo ožjega ali širšega obmejnega območja pa lahko pričakujemo tudi z izgradnjo Karavanškega predora, ki bo preko Slovenije povezoval mednarodne tokove najrazvitejšega dela Evrope v smeri London - Bruselj - Frankfurt - München z deželami Jugovzhodne Evrope in Bližnjega Vzhoda.

Preko 94 cestnih, železniških, letaliških in pristaniških mejnih prehodov in sorazmerno velikega števila dvolastniških mejnih prehodov prečka mejo v Sloveniji letno več kot 90 milijonov potnikov (leta 1988 - 90,5 milijona).

To mednarodno pomembno prometno omrežje na območju Slovenije in njene okolice je po drugi svetovni vojni z decentralizacijo gospodarstva izoblikovalo na obeh straneh obmejnih območij v Italiji in Sloveniji širok pas urbaniziranega območja med Gorico, Trstom in Koprom (Klemenčič 1989).

Vsi zgoraj navedeni dejavniki notranje gospodarske politike, ki temeljijo na policentričnem konceptu gospodarskega, socialnega in prostorskega razvoja, odprtost meja tokovom blagovnega in osebnega prometa ter informacij in dejavniki kmetijsko-gospodarske politike, ki je temeljila na družbenem in zasebnem sektorju, se kažejo v diferenciaciji slovenskega prostora na:

- sorazmerno močno urbanizirana ravninska in dolinska območja
- postopno urbaniziran hribovit svet na obrobju območij gospodarske in populacijske koncentracije in
- periferna območja, ki vse bolj zapadajo depopulaciji in razkroju kulturne pokrajine (Slika 1).

3. Procesi oblikovanja tipov demografskih območij v obdobju 1961 - 1987

V procesu urbanizacije in deagrarizacije ter razkroja demografske strukture statične agrarne in oblikovanja strukture urbane družbe se je Slovenija prostorsko zdiferencirala v glavnem na tri tipe demografskih območij. Za opredelitev in prostorsko razmejitve teh tipov smo upoštevali dva elementa in sicer rast števila prebivalstva in rast števila gospodinjstev v razdobjih 1961-71, 1971-81 in 1981-87, preračunano na najmanjše teritorialne enote, na katastrske občine. Z rastjo prebivalstva prikazujemo diferenciranost slovenskega prostora v procesu demografskega razvoja, kombinacija števila prebivalstva z rastjo števila gospodinjstev pa nam kaže na diferenciranost v procesu socialnega in gospodarskega razvoja.

Med obdobjema 1961-71 in 1971-81 je naraščalo tako število prebivalstva kakor tudi število gospodinjstev le na dobrih 15 % ozemlja Slovenije, na katerem je leta 1981 kot odraz velike koncentracije prebivalstva živelo kar 60 % vsega prebivalstva Slovenije z gostoto 355 preb./m². Nasproti tem območjem koncentracije pa imamo območja izrazitega praznjenja, razseljevanja in depopulacije z nazadovanjem števila prebivalstva in gospodinjstev v obeh prej omenjenih razdobjih, ki je leta 1981 obsegalo skoraj tretjino

celotnega slovenskega prostora, na katerem je ob zelo nizki gostoti ($32,6 \text{ preb./m}^2$) živel le dobrih 10 % vsega prebivalstva Republike Slovenije. Leta 1981 pa so bila v Sloveniji najboljšeje tista območja, kjer se je v razdobjih 1961-71 in 1971-81 deagrari-zacija močno prepletala z urbanizacijo ter z nazadovanjem stagnacijo ali rahlim na-raščanjem števila prebivalstva in gospodinjstev. Ta prehodni tip demografskega ob-močja je, podobno kot območje razseljevanja in depopulacije, še sorazmerno redko poseljen, saj znaša gostota le $53,4 \text{ preb./m}^2$.

Območja koncentracije in urbanizacije so bila do leta 1981 izoblikovana na obsežnem že starem urbaniziranem območju Ljubljanske kotline, začetkom oblikova-nja takih sklenjenih območij pa lahko tedaj sledimo le še na sorazmerno majhnem prostoru v okolici Maribora in Celja ter ob slovensko-italijanski meji na območju Nove Gorice in Kopra, povsod drugod v Sloveniji pa najdemo območja koncentracije in urbanizacije le v obliki otokov v bližini krajev z novo nastalo industrijo.

V nasprotju z območji koncentracije in urbanizacije, ki so se v glavnem razvila v ravninskem svetu in v širših rečnih dolinah, pa so se na hribovitih območjih alpskega in predalpskega sveta ter na terciarnem gričevnatem svetu in ob slovensko-madžarski meji izoblikovala območja praznenja in depopulacije. Predvsem ob slovensko-madžar-ski meji in v hribovitem predalpskem svetu med Kranjem in Novo Gorico imamo tudi že taka območja praznenja, kjer je zaradi več desetletij trajajočega izseljevanja mlade-ga prebivalstva povsem usahnila rodnost, zgradbena struktura je v razpadanju, kmetij-sko zemljišče pa v veliki meri neizkoriščeno.

Med območji koncentracije in urbanizacije ter območji praznenja in depopulacije se pa na obsežnih območjih pojavlja tako imenovani prehodni tip demografskega ob-močja, ki je leta 1981 zajemal več kot polovico celotnega ozemlja Republike Slovenije (Tabela 1).

V obdobju med leti 1981 in 1987 pa lahko na podlagi raziskav v nekaterih območjih alpskega, kraškega in razvitega urbaniziranega sveta v Ljubljanski kotlini, sledimo šir-jenju con koncentracije in urbanizacije na eni strani ter močnemu krčenju tako ime-novane prehodne cone na drugi strani. Širjenju območij koncentracije in urbanizacije lahko na vseh prej naštetih primerih sledimo na tistih območjih, ki so z motorizacijo postala dostopna za dnevno migracijo, kar se kaže predvsem v povečanju števila avto-mobilov na teh območjih. Širjenje območja koncentracije in urbanizacije pomeni tudi porast tendenc preoblikovanja agrarnih naselij v spalna naselja, adaptacijo stare agrar-ne zgradbene strukture in nastajanje novih, nekmečkih hiš. Z razvojem motorizacije so se na ta način pričela preoblikovati tudi po železnici in avtobusnih zvezah doslej nedo-stopna območja.

Tako se je območje koncentracije in urbanizacije močno povečalo na območju Kamniško-bistriške ravnine (občini Kamnik in Domžale), ki spada v gospodarsko naj-bolj razvit del ljubljanske regije in s tem tudi Slovenije. Tako se je med leti 1981 in 1987 povečal delež površine območja koncentracije in urbanizacije od 25 % leta 1981 na 57 % leta 1987, delež prebivalstva, ki živi na tem območju pa je v istem obdobju porasel od dobrih 70 % na skoraj 90 % (Tabela 2). Ker se je to območje razširilo daleč

Tabela 1:

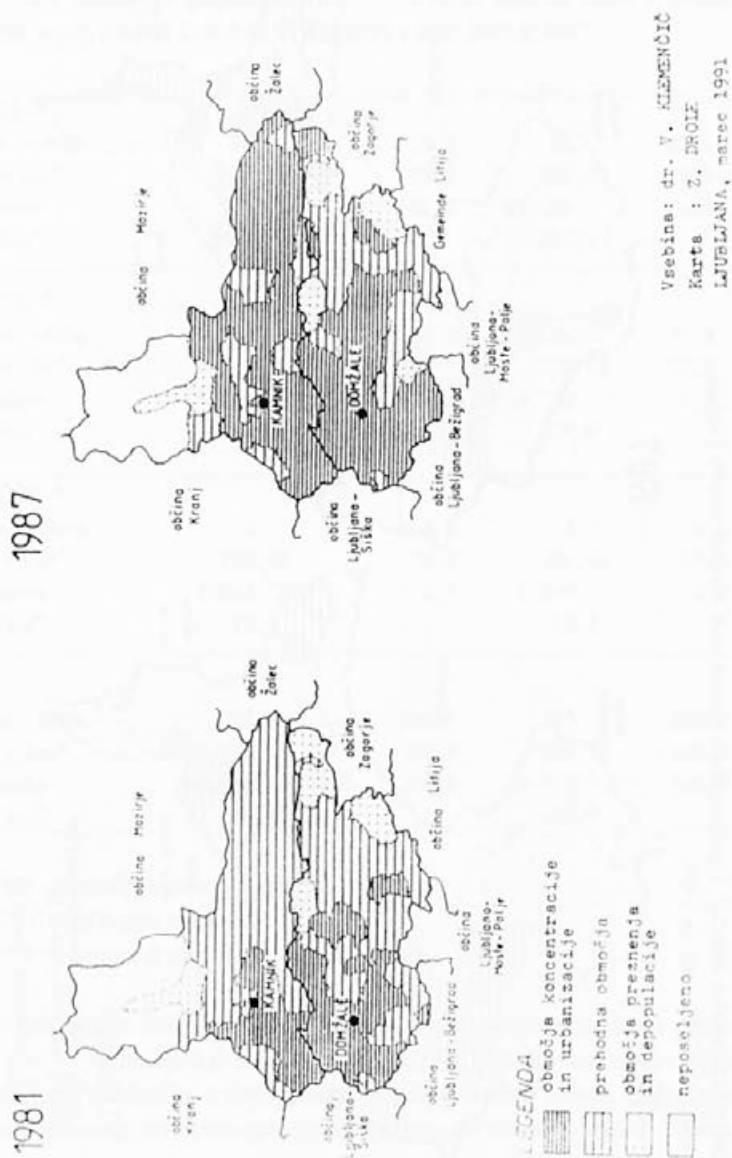
Tipi demografskih območij v Republiki Sloveniji leta 1981

		število	delež v %
OBMOČJE	število kat. občin	511	19,0
KONCENTRACIJE	površina v km ²	5.155	15,6
IN URBANIZACIJE	št. preb. leta 1981	1.121.012	59,3
	št. preb. /km ²	355,3	
PREHODNA OBMOČJA	število kat. občin	1.480	55,0
	površina v km ²	10.576	52,2
	št. preb. leta 1981	565.550	29,9
	št. preb. /km ²	53,4	
OBMOČJA	število kat. občin	704	26,0
PRAZNENJA	površina v km ²	6.525	32,2
IN DEPOPULACIJE	št. preb. leta 1981	205.032	10,3
TER NEPOSELJENA O.	št. preb. /km ²	31,4	
REPUBLIKA	število kat. občin	2.659	100,0
SLOVENIJA	površina v km ²	22.256	100,0
SKUPAJ	št. preb. leta 1981	1.891.864	100,0
	št. preb. /km ²	88,4	

v notranjost predalpskega hribovja, ki je v prejšnjih obdobjih pripadalo prehodnemu območju, se je površina prehodnega območja zmanjšala od dobre polovice na slabo četrtino, na njem pa živi le še okrog 9 % prebivalstva. Po obsegu površine in deležu prebivalstva pa je ostalo skoraj nespremenjeno območje prazenja in depopulacije, ki zajema le hribovska periferna območja (Slika 2).

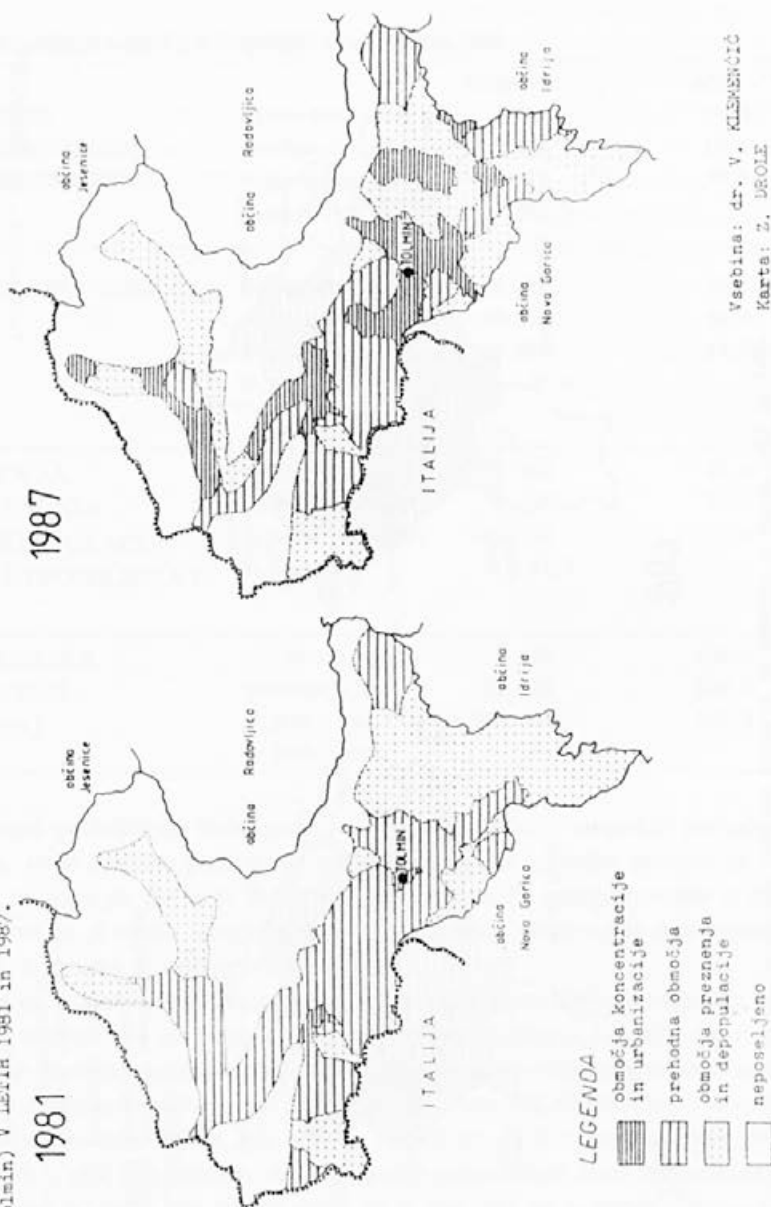
Podobnim tendencam kot na gospodarsko razvitem svetu Kamniško-bistriške ravnine lahko sledimo tudi na gospodarsko manj razvitem območju Julijskih Alp v občini Tolmin ob slovensko-italijanski meji. Močno se je povečalo predvsem območje koncentracije in urbanizacije (Slika 3), saj je le to obsegalo leta 1981 še manj kot 1 % celotnega ozemlja tolminske občine, leta 1987 pa že več kot 25 % celotne površine občine. Vzporedno s tem je v enakem obdobju močno porasel tudi delež prebivalstva tega območja, saj je znašal leta 1981 le slabih 20 % leta 1987 pa že dobro polovico vsega prebivalstva občine Tolmin. Podobno kot na Kamniško-bistriški ravnini sta se tudi na Tolminskem zmanjšala obseg površin in delež prebivalstva na območju prazenja in depopulacije le za nekaj odstotkov, močno pa sta se na račun širjenja območij koncentracije in urbanizacije zmanjšala obseg površin in delež prebivalstva na prehodnih območjih. Tako se je delež površin le-teh območij zmanjšal od 51 % leta 1981 na okrog 30 % leta 1987, delež prebivalcev v enakem obdobju pa od 56 % na 29 % (Tabela 3).

TIPI DEMOGRAFSKIH OBMOKIJ V GOSPODARSKO VISOKO RAZVITEM ALPSKEM PROSTORU V SE-
VERNEM DELU LJUBLJANSKE REGIJE (občini Domžale in Kamnik) V LETIH 1981 IN 1987

Slika 2

TIPI DEMOGRAFSKIH OBMOČIJ V GOSPODARSKO NERAZVITEM ALPSKEM SVETU (občina Tolmin) V LETIH 1981 in 1987.

Vsebina: dr. V. KLEMENČIČ
Karta: Z. DROLE
LJUBLJANA, marec 1991

Slika 3

Tabela 2:

Tipi demografskih območij v gospodarsko visoko razvitem alpskem svetu v severnem delu ljubljanske regije (občini Domžale in Kamnik) v letih 1981 in 1987

I. OBMOČJE ¹				
število kat. občin	24	31,2	48	62,4
površina v km ²	129,75	24,5	301,32	56,9
št. prebivalcev	47.523	72,0	62.441	88,3
št. preb. /km ²	366,2		207,2	
II. OBMOČJE ²				
število kat. občin	48	62,3	24	31,2
površina v km ²	289,55	54,7	122,92	23,2
št. prebivalcev	16.668	25,2	6.735	9,3
št. preb. /km ²	57,6		54,8	
III. OBMOČJE ³				
število kat. občin	5	6,5	5	6,5
površina v km ²	109,82	20,8	102,68	19,9
št. prebivalcev	1.805	2,7	1.569	2,2
št. preb. /km ²	16,9		15,3	
SKUPAJ				
število kat. občin	77	100,0	77	100,0
površina v km ²	529,12	100,0	529,12	100,0
št. prebivalcev	65.996	100,0	70.754	100,0
št. preb. /km ²	124,7		133,7	

¹ I. OBMOČJE - območje koncentracije in urbanizacije

² II. OBMOČJE - prehodna območja

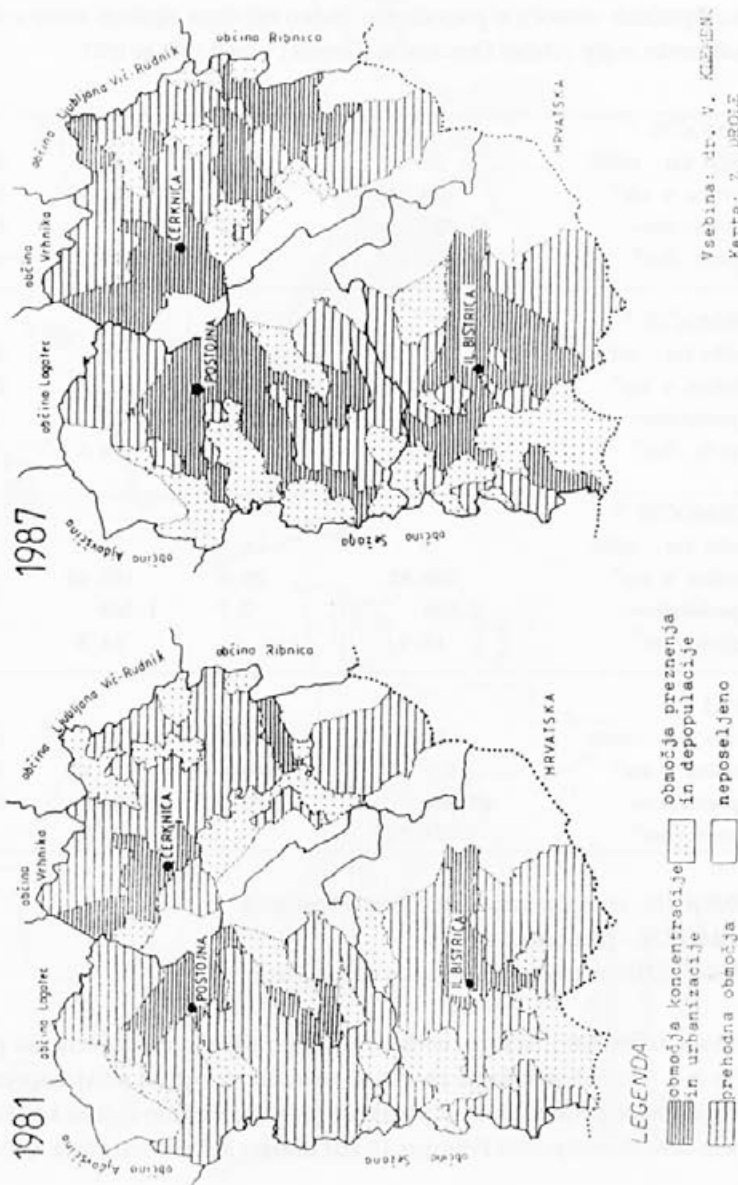
³ III. OBMOČJE - območje praznjenja in depopulacije

Podobnim tendencam širjenja območij koncentracije in urbanizacije na prehodna območja in s tem tudi manjšanju prehodnih območij ter bolj ali manj nespremenjenemu obsegu območij praznjenja in depopulacije pa lahko sledimo tudi na kraškem, jugozahodnem delu Slovenije med Postojno, Ilirsko Bistrico in Cerknico (Slika 4, Tabela 4).

4. Sklep

Podobne tendence razvoja posameznih tipov demografskih območij kot na Kamniško-bistriški ravnini, na Tolminskem in na Notranjskem smo zasledili tudi pri proučevanju dveh, po stopnji gospodarskega razvoja zelo različnih območij Slovenije in sicer

TIPI DUNOVARSKIH OBMOČIJ NA NOTRANJSKEM (občine Cerknica, Ilirska Bistrica in Postojna) V LETIH 1981 IN 1987

Slika 4

Tabela 3:

Tipi demografskih območij v gospodarsko nerazvitem alpskem svetu Tolminskega v letih 1981 in 1987

	leto 1981		leto 1987	
	število	delež v %	število	delež v %
I. OBMOČJE ¹				
število kat. občin	2	3,2	15	24,2
površina v km ²	7,15	0,8	237,00	25,3
št.prebivalcev	4.764	22,2	10.762	50,1
št.preb./km ²	666,3		45,2	
II. OBMOČJE ²				
število kat. občin	34	54,8	23	37,1
površina v km ²	480,31	51,1	274,17	29,1
št.prebivalcev	12.106	56,5	6.087	28,9
št.preb./km ²	25,2		22,2	
III. OBMOČJE ³				
število kat. občin	26	42,0	24	38,7
površina v km ²	452,02	48,1	428,31	45,6
št.prebivalcev	4.554	21,3	4.225	20,0
št.preb./km ²	10,1		9,9	
SKUPAJ				
število kat. občin	62	100,0	62	100,0
površina v km ²	939,48	100,0	939,43	100,0
št.prebivalcev	21.424	100,0	21.074	100,0
št.preb./km ²	22,8		22,4	

¹ I. OBMOČJE - območje koncentracije in urbanizacije

² II. OBMOČJE - prehodna območja

³ III. OBMOČJE - območje praznjenja in depopulacije

Koprskega Primorja in v Prekmurju.

Na gospodarsko visoko razvitem območju Koprškega Primorja se je cona koncentracije in urbanizacije v obdobju med leti 1981 in 1987 razširila tako na prehodna območja kakor tudi na območja praznjenja in depopulacije, tako da sedaj prevladuje tudi na gričevnatem svetu, ki je oddaljen od obale in delovnih mest. Prehodni demografski tip in cona praznjenja in depopulacije sta se tako skrčila na sorazmerno maloobsežna, periferne kraška območja, ki so neugodna za poselitev in prometno zelo slabo povezana z ostalimi območji (Klemenčič 1990).

Tabela 4:

Tipi demografskih območij na Notranjskem (občine: Cerknica, Ilirska Bistrica, Postojna) v letih 1981 in 1987

	leto 1981		leto 1987	
	število	delež v %	število	delež v %
I. OBMOČJE ¹				
število kat. občin	12	7,6	54	34,4
površina v km ²	151,95	10,5	420,40	28,9
št.prebivalcev	22.065	44,5	33.658	67,0
št.preb./km ²	145,2		80,1	
II. OBMOČJE ²				
število kat. občin	97	61,8	59	37,6
površina v km ²	763,28	52,5	489,73	33,7
št.prebivalcev	21.269	42,9	11.637	23,3
št.preb./km ²	27,9		27,8	
III. OBMOČJE ³				
število kat. občin	48	30,6	44	28,0
površina v km ²	538,80	37,3	543,77	37,7
št.prebivalcev	6.255	12,6	4.926	9,8
št.preb./km ²	11,6		9,1	
SKUPAJ				
število kat. občin	157	100,0	157	100,0
površina v km ²	1.454,00	100,0	1.454,00	100,0
št.prebivalcev	49.589	100,0	50.221	100,0
št.preb./km ²	34,1		34,5	

¹ I. OBMOČJE - območje koncentracije in urbanizacije

² II. OBMOČJE - prehodna območja

³ III. OBMOČJE - območje praznenja in depopulacije

Tudi v severovzhodni Sloveniji na gospodarsko slabše razvitem območju Prekmurja, se je cona koncentracije in urbanizacije močno razširila in sicer na celotno novo industrializirano območje med Lendavo in Mursko Soboto. Na drugi strani pa so ostala obmejna območja ob slovensko-madžarski meji na Goriškem območja praznenja prebivalstva z razkrojem kulturne pokrajine in razpadom stanovanjskega fonda, saj nekvalitetno prometno omrežje v teh območjih preprečuje oblikovanje območij dnevne migracije in s tem tudi spalnih naselij (Klemenčič 1991).

Literatura:

- ARKO, B., 1986: Razvoj kmetijstva v hribovitem svetu. Raziskovalec 1986/12, Ljubljana (str. 445).
- GAMŠI, 1986: Pokrajinska ekologija. Ljubljana.
- GLIHA, S., 1986: Prestrukturiranje pridelave z vidika racionalne rabe virov in pocenitve pridelave hrane. Raziskovalec 1986/12, Ljubljana (str. 435).
- GLIHA, S., 1986: Družbeno ekonomski odnosi v kmetijstvu in gozdarstvu. Raziskovalec 1986/12, Ljubljana (str. 441).
- KLEMENČIČ, V., 1987: SR Slovenija v luči socialno-prostorske preobrazbe. Zbornik, 10. Derčevi pediatrični dnevi, Ljubljana, 11. - 13. 6. 1987 (str. 63 - 72).
- KLEMENČIČ, V., 1987: Državna meja na območju SR Slovenije in obmejna območja kot geografski fenomen. Razprave in gradiva - revija za narodnostna vprašanja 20 (1987), Ljubljana, (str. 57 - 81).
- KLEMENČIČ, V., 1987: Spreminjanje načina poselitve in strukture prebivalstva na Notranjskem. Notranjska - Zbornik 14. zborovanja slovenskih geografov, Postojna, 15. - 17. 10. 1987 (str. 315 - 331).
- KLEMENČIČ, V., 1990: Koprsko kot obmejno, narodnostno mešano in terciarizirano območje. Primorje - Zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, Portorož, 24. - 27. 10. 1990 (str. 99 - 107).
- KLEMENČIČ, V., 1991: Prekmurje kot nerazvito obmejno območje v Sloveniji. Ljubljana (v tisku).

TENDENCIES IN TRANSFORMATION OF SLOVENE RURAL AREAS

Vladimir Klemenčič

Summary

Under the influence of industrialization, rural areas in Slovenia have been differentiated in the last three decades and have formed up the following three clearly distinct area types: the type of population- and economy concentration, the transitional type, and the type of emptying and depopulation.

The areas of population- and economy concentration cover almost one quarter of the entire inhabited territory of Slovenia; however, nearly two thirds of all Slovene population lives there. These are the areas of rapid development of industry and other economic and non-economic activities, while the population is mostly nonrural, its number being in constant increase. In spite of polycentric concept of economic and regional development, influences of industry and other economic and non-economic activities have not reached into some peripheral areas of Slovenia, like certain territories along the state border and larger areas in the mountainous, karstic and Tertiary-hilly land which altogether form more than one quarter of Slovenia. So, these areas have remained poorly provided with infrastructural facilities as well as transport

connections with central and other places of employment. Besides, these are the areas of prevailing aged rural population, the number of which has constantly been in decline, therefore they are also called the areas of emptying and depopulation.

Between the two above described area types, the so-called transitional type has also been formed, with stagnant population; however, such areas are fairly well connected with the centers of employment because of daily migration of workers, or the so-called commuters. These are the areas of working-class-rural structure of population, into which the type of population concentration has been penetrating ever more during the last decade.

UDK 911.2:551.4:551.44(497.12)

MORFOLOŠKE ZNAČILNOSTI PONORNEGA KONTAKTNEGA KRASA V SLOVENIJI

Andrej Mihevc*

Povzetek

Kontaktni kras nastane tam, kjer alogene vode s svojo količino, režimom in naplavinno modificirajo kraški proces ter oblikujejo svojstven površinski relief. V Sloveniji je na kartah merila 1:25000 označenih 220 ponikalnic, ob njih pa so nastale različne depresijske reliefne oblike.

Izvirno znanstveno delo. Geografija, krasoslovje, geomorfologija, kontakti kras, speleologija, Slovenija

MORPHOLOGICAL PROPERTIES OF CONTACT KARST IN SLOVENIA

Abstract

Contact karst develops where the allogene waters by their quantity, regime and sediments modify the karst process and form a special superficial relief. On the map of Slovenia, scale 1:25000, there are 220 sinking streams marked; along them various depression relief forms developed morphogenetically differing among themselves. They could be divided to karstified valleys, subsidence contact forms, steephead valleys with ponor, ponor valleys and blind valleys.

Original scientific paper. Geography, Karstology, Geomorphology, Contact Karst, Speleology, Slovenia

Uvod

Ponorni kontakti kras nastane tam, kjer alogeni vodni tokovi s svojo količino, režimom in naplavinno modificirajo kraško oblikovanje površja ter oblikujejo svojstvene površinske reliefne oblike.

* Mag., znan. asist., Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, 66230 Postojna, Titov trg 2, Slovenija

Na kartah v merilu 1:25000 je v Sloveniji 220 ponikalnic. Na podrobnejših kartah se pokaže, da je število ponikalnic še veliko večje. Delež površja, ki se odmaka v kras zavzema nekaj 100 km². Reliefne oblike kontaktnega krasa zavzemajo le majhen del kraškega površja ter so povečini omejene le na neposredno bližino ponorov.

Geološke značilnosti kontaktnega krasa v Sloveniji

Karbonatne kamnine so se na področju Slovenije usedale v triasu, juri in kredi ter delno še paleocenu in neogenu. Skupna površina teh kamnin je okrog 9000 km². Prevladujejo kredni jurski in paleocenski apnenci. Dolomita, povečini triasne starosti, je manj.

Kasnejši tektonski razvoj ozemlja označujejo narivanja (Placer 1981) povezana z orogenezo Dinaridov in Alp ter kasnejši transversalni prelomi in neotektonski, predvsem radialni, premiki posameznih blokov (Premru 1976).

Med karbonatne kamnine so vrinjeni nekarbonatni, večinoma paleozojski, permski in karbonski peščenjaki in konglomerati, spodnje triasni verfenski klastiti in eocenski fliši, na katerih se je oblikovala rečna mreža večine ponikalnic.

Značilnosti ponikalnic

Prevladujejo ponikalnice 3. in 4. reda, nekaj pa je tudi večjih, najvišji, 6. red, dosega le Notranjska Reka.

Porečja ponikalnic so večinoma manjša od 1 km², izjema je le nekaj rek, ki imajo veliko večja porečja. Tako znaša površinsko povodje Notranjske Reke okrog 214 km², Pivka ima površinsko povodje veliko 70 km², Brkinske ponikalnice pa od 0,9 - 13 km².

Temu primerni so tudi srednji pretoki. Največja ponikalnica, Notranjska Reka, ima pretok 8,3 m³/s, večina ponikalnic pa pod 100 l/s. Ponikalnice odmakajo površje, ki ima večinoma med 1400 in 2000 mm padavin ter koeficient odtoka 0,5 - 0,7. Zaradi režima padavin imajo vse vode izrazite hudourniške režime ter poplavljaajo robne apnenec.

Mineralizacija ponikalnic je različna. Najvišje trdote, okrog 150 mg CaCO₃/l, imajo potoki z dolomita in flišnih laporjev. Najnižje trdote, pod 50 mg CaCO₃/l, imajo potočki, ki pritekajo s permških peščenjakov in konglomeratov.

Morfološke značilnosti kontaktnega krasa

Kontaktni kras nastane tam, kjer pritekajo vode s fluvialnega reliefa na kras ter v njem ponikajo. Ker nanj učinkuje tudi površinsko odtekanje ga lahko imenujemo tudi kontaktni fluviokras (Gams 1986).

Razporeditev kontaktnega krasa je pogojena s stikom površinske in podzemne rečne mreže, ta stik pa je povezan s stikom in prostorsko razporeditvijo kraških in nekraških kamnin. Stik različnih kamnin je dal temu tipu krasa tudi ime.

Kontaktne krasi so lahko predmet proučevanja z različnih vidikov. Če se omejimo na morfološki vidik, lahko prostorsko omejimo ta tip krasa na površje, kjer se pojavljajo reliefne oblike, ki so genetsko povezane z dotokom alogene vode na kras. V podzemlju je opazen vpliv kontakta še dlje, ponekod do izvirov.

Alohtone vode s svojo količino, režimom, naplavinno in kemičnimi lastnostmi oblikujejo na robnih kraških kamninah svojstven površinski relief. Ta je odraz razmerja med dotokom alogene vode in naplavin na robni kras ter korozijo, odtokom in odnašanjem naplavin.

Obstoječe oblike reliefa ob kontaktu so odvisne tudi od začetnega stanja, ko je neka reka pričela izgubljati vodo v kras. Ker se nekatere, zlasti fluvialne reliefne oblike, v krasu lahko ohranijo kot fosilne dlje časa, so lahko pomemben indikator razvoja reliefa.

Površinski vodni tokovi, ki pritekajo z neprepustnega reliefa in v krasu ponikajo, omogočajo erozijo, pa tudi lokalno ojačano korozijo. Ta oblikuje predvsem depresijske reliefne oblike. Te strokovna literatura označuje v glavnem kot slepe doline (Gams 1962; 1985; Williams 1989) ali splošno kot robne depresije (Habič, 1984).

Termin slepa dolina je ustrezen, če gledamo na celotno dolino neke reke. Ta je sestavljena iz dela, ki je nastal na neprepustnem svetu in so ga oblikovali predvsem fluviodenudacijski procesi. Končni, bistveni del slepe doline pa je oblikovan v krasu, med stikom karbonatnih in nekarbonatnih kamnin ter robom, do kamor segajo pobočni procesi, ki jih je povzročilo zniževanje dolinskega dna ob ponikalnici. Prav ti deli dolin pa se med seboj morfološko in genetsko močno razlikujejo.

Ponekod je nadaljevanje fluvialne doline na krasu skrčeno le na ponor, tako da doline na krasu sploh ni, oziroma je edini kraški del take doline navpično ali strmo pobočje nad ponorom.

Drugo skrajnost predstavljajo doline ponikalnic, katerih dna se po prehodu na karbonatne kamnine ne končajo s čelno višjo stopnjo, ampak se celo razširijo v kraška polja ali ravnike.

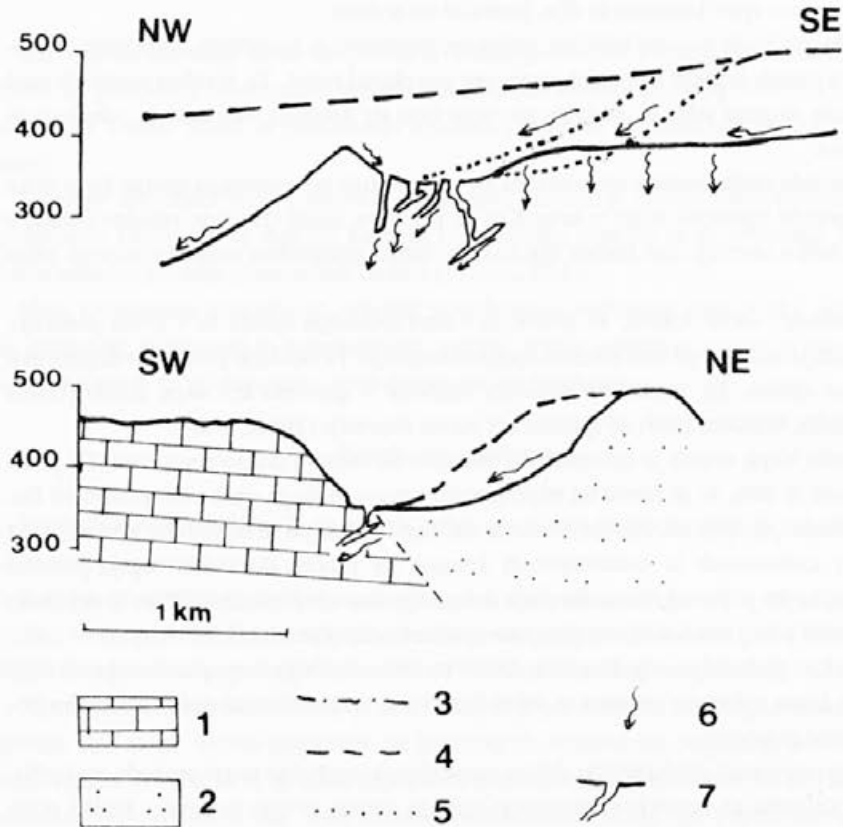
Na osnovi morfoloških in genetskih značilnosti lahko delimo depresijske reliefne oblike ponikalnic v zakrasele rečne doline, sufozijske kontaktne oblike, ponorne zatrepe in doline s korozijsko razširjenim dnom.

Zakrasele rečne doline nastanejo zaradi izgubljanja vode v dnu fluvialnih dolin. Lahko potekajo prečno na kras ali pa vzdolž samega kontakta kamnin. Posledica izgubljanja vode je prečnanje erozijskega poglobljanja suhe doline pod ponori in zato sprememba naklona dolinskega dna. Dolina pod ponori ostane suha, pri ponorih pa pogosto pride do razvoja manjših reliefnih oblik.

Značilne zakrasele doline so nastale v Senožškem podolju (Radinja 1972) in Logaških Rovtah (Mihevc 1986). Primer take doline je tudi gornji del doline Griže, pritoka Glinščice. Nastal je ob narivnem stiku eocenskega fliša in paleocenskih apnencev.

Gornji del doline je zaostal v vrezovanju, v njem je nastala plitva, v fluvialno dolino poglobljena depresija.

Jamski sistem Ocizeljskih ponikalnic je dostopen do globine 120 m. V njem se odražata dve razvojni fazi. Prvi odgovarjajo rovi z lečastimi profili ob prelomih in lezi-kah. Nastali so v trajno zaliti coni v času, ko je voda že uhajala v kras, vendar pa je

Sl. 1: Vzdolžni in prečni prerez zakrasele doline Griže, levega pritoka Glinščice.

Legenda: 1. apnenec, 2. fliš, 3. kontakt, 4. planotasto površje in razvodna slemena, 5. dna dolin pritokov s fliša, 6. smeri odtekanja vode, 7. dostopne jame Ocizeljskega jamskega sistema.

Fig. 1: Profile and cross-section of the karstified valley of Griža river, left tributary of river Glinščica.

Legend: 1. limestone, 2. flysch, 3. contact, 4. karst plateau surface and watershed ridges, 5. bottoms of valleys on flysch, 6. directions of water flow, 7. accessible caves of Ocizla cave system.

neprepustni flišni rob vzdrževal visoko gladino kraške vode. Sledilo je znižanje gladine vode v krasu in gravitacijski razvoj rogov z občasnimi zapolnitvami in erozijo sedimentov. Za to fazo so značilni v stare rove vrezani meandri ter stopnjasta brezna, ki jih je oblikovala ponornica. Na površju pa je prišlo do razvoja depresije v dnu nekdanje fluvialne doline (sl. 1).

Največ reliefnih oblik kontaktnega krasa je omejenih na sam stik karbonatnih in nekarbonatnih kamnin. Vpliv površinske rečne mreže na kras je omejen na ozko površje, kras pa učinkovito odvaja vso površinsko vodo in z njo tudi naplavine. Korozijska sposobnost dotoka se tako izrablja v podzemlju ter le malo vpliva na razvoj reliefa ob kontaktu.

Različne reliefne oblike, ki nastopajo ob kontaktu, bi lahko razdelili na več tipov. Sufozijske kontaktne oblike so značilne za površje, ki se je oblikovalo s procesi usmerjenimi prečno na litološki stik kamnin. Z razvojem krasa, predvsem pa s sposobnostjo spiranja preperine ali naplavin v kras, je tako ploskovno oblikovanje prekinjeno.

Oblike tega tipa so različne. Od preprostih, ob stiku nastalih lijakastih grezov do nizov več deset metrov globokih depresij, poglobljenih v staro denudacijsko površje. V večjih depresijskih oblikah se lahko na neprepustnih kamninah oblikujejo tudi potoki prvega reda, ki se potem retrogradno vrezujejo v neprepustni svet.

Številne fluvialne doline se po prehodu na karbonatne končajo tik za samim kontaktom s strmim pobočjem nad ponorom ali ponori. Pobočja so strma ali celo navpična ter malo odmaknjena od kontakta na karbonatne kamnine. Ker je razmerje med dolžino in širino na karbonatnih kamninah v prid širini, jih ne moremo imenovati dolina. Te oblike bi lahko imenovali ponorni zatrep.

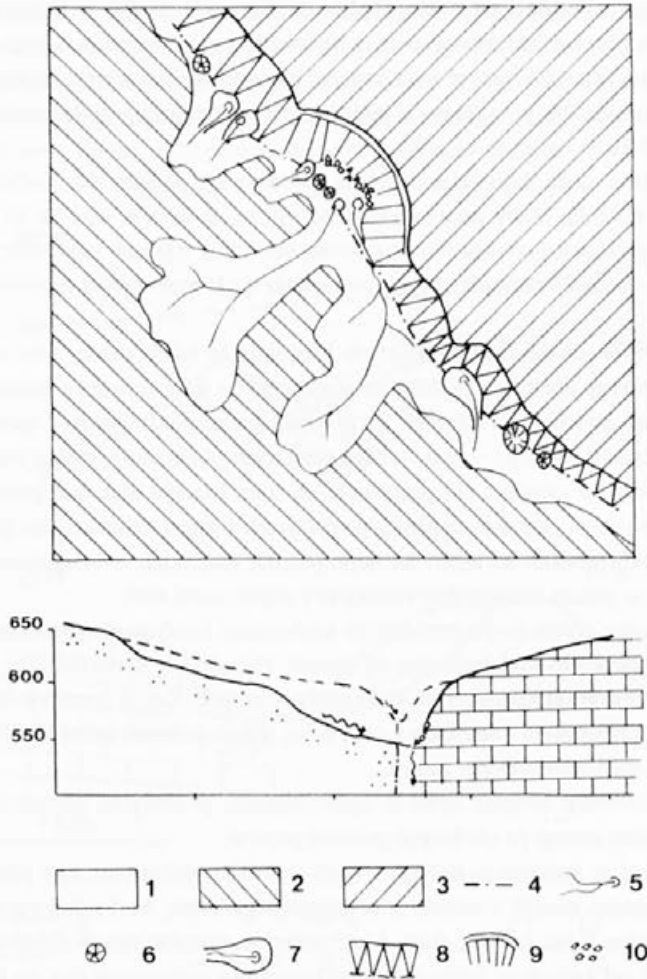
Korozijsko delovanje alogene vode in vpliv naplavin je omejeno na ozko območje okoli ponorov, sam zatrep pa oblikujejo pobočni procesi.

Ponorni zatrepi se pogosto pojavljajo v nizih vzdolž kontakta tam, kjer pritekajo na karbonatne kamnine manjši vodotoki z neprepustnega sveta. Nad njimi, na apnencih, večinoma ni sledov suhih fosilnih dolin. Morfološko so podobni nizom sufozijskih kontaktnih depresij, od katerih se ločijo po delno korozijsko uravnanem dnu na karbonatnih kamninah. Velik del ponornih zatrepov je verjetno iz njih tudi nastal.

Značilno področje, kjer so razvite sufozijske oblike, je obrobje Šibja ob JV robu Kočevskega polja. Poleg najmanjših sufozijskih oblik, lijakov na kontaktu, je prišlo tu že do zraščanja ob posameznih ponorih ter do oblikovanja ponornih zatrepov. Ti so značilni tudi v Pivški kotlini. Nastali so ob številnih manjših ponikalnicah pa tudi pri ponoru Pivke ter pri ponoru Lokve pri Predjami (sl. 2).

Nekatere rečne doline se nadaljujejo z nekarbonatnih kamnin preko kontakta relativno daleč na kras, kjer reke poniknejo.

Pri nekaterih, lahko bi jih imenovali ponorne doline, kažeta oblika ter strmec doline na dominantno vlogo točke ponikanja. Zaradi odpornosti kamnin ter odsotnosti površinskih pritokov so te doline pogosto oblikovane kot kanjoni. Ponori na koncu ponornih dolin so sposobni prevajati tudi vse plavje, ki zato v njih ne zastaja in ne oblikuje ravne dna.

Sl. 2: Geomorfološka skica in prerez dela kontaktne krasa S obrobja Šibje.

Legenda: 1. denudacijsko in erozijsko pomlajeno površje ob kontaktu, 2. starejše uravnano denudacijsko površje na neprepustnih kamninah, 3. starejše uravnano površje na apnencih, 4. kontakt prepustnih in neprepustnih kamnin, 5. vodni tokovi s ponori, 6. sufozijski lijaki, 7. večji lijaki s potoki prvega reda, 8. pobočje oblikovano ob litološkem stiku, 9. ponorni zatrep ponikalnic, 10. podorni bloki apnenca.

Fig. 2: Morphological sketch and cross-section of a part of Šibje contact karst.

Legend: 1. denudation and erosion surface downcut along the contact, 2. older denudation surface on impermeable rocks, 3. older surface on limestone, 4. lithological contact, 5. brooks with ponors, 6. suffosion sinkholes, 7. bigger sinkholes with brooks of the first order, 8. slope formed along the lithological contact, 9. ponor steephead, 10. boulders of limestone.

Te so nastale, ko je prišlo do hitrega znižanja gladine kraške vode in poglobitve kraškega pretakanja. Tak je na primer kanjon Reke pred ponornim zatrepom in vstopom v Škocjanske jame, kanjonski del v dno slepe doline vrezanega potoka Golobert pred Mejamami, pa tudi dolina Logaščice Jačka, vrezana v dno Logaškega polja.

Nekatere doline ponornice se na prehodu na kras značilno razširijo. Ker so v strokovni literaturi te doline pogosto navajane kot primer slepih dolin, menim, da je smiselno termin slepa dolina pomensko zožiti ter uporabljati le za tiste doline alogenih tokov, ki se na apnencih korozijsko razširijo in končajo ter je pri njihovem oblikovanju imela dominantno vlogo ponornica s svojim naplavljanjem ter pospešeno korozijo.

Voda ponornice se izgublja v čelu, bokih in dnu slepe doline. To omogoča bočno in talno korozijo ter širjenje takšne depresije. Pogosto so te doline pravilnih oblik, kar kaže na pomembno vlogo sedimentacije plavja v obliki vršaja, ki usmerja čelo najintenzivnejše korozije. Za oblikovanje korozijsko razširjenih slepih dolin pa je pomembna predvsem bližina gladine talne vode.

Sedimenti v dnu slepih dolin so posledica slabše prevodnosti krasa pa tudi hudourniškega režima ponornice, ki pogosto poplavlja. Zlasti so intenzivno naplavljače v hladnih pleistocenskih klimah (Melik 1952).

V slepih dolinah se pojavlja niz manjših reliefnih oblik in pojavov, ki kažejo na recentne procese. To so pojavi, povezani z odlaganjem naplavin, njihovim spiranjem v kras, pobočnimi procesi na obodu dolin, odpiranjem ponorov in oblikovanjem jam.

Značilno območje slepih dolin v Sloveniji je preko 20 km dolg stik flišnih Brkinov in Matarskega podolja. Niz slepih dolin, ki je nastal tu, kaže na pomembno vlogo višine piezometra ter oblikovanje dna večine dolin v višini okrog 500 m, medtem ko so njihovi robovi v višinah od 530-700 m (sl. 3).

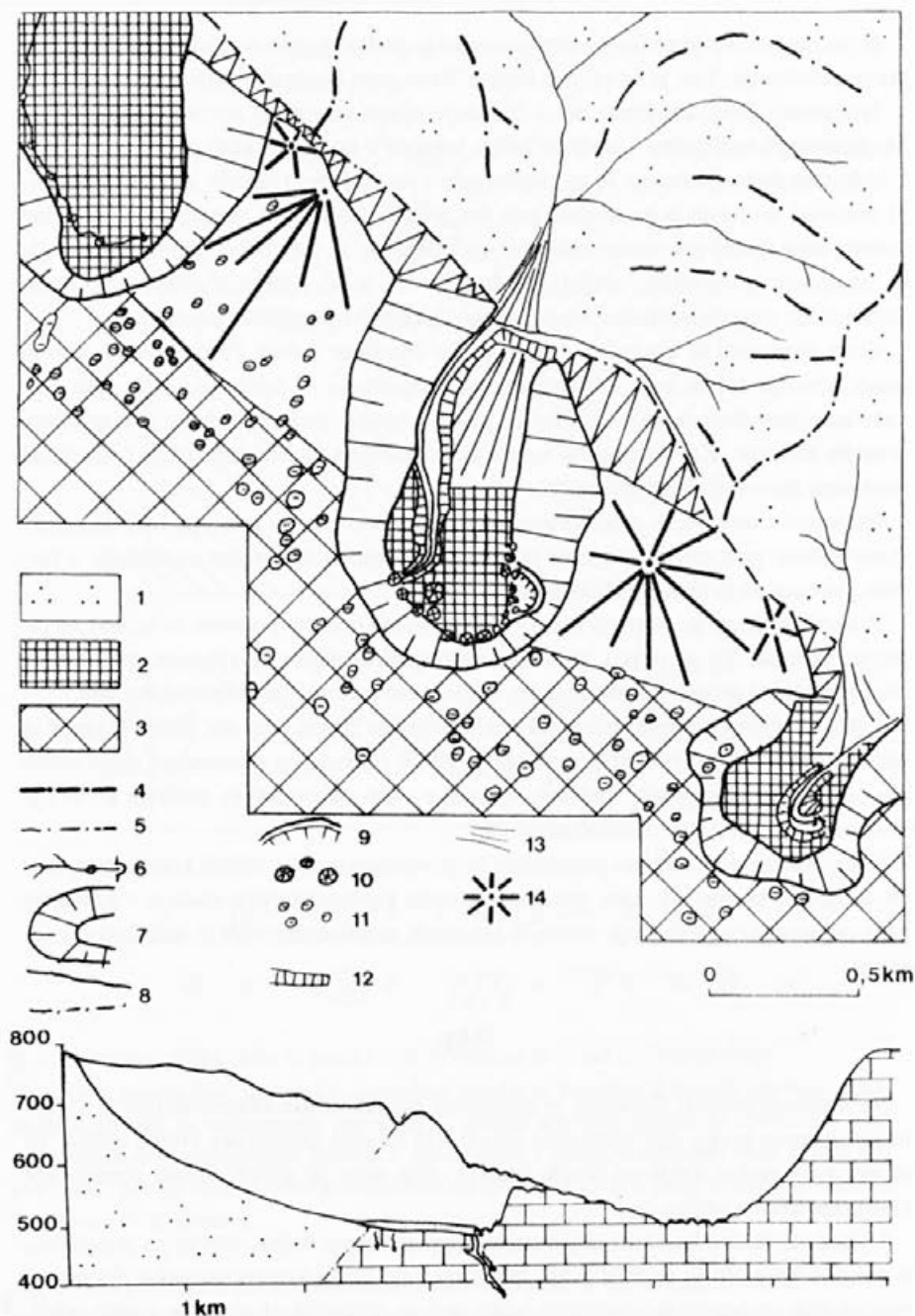
Poleg posameznih oblik so pomembna še povezovanja oblik vzdolž kontaktov v nize ali drugačne sklope. Ti nam predvsem povedo kakšne razmere vladajo v krasu ter nam omogočajo ugotavljanje različnih genetskih, morfostrukturnih in hidroloških enot krasa.

Sklep

Na kraškem površju Slovenije je nastalo ob številnih stikih nekarbonatnih in karbonatnih kamnin preko 220 ponikalnic ter ob njih številne depresijske kraške oblike. Te se po svoji genezi ločijo od drugih kraških oblik, zato jih obravnavamo posebej kot kontaktne kraške oblike.

Večina strokovne literature jih imenuje preprosto slepe doline, vendar pa podrobnejši pregled kaže, da se te med seboj ločijo tako po obliki kot po nastanku. Na osnovi morfoloških in genetskih značilnosti lahko delimo depresijske kontaktne kraške reliefne oblike v zakrasele rečne doline, sufozijske kontaktne oblike, ponorne zatrepe ter ponorne in slepe doline s korozijsko razširjenim dnom.

Zakrasele rečne doline so v reliefu še jasno izražene kot fluvialne doline, v njih pa je prišlo do razpada površinske rečne mreže ter oblikovanja manjših depresijskih oblik.

Sl. 3: Geomorfološka skica Brezovice, Odoline (v sredini) in Hotiške slepe doline ter prerez slepe doline Odoline.

Legenda: 1. površje na flišnih kamninah, 2. korozijsko razširjeno in z naplavinami pokrito dno dolin na apnencu, 3. Matarsko podolje, 4. razvodnice na flišu, 5. kontakt fliša in apnenca, 6.

vodni tokovi s ponori in ponornimi jamami, 7. pobočje slepe doline, 8. pobočje, oblikovano v apnencih na stiku s flišem, 9. strmejša zatrepna stena, 10. aluvialne vrtače in grezi, 11. vrtače, 12. ježe akumulacij v dnu slepih dolin, 13. vršaj, 14. kopasti vrh.

Fig. 3: Morphological sketch of Brezovica, Odolina (in the center) and Hotičina blind valleys and Odolina blind valley cross-section.

Legend: 1. surface on flysch, 2. flat corrosion widened surface covered with sediments on limestone, 3. Matarsko podolje lowland, 4. watershed, 5. contact flysch - limestone, 6. brooks with ponors and ponor caves, 7. slopes of blind valley, 8. slope formed along the lithological contact, 9. ponor steephead, 10. alluvial dolines and sinkholes, 11. dolines, 12. edges of alluvial terraces in the bottoms of blind valleys, 13. alluvial cone, 14. conical hill.

Sufozijske kontaktne oblike so pogosto začetni stadiji razvoja rečne mreže, ki se organizira proti krasu. Na primerih v obrobju Šibja in v Pivški kotlini lahko opazujemo razvoj od preprostih sufozijskih lijakov, v katerih se oblikuje proti krasu usmerjen tok prvega reda do niza takih depresij z že razvito rečno mrežo ponikalnic.

Ponorni zatrepi nastanejo z odmikom pobočja nad ponorom ali ponorno cono, pri čemer se delno korozijsko oblikuje tudi dno na karbonatnih kamninah. Odmik pobočij ter uravnavanje živoskalne podlage je podobno kot pri slepih dolinah.

Ponorne doline povsem kontrolira le en dobro razvit ponor, bočno delovanje vode pa je minimalno. Pogoste so pred manjšimi potoki, ki ponikajo blizu samemu kontaktu. Ponorne doline pa so tudi nekatere kanjonske doline v slepih dolinah in tudi na kraških poljih tik pred ponori. V razvoju teh oblik je bila dominantna vloga višine ponora.

Termin slepa dolina, ki je uveljavljen v krasoslovni literaturi, uporabljam le za korozijsko razširjena dna dolin ob ponorih. Nastanejo tam, kjer ponornice korozijsko širijo dna dolin. To je mogoče, če je odtok alogene vode v kras razpršen. To je lahko posledica ploskovnega razlivanja vode zaradi bližine gladine kraške vode, naplavljenih sedimentov ali hudourniškega rečnega režima, ki omogoča poplave in zastajanje vode pred ponori. Od višine dna doline nad gladino talne vode, oziroma od značilnosti odtoka vode je odvisno, kako se bo živoskalno dno pod naplavino nadalje razčlenjevalo.

Večje kontaktne oblike, zlasti še pri ponorih velikih ponikalnic kažejo poligenetski razvoj, nizi posameznih oblik vzdolž litološkega kontakta pa kažejo na lastnosti krasa ter nam pomagajo opredeliti različne morfostrukturne in genetske enote krasa.

Literatura

- Ford, D., & Williams, P., 1989: Karst Geomorphology and Hydrology, 1-601, London.
- Gams, I., 1962: Slepe doline v Sloveniji, Geografski zbornik 7, 263-306, Ljubljana.
- Gams, I., 1965: Types of Accelerated Corrosion. Problems of Speleological Research. Proceedings Inter. Spel. Confer. Brno 1964. Brno.
- Gams, I., 1986: Kontaktni fluviokras. Acta carsologica, 14-15, 72-86, Ljubljana.
- Habič, P., 1984: Reliefne enote in strukturne matičnega Krasa. Acta Carsologica 12 (1983), 5-26, Ljubljana.
- Melik, A., 1955: Kraška polja Slovenije v pleistocenu. Dela Inštituta za geografijo SAZU, 3, 1-163, Ljubljana.
- Placér, L., 1981: Geološka zgradba jugozahodne Slovenije. Geologija 24/1, 27-60, Ljubljana.

- Premru, U., 1982: Geološka zgradba južne Slovenije. *Geologija*, 25/1, 96-126, Ljubljana.
Roglič, J., 1957: Zaravni u vapnencima. *Geografski glasnik* 19, 103-134, Zagreb.

MORPHOLOGICAL PROPERTIES OF CONTACT KARST IN SLOVENIA

Andrej Mihevc

(Summary)

On the karst surface of Slovenia on numerous contacts of carbonate and non-carbonate rocks more than 200 sinking streams developed and along them numerous depression karst forms. By their genesis they differ from the other karst forms that is why they are treated separately as contact karst forms.

In professional literature they are simply treated as blind valleys, but detailed view shows that they differ among them according to shape and genesis. On the base of genetical and morphological properties the depression contact karst forms could be divided to karstified river valleys, subsidence contact forms, steephead valleys with ponor, ponor valleys, and blind valleys.

Karstified river valleys are seen in the relief as clearly expressed fluvial valleys, but the superficial river net is desintegrated and smaller depression forms appear.

Subsidence contact forms are frequently the initial stades of the river net development organized in the direction towards the karst. On the examples from Šibje and from Pivka basin one can observe the development from simple suffosion tunnels, where a flow of first order book is oriented towards the karst, to the series of such depressions with well developed net of sinking streams.

Steephead valleys with ponor appear by the remove of the slope above the ponor or ponor zone. The corrosional transformation of the bottom on the carbonate rocks is important enabling the sinking on numerous places.

Ponor valleys are entirely controlled by one, well developed ponor, draining all the sediments, while the lateral water activity is minimal. Ponor valleys are some of the canyon valleys within the blind valleys and on the karst poljes close to the ponors. During the development of these forms the altitude of the ponor played the dominant role.

The term blind valley, asserted in the karstological literature, is here used for corrosionally widened valleys bottom along the ponors only. They developed there where the sinking stream corrosionally widens the valley's bottom. It is possible if the allogene water drainage into karst is dispersed. This is the consequence of surface flowing of water because of shallow karst water table, accumulated sediments or torrential river regime which causes the floods and water retention in front of the ponors. The further dissection of rocky bottom below the sediment depends on the altitude of the valley's bottom above the underground water table, on properties of water inflow respectively.

Bigger contact forms, near the ponors of big sinking streams show polygenetic development that is why all the basic forms are interconnected into complicated relief systems.

UDK 911.3:312:323.32(497.12-18)

PREBIVALSTVENE ZNAČILNOSTI HRIBOVSKIH KMETIJ V ZGORNJEM POHU DINJU

Milan Natek *

Povzetek

Razčlenjene so osnovne strukture prebivalstva (spolna in starostna sestava, regionalno poreklo in socialno-zaposlitvena sestava), ki so neposredno povezane z razvojem hribovskih kmetij in obstojem kulturne pokrajine. Temeljne značilnosti prebivalstva, ki je živelo na kmetijah, so prikazane po naseljih, pokrajinskih območjih in nadmorski višini domov.

Izvirno znanstveno delo. Geografija, prebivalstvo, hribovske kmetije.

POPULATION CHARACTERISTICS OF THE MOUNTAIN FARMS IN THE RIVER BASIN OF THE UPPER HUDINJA (NE SLOVENIA)

Abstract

The basic structures of the population (sex and age structures, regional origin, social and employment structures, and the agricultural labour force structure) are analysed, which are connected with the development of the mountain farms and with the state of the agricultural area. The basic characteristics of the inhabitants are given by farms, settlements, regions, and by the height above sea-level of the farm houses.

Original scientific paper. Geography, Population, Mountain Farms.

* Dipl. geograf, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3, Slovenija

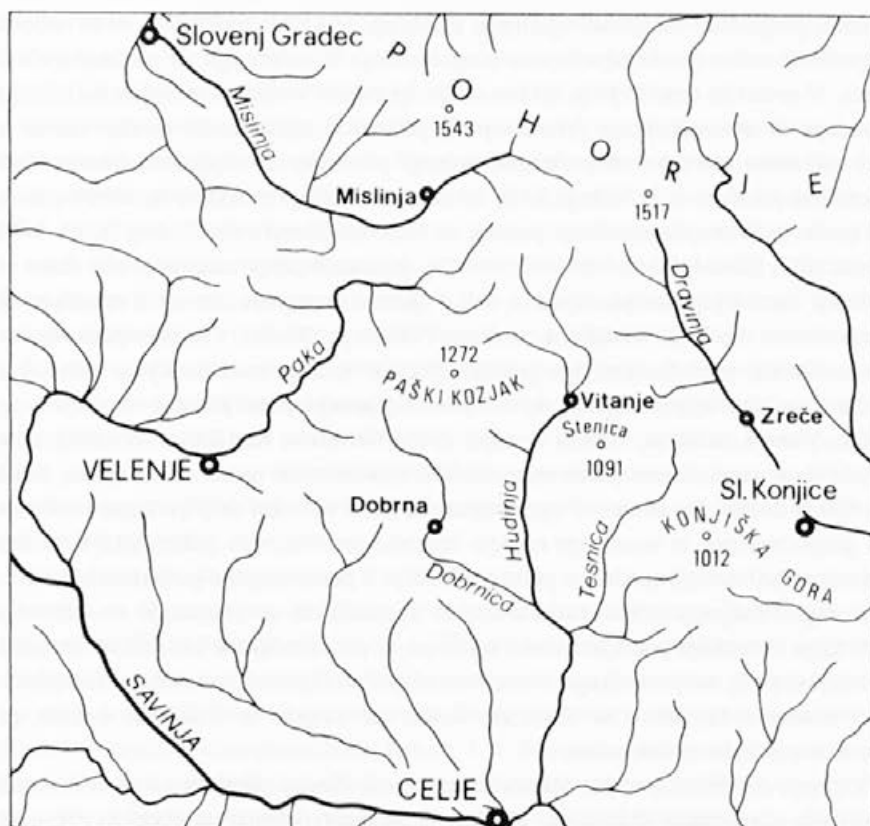
Uvod

Najraznovrstnejše gospodarske in socialne spremembe so sprožile nove razvojne težnje, ki so neposredno vplivale na preoblikovanje pokrajine, kakor tudi na spremembo in prenovo odnosov med temeljnimi pokrajinskimi sestavinami. Zato je potrebno vse učinke gospodarskega razvoja presojati tako z vidika samih sprememb na področju proizvodnega procesa kakor tudi s stališča njegovih spodbud in potreb za spremembo obstoječih odnosov med proizvodnimi silami in proizvodnimi sredstvi. Kajti človek z vsemi svojimi mnogostranskimi dejavnostmi in hotenji je tista trajna in neusahljiva ustvarjalna in gibalna moč, ki spreminja pokrajino in svoj vsakokratni odnos do vseh obstoječih vrednot. Zdi se, da moramo prav s tega vidika presojati vlogo in funkcijo prebivalstva v pokrajini, ki je odsev razvitosti odnosov in razmerja med socialnimi, proizvodno-gospodarskimi in drugimi atributi med posameznikom in družbo ter okoljem oziroma prostorom. V tem vzročno-vzajemnem kompleksu moremo spremljati in ugotavljati posamezne razvojne stopnje v preoblikovanju pokrajine, v katerih je v tvorni obliki zaznaven, zarisan in udejanjen celosten in nepretrgan obris kompleksnega pokrajinskega razvoja.

V zadnjih sto letih je doživljalo prebivalstvo v hribovskih območjih na Slovenskem dokaj samosvoj razvoj. Pogojevale in usmerjale so ga spremembe v gospodarsko-tehnološkem razvoju na področju kmetijstva in gozdarstva kakor tudi v obrtno-industrijski izrabi večjih ali manjših lokalnih naravnih virov in drugih danosti, in sicer v obliki manjših in razpršenih obratov, ali pa osredotočenih v posameznih krajevno najustrežnejših središčih. Kolikor obilnejši, pomembnejši in vztrajnejši so bili krajevni "lokacijski dejavniki", ki so spodbujali in usmerjali razvoj neagrarnih dejavnosti v posameznih območjih, toliko daljša doba je bila zagotovljena njihovemu življenjskemu utripu. S tem sta se praviloma tudi povečala vpliv in učinek neagrarnih dejavnosti v preoblikovanju pokrajine oziroma regionalne strukture posameznih območij.

Območja v zgornjem, hribovitem porečju Hudinje, ki spada v okvir Nizkih slovenskih Alp (Kunaver 1990, 302) so doživljala razvoj obrti, industrije, komercialno izrabo gozdov in sploh deagrarizacijske procese z dokaj različnimi pokrajinskimi učinki (Baš 1967, Gams 1959, 15-17, Ilešič 1967, Krnel-Umek & Šmitek 1987, 27, Melik 1957, 133-135). Na celotnem območju zgornjega Pohudinja se namreč prepletajo vplivi vsaj treh velikih naravnogeografskih enot, in sicer alpskega, predalpskega in subpanonskega sveta.

V naravnogeografski zasnovi in sestavi zgornjega Pohudinja, ki zajema poleg južnega Pohorja tudi terciarno Vitanjsko-doliško podolje in kompleks Vitanjskih Karavank (Gams 1959, 17) ali Vitanjsko-konjiškega hribovja (Ilešič 1967, 13) s Paškim Kozjakom (Basališče 1272 m) in Stenico (1091 m; Melik 1957, 131-134), je načrtana njegova današnja poselitveno-gospodarska, prometna, socialna in prebivalstvena podoba kakor tudi njegova regionalna-pokrajinska struktura. Z usahnitvijo glažutarstva in predvsem obrtnih oblik primarne predelave hlodovine je bil prestavljen iz hribovja v doline nea-

Slika:

Položaj Pohudinja med vzhodnimi in severovzhodnimi predalpskimi pokrajinami Slovenije.

Figure:

Position of the river basin of the Upper Hudinja between eastern and north-eastern Pre-Alpine regions of Slovenia.

grarni proizvodni utrip, kjer so se ponujale večje možnosti gospodarnije izrabe razpoložljivega vodnega pogona. S tem se je spremenila tudi gostota obljudenosti hribovskih območij. Odvečna delovna sila, ki se je sproščala ob uvajanju najrazličnejših tehnoloških dosežkov na področju kmetijske pridelave, je odhajala v doline, v živahnejša središča z neagrarnimi dejavnostmi. Podoba je, da se je dlje časa kopičil v podpohorskih trških in drugih središčnih naseljih znaten del presežne vrednosti, ki je bila ustvarjena po samotnih hribovskih kmetijah, predvsem z bogastvom njihovih gozdov. Tako je prihajalo v zadnjem stoletju do čedalje očitnejše gospodarske, socialne in prebivalstvene polarizacije med dolinskimi naselji v Pohudnju in njihovim hribovitim zalednjem, ki je ostalo pretežno kmetijsko.

Obče geografske značilnosti zgornjega Pohudinja se kažejo tudi v tem, da ta hriboviti predel v našem predalpskem svetu nima enotnega in osrednjega ter močnejšega središča. V preteklih desetletjih je takšno vlogo opravljalo Vitanje; z razvojem sodobnega cestnega in avtomobilskega prometa pa je postalo to trško naselje preslabotno in ni več zadoščalo vsem potrebam deagrariziranega prebivalstva v njegovem zaledju. Tudi prometna prehodnost Pohudinja, ki že od nekdaj izrablja prenekatero naravne ugodnosti prečnega Vitanjsko-doliškega podolja ali vzdolžne soteske ob Hudinji (Curk 1978, Melik 1957, 133-134, Gams 1959, 102, 106-107), je nemalo prispevala, da je tudi danes to ozemlje tako v gravitacijskem kakor tudi v upravnem pogledu razbito in navezano na gospodarsko močnejša središča, ki so izven Pohudinja. Skratka, v najnovšem času so se posamezni predeli zgornjega porečja Hudinje čedalje intenzivneje povezovali z večjimi in vitalnejšimi središči, ki so izven njegovega pokrajinskega območja (npr. Celje, Velenje, Mislinja, Slovenj Gradec, Zreče, Slovenske Konjice), a so s svojim gospodarskim potencialom pomembna žarišča zaposlitvenih možnosti in široke izbire potrošnih dobrin. To je med drugim pomembno tudi zato, ker se je pod vplivi njihovega gospodarskega in socialnega razvoja korenito preoblikovala pokrajinska struktura celotnega hribovitega predela v porečju Hudinje. S podrobnejšimi pokrajinskimi oziroma regionalnogeografskimi raziskavami bi ugotovili, da se prepletajo na območju zgornjega Pohudinja pokrajinske sestavine, ki niso značilne le za stičiščna območja predalpskega in subpanonskega sveta, temveč povzemajo tudi prenekatero fiziognomske sestavine Dravinske in Mislinjske doline ter Celjske in Velenjske kotline, pa Karavank in Pohorja kot celote.

V prispevku želim osvetliti nekatere osnovne značilnosti prebivalstva na hribovskih kmetijah v zgornjem Pohudnju. Analiza in spoznanja slonijo na obdelavi zbranega gradiva ob terenskem preučevanju hribovskih kmetij na Pohorju v letih 1987 in 1988. Na obravnavanem območju smo preučili 301 domačijo, in sicer v 17 naseljih, kjer je bilo leta 1981 886 gospodinjstev, od tega 697 (ali 79 %) z zemljiško posestjo. Deset let kasneje, leta 1991, so našli na tem območju 909 družin, med katerimi jih je posedovalo kmečko posest 71 %. Demogeografska analiza je zajela kmetije, ki so praviloma posedovale več kot 10 ha zemlje in katerih selišča njihovih domov so bila v nadmorski višini 600 m in višje (Meze 1980, 145-146). Osnovno statistično gradivo je razčlenjeno po naseljih, s čimer je mogoče tudi s prebivalstvenega vidika označiti posamezna pokrajinska območja in zarisati njihovo demografsko podobo. Poleg tega so nas v študiji zanimale osnovne značilnosti prebivalstvenega stanja z ozirom na nadmorsko višino domov. S tem smo želeli med drugim spoznati tudi vpliv nadmorske višine na prenekatero prebivalstvene sestavine, ki so značilne za zgornje Pohudnije.

Spremembe v rasti števila prebivalstva v zgornjem Pohudnju v obdobju 1869 - 1991

Leta 1981 je bilo na območju 17 naselij *, ki sestavljajo zgornje Pohudnije, 3.913 prebi-

* Zgornje Pohudnije sestavljajo naselja: Paka, Hudinja, Skomarje, Ljubnica, Kozjak, Sr. in Sp.

valcev, deset let kasneje, leta 1991, pa 3.870 ljudi. Ob tem ugotavljamo, da je število prebivalstva na širšem območju Vitanjskega podolja^{*} upadlo tako v sedemdesetih (-0,9%) kakor tudi v osemdesetih letih (-1,1 %; Sore 1977, 249-252).

Nasploh je značilno, da je doživljalo prebivalstvo Vitanjskega podolja neenakomerno rast v zadnjih štiridesetih letih. Njegovo število je praviloma stagniralo. Največji padec števila prebivalstva je bil v petdesetih (1953-61: -7,7 %) in v šestdesetih letih (1961-71: -5,5 %). Med letoma 1869 in 1991 se je število prebivalstva zmanjšalo za 6,4 %, za enak odstotek tudi v zadnjih sto letih. Tudi v povojnih letih (1948-1991) je doživljalo Vitanjsko podolje prebivalstveno erozijo, ko se je njegovo število znižalo za 7,3 %, v zadnjih tridesetih letih (1961-91) pa za -1,9 % (prim. tudi Sore 1977).

Podobne značilnosti v nihanju prebivalstva, kot smo jih spoznali v naseljih Vitanjskega podolja, so bile tudi na celotnem hribovitem območju zgornjega Pohudinja. Ta naselja so imela največ ljudi leta 1869 (5.155 preb.) ter v prvem povojnem obdobju (1948 5.086 preb.), nakar so se vidno zmanjšala. V zadnjih štirih desetletjih so izgubila hribovska naselja v Pohudinja četrtno svojega prebivalstva, v zadnjih tridesetih letih pa več kot eno šestino.

Pregled rasti števila prebivalstva v hribovitem svetu zgornjega Pohudinja, in sicer po območjih, ki jih sestavljajo naravnogeografske enote kot so Pohorje^{**}, Vitanjsko-doliško podolje^{***} in Vitanjske Karavanke^{****}, odstira plastično predstavo o geografskih značilnostih posameznih predelov. Število prebivalstva na pohorskem predelu Pohudinja se je v zadnjih 130 letih zmanjšalo za 40 %, na območju Vitanjskih Karavank za 22 % in v predelu Vitanjskega podolja le za 7 %. Podoben razvoj z naznačenimi razlikami je bil tudi v zadnjih sto letih. Za zadnja tri desetletja pa ugotavljamo, da je prebivalstvo v hribovitih območjih Vitanjskega podolja bolj ali manj stagniralo, zmanjšalo se je na območju Vitanjskih Karavank (-16 %) in v pohorskih naseljih (-28,5 %). Za osemdeseta leta ugotavljamo pozitivno rast števila prebivalstva v krajih Vitanjskega podolja (3,2 %), stagnacijo v karavanškem predelu (-1,6 %) in očiten padec v pohorskih naseljih (-4,7 %).

Nakazane razlike v rasti števila prebivalstva med posameznimi predeli Pohudinja so neposreden odsev gravitacijskih vplivov ali krajevnih ali drugih večjih pokrajinskih središč. Razložena naselja s samotnimi kmetijami po pobočjih in slemenih Vitanjsko-konjiškega hribovja so tako rekoč v neposrednem zaledju večjih in raznovrstnih

Dolič, Stenica, Stranice, Brezen, Brdce in Strmec nad Dobrno, Parož, Velika Raven, (Zgornje) Selce, Lipa in Lindek.

* Širše območje Vitanjskega podolja: Brezen, Gor., Sp. in Sr. Dolič, Hudinja, Kozjak, Ljubnica, Paka, Stenica, Stranice in Vitanje (Sore 1977).

** Pohorski predel Pohudinja zajema naselja: Paka, Hudinja, Skomarje in Ljubnica.

*** Vitanjsko podolje s hribovskimi kmetijami sestavljajo: Spodnji in Srednji Dolič, Stenica in Stranice.

**** V karavanški predel Pohudinja sodijo naselja: Brezen, Kozjak, Brdce in Strmec nad Dobrno, Parož, Velika Raven, (Zgornje) Selce, Lindek in Lipa.

industrijskih središč, ki nudijo tudi okoliškemu prebivalstvu različne možnosti zaposlitve v raznoterih gospodarskih in drugih dejavnostih. Pohorske domačije, ki so sicer večje od vseh drugih v Pohudinja, so bolj odmaknjene in oddaljene od prvih zaposlitvenih žarišč, ki pa so tudi manjša in ponavadi že zasičena z domačo delovno silo. Večina zaposlenih s pohorskih kmetij je našla delo in zaslužek v večjih in oddaljenejših krajih (npr. Velenje, Celje, Slovenske Konjice, Slovenj Gradec). Tudi preučevano območje zgornjega Pohudinja potrjuje ugotovitev, da z naraščajočo oddaljenostjo med krajem bivanja in krajem zaposlitve upada delež deagrariziranega prebivalstva kakor tudi število dnevnih migrantov - vozačev. Domovi hribovskih kmetij na območju Vitanjskega podolja so v neposredni povezavi z glavno, južno podpohorsko prometnico, ki povezuje Slovenske Konjice z Mislinjo oziroma Velenjem. Zato ni presenetljivo, da je število prebivalstva v tem predelu zgornjega Pohudinja doživljalo rahle vzpone in padce, ki jih je povzročal gospodarski in splošni družbeni utrip v večjih zaposlitvenih središčih. Najizrazitejšo depopulacijo so doživela tamkajšnja naselja med letoma 1953 in 1961, ko se je zmanjšalo število njihovega prebivalstva za 10,4 %. V vseh drugih obdobjih je prevladovala stagnacija z občasnimi malenkostnimi napredovanji ali nazadovanji.

Z nakazanimi razlikami v rasti števila prebivalstva smo skušali označiti splošen okvir, v katerem se je razvijala prebivalstvena problematika hribovskih domačij v Pohudinja. Ker za posamezne izbrane kmetije ne razpolagamo z ustreznimi demografskimi podatki za daljšo časovno serijo, smo skušali vsaj z navedenimi splošnimi dejstvi in spoznanji predstaviti širše področje in značilnosti demogeografskega razvoja. Prepričan sem, da so hribovske kmetije, ki predstavljajo osnovno socialno in proizvodno enoto - celico tamkajšnjega gospodarskega in socialnega sistema (Natek 1989, 197, 204), neposredno sodoživljale vsakdanji gospodarski utrip širšega območja, ki je vplivalo na preobrazbo prebivalstva. Skratka, gospodarske in socialne razvojne težnje s širšega območja so našle konkretne odmeve v rasti števila prebivalstva in v spremembi njegovih sestavin domala po vseh hribovskih domačijah.

Število ljudi po kmetijah

Leta 1987/88 je živelo na 301 hribovski kmetiji, ki so imele 10 ha in več zemljiške posesti, 1.468 prebivalcev. Na 10 domačij je prišlo v povprečju po 49 ljudi. Leta 1981 so imela vsa gospodinjstva v zgornjem Pohudinja po 4,4 članov, v letu 1991 pa po 4,3 ljudi. Ta primerjava nedvoumno kaže, da so imela kmečka gospodarstva, ki so bila v obliki samin razpršena po hribovitem svetu zgornjega Pohudinja, za spoznanje več ljudi kot gospodinjstva brez zemljiške posesti ali z manjšim kmečkim gospodarstvom. Največ ljudi so imela kmečka gospodarstva do nadmorske višine (= nmv) 600 m, in sicer po 5,6 oseb ter v pasu med 700 in 799 m (po 5,2 preb.), najmanj ljudi pa je živelo po najvišje stoječih domovih (4,6 oseb).

Poleg tega ugotavljamo, da so imele največ ljudi kmetije na Pohorju (5,1 oseb), najmanj pa domačije na širšem območju Vitanjsko-doliškega podolja (4,6 preb.), medtem

ko je bilo prebivalstveno stanje na gospodarstvih v predelu Vitanjskih Karavank skoraj na ravni celotnega zgornjega Pohudinja. Pregled po naseljih je pokazal, da so bile najbolj obljude domačije v naseljih Ljubnica, Parož in Skomarje (po 5,4 oseb), najmanj ljudi pa so imeli kmečki domovi v Zgornjih Selcih, na Hudinji, Kozjaku in Stenici (od 4 do 4,6 preb.).

Vrednost korelacije med nmv kmečkega doma in številom ljudi na gospodinjstvo je srednjevelika ($r = -0,50262$). Ali drugače zapisano: samo ena četrtna dejavnikov, ki so vplivali na število ljudi na kmetijo, je bila neposredno povezana z nadmorsko višino domov, vsi drugi so izvirali iz ostalih gospodarskih, socialnih, psihološko-demografskih, naravnogeografskih in drugih vidikov.

Nekoliko večji vpliv na število ljudi po kmečkih domačijah v Pohudinja je imela velikost zemljiške posesti. Korelacija med njima je bila pozitivna ($r = +0,64609$). Z velikostjo zemljiške posesti je praviloma naraščalo število ljudi na kmetiji. Pri tem ne smemo zanemariti splošnega spoznanja, da je z večanjem nmv naraščala tudi velikost zemljiške posesti ($r = +0,92184$). O tem zelo nazorno govori vrednost determinacijskega koeficienta ($r^2 = 0,84979$).

Spolna struktura prebivalstva

Predzadnji popis prebivalstva (1981) je pokazal, da je bilo na obravnavanem območju 52,6 % moških. Tudi vpogled v preteklost je pokazal, da je na preučevanem območju prevladovalo večinoma moško prebivalstvo, le leta 1869 je bilo več žensk (50,7 %). Pred sto leti je bilo 51 % moških prebivalcev, na začetku tega stoletja pa se je njihov delež povečal na 51,7 %.

Tudi po posameznih območjih je bila spolna struktura prebivalstva zelo pisana. Leta 1981 je bilo v pohorskih naseljih 49,8 % moških, na začetku stoletja 54,2 %, leta 1869 le 48,4 %. Naselja v Vitanjskem podolju so imela leta 1981 50,9 % moških, pri vseh prejšnjih popisih prebivalstva pa je znašal njihov delež pod 50 %. Med prebivalstvom karavanškega območja je bilo leta 1981 52,6 % moških, leta 1900 51,7 %, 1890 leta 51 %, 1880 pa 50,1 % in leta 1869 49,3 %.

V teh najbolj splošnih okvirih se je gibalo tudi razmerje med spoloma po hribovskih kmetijah Pohudinja. Leta 1987/88 je bilo na 301 kmetiji 744 moških (50,7 %), kar pomeni, da je bil njihov delež za spoznanje manjši kot pa v okviru vseh gospodinjstev (52,6 %). To pa lahko pomeni, da je ostal na kmetijah le tisti najbolj nujno potreben kontingent moške delovne sile, ki je še zagotavljal nadaljni obstoj in razvoj hribovskih domačij. Pred splošnim drobljenjem zemljiške posesti niso bile zavarovane niti nekdanje mogočne hribovske samine. Na delu njihove kmetijske zemlje, ki je ob lokalnih prometnicah, so nastali neredki domovi deagrariziranih domačinov. Domala vsi člani njihovih gospodinjstev so zaposleni v neagrarnih dejavnostih. Spomin na njihovo (nedavno) socialno poreklo je večji ali manjši kos zemljiške posesti.

Leta 1987/88 je bilo tudi na kmetijah v zgornjem Pohudinja več moških (50,7 %) kot

Tabela: Prebivalstvo hribovskih kmetij v porečju Hudinje (stanje 1987-88)

Nadmorska višina			Število kmetij	Prebivalstvo Skupaj		Moški		Starost prebivalcev								sta- rejši
								1981	1972	1962	1947	1937	1927	1917	- 87 -	
do	600	m	53	241	119	21	42	33	48	25	25	27	20			
600 - 699	m	68	331	176	35	43	67	55	38	32	32	29				
700 - 799	m	76	391	197	43	65	84	72	40	47	17	23				
800 - 899	m	46	216	113	23	36	29	43	21	32	16	16				
900 - 999	m	39	202	95	25	29	43	32	19	25	17	12				
1000 in več	m	19	87	44	12	11	13	18	6	15	6	6				
Skupaj			301	1468	744	159	226	269	268	149	176	115	106			

Nadmorska višina			Regionalno poreklo prebival.						Socialna sest. prebival.				
			Isto Poku- nas, dinje	Ista Sosed. obč., občina v	Dr. ob. Slov.	Dij. Štud.	Neagr. zaposl.	Upoko- jenci	Kmet- je	Inval., soc. podp.			
do	600	m	170	50	8	12	1	6	52	4	116	4	
600 - 699	m	250	54	13	6	8	10	75	7	161	4		
700 - 799	m	311	63	8	7	2	20	72	5	181	8		
800 - 899	m	164	34	5	9	4	6	35	6	112	3		
900 - 999	m	151	31	9	8	3	7	35	5	99	4		
1000 in več	m	68	13	3	3	-	1	15	2	44	3		
Skupaj			1114	245	46	45	18	50	284	29	713	26	

Nadmorska višina			Starost kmečkega prebivalstva					Socialna struktura kmetij			
			1962	1947	1927	1917	sta- rejši	Sku- paj	Čista	Mešana	Polčista
do	600	m	6	29	42	19	20	116	21	17	15
600 - 699	m	23	27	61	27	23	161	23	19	26	
700 - 799	m	24	51	69	18	19	181	35	19	22	
800 - 899	m	11	28	45	13	15	112	23	13	10	
900 - 999	m	18	22	36	13	10	99	18	12	9	
1000 in več	m	4	14	16	5	5	44	10	5	4	
Skupaj			86	171	269	95	92	713	130	85	86

žensk. Moško prebivalstvo je prevladovalo na pohorskih in karavanških domačijah (50,8 %), medtem ko so domačije v predelu Vitanjskega podolja imele enako število moških kot žensk.

Najočitnejše nesorazmerje med spoloma je bilo v območju med 600 in 700 m, kjer so prevladovali moški s 53 %. Ženske so prevladovale na kmetijah do 600 m nmv ter v pasu med 900 in 999 m, povsod drugod je bilo moških več. Korelacija med deležem moškega prebivalstva in nmv njihovih bivališč je negativna, a zanemarljivo majhna ($r=-0,28576$). Tudi med velikostjo kmetije in deležem moškega prebivalstva ni bila ugotovljena tesnejša medsebojna povezanost ($r=-0,05069$).

Tudi pregled spolne sestave prebivalstva po naseljih je pokazal, da so med njimi precejšnje razlike. Sorazmerno največ moškega življa je bilo na kmečkih domačijah v Srednjem Doliču (58 %), na Stranica (70 %), v Parožu na Paškem Kozjaku (59 %), Lindeku (58 %), na Brdcah nad Dobrno (56 %) itd. Kmetije v treh naseljih (Hudinja, Lipa in Zgornje Selce) so imele izravnano spolno sestavo svojega prebivalstva. V 6 naseljih so med prebivalstvom na kmetijah prevladovale ženske: njihov delež je bil najvišji v Veliki Ravni (58 %) pa v Spodnjem Doliču (53,4 %), Breznu (53 %), Strmecu nad Dobrno (52 %) itd.

Presežek moškega prebivalstva po hribovskih kmetijah ni odvisen zgolj od njihove gospodarske usmerjenosti, temveč tudi od možnosti zaposlitve v neagrarnih dejavnostih. V ospredju industrializacije in deagrarizacije, ki sta razslojevali kmečko prebivalstvo, je bil praviloma moški. Mnogi med njimi so se kot dnevni migranti - vozači vključili v proizvodni utrip neagrarnih panog in kljub vsemu so ohranili prenekatero gospodarske in socialne vezi s svojimi kmetijami, ki jih obdelujejo po opravljeni službi. Neagrarne zaposlitve, poroke in drugo je prispevalo, da so se ženske v večjem številu kot moški odselile s kmečkih domačij. V Pohodnju je bilo sedem kmetij brez moškega in prav toliko jih je bilo tudi brez žensk.

Starostna struktura prebivalstva

Za hribovska kmečka območja je značilna ostarela struktura prebivalstva (Sore 1977, 253-254). Leta 1987/88 je bilo v Pohodnju 26 % prebivalstva starega do 15 let in 15 % starejšega od 60 let. Tudi v tem se kažejo razlike med posameznimi predeli obravnavanega območja. Največ mladega prebivalstva, starega do 15 let, je bilo na kmetijah na območju Vitanjskega podolja (28 %), najmanj pa v pohorskih naseljih (26 %). Starostna skupina starejšega prebivalstva (60 let in več) je bila najobilnejša po pohorskih domačijah (17 %) in v Vitanjskem podolju (16 %), najmanj ljudi pa je vključevala v Vitanjskih Karavankah (12 %). Tem navedbam ustreza je bila podoba deleža aktivnega prebivalstva. Skupina prebivalcev v starosti od 16. do 40. leta je obsegala v Pohodnju 36,5 %: najštevilčnejše je bila zastopana na Pohorju (38 %), najmanj pa v naseljih Vitanjskega podolja (33,3 %), medtem ko je bil njen delež v karavanškem predelu izravnán z območnim povprečkom. Starejše delovne sile (od 41. do 60. leta) je bilo največ v Karavankah (24,4 %), manj na pohorskih domačijah (20 %), medtem ko se je v Vitanjskem podolju (22,5 %) približal območnemu povprečku.

Tudi v starostni strukturi prebivalstva so se pokazale razlike med spoloma: med moškimi je bilo mladih do 15 let 28 %, med ženskami 24 %. Še očitnejša je razlika med starejšim prebivalstvom (60 let in več): ta starostna skupina zavzema pri moških 11 %, med ženskami pa 19 %.

Z nadmorsko višino domov se zmanjšuje delež starejšega prebivalstva, medtem ko je odstotek mladega prebivalstva po posameznih višinskih pasovih le za spoznanje odstopal od povprečne vrednosti za celotno Pohudinja. V glavnem velja poudariti izsledek, da se z nmv domov povečuje delež delovnega kontingenta prebivalstva (od 16 do 60 let). Korelacija med njima je sicer majhna ($r=+0,45097$) pa vendarle daje slutiti, da je med njima rahla vzročna povezanost. Nekoliko večja soodvisnost je med nadmorsko višino in deležem starega prebivalstva ($r=-0,50882$). Ugotovljeno je, da z večanjem nadmorske višine domov upada delež starega prebivalstva.

Ob vsem tem velja še opozoriti na značilne razlike v starostni sestavi prebivalstva po posameznih naseljih. Med prebivalstvom po hribovskih kmetijah je bilo največ otrok v naseljih Stranice (40 %), Sp. Dolič (30 %), Lipa (29 %) pa Hudinja, Brezen, Brdce in Strmec nad Dobrno (od 28 do 29 %), najmanj pa v krajih Velika Raven (11,5 %) in Paka (18,7 %).

Starejšega, nad 60 let starega prebivalstva je bilo največ v naseljih Ljubnica (24,5 %), Stenica (23 %), Lipa (21 %) in Stranice (20 %), v vseh drugih naseljih pa se je njihov delež gibal med 11 % (Brezen in Brdce) in 20 %.

Največ dela zmožnega prebivalstva je bilo v Zg. Selcih (87,5 %) in v Veliki Ravni (73 %) kakor tudi v Srednjem Doliču (69 %), najmanj pa na obeh straniških domačijah (40 %) kakor tudi na ljubniških, lipskih (50 %) in steniških kmetijah (52 %). Ob tem je treba poudariti, da so povsod tam, kjer imamo opraviti z majhno populacijo, lahko večja ali manjša odstopanja od povprečnih vrednosti in zato moremo dobiti tudi popačeno podobo. Kajti pri majhnem številu gospodarstev ponavadi že posamezne generacije v družinah pomembno sooblikujejo prebivalstveno podobo naselja. Na večjih območjih in pri številnejši populaciji so praviloma zabrisana posamezna odstopanja. Zato daje statistična obdelava realnejšo podobo prebivalstvenega stanja.

Prikazane razlike v starostni strukturi prebivalstva med posameznimi območji Pohudinja so odsev svojevrstnih pokrajinskih, gospodarskih, socialnih in drugih kvantitativnih razvojnih teženj, ki oblikujejo sociogeografsko podobo prostora. Prav v tem vidimo temeljne razloge in pogoje za mozaično prostorsko in socialnogospodarsko spremenljivost pokrajine.

Krajevno (regionalno) poreklo prebivalstva

Današnja regionalna struktura hribovskega prebivalstva je precej enovita. Hribovske kmetije kot jedra gospodarskega in socialnega razvoja hribovskega sveta niso več privlačne za prebivalstvo s širšega območja. Depopulacija in staranje prebivalstva ter pomanjkanje kmečke delovne sile so glavni dejavniki, ki oblikujejo gospodarsko in socialno podobo hribovskih območij (Meze 1980, 1986; Natek 1986, 1989 a).

Prebivalstvo na hribovskih kmetijah v Pohudinja je prostorsko izredno malo giblivo. Na kmetijah je bilo 76 % ljudi, ki so živeli od rojstva na območju istega naselja. Z višanjem nmv domov se povečuje delež domačega - avtohtonega prebivalstva. Toda med navedenima pojavoma je zmerna medsebojna vzročna povezava ($r=+0,48604$). Nekoliko večja je povezanost med deležem domačega prebivalstva in velikostjo zemljiške posesti ($r=+0,59797$). Iz tega sledi, da so velike in gospodarsko trdne kmetije še vedno privlačne za priselitev okoliškega prebivalstva.

Pregled regionalnega porekla prebivalstva po predelih zgornjega Pohudinja je pokazal, da med njimi ni večjih razlik. Edinole v Vitanjskem podolju je nekaj manj domačega življa, in sicer tudi zaradi močnejšega priseljevanja z območja Pohudinja in sosednjih občin. Manjšo izjemo predstavljajo kmetije v Vitanjskih Karavankah, kjer je bil delež domačega prebivalstva na ravni celotnega Pohudinja. Toda v njihove družine se je priselilo največ ljudi z ostalih predelov zgornjega Pohudinja (18 %) in z 2 % so zastopani prebivalci iz drugih predelov Slovenije. Tamkašnje krajevno poreklo po kmetijah živečega prebivalstva je utemeljeno med drugim tudi s propadom številnih kmetij, s spremembami njihovega lastništva kakor tudi z lego in položajem Paškega Kozjaka in Stenice, ki sta na samem obrobju, oziroma v neposrednem zaledju večjih zaposlitvenih jeder, ki so obenem tudi njihova upravna središča (Velenje in Celje).

Hudinja na Pohorju (82 %), Strmec nad Dobrno (80 %), Kozjak in Paka (79 %) so kraji s kmetijami, na katerih je živelu blizu štiri petine domačega - nepriseljenega prebivalstva. Lipa pri Frankolovem (58 %), Stranice (60 %) in Zg. Selce (62,5 %) pa so naselja, ki imajo manj kot dve tretjini domačega - avtohtonega prebivalstva. Toda prav v ta naselja so bile najmočnejše priselitve iz sosednjih predelov Pohudinja. Več kot ena petina prebivalcev v Parožu, v Breznu ter na Brdeah je priseljencev z obravnavanega območja Pohudinja. Iz drugih krajev matične občine se je priselilo v obravnavana naselja Pohudinja le 3 % ljudi in ta skupina priseljencev je bila najočitnejša na skomarških (9 %), steniških (8 %), srednjedoliških (6 %) ter na kozjaških in lindeških domačijah (5 %).

Priseljenci iz sosednjih občin so najštevilnejši v Zgornjih Selcih (12,5 %), Spodnjem Doliču (5,4 %), na Paki (4,5 %) in Skomarju (4 %). Iz drugih območij Slovenije se je priselilo v zgornje Pohudince le 18 ljudi, in sicer največ v Lindek (3 osebe), na Brdce, Skomarje, v Strmec in Brezen (po dva človeka).

Krajevno poreklo moškega prebivalstva po hribovskih domačijah se močno razlikuje od žensk. Med moškimi je bilo kar 87 % domačega prebivalstva; 8,3 % se jih je rodilo v sosednjih naseljih in le 4,4 % moških se je na obravnavano območje priselilo iz sosednjih predelov. Med ženskami je bilo 64 % rojenih v kraju današnjega bivanja, četrtina se jih je rodila in preselila iz preučevanega območja Pohudinja, 9 % jih je prišlo iz sosednjih občin in 1,5 % se jih je rodilo v drugih občinah Slovenije. Za ženske so bile najbolj privlačne domačije, ki segajo do 600 m nmv ter v območju med 800 in 900 m. Sicer pa ugotavljamo, da je med njimi čedalje manj zanimanja za možitve oziroma priselitve na višje ležeče domačije. Današnji selitveni tok ženskega prebivalstva je v glavnem usmerjen iz višjih predelov Pohudinja v nižja območja (prim. tudi Leban 1962,

347-349). Zato ni presenetljivo, da je na višje ležečih domačijah čedalje bolj čutiti pomanjkanje ženske kmečke delovne sile (Meze 1987, 48-53; Sore 1977, 254; Natek 1986).

Socialno-zaposlitvena struktura aktivnega prebivalstva na kmetijah

Med odraslim prebivalstvom v zgornjem Pohodju je bilo 810 aktivnih, 29 nekmečkih upokoјencev, 26 invalidov in socialnih oskrbovancev ter 50 dijakov in študentov. Konec osemdesetih let je bila večina obravnavanih kmetij močno deagrarizirana. Od 301 kmetije je dajalo delovno silo neagrarnim dejavnostim 55,5 % domačij, in sicer 84 ali 28 % gospodarstev je pošiljalo samo moške, 25 ali 8,3 % domačij samo ženske in 58 ali 19,3 % kmečkih gospodarstev je dajalo tako moško kot žensko delovno moč. Med aktivnim prebivalstvom so prevladovali moški (51,4 %). Podrobnejša členitev je pokazala, da se zmanjšuje delež aktivnega moškega prebivalstva od S proti J: v predelu pohorskih kmetij je znašal 53,3 %, v Vitanjskem podolju 52,8 % in na območju Karavank le 48,8 %. Toda delež neagrarnih zaposlencev se je povečeval od S proti J. Na območju Vitanjskih Karavank sta bili dve petini deagrariziranega prebivalstva, na kmetijah v Vitanjskem podolju 37 % in na Pohorju le še tri desetine. Tudi na tem področju so očitne razlike med spoloma. Med deagrariziranim prebivalstvom prevladujejo moški (65,8 %) in njihov delež se povečuje od J proti S.

Med aktivnim moškim prebivalstvom prevladujejo kmetje (55 %), katerih delež se stopnjuje od J proti S: v predelu Pohorja je bilo 38 % deagrariziranega moškega prebivalstva, v Vitanjskem podolju 47 % in na območju Karavank 51 %. Med aktivnim ženskim prebivalstvom je bila četrtna zaposlena v nekmetijskih dejavnostih. Tudi za zaposlene ženske velja, da njihov delež med aktivnim ženskim prebivalstvom narašča od pohorskih kmetij (20 %) do karavanskih domačij (28 %). Na območju Vitanjskega podolja je bila zaposlena izven kmetijstva vsaka četrta ženska.

Med neagrarnimi zaposlenci prevladujejo moški (66 %) in njihov delež se praviloma zmanjšuje do kmetij v območju 800 do 900 m, nakar ponovno naraste. Korelacija med deležem moških zaposlencev in nmv domov je srednjevelika ($r=+0,50888$), kar nas med drugim vendarle opozarja, da z nmv kmetij upada delež žensk med neagrarnimi zaposlenci. Prav tako se z nmv domov zmanjšuje število neagrarnih zaposlencev s posamezne kmetije ($r=-0,69723$). Na to prav gotovo vplivajo oddaljenost od zaposlitvenih središč, ki se praviloma povečuje z nmv domov ($r=+0,81432$) velikost kmečkih gospodarstev in število ljudi po kmetijah ($r=+0,52725$).

Žensk, ki so bile zaposlene izven kmetijstva, je bilo v vseh višinskih predelih Pohodja manj kot moških. Njihov delež se je med posameznimi višinskimi predeli gibal od 40 % (800-899 m) do 20 % (območje nad 1.000 m). Med deležem aktivnih žensk, ki so bile zaposlene v neagrarnih dejavnostih, in nmv njihovih domov, je visoka soodvisnost ($r=-0,96620$). Tudi determinacijski koeficient ($r^2=0,93355$) kaže, da je nmv prebivališč med najpomembnejšimi dejavniki, ki neposredno vplivajo na odstotek žensk, ki so

zaposlene izven domačega kmetijstva. Skratka, čeprav merijo kmetije v povprečju 20,6 ha, od tega odpade 58 % na gozdove, so kljub vsemu premajhne, da bi mogle dostojno preživljati celotno družino in ji zagotavljati nadaljnji razvoj. Zato je eksistenčna potreba, da si išče kmečko prebivalstvo že od nekdaj dodaten vir dohodka z zaposlitvijo izven kmetijstva. Današnje cestno omrežje omogoča, da se je več kot ena tretjina aktivnega prebivalstva, ki živi na kmetijah, vključila med dnevne migrante - vozače. To prinaša družinam dodatna materialna sredstva, ki so podlaga za hitrejšo modernizacijo hribovskega kmetijstva in njihovih domov.

Kmečka delovna sila

Leta 1987/88 je delalo na kmetijah v zgornjem Pohodju 526 ljudi v starosti od 16. do 60. leta. Med aktivno kmečko delovno silo je bilo 43,5 % moških. Zanimivo je, da sta oba spola približno z enakim deležem zastopana v vsaki starostni skupini aktivnega kmečkega prebivalstva.

Med kmečkim prebivalstvom, starim nad 15 let, je bilo več kot ena četrtnina starega nad 60 let. Največ ostarele kmečkega življa, ki pa še vedno dela na kmetijah, je bilo v predelu Vitanjskega podolja (29 %) in na Pohorju (28 %), najmanj pa po karavanških domovih (23 %). Zastopanost oziroma udeležba mlade kmečke delovne sile v okviru celotnega kmečkega življa je upadala od pohorskega (15 %) h karavanškemu predelu (9,5 %). Delež zrele kmečke delovne sile je zajemal v Pohodju četrtnino kmetov in je naraščal od J (Karavanke 21 %) proti S (Pohorje 25 %). V obratnem zaporedju se je gibal delež kmetov, ki so bili stari med 40. in 60. leti. Največ jih je bilo v karavanškem predelu (45 %), nekaj manj v Vitanjskem podolju (37,2 %) in najmanj na pohorskih kmetijah.

Največ kmečke delovne sile so imele pohorske domačije (v povprečju po 1,9 osebe), šestino manj je bilo na karavanških in za petino manj po domačijah v Vitanjskem podolju. Število kmečke delovne sile se je spreminjalo tudi z nadmorsko višino domov. Število aktivnih kmetov in kmetice se je praviloma povečevalo z rastjo nmv domov do 1000 m, medtem ko so imele najvišje domačije v povprečju manjše število kmečkih delavcev, kot nižje stoječi domovi.

Samo na Paki, Skomarju in Hudinji ter v Sp. Doliču so imele hribovske domačije po dva aktivna kmečka delavca, povsod drugod je bilo njihovo število manjše. V Zgornjih Selcih, Stranica, Lindeku in na Stenici so bile kmetije, ki so imele v povprečju le po enega kmeta ali kmetico.

Nadmorska višina pomembno vpliva tako na število kakor tudi na spolno strukturo aktivnega kmečkega prebivalstva. Z nmv se je praviloma povečevalo število kmečkih ljudi na kmetijo. Korelacija med navedenima pojavoma je srednjevelika ($r=+0,69368$). Ob tem ugotavljamo, da med kmečko delovno silo povsod prevladujejo ženske, in sicer od 51 % (višinsko območje 600 - 699 m) do 62 % (predel nad 900 m). Na deset kmetij je prišlo v povprečju po 17 aktivnih kmetov, od tega je bilo 10 žensk in 7 moških.

Nakazane razlike v razporeditvi kmečke delovne sile po posameznih območjih zgornjega Pohudinja opozarjajo na prepleteno problematiko, ki je povezana z današnjo kmetijsko proizvodnjo kakor tudi z obstojem in nadaljnjim razvojem kmetij in celotnega hribovskega sveta. Problemi hribovskih predelov so mnogovrstni in odvisni od pre mnogih prostorskih in geografskih značilnosti kakor tudi od prenekaterih pokrajinskih sestavin.

Podrobnejša analiza je pokazala, da je prešla tudi v Pohudinja skrb za obstoj in razvoj kmetij z moških ramen na ženska pleča (Natek 1989, 122; 1989 a, 203-204; Meze 1987, 52-53). Vprašanje je, ali obstoječa kmečka delovna sila zadostuje vsem današnjim proizvodnim potrebam hribovskih domačij? Koliko sta mehanizacija in pomanjkanje ustrezne človeške delovne sile pripomogla k proizvodni preusmeritvi hribovskega kmetijstva? To sta temeljni vprašanji, ki sta neločljivo povezani s prebivalstvenim stanjem v slovenskih hribovskih predelih.

Sklep

Z nekaterimi predstavljenimi demografskimi sestavinami sem želel opozoriti na pomen prebivalstva in njegovih dejavnosti v preoblikovanju pokrajine. Kajti prebivalstvo z vsemi svojimi strukturami je sestavni in neločljivi del prenekaterih pokrajinsotvornih dejavnikov. Kakršnokoli razčlenjevanje prebivalstvene problematike in njegovih sestavin ni osrednji smoter in cilj geografskih raziskav, ampak sredstvo, ki omogoča spoznati in ovrednotiti vplive in učinke posameznih prebivalstvenih sestavin na preobrazbo pokrajine. V njih se namreč zreali skupaj s proizvodnimi usmeritvami in naravnimi danostmi tisti preoblikovalni potencial, ki usmerja razvoj in spreminja pokrajinsko fiziognomijo in njene značilnosti.

Vsaka izmed predstavljenih in razčlenjenih prebivalstvenih sestavin je zarisana v pokrajini zgornjega Pohudinja, kakor je tudi prisotna v vsakdanjem utripu tamkajšnjega življenja. Spolna in starostna sestava prebivalstva nista pomembni samo za reprodukcijo prebivalstva, temveč neposredno učinkujeta na gospodarsko preobrazbo domov in njihovega zemljišča, na proizvodno usmerjenost kmetij itd. V krajevnem ali regionalnem poreklu prebivalstva ugotavljamo smeri njegovih selitvenih tokov, pa vzroke in posledice manjšega ali večjega deleža avtohtonega ali priseljenega prebivalstva na gospodarski značaj pokrajine. Med drugim spoznavamo, da so se s selitvami, ki so bile večšmerne, izenačevale socialne, gospodarske, kulturne in druge civilizacijske pridobitve med posameznimi območji. Kljub vsemu pa obstajajo nekatere individualnosti in posebnosti, ki so značilne in lasne posameznim predelom in prav z njimi je mogoče zamejiti in opredeliti posamezna območja in predele v sklopu pokrajine.

Socialno-zaposlitvena struktura prebivalstva po kmetijah kaže na stopnjo razslojenosti nekdanjega kmečkega življa, obenem pa nakazuje gravitacijska območja in zaledja posameznih nekmetijskih zaposlitvenih središč in upravnih žarišč. Raznolika socialna struktura gospodinjstev je pripomogla k hitrejšemu prestrukturiranju kmečke proizvodnje, k hitrejšemu uvajanju prenekaterih tehnoloških in mehanizacijskih novosti

na področju kmetijstva, kakor tudi k spremembi doma in funkcij posameznih poslopij v njegovem okviru. Poznavanje demografskih struktur kmečke delovne sile je pomembno ne samo zaradi kmetijstva in možnosti njegove proizvodne usmeritve, vzdrževanja in prenovitve kmečkih domov, temveč je v njih utelešena tista latentna in potencialna ustvarjalna sila, ki je potrebna za nadaljnji razvoj, obstoj in ohranitev kulturne pokrajine v vseh hribovitih predelih na Slovenskem. Strukture kmečkega prebivalstva so dragocena in nepogrešljiva pokrajinsotvorna prvina, ki z drugimi vred sooblikuje in preoblikuje obstoječo podobo pokrajine, kraja, naselja ali samo domačije. Kajti v zunanji podobi sleherne pokrajine je začrtana kompleksna sinteza in vzročno-zajemna prepletenost vseh relevantnih pokrajinsotvornih prvin, ki jim daje človek s svojimi vizijami, hotenji in dejanji nadih individualnosti in enkratne neponovljivosti.

Hribovski svet v porečju Hudinje je doživel v zadnjih sto letih temeljito gospodarsko, socialno in pokrajinsko preobrazbo. Na to so vplivali domači obrati nekmetijskih dejavnosti kakor tudi številna središča v sosedstvu, ki so postala stičišča kapitala in pribežališča socialno razslojenega kmečkega prebivalstva. Manjša in razpršena jedra neagrarnih dejavnosti so postala pomembna žarišča, okrog katerih se je naseljevala odvečna delovna sila s preobljudenih kmetij. V vsem tem so zakoreninjeni poglavitni vzroki in dejavniki, ki so neposredno vplivali na spremembo hribovskih območij.

Obča gospodarska podoba hribovskih kmetij se kaže v socialno-ekonomski oziroma zaposlitveni strukturi gospodinjstev. Čistih kmečkih gospodinjstev je bilo v Pohodju 43 %, mešanih 28 % in polčistih kmetij 29 %. Z večanjem nmv domov se praviloma povečuje delež čistih kmečkih gospodinjstev ($r=+0,83363$). Delež mešanih kmečkih gospodinjstev upada z naraščajočo nmv kmetij ($r=-0,27067$), a vendarle nmv skoraj nepomembno vpliva na njihovo zastopanost po posameznih višinskih predelih ($r^2=0,07326$). Precej trdnješa pa je povezanost oziroma soodvisnost polčistih kmečkih gospodinjstev od nmv njihovih domov ($r=-0,76816$).

Skoraj tri četrtine preučenih kmetij je bilo brez kmečke delovne sile v starosti od 16. do 60. leta. Brez moških navedene starosti je bilo 24 % gospodarstev, brez žensk 9 %, brez moških in žensk pa 6,3 % kmetij. Delež kmetij brez ustrezne moške delovne sile se je večal z naraščajočo nmv domov. Delež kmetij brez kmečkih žena oziroma brez moškega in ženske pa se je praviloma zmanjševal z rastjo nmv domov. To so novi pojavi s spremljajočimi problemi, ki ob ostarelem kmečkem prebivalstvu bistveno vplivajo na proizvodno usmerjenost in gospodarsko trdnost hribovskih domačij.

Literatura

- Baš, A., 1967: Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju v dobi kapitalistične izrabe gozdov, 306 str., Maribor.
- Curk, J., 1978: Cestno omrežje na Slovenskem Štajerskem v prvi polovici 19. stoletja, ČZN, Nova vrsta, 14, 49, 238 - 268, Maribor.
- Gams, I., 1959: Pohorsko Podravje, Razvoj kulturne pokrajine, 231 str., Ljubljana.

- Ilešič, S., 1967: Severovzhodna Slovenija in njena regionalna razčlenitev, ČZN, Nova vrsta 3, XXXVIII., 9 - 24, Maribor.
- Krnel - Umek, D. & Šmitek, Z., 1987: Kruh in politika, Poglavja iz etnologije Vitanja, 710 str. + pril., Ljubljana.
- Kunaver, J., 1990: Ujme naravnih in človeških sil, Planinski vestnik, XC., 302 - 306, Ljubljana.
- Leban, V., 1962: Uloga sklapanja brakova u depopulaciji visinskih naselja, Zbornik VI. kongresa geografov FLRJ, 345 - 351, Ljubljana.
- Melik, A., 1957: Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, 595, Ljubljana.
- Meze, D., 1980: Osnovne smernice za geografsko proučevanje hribovskih kmetij na Slovenskem, Geografski vestnik, LII, 145 - 154, Ljubljana.
- Meze, D., 1986: Nekaj splošnih ugotovitev o hribovskih kmetijah na Slovenskem, Raziskovalec, 16, 464 - 468, Ljubljana.
- Meze, D., 1987: Hribovske kmetije na Idrijskem in Cerkljanskem, Geografski zbornik, XXVII., 5 - 68, Ljubljana.
- Natek, M., 1986: Prebivalstvo hribovskih kmetij v zgornjem Pomežju in njihova razporeditev po višinskih pasovih, Geografski vestnik, LVIII., 27 - 41, Ljubljana.
- Natek, M., 1989 a: Kmetije kot činitelj in jedra gospodarske in socialne preobrazbe hribovskega sveta (na primeru porečja Hudinje), Dela 6, 196 - 207, Ljubljana.
- Natek, M., 1989: Nekatere geografske značilnosti hribovskih kmetij v Mežiški dolini in v porečju Hudinje, Zbornik radova IV. jugoslovenskog agrarnogeografskog simpozijuma, 115 - 124, Novi Sad.
- Sore, A., 1977: Demografska struktura Vitanjskega podolja, Celjski zbornik 1975 - 1976, 247 - 262, Celje.
- Prvi - začasni podatki popisa prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji v letu 1991 po občinah, naseljih in krajevnih skupnostih, Rezultati raziskovanj šte. 538, Ljubljana, junij 1991.

POPULATION CHARACTERISTICS OF THE MOUNTAIN FARMS IN THE RIVER BASIN OF THE UPPER HUDINJA (NE SLOVENIA)

Milan Natek

Summary

In the last hundred years Slovene countries have experienced a thorough socio-economic transformation. In the country-side numerous industrial and other non-agricultural plants have arisen, which accelerated deagrarization and first of all depopulation of the mountain areas. Slovenia is expressively mountainous country: 38 per cent of its land is to be found 600 metres above sea-level, or even more, where lived 5.3 per cent of its population. In Slovenia the average density of the state of population was 93 inhabitants per one sq. kilometre. In the parts to 600 metres above sea-level lived 143 inhabitants per one sq. kilometre, in the higher parts, however, 13

per one sq. kilometre.

The river basin of the Upper Hudinja is a mountainous area, where the solitary farms are to be found. In the years 1987-88 in the 17 settlements 301 farms were investigated, which possessed more than 10 ha. of the land tenure. In this paper only the problems of population of the mountain farms, which are settled at the high above sea-level to 1.113 metres, are shown. The average size of the land tenure was 20.6 ha., of which the forests occupied 58 per cent. On the farms lived 1.468 inhabitants, among them 49 per cent were women and 51 per cent men.

In the period 1869-1991 in the treated settlements the number of inhabitants reduced for 6.4 per cent, and for the same per cent also in the last hundred years (1890-1991). In the decades after the Second World War (1948-1991) the number of inhabitants reduced from 5.086 to 3.870 (24 per cent). In all the post-war periods the number of inhabitants reduced, but the most intensive reduction was in the following periods 1953-61 (-8.4 per cent), 1961-71 (-9.1 per cent), and 1971-81 (-7 per cent).

In the river basin of the Upper Hudinja to the mountain farm came on the average per 4.9 persons. The most numerous were the farms within the altitude to 600 metres (5.6 inhabitants), and in the territory between 700 and 800 metres (5.2 inhabitants), on the highest situated farms lived the smallest number of inhabitants (cf. Table).

In all the territories among the inhabitants prevailed the men, except on the farms at the high above sea-level to 600 metres, and in the territory between 900 and 1000 metres, where prevailed women.

For the mountain areas the aged structure of the population is characteristic. In the river basin of the Upper Hudinja on the farms lived 26 per cent of the children (from 0 to 15 years old), and 15 per cent of the inhabitants over sixty. It was found out that with the increasing altitude of the farms a share of the working contingent of the inhabitants increased, it is the age group from 16 to 60 years, a share of the older inhabitants, however, reduced.

The regional origin of the inhabitants is rather uniform. On the farms there were 76 per cent of the inhabitants who lived there from the birth. From the other settlements of the river basin of the Upper Hudinja immigrated 16.7 per cent of the inhabitants, from the neighbouring regions 6.2 per cent. The greatest number of immigrants lived on the farms situated at the altitude to 600 metres (29.5 per cent), and in the belt from 900 to 999 metres (25.3 per cent). The greatest number of the native inhabitants lived at the altitude from 700 to 800 metres (79.5 per cent), as well as on the highest situated farms (above 1000 metres: 78.2 per cent).

On the farms there lived 810 active inhabitants, 65 per cent of them worked on the farms, 284, however, in the non-agricultural activities. Among non-agricultural labours were 66 per cent men, and 34 per cent women. The non-agricultural labour force was employed in the near or more remote centres. On the farms 55.5 per cent of the inhabitants were employed in the non-agricultural activities. In the non-agricultural centres worked men labour force from 84 farms, women from 25 farms, and men and women labour force from 58 farms.

Among the active agricultural labour force (at the age of 16 to 60) were 526 inhabitants - 56.5 per cent were women. With the increasing altitude of the farms the number of agricultural inhabitants on the farms increased ($r=+0,69368$). To the 10 farms there came on the average per 17 active agricultural labourers - 10 were women and 7 men. More than half of the agricultural labour force was above 40 years and 16.3 per cent belonged to the age group from 16 to 25.

UDK 911.37:711.437(497.12-16)

ANALIZA MORFOLOŠKIH ZNAČILNOSTI VASI (PRIMER APLIKATIVNE GEOGRAFIJE)

Breda Ogorelec*

Povzetek

Obravnavana je morfološka analiza vasi za potrebe urbanističnega načrtovanja. Na primeru vasi pod Pečmi na Gorenjskem so predstavljene in funkcijsko ovrednotene morfološke značilnosti (lega in oblika vasi, stavbe ter osrednji vaški prostori in druge nezazidane površine v vasi) in prikazani sodobni procesi preobrazbe.

Izvirno znanstveno delo. Geografija naselij, vaška naselja, morfologija, urbanistično načrtovanje.

THE MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF VILLAGES (AN EXAMPLE OF APPLIED GEOGRAPHY)

Abstract

The paper presents the morphological analysis of villages as a basis for design regulation. The morphological characteristics (site, village form, buildings, open spaces) are presented and evaluated, and recent trends of transformation are examined.

Original scientific paper. Geography of Settlements, Rural Settlements, Morphology, Urban Planning.

Namen prispevka je predvsem nakazati smer proučevanja, za katero sodim, da bi jo slovenska geografija naselij morala močneje razviti, če želi postati bolj aplikativna. Analiza je namreč nujna podlaga za načrtovanje in tradicionalno so geografi sodelovali predvsem v tej fazi načrtovalskega postopka. Preseneča pa, da so pri morfoloških analizah, ki so bile neposredno uporabljene v urbanističnem načrtovanju, geografi sodelovali le izjemoma.

Z izrazom morfološke značilnosti vasi v prispevku zajemam lego in obliko vasi ter stavbe in skupne vaške površine. Obravnavam le tiste značilnosti, ki jih lahko neposred-

* Mag., novi raziskovalec, Urbanistični inštitut RS, Jamova 18, Ljubljana, Slovenija.

no odčitamo v pokrajini, ne pa tudi npr. ekonomskogeografskih in socialnogeografskih značilnosti.

Za potrebe urbanističnega načrtovanja vasi delo geografov lahko prispeva k ugotavljanju skupnih značilnosti ter individualnosti območij (s pomočjo metod regionalizacije), poleg tega pa tudi k funkcijskemu vrednotenju obstoječih prostorskih oblik in spoznavanju sodobnih procesov preobrazbe.

Ugotavljanje skupnih značilnosti omogoča prostorsko členitev na zaključene homogene enote. Hkrati s postopkom določanja homogenih območij luščimo tiste značilnosti, ki odstopajo od povprečja, torej ugotavljamo tudi individualnosti oz. specifičnosti posameznih naselij ali delov naselij.

Funkcijsko vrednotenje naj elemente valorizira z vidika sedanjih in bodočih funkcij vasi (kmetijstvo, bivanje, turizem itd.). Valorizacija pokaže, katere obstoječe, t. j. podedovane oblike so sposobne sprejeti nove funkcije, katere pa so manj prilagodljive in so zato bodisi bolj podvržene izginjanju ali pa pomenijo oviro nadaljnjemu razvoju vasi.

Poznavanje sodobnih procesov je nujno izhodišče za uspešno načrtovanje, saj na tej podlagi lahko predvidimo, kakšen bi bil spontan razvoj in kje je tak razvoj potrebno usmerjati. Menim, da je prav ugotavljanje novejših preobrazb in medsebojnih vplivov za geografa izredno zanimivo. V slovenski geografiji žal nimamo sistematične proučitve morfoloških značilnosti, ki bi vsebovala tudi določitev tipov novo nastalih oblik. Po Meliku in Ilešiču namreč vlada vrzel, ki doslej še ni bila ustrezno zapolnjena. Tako npr. nimamo sistematičnega študija parcelacije v vaseh, prav tako ne raziskave sodobnih oblik in preobrazbe podedovanih oblik zazidave ter stavb (za posamezne vasi ali manjša območja sta preobrazbo vasi proučevala Drozg in Požesčeva). Tudi pričujoči prispevek se navedene tematike loteva le na primeru skupine vasi in zato ni celovit.

Analizo morfoloških značilnosti predstavljam na primeru niza vasi pod Pečmi na Gorenjskem (Moste, Žirovnica, Selo, Zabreznica, Breznica, Doslovče, Smokuč, Rodine, Vrba in Breg). Najprej navajam posamezne značilnosti, podedovane in sodobne (lega in oblika vasi ter skupne površine), nato pa funkcijsko vrednotenje podedovanih oblik in opis sodobnih procesov njihove preobrazbe. V zaključku je opisana neposredna uporaba analize v načrtovalskem prostopku. Gradivo je namreč služilo pripravi urbanističnega dokumenta tega območja (Vasi pod Stolom - prostorski ureditveni pogoji 1991).

Morfološke značilnosti

Lega vasi

Lego vasi je potrebno proučiti in ovrednotiti, da bi lažje načrtovali smeri širitve vasi. Proučujemo zlasti lego glede na relief, hidrografske omrežje, obdelovalna zemljišča in pomembne prometnice. Odraž lege naselja je tudi njegova vidna izpostavljenost, ki jo upoštevamo pri urbanističnem oblikovanju.

Razen ene so vse obravnavane vasi umaknjene na manjvredna zemljišča, povsem na rob ravnine, deloma se vzpenjajo na pobočja. Na planem leži le Vrba, a tudi ta je naslonjena na ježo terase. Arheološki ostanki kažejo, da so imele prazgodovinske naselbine pobočno lego in so se kasneje preselile v vznožje Peči: naselbina Lipje je ležala nad sedanjo Žirovnico, naselbina Lebenice nad Selom, naselbina Selca nad Zabreznico (Odlak 1986); legenda pripoveduje tudi, da je bila prvotna vas Smokuč na pobočju nad sedanjo - Krničice, a jo je zasul plaz (Šebat 1988).

Spontano nastali deli vasi iz časa med svetovnima vojnama in časa po drugi svetovni vojni večinoma ležijo na ravnini, pod cesto Žirovnica-Begunje, načrtno zazidani deli (na podlagi zazidalnih načrtov) pa so običajno položeni na pobočje Peči, nad starimi vaškimi jedri, del pa prav tako v ravnini.

Oblika vasi

Obliko vasi določajo omrežje cest in poti, parcelacija in lega stavb.

Analiza oblike vasi je potrebna pri določanju smeri širitve vasi, novega prometnega omrežja, velikosti funkcionalnih zemljišč, odmikov stavb od cest in gradbenih črt, orientacije stavb, lociranju oskrbnih dejavnosti itd.

V vaseh pod Pečmi parcelacija znotraj vasi praviloma ni navezana na poljsko razdelitev (ta po Ilešiču sodi v razdelitev na pravokotne grude), saj večina vasi spada med gručaste vasi. V gručastih vaseh namreč ni neposredne povezave med stavbno parcelo z dvoriščem in polji oz. travniki. Nadaljevanje posesti od kmečkega doma na polja v enotni progi je pogosto v linearnih vaseh, taki pa sta med obravnavanimi vasi le dve: Zabreznica, kjer takih prog ni, in Rodine, kjer naletimo le na tri proge v vzhodnem delu gruntarske vasi.

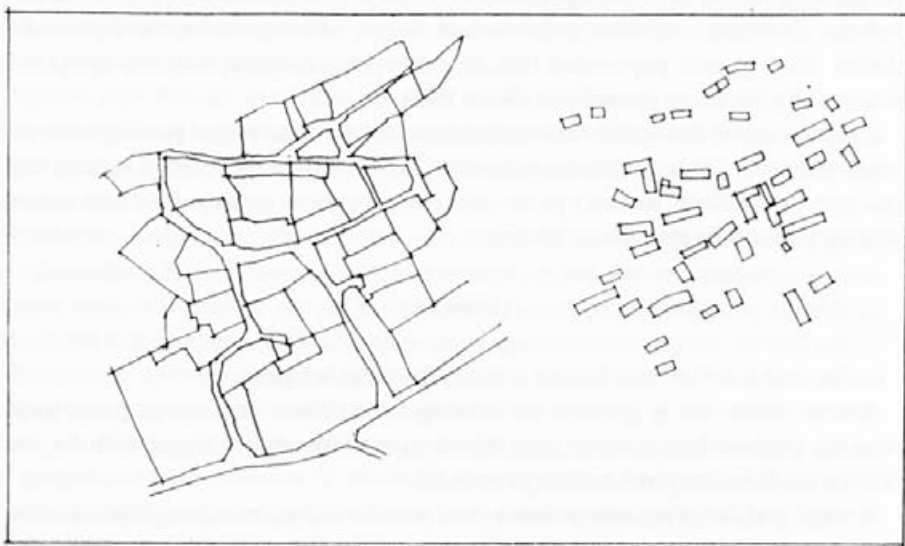
Vpliv poljske razdelitve na parcelacijo naselja je viden pri večini tistih delov naselij, ki so nastali spontano v povojnem času. Gre za razparceliranje nekdanj enotnih kmetijskih parcel na več manjših gradbenih parcel. Ta tip parcelacije se tudi bistveno razlikuje od vzorca parcelacije v starih vaških jedrih, saj je nastal v drugačnih okoliščinah.

Parcele, ki se pojavljajo v vaseh pod Pečmi, smo uvrstili v tri tipe:

- parcele nepravilnih oblik: meje parcel so prilagojene gručastemu tlorisu vasi, poleg stavbišč in kmečkega dvorišča vključujejo še sadovnjak; na tem tipu parcel se praviloma pojavljajo kmečki domovi v gruči in stegnjeni domovi;
- "proge": parcele v vaseh z linearnim tlorisom so podolgovate oblike, za hišo je vrt ali sadovnjak, ki pa se le v Rodinah nadaljuje v polje; kmečki domovi so tu stegnjeni, v obliki črke L ali v gruči, kjer stojijo poslopja pravokotno eno na drugo;
- kvadratne parcele: značilne so za obdobje med vojnama in za povojno obdobje nenačrtne gradnje, stranice so približno enako dolge; na njih stojijo običajno enodružinske stanovanjske hiše iz obdobja med svetovnima vojnama in po drugi svetovni vojni.

Glede na tloris so vasi pod Pečmi pretežno gručaste (slika 1a), stavbe so brez reda

razporejene ob poteh, ki vodijo na polja, travnike in pašnike. Tu zato ne zasledimo enotne orientacije objektov, razen kadar ni odvisna od lege na pobočju in so zato stavbe postavljene vzporedno s plastnicami.

Slika 1a (*Figure 1a*)

Tloris gručaste vasi (parcelacija in razporeditev stavb): vaško jedro Žirovnice (vir: Vasi pod Stolom 1991).

Plan of an agglomerated village (plots, buildings).

Izjema sta vaški jedri Zabreznice in Rodin, ki imata linearni tloris (slika 1b) - kmečki domovi so nanizani ob vaški cesti, ki je pravokotna na osnovno smer Žirovnica-Rodine. Gradbena črta teče po robu vaške ceste. Poslopja so obrnjena s čelno stranjo na vaško cesto, in sicer je ob cesti stanovanjska hiša, za njo pa gospodarsko poslopje.

Za oba tipa vasi je značilno, da so stavbe običajno z eno stranico naslonjene na parcelno mejo, saj je tako parcela najbolj izkoriščena oz. je dvorišče najbolj prostorno. Ker stavbe večinoma ležijo z eno od stranic ob cesti, daje taka vas vtis dokaj strnjene zazidave.

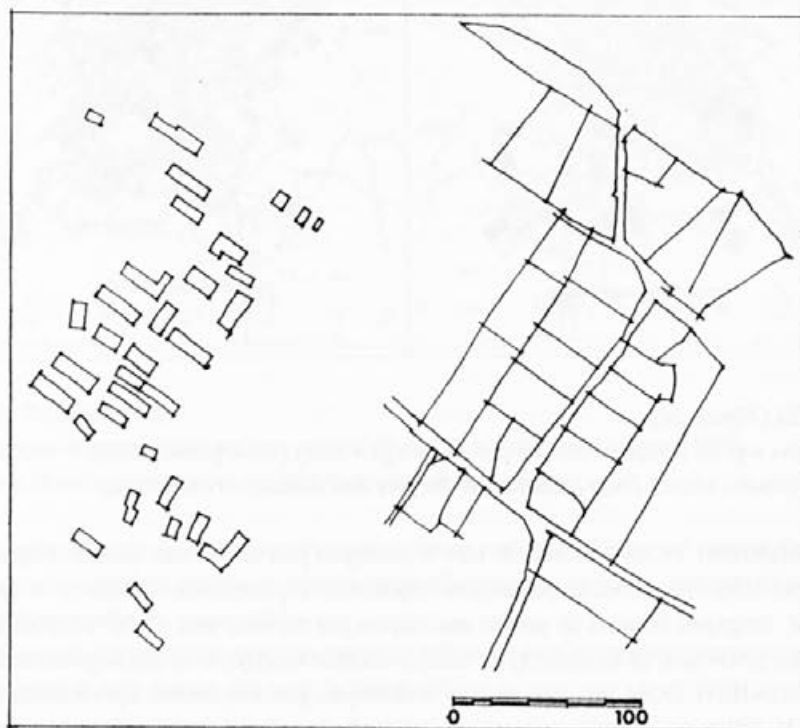
Območja medvojne in povejne zazidave na ravnini imajo večinoma ortogonalni tloris (šahovnica): ceste se križajo pod pravim kotom, stavbe ležijo sredi parcel, gradbena črta je ravna, smer slemen je enotna.

Stavbe

V morfološki analizi so stavbe običajno deležne največje pozornosti, saj so tudi najbolj pogost predmet načrtovanja. V sklopu analize predstavimo značilno lego stavb na parceli, orientacijo, velikost in gradbene materiale, na podlagi teh značilnosti pa

nato stavbe razvrstimo v tipe.

Značilni tipi stavb v obravnavanih vaseh so stavbe, ki sestavljajo kmečki dom, enodružinske stanovanjske hiše in javne zgradbe.

Slika 1b (*Figure 1b*)

Plan linearne vasi (parcelacija in razporeditev stavb): vaško jedro Zabreznice (vir: Vasi pod Stolom 1991).

Plan of a linear village (plots, buildings).

Med kmečkimi domovi je DOM V GRUČI najbolj pogost; taki so bili predvsem gruntarski kmečki domovi. Često so domovi v gruči zbrani v jedrih vasi, obdajajo jih kasneje zgrajeni kajžarski domovi in povejne stanovanjske hiše (slika 2a). Hiša stoji ločeno od gospodarskih poslopij. Na razporeditev objektov je najbolj vplival relief - zlasti gospodarska poslopja, ki so večjih dimenzij, so praviloma postavljena vzporedno s plastnicami, večinoma SZ-JV. Stanovanjske hiše stojijo bolj ali manj pravokotno na gospodarsko poslopje, a o trdnem pravilu ne moremo govoriti.

Hiša je večinoma pritlična, redkeje enonadstropna. Znak premožnosti je velikost hiše, pa tudi gradbeni materiali (pogosti so na primer kamniti portali in okenski okviri). Hlev je zidan, nad njim pa je lesen senik. Streha na hišah in gospodarskih poslopijih je simetrična dvokapnica z naklonom 36° do 42° , čopi so redki. Danes so hiše pretežno pokrite s špičakom.

Slika 2a (Figure 2a)

Domovi v gruči (razporeditev na parceli in lega v vasi) (vir: Ogorelec 1989).

Farmsteads - cluster form (position on the plot and location in the village).

STEGNJENI DOM ima hišo in hlev s skednjem pod eno streho. Zaradi dolžine so tisti, ki ležijo na pobočju postavljeni vzporedno s plastnicami, večinoma v smeri SZ-JV. Stegnjeni domovi so pravilo ma razporejeni na robu vasi. Ta tip je bil namreč značilen predvsem za kajžarje, tj. za manj premožne kmetije, ki so mlažsaga nastanka.

STEGNJENI DOM ima hišo in hlev s skednjem pod eno streho. Zaradi dolžine so tisti, ki ležijo na pobočju postavljeni vzporedno s plastnicami, večinoma v smeri SZ-JV. Stegnjeni domovi so pravilo ma razporejeni na robu vasi. Ta tip je bil namreč značilen predvsem za kajžarje, tj. za manj premožne kmetije, ki so mlažsaga nastanka.

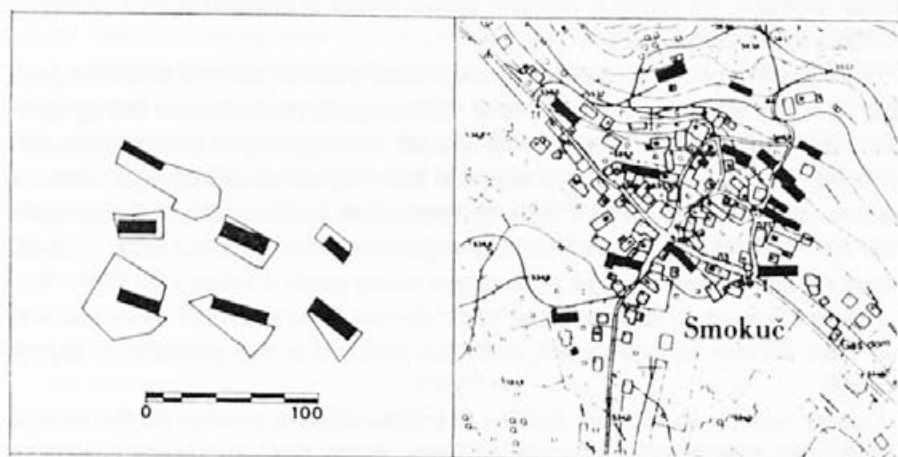
Stanovanjski del stavbe je praviloma pritličen, z manj bogato fasado. Streha na hišah in gospodarskih poslopjih je simetrična dvokapnica z naklonom 36° do 42° . Čopov praviloma ni, kritina je večinoma špičak.

ENODRUŽINSKE STANOVANJSKE HIŠE so nastajale v dveh obdobjih in sicer v predvojnem in v povojnem obdobju. Objekti že na zunaj kažejo, iz katerega obdobja so, saj je za vsako obdobje značilno drugačno oblikovanje.

Medvojne enodružinske stanovanjske hiše bodisi povzemajo značilnosti meščanske vile ali pa sodijo med predmestne delavske hiše. Imajo pritličje in mansardo, fasada je pogosto okrašena, kritina je špičak ali opečni zareznik. Za povojno obdobje so značilne uniformirane predmestne hiše, z visokim pritličjem in izkoriščenim podstrešjem, le redke stavbe so enonadstropne. Kritina ni tako enotna kot na kmečkih domovih (opečni zareznik, tegola, redko valovit salonit).

V Zabreznici, kjer je bil pritisk za stanovanjsko gradnjo zelo močan, je bil v 60. letih zgrajen nizek stanovanjski blok, ki pa je na srečo edini v nizu vasi.

JAVNI IN DRUGI OBJEKTI. Med javne objekte na tem mestu štejemo objekte

Slika 2b (Figure 2b)

Stegnjeni domovi (razporeditev na parceli in lega v vasi) (vir: Ogorelec 1989).

Long Houses (position on the plot and location in the village).

oskrbnih in storitvenih dejavnosti, proizvodne in poslovne objekte ter cerkve. Od prevladujočih kmečkih domov in stanovanjskih hiš odstopajo po obliki, velikosti in nekateri tudi po gradbenih materialih.

V soteski Završnice je prvotno stalo več mlinov in žag, ki pa danes ne delujejo več. Del poslopij stoji prazen, del pa je že porušenih.

Osrednji vaški prostori in druge nezazidane površine v vasi

Osrednji vaški prostori (križišče cest sredi vasi, redkeje pravi trgi) in ostale nezazidane površine so pogosto zapostavljene tako v analizah kot v načrtovanju. A prav način ureditve teh površin in elementi, ki se pojavljajo na ali ob njih (vaška drevesa, ograje, napajališča, znamenja ipd.) dajejo naseljem identiteto. V vaseh pod Pečmi osrednji vaški prostori niso obsežni, a so kljub temu razpoznavni, saj ima praviloma vsak tak prostor ohranjeno lipo ali kostanj, korito vaškega napajališča ali pa je ob njem sakralno znamenje. Večje vasi, kot je Smokuč, imajo celo po dva trga: spodnjega na glavnem križišču v vasi in zgornjega ob "studencu" (izviru). Na glavnem trgu - "na vasi" - je bilo nekdanje drevo, pod katerim so bili v krogu razvrščeni kamni; v Vrbi je tako drevo še ohranjeno.

Za križišča ob cesti Žirovnica-Rodine je bilo značilno, da so imela zidano znamenje - kapelico. V Breznici in Rodinah sta ob križišču postavljeni cerkvi s farovži, v Smokuču in Breznici je bila nekoč ob križišču gostilna.

Na zgornjem trgu (v nekaterih vaseh tudi edinem) je bil vaški "studeneč", kamor so hodili iz bližnjih hiš po pitno vodo in kjer je vsa vas napajala živino in prala. Starejša

korita napajališč so kamnita, mlajša iz betona. Ponekod naletimo tudi na kamne za pranje, a ti vse bolj izginjajo.

Ceste in vaške poti, ki so prečkale osrednje vaške prostore, niso bile široke; del površine je bil travnat. Hiše ob njih so imele vhod s trga in praviloma niso bile ograjene. Nekdanja ureditev zasebnih nezazidanih zemljišč je bila podrejena funkcijam kmečkega doma: travniki in sadovnjaki so segali do hiše. Pogosto so bili sadovnjaki obdani z lesenimi ali kamnitimi ograjami, saj se je spomladi in jeseni tu pasla živina. Dvorišča niso bila tlakovana in so bila večinoma nepravilne oblike. Višinskih razlik v terenu praviloma niso izravnavali, če pa že, so oporne zidove gradili iz kamnja.

Nekateri domovi so imeli mogočna "hišna" drevesa, ki so se dvigala visoko nad strehe. Taka drevesa so dajala senco, služila kot strelovod in tudi preprečevala širjenje požarov.

Opisane ureditve so še danes značilne za kmečke domove, ureditve okolice enodružinskih stanovanjskih hiš pa se od njih močno razlikujejo. Parcele so ograjene, morebitne višinske razlike v terenu so izravnavane z betonskimi opornimi zidovi, dostopi do hiš so asfaltirani ali tlakovani. Površine pred javnimi objekti, zlasti pred trgovinami in gostilno, so le bolj ali manj urejena parkirišča.

2. Funkcijsko vrednotenje podedovanih oblik in sodobni procesi preobrazbe

Lega vasi

Tudi z vidika sodobnih potreb je lega prvotnih vasi optimalna. Odraz ugodne lege je nova zazidava, ki se je pričela že v predvojnem obdobju, intenzivna pa je ostala vse do zdaj. Vendar nova zazidava ni prevzela nekdanjih zakonitosti lociranja naselij, temveč je segla praviloma na kvalitetna kmetijska zemljišča na ravnini. Zlasti priljubljene so lege ob cestah in poteh, to pa je privedlo do zlivanja naselij - namesto niza vasi, ločenih s travniki in sadovnjaki, je nastala preproga stavb brez jasnih meja med posameznimi naselji.

Oblika vasi

Z vidika sodobnih zahtev prometa so gručaste vasi manj ustrezne od linearnih, saj so ceste in poti bolj zvijugane in zato manj pregledne, več je tudi ožin (stavbe, postavitve na rob ceste) in križišč. Tudi z vidika kmetijstva je tloris linearnih vasi, kadar ga spremlja parcelacija v obliki prog, bolj ugoden, saj so tu povezave s kmetijskimi zemljišči boljše. Kmetije sredi vaških jeder gručasih vasi namreč večinoma nimajo možnosti bistvene širitve, saj na kmečkem dvorišču ni dovolj prostora za gradnjo še enega velikega gospodarskega poslopja. In končno, infrastrukturno opremljanje (npr. gradnja kanalizacije) je v linearnih vaseh lažje.

A ker parcelacija ter omrežje cest in poti sodita med najbolj trdožive elemente, sodbna preobrazba tlorisnih značilnosti ni bistveno spremenila. V gručastih vaseh opa-

žamo, da v primeru nadomestne gradnje nove stavbe niso postavljene na mestu starih, temveč nekoliko odmaknjeno od ceste, v notranjost parcele. Opaziti je tudi splošen trend zgoščevanja, predvsem zaradi gradnje novih hiš v morebitnih vrzelih in dodajanja pomožnih poslopij. V vaseh z linearnim tlorisom ostaja osnovni vzorec nespremenjen (stanovanjska hiša ob cesti, za njo gospodarsko poslopje), pojavlja pa se še tretji niz poslopij - neredko je za gospodarskim poslopjem postavljena nova stanovanjska hiša, kar pa je problematično z vidika morebitne bodoče širitve kmetije. Preselitev kmetij na rob vasi ali na osamljeno lego sredi kmetijskih zemljišč v obravnavanih vaseh ni.

Stavbe

Stanovanjske hiše kmečkih domov zadoščajo stanovanjskim potrebam ene družine, dveh pa le tiste, ki so enonadstropne. Tudi hlevi so sorazmerno veliki in - ob preureditvi - zadoščajo sedanji velikosti kmetij, primanjkuje pa prostora za spravo mehanizacije.

Odraz takega dokaj ugodnega stavbnega fonda je, da obstoječe stavbe ne doživljajo bistvene preobrazbe - v zadnjih desetletjih so pri nekaterih spremenili velikost in razporeditev oken in vrat, sicer pa je njihovo lice v glavnem ohranjeno. Nadzidav domala ni. Bolj so se spreminjala gospodarska poslopja, ki so jih povečali (dozidali ali dodali nadstreške), le izjemoma pa zgradili povsem na novo.

Del stegenjenega doma, v katerem je bil hlev, lastniki vse bolj pogosto spreminjajo v stanovanjski del ali v garaže, saj je velik del nekdanjih kajzarjev prenehal gojiti živino ali celo povsem opustil kmetovanje.

Osrednji vaški prostori in druge nezazidane površine v vasi

Zaradi spremenjenega načina življenja osrednji vaški prostori že desetletja izgubljajo svoje funkcije: vodo dobivajo iz vodovoda, živino napajajo v hlevih, perejo doma in tudi sicer se vaščani vse manj družijo, vas vse manj živi kot skupnost. Ker osrednji vaški prostori izgubljajo del vsebine, se spreminjajo tudi navzven in tudi njihova podoba postaja bolj siromašna. Postali so zgolj prometna površina, zato je pretežni del asfaltiran. Zaradi širitve cest so tako porušili značilna znamenja ob cesti (npr. v Breznici, Doslovčah in Smokuču). Izginjajo tudi značilna mogočna vaška drevesa. Niso tudi redki primeri, da hiše nimajo več vhoda s trga, temveč na zadnji fasadi. Pojavili pa so se novi elementi, ki pa podoba trgov običajno siromašijo: čakalnice na avtobusnih postajah, zbiralnice mleka, reklamne in informacijske table, prometni znaki, ograje okoliških objektov, transformatorji, telefonski in električni drogovi itd.

3. Sklep

Pri urejanju vasi je morfološka zgradba praviloma ena od kvalitet, ki jih želimo ohraniti. Običajno stremimo k ohranitvi vsaj osnovnih značilnosti - in s tem identitete naselja, izjemoma pa gre za ohranjanje vseh značilnosti (naselje kot spomenik).

Morfološke značilnosti smo sistematično proučili v vseh vaseh oz. delih vasi. Za potrebe načrtovanja namreč potrebujemo tako podatke o homogenih območjih - saj zanje praviloma določimo enoten režim urejanja - kot tudi podatke o posebnostih. Specifike načrtovalca še posebej pazljivo obravnava, da bi se izognil uniformiranju.

Na podlagi takega študija so bila določena manjša območja, ki so po svoji morfološki zgradbi relativno homogena - ta območja imenujemo morfološke enote. Morfološke enote lahko na podlagi pretežno istovrstnih značilnosti uvrstimo v tipe. V vaseh pod Pečmi lahko morfološke enote razvrstimo v naslednje tipe:

- vaško jedro z gručastim tlorisom,
- vaško jedro z linearnim tlorisom,
- območje enodružinske gradnje predvojnega obdobja,
- območje spontane enodružinske gradnje povojnega obdobja,
- območje enodružinske gradnje povojnega obdobja, nastale na podlagi zazidalnega načrta.

V nadaljnjem postopku načrtovanja smo določili režime urejanja (t. i. pogoje za oblikovanje) za posamezne enote. Pokazalo se je, da je za več različnih tipov morfoloških enot mogoče določiti enotne režime, zato jih je mogoče združiti v manjše število ureditvenih enot. Ureditvene enote so tista najmanjša območja, za katera lahko določimo enoten režim urejanja. V vaseh pod Pečmi sta to:

- vaško jedro in
- območje enodružinske gradnje.

Specifike posamičnih morfoloških enot (npr. vaško jedro z linearnim tlorisom: Zabreznica) smo urejali s posebnim režimom, tj. s posebnimi pogoji za oblikovanje. Posebni pogoji veljajo tudi za posamezne skupine stavb (npr. mlini in žage v Završnici) ter za vaška drevesa in napajališča.

Aplikativno zastavljena morfološka analiza lahko torej k načrtovanju (oz. strokovni analizi kot njegovi predhodnici) prispeva predvsem naslednje:

- ugotovi značilne morfološke elemente vasi, vplive nanje ter značilne odnose med njimi,
- ugotovi sodobno preobrazbo morfoloških elementov in na tej podlagi opredeli pričakovani razvoj v bližnji prihodnosti,
- določi manjša območja z enotnimi značilnostmi,
- predlaga kvalitete, ki naj jih urbanistični dokument varuje, in probleme, ki jih je treba odpraviti.

Viri in literatura:

- Drozg, V., 1989: Morfologija vaških naselij. Inštitut za geografijo, Ljubljana.
- Ilešič, S., 1950: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana. Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Jesenice - priloga, Zavod za spomeniško varstvo v Kranju, 1986.
- Ogorelec, B., 1989: Analiza agrarne pokrajine za potrebe prostorskega planiranja (magistrska naloga), Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Požeš, M., 1990: Podeželska naselja v občini Koper. Zbornik 15. posvetovanja slovenskih geografov, Portorož.
- Šebat, J., 1988: ustni vir, Smokuč 22. **Vasi pod Stolom** - posebne strokovne podlage za prostorske ureditvene pogoje (nosilec: Saša Dalla Valle). Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana, 1989.
- Vasi pod Stolom** - prostorski ureditveni pogoji (nosilec: Saša Dalla Valle). Urbanistični inštitut RS, Ljubljana, 1991.
- Vrišer, I., 1982: O geografskem proučevanju podeželja. Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja - Gradivo za posvetovanje geografov ob 60-letnici geografskega društva Slovenije.

THE MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF VILLAGES (AN EXAMPLE OF APPLIED GEOGRAPHY)

Breda Ogorelec

Summary

The paper presents the morphological analysis of villages, prepared as one of the basis for design regulation. The working phases are the following: first, the characteristics are examined (site, village form, buildings, and open spaces), an evaluation of the inherited forms from the viewpoint of modern functions follows, and then recent trends in transformation are presented.

With the aid of the described analysis, homogenous areas (these being whole villages or, more often, segments of villages) are determined. Homogenous areas are necessary to determine the design regulation, with each area of a certain type being given the same regulation. Some characteristics that are not typical for a certain area are also brought to planners' attention, with the aim to preserve them, if they represent a quality; if the elements represent an undesirable exemption from the general rule, they should be eliminated.

UDK 911.3:312(497.12 "Maribor")

NEKATERI ELEMENTI RAZVOJA PREBIVALSTVA MARIBORA

Mirko Pak^{*}

Povzetek

Na podlagi analize gibanja števila prebivalstva in gospodinjstev v obdobju 1948-91 za mestni teritorij, predmestna in obmestna naselja so bili opredeljeni procesi demografskega razvoja makroregionalnega industrijskega središča Maribora.

Izvirno znanstveno delo. Urbana geografija, prebivalstvo, urbanizacija, Maribor.

SOME ELEMENTS OF POPULATION DEVELOPMENT IN MARIBOR

Abstract

Proceeding from the analysis of changes in the number of population and households on the territory of Maribor - the very city and its inner and outer suburban settlements - in the period 1948-91, we have defined processes of demogeographic development of this macroregional industrial center.

Original scientific paper. Urban Geography, Population, Urbanization, Maribor.

Uvod

Razvoj mestnega prebivalstva, ki je bil, kot sestavni element zgradbe mestnega prostora, v preteklosti mnogo bolj uravnotežen, doživlja v zadnjih desetletjih velike kvantitativne in kvalitativne spremembe. Na splošno sledimo v manj razvitih območjih koncentraciji in v razvitih dekoncentraciji mestnega prebivalstva. Razvoj urbano-ruralnega kontinuuma vodi v Zahodni Evropi h koncentraciji prebivalstva nekako v 25 km pasu izven sklenjeno pozidanega mestnega teritorija (Carter 1990). Sem se seli

^{*} Dr., red. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 61000 Ljubljana Aškerčeva 12,

mestno in podeželsko prebivalstvo. Zaradi zmanjšane priseljevanja v mesta iz obmestnih območij in povečanega razseljevanja iz mest, je tudi suburbanizacija vedno bolj odvisna od gostote mestnega prebivalstva (Drewett 1976).

Prebivalstvo mest ne upada le zaradi izseljevanja, temveč prav tako zaradi staranja in deloma tudi s tem povezanega manjšega naravnega prirastka. Takšni procesi so v različnih oblikah prisotni v večini evropskih, pa tudi naših mest. Gospodarsko cvetoča zahodnoevropska mesta in mesta vzhodnoevropskih držav, v tem ne kažejo bistvenih razlik. Se pa naglo poglobljajo razlike znotraj mestnih teritorijev, kjer se dosledno pojavlja naslednji model rasti števila prebivalstva: v večini mestnih četrti prebivalstvo upada in le v redkih, novejši stanovanjski gradnji namenjenih četrtih na obrobju mest, prebivalstvo hitreje narašča. Tak razvoj mestnega prebivalstva, za katerega je značilen dejavnik "notranja gostota" v pogledu stanovanjske funkcije, je seveda odvisen še od številnih drugih prebivalstvenih in gospodarskih dejavnikov (Lichtenberger 1986).

Podobne značilnosti demografskega razvoja doživlja Maribor, za katerega je bila pred leti ugotovljena, torej pred sedanjim gospodarskim nazadovanjem, gospodarska stagnacija zaradi prometne izoliranosti, kadrovske deficitarnosti ter seveda strukturne neustreznosti mariborskega gospodarstva in še posebej njegove industrije, ugotavlja v predgovoru h Kusovi publikaciji Ermin Kržičnik (Kus 1989). Prebivalstvo Maribora se naglo stara, priliv mladih generacij je vse manjši in na pragu 21. stoletja naj bi bilo mariborsko prebivalstvo, ob skromnih priselitvah in ob prenizki fertilnosti, tudi že na pragu "demografske smrti" (Kus 1989). Podobne demografske in gospodarske razvojne značilnosti veljajo vse bolj tudi za širše vplivno območje mesta v okviru treh občin: Maribor, Pesnica in Ruše². To mestu z njegovimi predmestnimi in obmestnimi naselji ne nudi pogojev za bodoči ugodnejši demografski razvoj. Tudi raziskave o dnevnem gibanju delovne sile v mariborski občini silijo h takšnim sklepom (Kokole 1985), saj ne kažejo trendov njihovega zmanjševanja na račun trajnih selitev v Maribor (Kus 1986).

Dosedanja preučevanja demogeografske problematike Maribora so dokaj redka, posvečena predvsem širši regiji. Temeljitejša tovrstna študija je le magistrska naloga Zorana Kusa Demografske osnove dolgoročnega prostorskega razvoja Maribora na prehodu v 21. stoletje (Kus 1989 a), ki obravnava območje nekdanje velike občine Maribor v celoti. Posebej skromna je bera poleogeografskih študij mestnega prostora, med katere štejemo le raziskovanja socialno-ekonomske strukture mesta, njegovih predelov (Pak 1970; 1971) in industrijskega prebivalstva (Pak 1979; 1980).

² Občina Maribor, ki jo Zoran Kus obravnava v svoji publikaciji "Razvoj prebivalstva Maribora na prehodu v 21. stoletje", Maribor 1989, je bila 1982 leta razdeljena na 6 občin (Maribor-Pesnica, Pobrežje, Rotovž, Ruše, Tabor in Tezno), ki so bile združene v posebno družbeno-politično skupnost mesta Maribor. Leta 1990 so bile občine Maribor Pobrežje, Rotovž, Tabor in Tezno združene v občino Maribor.

Gibanje števila prebivalstva

Metodologija

Študija obravnava le en demografski segment iz širokega problemskega sklopa o zgradbi in razvoju mest. Vendar je ta segment, rast števila prebivalstva, sintetski odsev vseh elementov zgradbe mestnega organizma. Izbor predmeta obravnave je bil povsem pragmatičen, saj je to eden redkih dostopnih virov, ki ob globalnem vrednotenju procesa omogoča tudi prostorsko primerjavo znotraj mestnega teritorija in s širšim območjem. Prostorsko širjenje mesta in izginjanje ostre meje med mestom in podeželjem, je zahtevalo obravnavo tistih predmestnih in obmestnih naselij, ki oblikujejo širšo mestno aglomeracijo.

Razvoj števila prebivalstva na sklenjeno pozidanem mestnem teritoriju * je obravnavan po statističnih okoliših, za katere so podatki dosegljivi in primerljivi za zadnja tri popisna leta: 1971, 1981 in 1991. Analiza je bila opravljena na naslednjih ravneh:

- a) po 57 popisnih okoliših **,
- b) za levi in desni breg Drave,
- c) levi breg Drave je bil razdeljen na dva predela:
 - na ožje mestno središče med Dravo in železniško progo,
 - ter na industrijsko Melje vzhodno od tod.
- Desni breg Drave je bil razdeljen na tri predele:
 - na osrednji del Tabora in Studence,
 - Novo vas in Maribor Jug,
 - Tezno in Pobrežje z Brezjem.
- d) Trije od teh petih predelov so bili dalje razdeljeni na dva manjša predela:
 - ožje mestno središče na staro jedro in na ostalo širše območje na levem bregu Drave,
 - predel Tabora in Studencev je bil razdeljen na oba sestavna dela,
 - jugovzhodni del je bil razdeljen na Tezno ter na Pobrežje skupaj z Brezjem.

Tako je bil sklenjeno pozidani mestni teritorij razdeljen na naslednje število enot - 2 : 5 : 8. Vsi izbrani predeli na treh ravneh so do neke mere funkcijsko in zgradbeno enotni, a med seboj dokaj ločljivi. Osnovni meji potekata po Dravi v smeri V-Z ter po železniški progi v smeri S-J in sta bili vsestranski mejnici v razvoju mesta, kakršne v slovenskih mestih težko zasledimo. Drugo so naravne meje (tezenska terasa) ali tradicionalne meje mestnih predelov, med Studenci in Taborom, južno proti Novi vasi in

* Sklenjeno pozidan teritorij Maribora, ki bo v nadaljnjem obravnavan, je v mejah statističnega naselja Maribor in šteje 1991 leta 105.431 prebivalcev.

** Izmed vseh 57 statističnih okolišev, je samo statistični okoliš 51730 na skrajnem SZ mesta problematičen, saj izkazuje v obdobju 1971/81 kar 75,5 % zmanjšanje števila prebivalstva.

Mariboru Jug. Na levem bregu Drave je staro mestno jedro v okviru nekdanjega obzidja in danes načrtovanega območja sanacije, podaljšano na vzhodu.

Izven sklenjeno pozidanega mestnega teritorija so v proučevanje vključena tista naselja, ki jih je zajela intenzivna urbanizacija, predstavljajo spalna naselja v mestu zaposlenega prebivalstva in jih lahko štejemo že za mestno območje, tudi zaradi njihove neposredne funkcijske povezanosti z mestom. Ta naselja, od katerih so bili deli nekaterih Mariboru najbližjih naselij priključeni ožjemu mestu, so bila razdeljena v dve skupini:

- na 14 predmestnih naselij in *
- na 22 obmestnih naselij **.

Analiza gibanja števila prebivalstva in gospodinjstev je bila opravljena v glavnem za obdobje 1971-91, za predmestna in obmestna naselja pa tudi za obdobje 1948-91.

Demografski razvoj v ožjem vplivnem območju Maribora

Soodvisnost razvitosti Maribora z razvitostjo njegovega vplivnega območja v obsegu občine je izrazita. Gospodarski stagnaciji in v zadnjem času nazadovanju, je sledil tudi prebivalstveni razvoj. Že Kus ugotavlja, da je v preteklem 25 letnem obdobju rodnost na območju nekdanje velike občine Maribor upadla za 40 %, v Sloveniji pa za okrog 30 % in da je priseljevanje v Maribor skromno, komaj okrog 200 oseb letno. Zato je prebivalstvo naraščalo vedno počasneje, tudi v večjih in prometno najbolj dostopnih krajih, predvsem pa je nazadovalo v manjših in v prometno bolj oddaljenih naseljih (Kus 1989). Na teritoriju sedanjih občin Maribor, Pesnica in Ruše, je prebivalstvo naraščalo v obdobju 1971-81 še za 8,1 %, v zadnjih desetih letih pa le še za 0,6 % (Pak 1987). Prebivalstvo na območju sedanje občine Maribor je sicer naraščalo v obdobju 1961-71 še hitreje, toda že v naslednjem desetletju je s 7,8 % naraščalo počasneje, v obdobju 1981-91 pa je celo nazadovalo. Tako tudi Kusova trditev, da se je v občini Maribor izoblikovalo obsežno jedro intenzivnega naraščanja števila prebivalstva z Mariborom kot središčem ter na Dravskem polju in na sever proti Šentilju, ne drži več povsem (Kus 1989). V resnici gre le še za posamezna, toda največja podeželska naselja v obmestju Maribora in za pas naselij v Dravski dolini na desnem bregu Drave v občini Ruše. Tudi število stanovanj, ki je najočitnejši kazalec urbanizacije in še posebej suburbanizacije, kaže z 8,5 % eno najmanjših povečanj med slovenskimi občinami.

Primerjava rasti števila prebivalstva v mestu, predmestnih in obmestnih naseljih kaže

* Celestina, Dogoše, Kamnica, Košaki, Limbuš, Malečnik, Miklavž, Pekre, Počehova, Razvanje, Ribniško selo, Vinarje, Za Kalvarijo, Zrkovci.

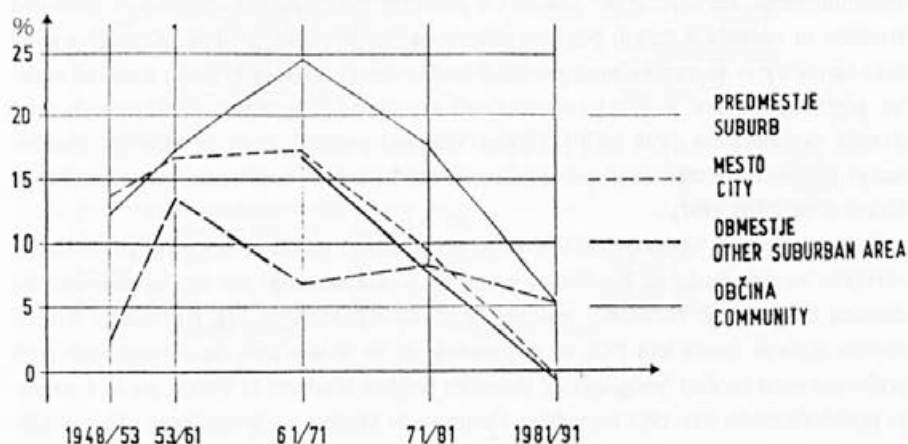
** Bohova, Brestnica, Ciglenca, D. Počehova, Dragučova, Dvorjane, Hrastje, Hrenca, Jelovec, Laznica, Meljski hrib, Metava, Nebova, Pekl, Rogoza, Rošpoh, Sp. Hoče, Sp. Duplek, Trčova, Vodole, Zg. Hoče, Zg. Duplek.

urbanizacijske trende, ki so bili praktično vseskozi usmerjeni v najbližja predmestna naselja. Ta so podobno kot obmestna naselja, spalna naselja mariborske delovne sile. Samo prva povojna leta je prebivalstvo Maribora najhitreje naraščalo, potem pa je v razvoju vse bolj zaostajalo za predmestnimi naselji.

Povprečno letno gibanje števila prebivalstva

Območje	1948/53	1953/61	1961/71	1971/81	1981/91	
Maribor	2,6 %	2,1 %	1,7 %	0,9 %	-0,1 %	
Predmestna nas.	2,4 %	2,1 %	2,4 %	0,8 %	0,5 %	
Obmestna nas.	0,5 %	1,7 %	0,7 %	0,8 %	0,1 %	
Skupaj	1,3 %	2,0 %	1,7 %	1,0 %	0,0 %	
Delež prebivalstva v posameznih območjih						
Območje	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Maribor	79,3 %	80,2 %	80,5 %	80,8 %	80,4 %	79,8 %
Predmestna nas.	8,5 %	8,6 %	8,6 %	9,2 %	9,8 %	10,3 %
Obmestna nas.	12,2 %	11,2 %	10,9 %	10,0 %	9,8 %	9,9 %
Skupaj	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

RAST PREBIVALSTVA 1948—1991 POPULATION GROWTH 1948—1991

Slika 1

Okrog sklenjeno pozidanega mestnega teritorija se je oblikoval obroč urbaniziranih naselij, v katerega so bile usmerjene selitve s podeželja in iz mesta. Predmestna naselja so dosegla višek prebivalstvene rasti s 24,5 % v obdobju 1961/71, podobno v Mariboru, vendar le s 17,3 %, obmestna naselja pa s 13,5 % v obdobju 1953/61. Močnejši povojni razvoj gre nedvomno tudi na račun visokega naravnega prirastka prebivalstva na podeželju. Opisanemu gibanju števila prebivalstva je ob splošnih gospodarskih dejavnikih in ob prebivalstvenih tokovih botrovalo predvsem naslednje: gradnja stanovanjskega naselja Maribor Jug v zadnjih desetih letih, višje vrednotenje nekaterih tradicionalno manjvrednih, predvsem "delavskih predelov" na desnem bregu Drave, kar je sprožilo množično individualno gradnjo. Dalje sanacija starega mestnega jedra in nekaterih drugih delov mesta, ki so postali bivalno zelo privlačni, vztrajanje prebivalstva na podeželju ali celo vračanje na podeželje ter seveda drugačno vrednotenje kmetijskega zemljišča, kar je predvsem na najbolj ugodnih ravni površinah v obmestju gradnjo močno zavrlo.

Gibanje števila prebivalstva Maribora v obdobju 1971/91

V Mariboru se je prebivalstvo v zadnjem desetletju zmanjšalo za 0,7 %, več kot v celotni občini*, medtem ko je bilo gibanje v obeh dvajsetletnih obdobjih 1961/81 in 1971/91 nekoliko ugodnejše v mestu.

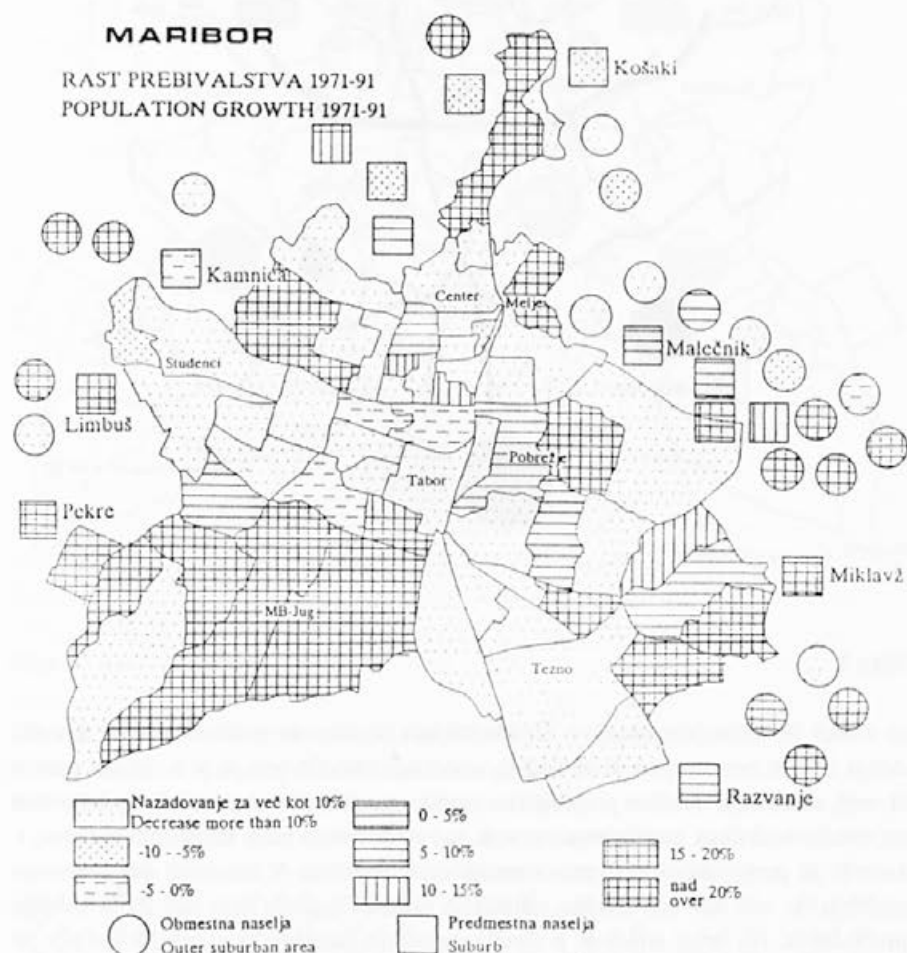
Takšen razvoj števila prebivalstva močno odseva tudi v razlikah znotraj mestnega teritorija, kjer se uveljavljajo naslednji osnovni trendi: večja se število statističnih okolišev in njihova skupna površina kjer število prebivalstva nazaduje. Takšna območja se sklenjeno širijo iz mestnega središča proti obrobju; število prebivalstva se najbolj povečuje v nekaterih robnih mestnih predelih. Prebivalstvo nazaduje večinoma v predelih kontinuiranega razvoja in še posebej v primerih močnejše terciarizacije v mestnem središču in narašča v redkih predelih pospešene stanovanjske gradnje. Zmanjšujejo ali celo izenačujejo se razlike med predeli s tradicionalno povsem različno socialno sestavo prebivalstva, kot je bilo to opredeljeno v socialno-geografskih raziskovanjih pred dvema desetletjema (Pak 1970). Tipični "delavski predeli", ki so za Maribor značilni, imajo podoben ali celo enak prebivalstveni razvoj kakor "meščanski" na levem bregu Drave (Pak 1990; 1991).

V dvajsetletnem obdobju 1971/91 se je prebivalstvo mesta na obeh bregovih Drave razvijalo močno različno. Na levem bregu se je nazadovanje ves čas stopnjevalo, na desnem bregu pa je naraščalo, posebej zaradi naselja Maribor Jug. Razlika 25 % med obema deloma mesta leta 1971, se je povečala na 38 % leta 1991. Še v šestdesetih letih prebivalstveno močno "progresivna" delavska predela Studenci in Tabor, sta se v razvoju prebivalstva že leta 1981 izenačila s Centrom in Meljem na levem bregu Drave. Ker

* V obsegu sedanje občine Maribor.

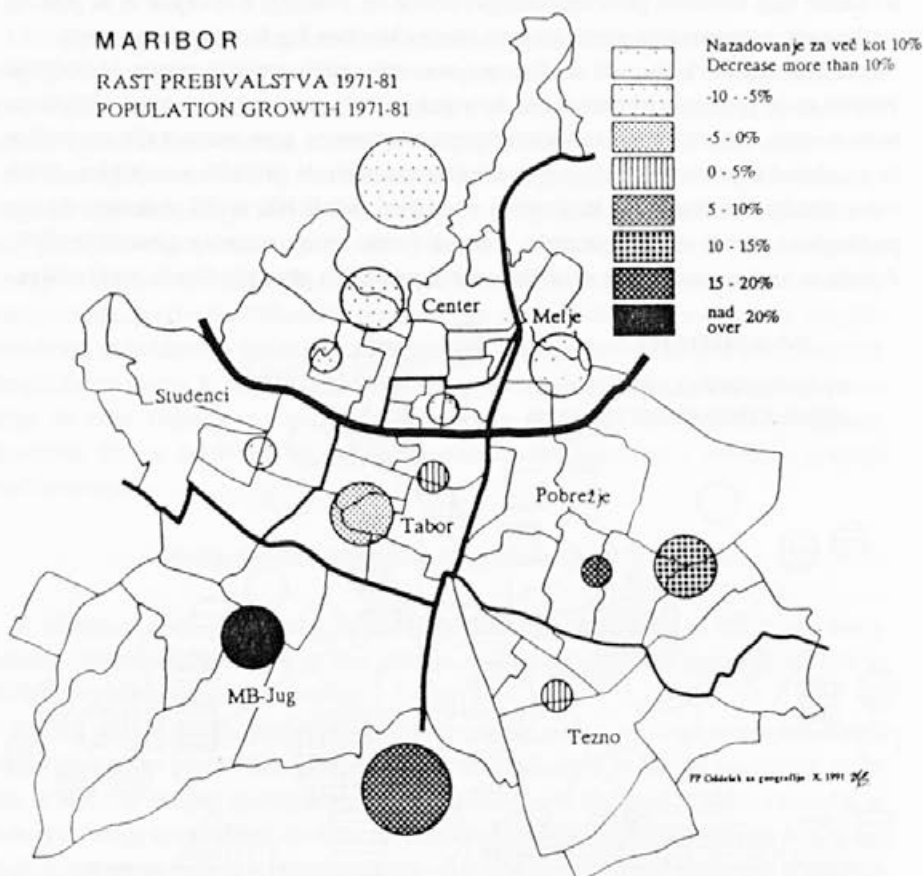
so takšne tudi tendence prebivalstvenega razvoja na Pobrežju z Brezjem in še posebej na Tezmem, koncentracija prebivalstva v naselju Maribor Jug še toliko bolj izstopa.

Podobne trende kaže tudi analiza po osnovnih osmih predelih mesta. V obdobju 1971/81 se je prebivalstvo pomnožilo še v polovici (4) predelov, v obdobju 1981/91 pa le še v enem. Zaradi visoke koncentracije prebivalstva na jugu mesta, kaže leta 1991 le še to območje pozitivni koeficient prebivalstvene rasti. V predelih z najvišjimi deleži industrijskega prebivalstva, še posebej z visokimi deleži NK in PK delavcev, število prebivalstva zaradi staranja in nizke rodnosti vedno hitreje nazaduje (Pak 1971; 1979). Pokaže se visoka soodvisnost med "delavskimi predeli" in gibanjem števila prebivalstva.

Slika 2

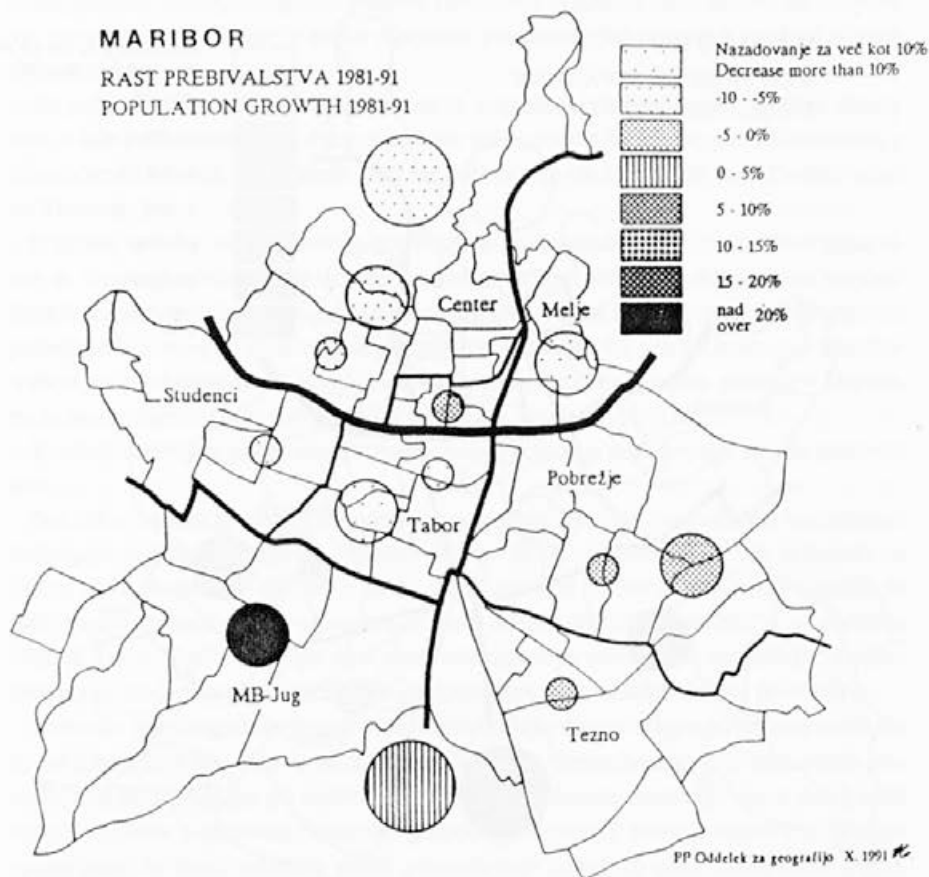
Podrobnejša analiza rasti števila prebivalstva po statističnih okoliših daje še bolj zdi-ferencirano in poglobljeno podobo. Prebivalstvo je v vsem obdobju 1971/91 nazadova-

Slika 3

lo v 64,9 % statističnih okolišev. Število takšnih okolišev se je od 33 ali 57,8 % v obdobju 1971/81 povečalo na 41 ali 75,3 % v obdobju 1991. Ob tem pa je v več kot polovici vseh statističnih okolišev prebivalstvo nazadovalo celo za več kot 10 %. To kaže tudi na trende bodočega negativnega razvoja, saj se je število tistih statističnih okolišev, v katerih je prebivalstvo ekstremno nazadovalo, povečalo. V celotnem dvajsetletnem obdobju je več kot ena tretjina statističnih okolišev izgubila celo nad 20 % svojega prebivalstva. Na drugi strani se je število statističnih okolišev, ki so beležili več kot 20 % povečanje števila prebivalstva, prepolovilo.

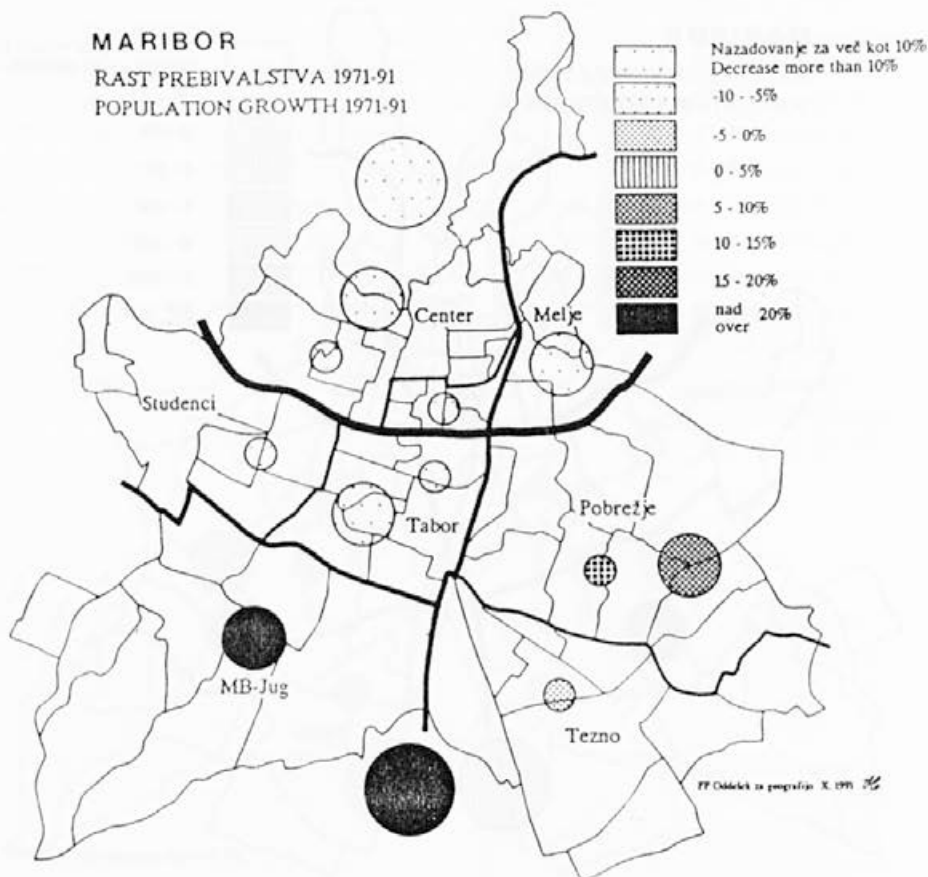
Na levem bregu Drave se je oblikovalo obsežno sklenjeno območje močnega nazadovanja števila prebivalstva, kar je med drugim tudi posledica spremembe namembnosti prostora, bodisi za potrebe sekundarnega sektorja v Melju, ali terciarnega v mestnem središču.

Slika 4

Gibanje prebivalstva Maribora v obdobju 1971/91

Gibanje števila prebivalstva	Delež statističnih okolišev					
	1971/81		1981/91		1971/91	
	kumulativa		kumulativa		kumulativa	
< -10 %	35,1 %	35,1 %	50,9 %	50,9 %	56,1 %	56,1 %
-10,1 - -5,0 %	17,4 %	52,5 %	17,4 %	68,3 %	3,5 %	59,6 %
- 5,0 - 0,0 %	5,3 %	57,8 %	7,0 %	75,3 %	5,3 %	64,9 %
0,1 - 5,0 %	5,3 %	63,1 %	5,3 %	80,6 %	5,3 %	70,2 %
5,1 - 10,0 %	7,0 %	70,1 %	1,7 %	82,3 %	1,7 %	71,9 %
10,1 - 15,0 %	5,3 %	75,4 %	7,0 %	89,3 %	5,3 %	77,2 %
15,1 - 20,0 %	7,0 %	82,4 %	3,5 %	93,8 %	1,7 %	88,9 %
> 20 %	17,4 %	100,0 %	7,0 %	100,0 %	21,0 %	100,0 %

Slika 5

Iz tega sklenjenega območja lahko izločimo samo štiri predele z naraščanjem števila prebivalstva: skrajno zahodno obrobje zaradi blokovne gradnje, Počehovo in južni del Košakov zaradi individualne gradnje in predeli v središču z najnovejšimi sanacijskimi posegi.

Tudi na desnem bregu Drave so se v zadnjih dvajsetih letih pomnožili predeli, v katerih je število prebivalstva nazadovalo. To so jedro Tabora vse do Maribor Jug, Studenci skoraj v celoti, večina Tezna in nekateri deli Pobrežja. Ker izven mestnega jedra in industrijskega Melja ni bilo občutnejših sprememb funkcionalne narave, je takšen prostorski razvoj števila prebivalstva v zadnjih dvajsetih letih posledica negativnega naravnega prirastka in negativnega selitvenega salda. S tem je povezano staranje prebivalstva, kar je še posebej prizadelo tipične "delavske predele" (Pak 1991). Sondni študiji dveh "delavskih predelov" na Studencih in na Pobrežju sta pokazali izredno neugoden

prebivalstveni razvoj, neugodno sestavo (starostno, poklicno, izobrazbeno itd.), ravnanje prebivalstva v okolju in vsako odsotnost pomembnejših razvojnih tendenc (Oman 1991; Arh 1991).

Za več kot 50 % se je število prebivalstva v celotnem dvajsetletnem obdobju zmanjšalo v Melju, na zahodnem robu mestnega jedra, v delu Košakov, jedru Studencev, v železničarski koloniji, ob Nasipni ulici na Pobrežju in ob zahodnem delu Ptujске ceste na Teznem.

Positivni trend v razvoju števila prebivalstva na desnem bregu Drave lahko ugotovimo le v treh predelih: obsežnem predelu Maribor Jug, ter v manjših predelih enodružinskih in vrstnih hiš na skrajnem vzhodnem robu Tezna ter na Pobrežju vzhodno od pokopališča, z novejšo blokovno in individualno gradnjo. Ta predel, imenovan Maribor Vzhod, je predviden za drugo najboljše območje stanovanjske gradnje v Mariboru, ki naj bi zajela skoraj vse Pobrežje z Brezjem vred (ZUM 1977).

V celoti doživljata dobri dve tretjini mestnega teritorija nazadovanje števila prebivalstva.

Nekoliko ugodnejši razvoj s podobnimi kvantitativnimi in prostorskimi tendencami doživljajo tudi gospodinjstva. Njihovo število se je v obdobju 1971/91 povečalo za 17,7%, toda v obdobju 1981/91 je le še stagniralo. Kar v 59,6% statističnih okoliših je tudi število gospodinjstev nazadovalo, med letoma 1971/81 v 40,3% in v obdobju 1981/91 kar v 73,6%. Sicer pa je v vseh treh obdobjih okrog 75% statističnih okolišev izkazovalo podpovprečno rast števila gospodinjstev, podobno kot števila prebivalcev.

Podobno kot drugod, se je tudi v Mariboru število članov na gospodinjstvo zmanjšalo od 2,9 na 2,75 leta 1981 in na 2,67 oseb leta 1991. Zmanjšalo se je v vseh osmih predelih Maribora. Analiza po statističnih okoliših je pokazala naslednje: visok delež statističnih okolišev z relativno "velikimi" gospodinjstvi (nad 3 člane je imelo kar 32% gospodinjstev) in nizek odstotek malih gospodinjstev leta 1971; visok delež malih gospodinjstev (nad 50%) do 2,7 članov in komaj 14% gospodinjstev z več kot 3 člani leta 1981; ter visok delež malih gospodinjstev (45%) in le 5,2% velikih gospodinjstev leta 1991. Najnovejše razvojne težnje kažejo na zmanjševanje razlik med statističnimi okoliši, o čemer govori tudi dejstvo, da se je v obdobju 1981/91 število gospodinjstevskih članov povečalo kar v 20 statističnih okoliših in desetletje poprej le v desetih. Na splošno pa so v predelih z visokim deležem starega prebivalstva predvsem v mestnem jedru in v nekaterih "delavskih predelih", tudi najmanjša gospodinjstva s trendi nazadovanja.

Demografski razvoj predmestnih naselij

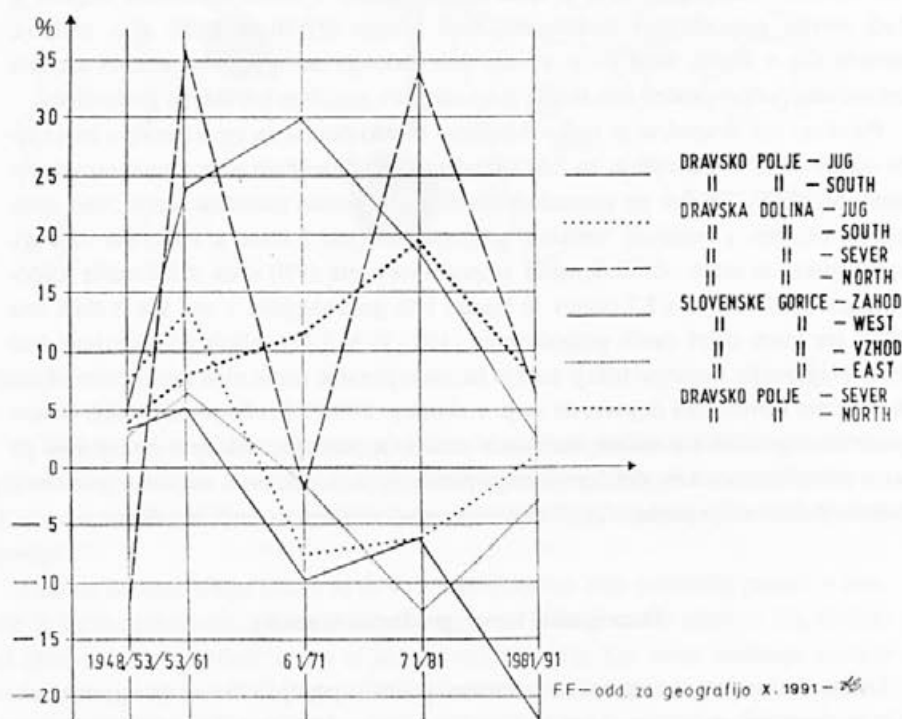
Da sta dostopnost in razpoložljive zazidalne površine pogoj za razvoj mest, predmestnih in obmestnih naselij, se je pokazalo tudi v primeru Maribora. Za območje njegove širše regije pa je to potrdila tudi pred leti opravljena študija po metodologiji D. J. Bogua (1950) (Pak 1972). Podobno ugotavlja v svoji študiji tudi Kus, in sicer neugoden prebivalstveni razvoj v naseljih na Kozjaku, Pohorju in v Slovenskih goricah, pa tudi v

nekaterih na Dravskem polju, medtem ko so kraki ugodnejšega razvoja ob glavnih prometnicah ter v Mariboru najbližjih naseljih (Kus 1989).

Glede na to so si trendi razvoja števila prebivalstva predmestnih in obmestnih naselij Maribora podobni, saj se na splošno mnogo hitreje razvijajo naselja ob glavnih prometnicah in na ravnem zemljišču. Obratno pa prebivalstvo večine naselij na gričevnatem obrobju nazaduje. Hitreje se praviloma razvijajo večja naselja. Tako so se hitreje razvijala predmestna in obmestna naselja na desnem kot na levem bregu Drave. Prebivalstvo predmestnih naselij na levem bregu Drave je v povojnem obdobju naraščalo trikrat počasneje kot na desnem bregu, v obmestnih naseljih pa dvakrat hitreje.

V obdobju 1971/81 je prebivalstvo predmestnih naselij na levem bregu Drave celo nazadovalo, tako kot v obmestnih naseljih v obdobju 1961/71 in 1981/91. Težišče urbanizacije se je že po letu 1953 prestavilo na desni breg Drave. Medtem ko je leta 1948 živelo na desnem bregu Drave 58% prebivalstva predmestnih naselij, je bil ta delež leta 1991 71,3%, medtem ko se je delež prebivalstva obmestnih naselij na desnem bregu Drave povečal od 28,4% na 37,2%.

RAST PREBIVALSTVA V OBMESTNIH NASELJIH POPULATION GROWTH IN OTHER SUBURBAN AREA

Slika 6

V kolikor predmestna naselja, glede na njihov položaj, združimo v tri skupine, na vzhodno na Dravskem polju in pod južnim robom Slovenskih goric, na zahodno v Dravski dolini ter na severno na pobočjih Slovenskih goric, dobimo naslednje razvojne značilnosti: vse do leta 1971 so najhitreje rasla predmestna naselja na prometno in prostorsko najbolj ugodnem vzhodnem obrobju, po tem letu pa naselja v Dravski dolini. Mnogo počasnejši je bil razvoj prebivalstva predmestnih naselij na severnem obrobju mesta. Ta beležijo v dvajsetletnem obdobju 1971/91 celo nazadovanje števila prebivalstva na račun obdobja 1971/81. Najhitreje je prebivalstvo naraščalo v največjih, centralnih in izrazito imigracijskih naseljih Dogoše, Miklavž, Limbuš, Pekre.

Demografski razvoj obmestnih naselij

Obmestna naselja, v katerih je prebivalstvo naraščalo približno dvakrat počasneje kot v predmestnih, smo uvrstili v šest skupin: tista na vzhodnem obrobju mesta na Dravskem polju, pod JV robom Slovenskih goric, na S in J bregu v Dravski dolini ter na Z in V obronkih Slovenskih goric. Po letu 1961 je prebivalstvo obmestnih naselij v Slovenskih goricah v glavnem nazadovalo. Dostopnost je tukaj najbolj problematična, primanjkuje za gradnjo primernih zemljišč in ob razpršeni poselitvi je problematična tudi infrastrukturna opremljenost. V ta naselja je priseljevanje najmanjše.

Izmed ostalih skupin obmestnih naselij kažejo konstantno občutnejše povečanje števila prebivalstva le tista na Dravskem polju ter deloma na levem bregu Drave v Dravski dolini. Razvojni trendi so pri posameznih skupinah naselij iz obdobja v obdobje različni in točno eno tretjino vseh obdobjnih gibanj prebivalstva je negativnih. Na skromen razvoj obmestnih naselij kaže tudi to, da je v zadnjem obdobju kar polovica teh naselij prebivalstvo izgubljala in da je vse povojno obdobje prebivalstvo naraščalo le v naseljih na Dravskem polju. Podobno kot v predmestnih naseljih, se je prebivalstveni razvoj močno upočasnil po letu 1981.

Sklep

Maribor odseva vse značilnosti in tudi posebnosti demografskega razvoja mariborske regije in severovzhodne Slovenije v celoti. Te pa so med drugim tudi zaostajanje za demografskim razvojem Slovenije. Leta 1971 je delež prebivalstva severovzhodne Slovenije v republiškem prebivalstvu znašal 25,7 %, od leta 1981 ko je bil 25,8 % pa se je zmanjšal na 24,9 % leta 1991. Zaostajala je tudi v oblikovanju strukture prebivalstva urbane družbe, ki je bilo ugotovljeno v strukturi preobrazbi po njegovi šolski izobrazbi, socialni mobilnosti in socialni strukturi (Klemenčič 1979).

Sklenjeno pozidani teritorij Maribora je v zadnjem desetletju celo izgubil 0,7 % svojega prebivalstva, v predmestnih naseljih se je prebivalstvo povečalo za 19 oseb in v obmestnih je nazadovalo za 0,5 %. Ker tudi širše obmestje ne kaže kaj več kot stagnacijo, je prebivalstveni razvoj Maribora v celoti in v regionalnem pogledu neugoden. Ker se takšne tendence, ki so značilne za gospodarsko nazadujoča območja, pogloblja-

jo, so Kusove ugotovitve o kritični fertilnosti, demografskem staranju in drugih neugodnih razvojnih trendih, povsem na mestu (Kus 1989).

Podoben prebivalstveni razvoj doživlja samo mesto v celoti in v svojih posameznih delih. V obdobju 1971/81 je prebivalstvo nazadovalo v 23 statističnih okoliših, v obdobju 1981/91 pa kar v 42 in v dvajsetletnem obdobju v 34. Sklenjeno območje teh se vedno bolj širi tudi v predmestna in obmestna naselja, posebej v Slovenske gorice. Na ta način se v samem mestu zmanjšuje gostota prebivalstva, krepi se le v nekaterih obrobnihih predelih. Mariborsko prebivalstvo, ki se je v preteklosti razvijalo močno v povezavi z delovnimi mesti, takega razvoja ne kaže več. Ob tem pa se vedno bolj odpira problem socialnogeografske sestave mesta kot elementa celotne mestne zgradbe.

Literatura in viri

- Arh, A., 1990: Socialnogeografska analiza mestnega predela KS Heroja Vojka. seminarska naloga na PF, Maribor.
- Bogue, D. J., 1950: The structure of the Metropolitan Community, A Study of Dominance and Subdominance. Michigan.
- Carter, H., 1990: Urban and Rural Settlements. London and New York.
- Drewett, R., Goddard, J., Spence, N., 1976: Urban Britain, Beyond Containment. Urbanization and Counterurbanization, Urban Affairs Annual Reviews, 11.
- Klemenčič, V., 1979: Problemi prebivalstva v socialnogeografskem razvoju mariborske regije v primerjavi s celotno Slovenijo. Mariborsko Podravje, 127-140, Maribor.
- Kokole, V., 1985: Medobčinske dnevne migracije v Sloveniji - ob analizi razvojnih možnosti. IB - revija za planiranje, št. 1, XIX, 14-24, Ljubljana.
- Kus, Z., 1986: Demografski razvoj mariborskih občin do leta 2000. IB - revija za planiranje, št. 4-5, XX, 36-39, Ljubljana.
- Kus, Z., 1989: Demografske osnove dolgoročnega prostorskega razvoja Maribora ob prehodu v 21. stoletje. magistrska naloga, FF Ljubljana, Maribor.
- Lichtenberger, E., 1986: Stadtgeographie. Stuttgart.
- Oman, M., 1990: Socialnogeografska preobrazba mestnega predela KS Heroja Šercerja. seminarska naloga na PF, Maribor.
- Pak, M., 1970: Notranja regionalna diferenciacija v mestih Slovenije - na primeru Ljubljane in Maribora. Biro za regionalno prostorsko planiranje, 19, Ljubljana.
- Pak, M., 1971: Socialnogeografska diferenciacija u gradovima Slovenije. Geographica Slovenica, 1, 147-172, Ljubljana.
- Pak, M., 1972: Transformacija vanguardskih naselja u gravitacionom području Maribora. Zbornik na jugoslovanskiot simpozium na problemite na selskite naselbi i zemjodelsko-to proizvodstvo, 159-168, Skopje.
- Pak, M., 1979: Prostorski problemi Maribora s posebnim ozirom na industrijsko delovno silo. Mariborsko Podravje, 53-63, Maribor.
- Pak, M., 1980: Industrijska delovna sila v prostorski strukturi Maribora. Geographica Slovenica, 10, 37-53, Ljubljana.

Pak, M., 1987: Nekateri elementi zgradbe in ustroja mestnega središča Maribora. ČZN 58, I, 3-20, Maribor.

Pak, M., 1990: Problematika delavskih predelov kot element mestne zgradbe s posebnim ozirom na Maribor. Urejanje prostora 2, 20-22, Ljubljana.

Pak, M., 1991: Socialnogeografska problematika "delavskih predelov" v zgradbi industrijskih središč. na primeru Maribora, ČZN 62, I, 15-24, Maribor.

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 31.3.1981. Zavod za statistiko SR Slovenije.

Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji 31.3.1991, Zavod Republike Slovenije za statistiko.

Urbanistični načrt mesta Maribor, ZUM, Maribor 1977.

SOME ELEMENTS OF POPULATION DEVELOPMENT IN MARIBOR

Mirko Pak

Summary

Maribor, being a macroregional center of the northeast Slovenia and an old industrial center, have been suffering from stagnation in economy, and consequently, an unfavourable demographic development. Ageing of the population is rapid, its natural increase is under the Slovene average, and the immigration is minimal (appr. 200 persons per year). The total catchment area of Maribor is undergoing a similar demogeographic development.

The study deals with changes in the number of population and households in the city itself and its inner and outer suburban settlements in the period 1948-91.

While after the World War II, the most rapid growth of population occurred in the very city of Maribor, the population development in later periods was faster in its suburban settlements which have become by now residential areas to the population employed in the city. The most intense increase of population in inner suburban settlements occurred between the years 1961 and 1991, i.e. by 24.5 %, and in the very city of Maribor, by 17.3 %. The fastest population growth in the outer suburban settlements occurred in the period 1953-61, i.e. 13.5 %. Such development of population growth was, above all, the result of the following facts: the construction of a big residential settlement in the last fifteen years, re-evaluation of certain areas, mostly working class districts, which had traditionally been of inferior quality, reconstruction of the old town nucleus, staying of population in rural areas, and rise in the value of rural land, which has stopped the construction of residential buildings on the plains to a great extent.

The following trends in population development have become evident through a detailed analysis of the urban territory: areas where population is in decline are becoming more and more numerous and their total area has increased; such areas are spreading radially from the urban center; the most intense growth of population is

evident in the so far thinly inhabited marginal areas; the population has particularly declined in the demographically very favourable working-class districts. In the period 1971-81 the population declined in 57 % of statistically controlled districts, and in the period 1981-91 in as much as 75 % of such districts, and in 51 % of these districts the decline was higher than 10 %. The patterns of former spatial link between population and industrial working posts have disappeared.

RAZGLEDI - SCIENTIFIC REVIEW AND
NOTES - NOTES ET COMPTES RENDUS

UDK 910.2(1-772)

GEOGRAFSKI TEORETIČNI PRISTOPI K PROUČEVANJU NERAZVITOSTI
IN NJENA OPREDELITEV

Marjan Cencen*

Povzetek

*Članek predstavlja vlogo geografije pri proučevanju nerazvitih držav in naveda neka-
tera izhodišča za tovrstne raziskave. Hkrati omenja težave, ki se pojavljajo pri vredno-
tenju empiričnih rezultatov ob takih raziskavah.*

Strokovno poročilo. Geografija, družbena geografija, nerazviti, teorija, metodologija.

GEOGRAPHICAL THEORETICAL APPROACHES TO RESEARCHING
UNDERDEVELOPMENT AND ITS DEFINITION

Abstract

*The article introduces the role of geography while researching underdevelopment
countries and tells some startingpoints for such researches. At the same time it
mentions the troubles which appear when we value empirical results of these
researches.*

Scientific report. Geography, Social Geography, Undeveloped, Theory, Methodology.

V zadnjih letih postajajo, predvsem v Nemčiji, zopet aktualni teoretični pristopi k
proučevanju nerazvitosti v geografiji. (Schmidt-Wulffen 1987, 130). Namen teh razprav
je predvsem opredeliti mesto geografije v novešem proučevanju problemov nerazvi-
tih držav, kajti klasična opisna metoda zunanjih pojavnih oblik nerazvitosti z delnimi

* Mag. geografije, 63312 Prebold, Matke 23, Slovenija

razlagami posameznih procesov ni sposobna dati resničnega prispevka k napredku geografije. Schmidt-Wulffen navaja tri različne teoretične pristope, ki so se razvili v zadnjih letih in so vsak na svoj način ostali omejeni s svojo lastno teorijo. Ti pristopi so naslednji:

1. *Teorija odvisnosti* razlaga problem nerazvitosti predvsem s stališča vpliva razvitih držav na nerazvite. Njeni zagovorniki menijo, da si je razviti svet nekdanjih kolonialnih osvajalcev tako močno podredil gospodarsko manj razvite države, da se te ne morejo več razvijati neodvisno od njih. Ta pristop je zanemarljivo vzroke za zaviiranje razvoja nerazvitih držav, ki izvirajo iz njihovega lastnega okolja, po drugi strani pa je močno poudaril odgovornost imperializma za neenakomeren razvoj sveta. Razvitim državam očitajo krivično ureditev svetovne trgovine, ki je povzročila dekapitalizacijo t. im. tretjega sveta s prenosom presežkov na transnacionalne družbe (Schmidt-Wulffen 1987, 131).
2. *Dualistični pristop*, pri katerem prevladujejo predvsem družboslovne znanosti, govori o dveh različnih svetovih. Ugotavlja predvsem pojavnne oblike različnosti med dvema deloma sodobnega sveta, kjer vladajo na eni strani moderni gospodarski in družbeni odnosi, na drugi pa tradicionalni, ki so podrejeni prvim (Schmidt-Wulffen 1987, 132).
3. *Koncept strukturne heterogenosti* problema neskladja med različnimi državami ne prikazuje več le opisno, ampak gospodarsko, tehnično, socialno in prostorsko ter ga poskuša problematizirati v časovni dimenziji. V tem konceptu se pojavljata dva pristopa:
 - 3.1. Opisni predstavlja predvsem različne oblike neskladja v svetu na opisni ravni in nima analitične vrednosti;
 - 3.2. Analitični pristop širše in vzročno razlaga medsebojne odnose v svetu ter išče vzroke za obstoječo neenakost. Oblikovanje svetovnega trga je krivo za vzdrževanje in povečevanje te neenakosti, pri čemer je odvisnost vzrok, strukturna heterogenost pa učinek tega odnosa. To je v nasprotju z dualističnim pristopom, ki meni, da so za nerazvitost kriva obstoječa neskladja (Schmidt-Wulffen 1987, 133).

Navedeni teoretični pristopi so v svojem bistvu enostranski in ne morejo pojasniti celotnega spleta okoliščin, ki pogojujejo odnose v današnjem svetu. Teoretični modeli izpostavljajo enega ali več dejavnikov na račun drugih, zato so problemi nerazvitosti interpretirani selektivno (ibid.). Rezultate raziskav pogojuje že teoretični pristop, kar razumljivo sproža spore o primernosti teoretičnih izhodišč, ne glede na empirične rezultate. Teoretični pristop tako postaja večkrat odvisen od politične pripadnosti raziskovalca in glede na to išče tudi krivca za nastalo stanje v imperializmu, kolonializmu, izkoriščanju ipd. (Schmidt-Wulffen 1987, 134).

Naloga teorije ni le razlaganje stanja in iskanje krivca zanj, ampak postavljanje novih vprašanj v zvezi s to problematiko (ibid.). V tem pogledu ni mogoče pristajati na stalnost pojavov, ampak je potrebno ugotavljati stalno prepletanje in medsebojno učinkovanje t. im. modernega in zaostalega, pri čemer ni mogoče ločevati, na primer

tradicionalnega od tržno usmerjenega kmetijstva. Človek se na spremembe življenjskih pogojev odziva z njemu lastnim iskanjem najprimernejših novih rešitev.

Interdisciplinarno zasnovane geografske raziskave naj bi v prihodnosti reševale predvsem naslednje naloge (Schmidt-Wulffen 1987, 135):

1. Analiza lokalnih in regionalnih virov;
2. Ugotavljanje potencialnih in dejanskih socialnih ter ekoloških mej lokalne in regionalne rabe okolja ter naravnih virov;
3. Proučevanje vpliva svetovnega trga na socialno sestavo prebivalstva na lokalnem in regionalnem nivoju.

Nerazvitost torej ni stanje, ampak dinamičen sistem medsebojnih odnosov različnih notranjih elementov v nerazvitih državah ter njihovih odnosov z drugimi z zunanjimi oziroma so odvisni med seboj. Kriteriji za določanje meril nerazvitosti ne morejo biti statična dejstva, ki se običajno merijo količinsko (med njimi je največkrat omenjen narodni dohodek na prebivalca), temveč jih je potrebno ovrednotiti v tistem okolju, v katerem jih proučujemo ter upoštevati njihovo stalno spreminjanje. To vrednotenje je za opazovalca iz drugačnega okolja (v ekonomskem, geografskem in socialno kulturnem pogledu) lahko pristransko in zato nesprejemljivo za tiste, ki so proučevani. Po drugi strani se je potrebno izogibati pretiranemu poudarjanju drugačnosti družb v drugih državah, saj si s tem lahko sami otežimo raziskovanje.

Pogosta slabost raziskovalcev iz razvitega sveta je še vedno prisoten evropocentrični pogled na ostali svet. Ta odnos je bil do pospešene dekolonizacije po drugi svetovni vojni povsem običajen, uvrščal je evropsko kulturo in Evropejce med druge kulture in ljudi, svoj del sveta pa je imel za središče vsega ostalega. Odnos do drugih delov sveta je bil podcenjevalen in nerazumevalen.

V novejšem času je težko govoriti o tem, da razviti svet na ostale dele sveta še vedno gleda tako podcenjevalno kot v času imperializma, vendar njegovi posegi kljub temu dostikrat izhajajo iz lastnih predstav o svetovnem razvoju, ne da bi upoštevali pogoje in stališča prebivalcev drugih držav. Tako je tudi največ znanih teorij o odnosu razvitega in nerazvitega sveta nastalo v državah, ki sebe prištevajo v prvo skupino, zato so kriteriji za uvrščanje v eno ali drugo skupino izbrani po njihovi presoji. S tem je nastala posplošena delitev sveta na "razviti sever" in "nerazviti jug". Kriteriji, ki se najpogosteje upoštevajo, so naslednji: stopnja industrializacije in urbanizacije, visok življenjski standard, višina narodnega dohodka na prebivalca ipd.

Te delitve sveta izrazito temeljijo na ekonomskih osnovah in ne morejo zajeti celotnega spleta značilnosti različnih civilizacij, kjer prihaja do stalnega podrejanja nekaterih delov sveta drugim delom. To ni značilno le za klasični kolonializem, ampak tudi za sedanje gospodarske odnose v svetu. Tisti deli sveta, ki jim je dodeljena vloga nerazvitih, prostovoljno ali pod prisilo opuščajo nekatera načela lastne kulture in načinov preživetja ter se prilagajajo tujim. Tak razvoj ni povzročil le kulturnih neskladij, ampak tudi pospešeno razslojevanje tradicionalne družbe, ki jo je pogosto nadomestila hierarhičnost na osnovi materialnega bogastva.

Tisti, ki so se v času kolonialne nadvlade hitreje prilagodili novim merilom, so lahko

postali sodelavci predstavnikov razvitejših držav, ki so iskale ugodne pogoje za večanje svojega bogastva. Po dekolonizaciji so ostali na vodilnih mestih skupaj z na novo vzpostavljeno domačo oblastjo ter nadaljevali svojo posredniško vlogo. Domači izkoriščevalci so tako v mnogih državah pripomogli k nadaljevanju diferenciacije znotraj družbe, ki je imela na eni strani vse več bogatih posameznikov, na drugi pa vse večjo množico revnih ljudi.

Običajno so postala središča bogastva večja mesta, vendar le za manjšino, podeželje pa je ostajalo vse bolj zaostalo in revno. K temu je posebej pripomogla denarna oblika gospodarstva, ki je pospešila trganje vezi nekdanj homogenih družb. Te so zaradi prilagajanja tujim pogojem gospodarjenja postajale vse bolj odvisne. Odvisnosti ni mogoče enostavno prekiniti z osveščanjem in težnjami nerazvitih po osamosvajanju, saj predstavlja zapleteno zvezo celotne gospodarske in socialne strukture teh družb z ostalim svetom. Močna povezanost svetovnega trga to odvisnost najbolj pogloblja in dodatno povečuje razlike med posameznimi državami. Z nadaljevanjem teh odnosov se bo položaj nerazvitih držav še naprej slabšal, kar je v nasprotju z nujnostjo, da postanejo čim bolj samostojne in da se pri nadaljnjem razvoju oprejo na lastne sile.

V nerazvitih državah so značilni pojavi predvsem naslednji:

1. *Hitro večanje števila prebivalstva.* Nerazvite države so z nekaterimi socialnimi ukrepi in izboljšanjem zdravstvene oskrbe močno zmanjšale smrtnost, rodnost pa je ostala približno enaka, zato se je začelo število prebivalstva zelo hitro povečevati.
2. *Povečano povpraševanje po hrani* je posledica naraščanja števila prebivalstva. Kljub njeni povečani pridelavi je količina hrane na prebivalca vse manjša. To povzroča iskanje novih obdelovalnih površin, ki večkrat nastajajo na erozijsko zelo občutljivih tleh ali na nekdanjih gozdnih površinah in se hitro izčrpajo.
3. *Ekološki problemi in zmanjšanje virov preživetja.* Ti problemi nastajajo zaradi širjenja obdelovalnih površin na občutljivih tleh in v mnogih primerih tudi zaradi razvoja okolju nevarne industrije. V nerazvite države se seli tista industrija, ki jo zaradi onesnaževanja okolja razvite države vse bolj opuščajo, obenem pa nerazvite države sprejemajo tudi nevarne odpadke razvitih.
4. *Hitra urbanizacija.* Podeželsko prebivalstvo se je zaradi iskanja zaposlitve začelo množično priseljevati v mesta, ki se zaradi tega hitro širijo in ne uspevajo sproti reševati problemov komunalne, socialne, stanovanjske in zdravstvene oskrbe ljudi. Kot posledica tega nastajajo obsežne revne mestne četrti.

Opisani pojavi in posledice nerazvitosti pa se med posameznimi državami razlikujejo. Tako je bilo na primer v Nepal, ki je leta 1979 imel 130 dolarjev letnega dohodka na prebivalca, dokaj težko najti značilne pojave nerazvitih držav (revna predmestja, kriminal, številni berači in podobno), v nasprotju s Perujem, ki je v istem letu imel letni dohodek na prebivalca 730 dolarjev, navedeni pojavi pa so bili tam zelo očitni.

Kljub temu, da v sodobnem svetu veliko govorimo o vse večjem prepadu med bogatimi in revnimi državami, med njimi ni mogoče postaviti natančne meje, saj je prehod med obema skupinama držav postopen. Po nekaterih kazalcih, ki se uporabljajo za ugotavljanje razvitosti, lahko nerazvite države celo presegajo razvite (leta 1979 je bil

na primer v Španiji letni dohodek na prebivalca 4.210 dolarjev, v Libiji pa 8.170 dolarjev). Višina dohodka na prebivalca je povprečje, ki ne pove ničesar o njegovi razporeditvi znotraj določene družbe.

Tovrstne dileme seveda ne pomenijo, da je treba opustiti vse obstoječe kriterije za merjenje stopnje razvitosti posameznih držav, ampak samo opozarjajo na nujnost, da je potrebno količinske rezultate raziskav primerno ovrednotiti in se izogibati posplošitvam. M. Barke in G. O Hare (1984, 6) v svojem delu navajata naslednje značilnosti, s pomočjo katerih je mogoče ugotavljati stopnjo razvitosti:

1. Ekonomski pogoji.

- nizka produktivnost
- nizek letni dohodek na prebivalca
- velike razlike v dohodku med posameznimi deli države in družbenimi sloji
- nizki prihranki in nizka akumulacija kapitala
- počasna gospodarska rast
- majhna poraba energije
- slaba razvitost tehnologije
- prevladovanje enostavnih oblik proizvodnje
- veliko število kmečkega prebivalstva
- slaba infrastruktura
- šibko tržišče
- neugodna sestava izvoznega blaga
- negativna plačilna bilanca
- visoka tehnološka odvisnost

2. Socialni pogoji.

- slaba prehrana
- slabo zdravstveno stanje
- visoka umrljivost otrok
- kratka življenjska doba
- majhen delež pismenega prebivalstva
- slaba tehnična usposobljenost prebivalstva
- veliko število prebivalstva
- hitra rast prebivalstva

3. Kulturno politični pogoji.

- pretežno kmečko prebivalstvo
- slab položaj žensk
- tradicionalne oblike obnašanja
- pestra etnično kulturna sestava prebivalstva
- politična nestabilnost
- avtoritarne ali vojaške vlade

Sklep

Navedeni kriteriji so lahko izhodišče pri opredeljevanju razvitosti držav, obenem pa je potrebno opozoriti, da je teoretično opredeljevanje lahko opravljeno na konkretnih primerih, kjer je možno in hkrati potrebno upoštevati specifičnost vsakega primera posebej. Ob tem se raziskovalec pogosto znajde v dilemi, ko njegove subjektivne sodbe niso v skladu z objektivnimi merili, ki jih je upošteval, kajti nekatera kvalitativna spoznanja in celo osebni vtisi govorijo o nasprotnem. Prednost empiričnih raziskav je v tem, da lahko raziskovalec to dihotomijo uskladi in pojasni.

Literatura

- Barke, M. & O'Hare, G., 1984: *The Third World*. Oliver/Boyd, Edinburgh.
- Cencen, M., 1989: *Geografski problemi Nepala*. magistrska naloga, Ljubljana.
- Klemenčič, M., 1983: Nekatere gospodarske značilnosti držav v razvoju. *Geografski obzornik*, 30, št. 1-2, Ljubljana.
- Schmidt, W.D.W., 1987: 10 Jahre entwicklungstheoretischer Diskussion. *Geographische Rundschau*, št. 3, Braunschweig.
- Stanovnik, J., 1982: *Mednarodni gospodarski sistem*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.

GEOGRAPHICAL THEORETICAL APPROACHES TO RESEARCHING UNDERDEVELOPMENT AND ITS DEFINITION

Marjan Cencen

Summary

Dynamical relations between developed and undeveloped countries demand that also the geography defines its role in researching them. Some new theories are partial and depending on political view of researches. Underdevelopment is not a station but dynamical system of reciprocal relations among inner elements inside undeveloped countries and their relations with other countries. Important characteristics of undeveloped countries are: rapid growth of population, increased demands for food, ecological problems, decreasing life resources, rapid urbanization. These processes are in different countries variously strong and more or less important. When defining underdevelopment we can help ourselves with some quantitative criterions but which can serve only as starting-point when we value results of researches. These criterions are economical, social and cultural political.

UDK 910.1

GESTALT TEORIJA IN GEOGRAFSKO PROUČEVANJE

Vlado Drozg*

Povzetek

Prispevek obravnava troje vprašanj, ki so relevantna tudi za geografsko proučevanje:

- *o vsebini proučevanja,*
- *o relevantnih elementih pri proučevanju,*
- *o sintezi v geografiji.*

Strokovno poročilo. Geografija, teorija geografije, sinteza.

GESTALT THEORIE UND GEOGRAPHISCHE FORSCHUNG

Auszug

Der Beitrag behandelt dreierlei Fragen aus der Theorie der Geographie aus dem Standpunkt der Gestalt Theorie:

- *über den inhalt der Geographischen Forschung*
- *über relevante Elemente bei der Forschung*
- *über die Synthese in Geographie.*

Fachbericht. Geographie, geographische Theorie, Synthese.

Poleg vprašanja o predmetu proučevanja geografije, ki je (že nekaj časa) v osredju teoretskih razmišljanj, je enako pomembno vprašanje, kaj v okviru izbranega predmeta proučujemo, pa tudi kako - s kakšnimi filozofsko-teoretskimi izhodišči. Raziskovanje in razumevanje sveta - predvsem v družboslovnih znanostih - ni mogoče samo ob eni ideologiji ali življenjskem nazoru. Družbena večplastnost in individualiziranost življenja sta razvili različne "pogleda na svet", različne "rësnice" in pojmovanja o ustroju,

* Mag., raziskovalni sodelavec, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Trg francoske revolucije 7, Slovenija

organiziranosti in funkcioniranju duhovne in materialne stvarnosti. Ta raznolikost pogledov je konceptualizirana v raznih teorijah in filozofskih usmeritvah, imenovanih tudi znanstvene paradigme. Vsaka od njih ponuja svoje videnje in razumevanje sveta.

Tudi predmet geografskega proučevanja - naj bo to pokrajina, geosfera ali pokrajinska stvarnost, lahko proučujemo iz različnih filozofsko-teoretskih izhodišč.^{*} Med številnimi teoretskimi usmeritvami, je tudi gestalt teorija. Vključevanje le-te v teoretske temelje (koncepte) geografije ni novo. Omenja jo več avtorjev, ki so se ukvarjali s teorijo geografije (Bunge, Hartshorne, Wirth, Granö, Paffen). Posredno jo v svoja razmišljanja vključujejo še drugi (Johnson, Bartels, Coffey, Weichart), saj so spoznanja gestalt teorije blizu strukturalizmu in sistemski teoriji.

Beseda gestalt je nemškega izvora in ima tri pomene, ki jih slovenimo kot lik, oblika, celota. V angleščino jo prevajajo kot "shape", pogosto pa se uporablja neprevedena (Hartshorne 1976, 266). Gestalt teorijo bi lahko v slovenščini imenovali teorija oblike oz. teorija celote. Slednja označitev bolj ustreza vsebini geografije, saj je asociacija med celoto in predmetom geografskega proučevanja zelo neposredna in očitna (Paffen 1953, 81-82).

Gestalt teorija obravnava zgradbo in značilnosti celote. Izmed številnih področij obravnav navažamo tista, ki so pomembna tudi za geografijo:

- pojavne oblike celote,
- odnosi med elementi znotraj celote,
- spreminjanje celote, oziroma kako se spremembe elementov odražajo v celoti (povzeto po Metzger 1975).

Začetnik in utemeljitelj teorije, filozof Christian von Ehrenfels je leta 1890 podal osnovno misel te teorije, ki pravi, da je celota več kot vsota sestavnih delov (Weinhandl 1967). Je še neka transponirana nova kategorija, ki odraža bistvo stvari. V tistem času se je gestalt teorija razvijala v okviru filozofije oz. morfologije, takrat še filozofske discipline. Kasneje se je težišče prestavilo v psihologijo, najbrž zaradi individualistične note (transponenca!) pri dojemanju stvarnosti. Osnovna ideja teorije se je razvijala tudi v okviru drugih znanosti (biologije, kemije, pedagogike, sistemske teorije), pa tudi geografije (nemške razprave o teoriji geografije iz tridesetih let avtorjev Bürgerja, Wörnerja).^{**}

Razvoj teoretične misli o celoti in njenih značilnostih pa se je razvijal v okviru psiho-

^{*} R.J.Johnson je v knjigi *Philosophy and Human Geography* (Johnson 1989) navedel štiri filozofske smeri, ki označujejo geografsko raziskovanje; podobno tudi P.Haggett (Haggett 1975, 591), E.Wirth 1979, I.Vrišer 1976, 61-63 in 82-83).

^{**} Bürger K., 1935: *Der Landschaftsbegriff*. Dresdener geogr. Studien.

Wörner R., 1938: *Das Geographische Ganzheitsproblem vom Standpunkt der Psychologie*. Geogr. Zeitschrift.

logije.⁷ Raziskovalno področje gestalt teorije se je razširilo na nova področja:⁸

- ločevanje notranjega (fenomenološkega) in zunanjega (fizikalnega) sveta v zaznavanju
- vključevanje fenomenologije spoznavanja, kontinuitete in celostnosti (kompleksnosti sveta) v način dojemanja človekove okolice
- spoznanje, da so elementi psihičnega osnova fizioloških procesov in s tem človekovega delovanja

Celotno polje gestalt teorije je zelo obsežno in ga na tem mestu ne zmoremo zajeti, saj gre za specifične filozofsko-psihološke probleme, ki so zelo teoretski in abstraktni ter jih je z vsebino in načinom geografskega proučevanja zaenkrat težko povezati. Za naš prikaz zadostujejo osnovna spoznanja o tem, kako pojmovati in obravnavati celoto, kar je v bistvu osredje gestalt teorije. Pri tem želimo ta spoznanja povezati z nekaterimi izhodišči geografskega proučevanja.

S takimi razmišljanji se vračamo k navidez že preseženim problemom teoretskih osnov geografije. Vendar, kot pravi C.F. von Weizsäcker, se je v razvoju znanosti potrebno vedno znova vračati k osnovnim postulatam vede, jih preverjati, dopolnjevati in kritično vrednotiti.⁹

1. K vprašanju o vsebini proučevanja

V razpravah, ki zadevajo predmet geografskega proučevanja ostaja nedorečeno vprašanje, kaj v okviru pokrajine geografija proučuje. Odgovor je sicer v tesni zvezi z nameni in cilji vede, vendar se zdi, da so te opredelitve zelo splošne ter pogosto ne dajejo dovolj trdnega izhodišča.

Ena od zakonitosti gestalt teorije pravi, da se celota pojavlja kot:

- struktura, sklop elementov
- kakovost, stanje
- bistvo

(povzeto po Metzger 1975, 64, 318).

Oglejmo si te pojme поблиže:

a) S strukturo označujemo elemente in njihova medsebojna razmerja. Razmestitev elementov znotraj strukture (celote) ni naključna, temveč je v skladu z nekim občim principom, po katerem je celota zgrajena (Metzger 1975, 199-202). Kajti stvarnost brez zakonitosti povezav je za naš um nedojemljiva, ne obstaja (HpG, 1037, geslo ustroj -

⁷Bila je oblikovana posebna smer t.i. gestalt psihologija, katere najvidnejši predstavniki so: M. Wertheimer, W. Kohler, K. Lewin, W. Metzger, K. Koffka.

⁸Omenjamo samo tista, ki bi lahko bila relevantna tudi v geografiji, povzeto po Metzger 1986, 17-18.

⁹C. F. von Weizsäcker: Die Einheit der Natur, München 1971, str. 375.

nem. ordnung). V pokrajini, tako "prirodnem" kot "družbenem" delu, obstajajo principi njenega ustroja, v katerih se izražajo obče zakonitosti odnosov med človekom in naravo. V teh zakonitostih oz. principih ustroja so po našem mnenju zajete tudi osnovne geografske kategorije, ki povratno (retrogradno) čistijo in jasniijo koncept geografske vede.^{*}

b) Kakovost, stanje neke stvari, označuje njeno dinamično komponento. Pojem meri na presek, trenutno stanje, položaj elementov v opazovanem trenutku. Sosledje teh trenutkov pomeni proces, genezo, transformacijo obravnavane celote.

Po drugi strani označuje kakovost sklop lastnosti, po katerih razpoznamo značilnosti stvari, sklepamo na njihov izvor ali jih projiciramo v prihodnost. Z izdelanimi vrednostnimi sodbami zatečeno stanje ocenjujemo, vrednotimo, tipologiziramo, kvantificiramo. Menimo, da je obravnavanje kakovosti oz. stanja najbolj razširjena vsebina geografskega proučevanja, v nekem smislu sredstvo, podlaga, za spoznavanje bolj obširnih zakonitosti.

c) Bistvo je zelo širok in težko določljiv pojem, ki v filozofski literaturi nima enotne definicije. Pomeni tisto, iz česar se je stvar razvila; pomeni stalno vsebino napram spreminjanju se pojavnosti; je srž, osredje nekega pojava oz. celote (HpG, 1688-1690; geslo bistvo). Pomenljiva je naslednja ugotovitev: vsako bistvo se izraža v določenem sklopu, spoju elementov (Metzger 1975, 65).^{**} Če to ugotovitev povežemo s pojmom "identiteta", ki se v geografskem besednjaku pogosto pojavlja, lahko sklepamo, da identiteto (npr. pokrajine) odraža samo nekaj od množice geografskih elementov. Ob tem je potrebno pojasniti, da:

- pojem "identiteta" ni istoveten s pojmom "bistvo", se pa z njim tesno povezuje (razlika med njima je ontološke narave)
- identiteta je strukturni pojem, nova kvaliteta, ki je izrazito celostna, nedeljiva. Zato je identiteta samo ena (glede na določen vidik in določeno stanje) in je nemerljiva (je brez dimenzije in kvantitativnih kriterijev) (Wolf 1967, 414). V vsaki celoti (pokrajini) pa lahko razločujemo več identitet.

Ta ugotovitev, ki odstopa od deklarirane kompleksnosti in vseobsežnosti geografskega proučevanja, je utemeljena še z enim spoznanjem, o katerem govori naslednje poglavje.

2. O relevantnih elementih pri proučevanju celote

Gre za način obravnave elementov, ki sestavljajo celoto. Iz gestalt teorije izhaja, da vsi elementi, ki celoto sestavljajo niso enakovredni, temveč obstaja med njimi določeno

^{*} Za primerjavo glej seznam geografskih kategorij, kot jih je označil E. Wirth (Wirth 1979, 269-279).

^{**} Avtor ob tem pojasnjuje: struktura še ne pomeni bistva, ampak tam kjer je struktura, je tudi bistvo (ibid, 65).

na hierarhija. Nekateri elementi so v celoti dobro vidni in razpoznavni, položaj in pomen drugih pa je lahko bolj prikrit. Bolj ko je posamezen element bistven za celoto, toliko pomembnejši je sebi (Metzger 1975, 87). H. Gebhard pa ob tem ugotavlja, da je število istih elementov, ki sestavljajo celoto, v obratnem razmerju z njihovo pomembnostjo. Večje ko je število istih členov neke celote, bolj so odnosi med njimi tipizirani, standardizirani, običajni. Število osnovnih elementov je torej v obratnem razmerju z njihovim pomenom - več jih je, manjši je njihov pomen; manj je istih elementov, bolj pomembni so (Gebhard 1969, 23).

Spoznanje je pomembno, ker postavlja način geografskega proučevanja oz. izbor elementov v nekoliko drugačno luč. Namesto dosedanje enakosti vseh (npr. pokrajino-tvornih) elementov, postavlja tak pristop v ospredje njihovo večjo ali manjšo pomembnost, kar kaže na jakost, intenziteto povezav med njimi samimi in proti celoti.

Namesto kompleksnosti (vsobsežnosti) v geografskem pristopu se s tem poudarja izbor relevantnih elementov, tistih, ki so kakorkoli povezani s predmetom proučevanja oz. namenom raziskave (dodatno o tem v točki 3).

Naslednja teza gestalt teorije izpostavlja sile in vezi, ki povezujejo elemente. Elementi so združeni v celoto zaradi notranjih napetosti in sil, ki delujejo med njimi (Metzger 1975, 253-264). Vzpostavljena je oblika dinamičnega ravnotežja, ki se ob izločitvi ali spremembi stanja posameznega elementa, vedno na novo vzpostavi (HWP str. 547, geslo gestalt). Raziskovanje teh odnosov sodi k vzročno posledičnim povezavam znotraj celote ter k odkrivanju, potrjevanju in kvantificiranju vezi, ki med elementi obstajajo.

Način združevanja elementov je razumljiv samo iz celote (Metzger 1975, 108). Elemente je zato potrebno obravnavati zmeraj kot dele celote kateri pripadajo. Analiza posameznih elementov je možna (dopustna) samo za potrditev povezav in odnosov med njimi ter za korekcijo ugotovitev o značilnostih celote. Nikakor pa ne more biti analiza elementa izhodišče za spoznavanje celote (ibid, 109-114; tudi Gebhard 1969, 8).

3. O sintezi v geografiji

Eden temeljnih zakonov gestalt teorije pravi, da je celota več kot vsota sestavnih delov, da je še neka nova kategorija, ki je bližja občemu in ki ponazarja bistvo stvari. Ontološko vzeto, je celota kategorija, ki je, okleščena manj bistvenih elementov, postavljena na neko višjo raven. Pomembno je, da je to nova kategorija, v kateri izstopajo tiste lastnosti elementov, katere posedujejo samo kot deli te celote (Schirmacher 1978, 13).

Pot do poznavanja celote vodi samo preko analize celote kot take. Ne z analiziranjem sestavnih delov (gl. točko 2), temveč z obravnavanjem vloge, ki jo le-ti imajo kot deli celote, ter odnosov (razmerij), preko katerih celoto tvorijo. Poudarek je na proučevanju celote, njenih strukturnih značilnosti, ne pa na proučevanju sestavnih delov samih.

Takšen pristop je blizu pojmu "sinteza", ki je eden od postulatov geografske vede. Kaj je v bistvu sinteza? Brez dvoma je to faza raziskovalnega procesa, delovni postopek, kjer analizirano gradivo povežemo, ga razložimo, primerjamo s teoretskimi izhodišči ter strnemo v novo spoznanje. Bistvena pri tem sta teoretski koncept in filozofski nazor, na podlagi katerih povezujemo, vrednotimo, si oblikujemo predstavo o raziskovani stvari ali pojavu. V tem smislu je sinteza interpretacija analiziranega gradiva. V tem se tudi razlikuje od kompilacije, ki je samo povzemanje (→ povzetek) in strnjevanje gradiva. Metodološko gledano je, kot smo že nakazali, sinteza novo spoznanje, do katerega pridemo z analizo in interpretacijo. In tukaj je srž zadeve.

Ne moremo narediti sinteze (nove kvalitete, novega spoznanja), dokler nismo natančno definirali (in seveda analizirali) problema, katerega smo nameravali proučiti. Tega pa zopet ne moremo, dokler predmeta proučevanja nismo dovolj dobro spoznali, saj lahko le tako opredelimo relevantne elemente, s katerimi bomo obravnavan problem reševali. Relevantni elementi namreč niso proste kategorije, temveč izhajajo iz predmeta proučevanja ter se hkrati nanašajo na obravnavan problem. V tem trikotniku med problemom (ciljem, ki ga želimo v nalogi obdelati), vsebino proučevanja (temo, katero obravnavamo) in relevantnimi elementi ("sredstvi za delo"), obstaja navidezno protislovje, ki ga je Platon strnil v vprašanje: "Kako naj vemo kaj iščemo, dokler tega nismo našli?" Rešitev protislovja je v novi kvaliteti, novem spoznanju, do katerega pridemo v fazi oz. postopku sinteze.* Postopek znanstvenega raziskovanja je v bistvu preverjanje hipotez; analiza in sinteza sta pri tem samo komplementarna načina obdelovanja gradiva.**

Med sintezo kot metodo dela in načinom spoznavanja celote, kot izhaja iz gestalt teorije, je razpoznavna velika podobnost, ki je prenosljiva tudi v način geografskega raziskovanja.

Ob koncu želimo poudariti, da gestalt teorija ni primerna za vse segmente geografskega proučevanja. Uporabna je, kadar imamo opraviti z bolj ali manj izrazito ali zaključeno celoto (npr. naselje, podeželje, različne vrste regij) ter pri sintezi analiziranega gradiva, kadar želimo spoznati novo kvaliteto, ki "izhaja iz vsote sestavnih delov". Za ostale raziskovalne namene so na razpolago druge filozofsko-metodološke paradigme.

* Proces znanstvenega raziskovanja je plastično opisal Jan Makarovič v knjigi *Misel in sporočilo*, FSPN, Ljubljana 1984.

** Zanimivo ob tem je osvetliti analizo kot metodo dela, kar sicer odstopa od vsebine prispevka, dopolnjuje pa prejšnja razmišljanja o sintezi. Analiza pomeni razčlenjevanje nekega dejstva na sestavne dele. Jasno je, da analiza sama po sebi ni možna. Potrebujemo vsaj objekt (predmet), katerega analiziramo, razpolagati pa moramo tudi z vprašanji, na katera bomo z analizo poskušali odgovoriti. Analiza kot tehnika dela je smiselna šele takrat, ko vemo, kaj lahko z analizo spoznamo, ko znamo formulirati vprašanja. Težišče analize se tako prenaša na jasno definirani namen dela ter dobro poznavanje problema. Vprašanja, na katera bomo poskušali odgovoriti izhajajo iz obravnavanega problema, saj je problem v bistvu modificirano vprašanje, povezano z namenom raziskave (HpG 1140, geslo problem).

Literatura

- Bartels, D., 1968: Zum Landschaftsbegriff. Das Wesen der Landschaft, Darmstadt.
- Bunge, W., 1967: Theoretical Geography. Lund.
- Coffey, W.J. 1981: Geography. Towards a General Spatial Systems Approach, London.
- Gams, I., 1987: Regionalna geografija - teorija in praksa. 14. zborovanje slovenskih geografov, Postojna.
- Gebhard, H., 1969: System, Element und Struktur in Kernbereichen alter Städte. Dissertation, München.
- Grand, J.B., 1935: Geographische Ganzheiten. Das Wesen der Landschaft, Darmstadt.
- Haggett, P., 1975: Geography: A modern Synthesis. New York.
- Handbuch philosophischer Grundbegriffe 1-6. München, 1974 (okrajšano HpG).
- Hartshorne, R., 1976: The Nature of Geography. Lancaster.
- Historisches Wörterbuch der Philosophie 1-7. Stuttgart, 1971-89 (okrajšano HWP).
- Johnson, R.J., 1987: Geography and Geographers. London.
- Johnson, R.J., 1989: Philosophy and Human Geography. London.
- Metzger, W., 1975: Psychologie. Darmstadt.
- Metzger, W., 1986: Gestalt - Psychologie. Frankfurt.
- Paffen, K., 1953: Das Landschaftsbegriff als Problemstellung. Das Wesen der Landschaft, Darmstadt.
- Paffen, K., 1973: Einführung. Das Wesen der Landschaft, Darmstadt.
- Pak, M., 1981: Nekaj misli o položaju v slovenski geografiji. Geografski vestnik.
- Plut, D., 1982: Usmeritev geografije v luči pozitivizma. Geografski vestnik.
- Schirmacher, E., 1978: Erhaltung in Städtebau. Bad Godesberg.
- Schneider, M., 1986: Information über Gestalt. Braunschweig.
- Vrišer, I., 1976: Uvod v geografijo, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1984: "Behavioural Geography". Geografski vestnik.
- Vrišer, I., 1987: Zapis o regionalni geografiji, Geografski vestnik.
- Weichart, P., 1975: Geographie im Umbruch. Wien.
- Weinhandl, F., 1967: Gestalthaftes sehen. Darmstadt.
- Wirth, E., 1979: Theoretische Geographie. Tübingen.
- Wolf, K.K., 1967: Über die möglichkeit und den Begriff einer allgemeinen Morphologie. Gestalthaftes Sehen, Darmstadt.

GESTALT THEORIE UND GEOGRAPHISCHE FORSCHUNG

Vlado Drozg

Zusammenfassung

Der Beitrag behandelt dreierlei Fragen aus der Theorie der Geographie aus dem Standpunkt der Gestalt-Theorie:

1. Über den Inhalt der geographischen Forschung Ausgangspunkt dieser Erwägung ist die Verwandtschaft der Landschaft als Gegenstand der geographischen Forschung und der Ganzheit, was Gegenstand der Gestalt-Theorie ist.

Die Ganzheit manifestiert sich als Struktur, Qualität und als Wesen. Diese Kategorien können wir auch in der Landschaft entnehmen und sie geographisch darstellen.

2. Über relevante Elemente bei der Forschung Der Mittelpunkt des Kapitels ist die Erkenntnis der Gestalt-theorie, nach der nicht alle Elemente der Ganzheit gleichwertig sind, sondern ist ihre Bedeutung verschieden. Diese Feststellung stellt die bisherige Weise der Behandlung der geographischen Elemente in ein etwas anderes Licht. Anstatt der Komplexität wird hiemit die Auswahl der relevanten Elemente betont, die mit dem Gegenstand der Forschung verbunden sind.

3. Über die Synthese in Geographie Die Ganzheit ist mehr als die Summe der Bestandteile. Ähnlich ist auch die Synthese mehr als nur die Kompilation. Es gibt noch eine neue Erkenntnis, neue Qualität, zu der wir durch die Analyse und die Interpretation des behandelten Materials kommen.

UDK 911:502.3(497.12)

GEOGRAFIJA IN NARAVNA DEDIŠČINA

Daniel Rožek *

Povzetek

V prispevku so predstavljena teoretična izhodišča varstva naravne dediščine: razloženi sta nje metafizični pomen in metodologija inventariziranja in vrednotenja. Poudarjen je pomen geografije kot znanosti in pedagoške stroke pri preučevanju naravne dediščine in pouku o njej. Nekaj besed je namenjenih tudi kulturni krajini.

Strokovno poročilo. Varstvo naravne dediščine, geografsko raziskovanje in pouk o naravni dediščini, Slovenija.

GEOGRAPHY AND NATURAL HERITAGE

Abstract

In the article theoretical starting-points of conservation of natural heritage: the metaphysical meaning and methodology of inventory and evaluation are presented. Importance of geography as a science and as a pedagogical discipline is emphasized. Some sentences are reserved to cultural landscape.

Scientific report. Natural Heritage, Conservation, Geographical Exploration and Schooling, Slovenia.

Uvod

V slovenski geografski literaturi najdemo zelo malo napisanega o naravni dediščini. Geografija se s proučevanjem naravne dediščine ni posebej ukvarjala, čeprav varstvo naravne dediščine predstavlja del varstva okolja - slednje pa je hitro našlo prostor v slovenski geografiji. V prispevku ne bomo razpravljali o vzrokih za to niti ne bomo pregledali prispevkov slovenskih geografov o naravni dediščini, temveč se bomo sezna-

*Prof. geogr., 65000 Nova Gorica, Rutarjeva 4a, Slovenija

nili s teoretičnimi izhodišči varstva naravne dediščine in z uporabnostjo geografskih metod pri evidentiranju in raziskovanju naravne dediščine.

Naravna dediščina

Pojem naravna dediščina je večplasten. V prvi vrsti moremo govoriti o kulturnem pomenu, kjer razumemo pojem kultura v najširšem pomenu besede, saj zaobjema vse od filozofskih (ontologija, aksiologija) do nravnih (dolžnost, zrelost) vidikov. Korenine naravne dediščine najdemo v naravi in naravoslovju (geologija, geomorfologija, hidrologija in hidrogeografija, biologija ter drugo). Varstvo naravne dediščine pa temelji tudi na pravnem redu, ki uvršča naravno dediščino med vrednote okolja.

Naravne pojave s posebnimi lastnostmi, ki smo jih podedovali, želimo pa jih ohraniti kot priče naravnih dogajanj in družbenega razvoja ter sožitja med temi procesi, štejejo med naravno dediščino. Do teh pojavov imamo poseben odnos, ki ne podlega porabniški miselnosti, saj gre za naravne pojave, ki sodijo med vrednote, torej med temelje biti človeške skupnosti, pa naj bo ta krajevna, etnična ali svetovna. Nerazumevanje tega metafizičnega bistva naravne dediščine se kaže v tem, da veliko ljudi razume pojave, ki sodijo vanjo, le kot naravne vire, ki so posredno ali neposredno gospodarsko uporabni. Omejitve rabe pojmujejo kot oviranje družbenega razvoja in jih poskušajo na vsak način obiti; to se odraža v stihiji, kar privede do razvrednotenja ali celo uničenja naravne dediščine. Naravno dediščino lahko obravnavamo kot dobrino in vrednoto obenem, torej kot del geografskega okolja, ki je pomemben za kulturno bit in ustvarjalno življenje sedanjega ter prihodnjih rodov.

Med naravno dediščino lahko uvrstimo naravni pojav, ki ima za Slovenijo ali njen del kulturno, znanstveno, ali estetsko vrednost. Ustrezati mora vsaj enemu od naslednjih kriterijev:

- pogostnosti (redkost pojavljanja v Sloveniji ali njenem delu),
- izjemnosti (dimenzije, oblike...),
- tipičnosti,
- kompleksnosti (pojavov ali zvrsti dediščine),
- ekološki posebnosti,
- ogroženosti,
- pričevalnosti,
- simbolnemu pomenu,
- estetski skladnosti in
- krajinskemu pomenu.

Naravno dediščino delimo na premično in nepremično ter v tako imenovane tipološke skupine, kar zagotavlja večjo preglednost in lažje raziskovanje ter varovanje. Te skupine so zaokrožene po matičnih strokah naravoslovja.

Geomorfološka dediščina je razdeljena v dve tipološki skupini, prva zaobjema *oblike*

zemeljskega površja, druga pa *podzemeljske kraške pojave*.

Geološka dediščina: nahajališča kristalov, mineralov in okamenin, profili kamenin, okamenine in podobno, je uvrščena v tretjo tipološko skupino.

Meja med prvimi tremi tipološkimi skupinami je marsikje zabrisana.

Med *hidrološko* dediščino sodijo vodni pojavi: morja, jezera, reke, potoki, izviri in njihove oblike.

Botanično in *zoološko* dediščino predstavljajo redke, ogrožene in zavarovane rastline ter živali in njihova rastišča oziroma življenjski prostori.

V sedmo tipološko skupino sodi *gozdna* dediščina. Vanjo uvrščamo pragozdove, gozdne rezervate, deloma pa tudi gospodarske gozdove.

Redka drevesa, bodisi izjemno stara in velika, bodisi prinešena od drugod (pa pri nas dobro uspevajo) ter vaška drevesa uvrščamo med *dendrološko* dediščino.

Deveta skupina zajema *oblikovano* naravno dediščino: parke in vrtove; v deseti pa so *drevoredi*.

Pojem naravna dediščina se je skupaj s kulturno dediščino pojavil kot pravna kategorija leta 1972 v konvenciji o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine. Jugoslavija jo je ratificirala leta 1974. Ta pojem je vsebinsko izpolnil vrzel med dobrinami in naravnimi znamenitostmi oziroma spomeniki. Teoretično so bile nejasnosti odpravljenе, v praksi pa se pri nas še vedno pozna splošna neučinkovitost pravnega sistema.

Varstvo naravne in kulturne dediščine temelji v Republiki Sloveniji predvsem na Zakonu o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS 1/81.) Izhaja pa tudi iz slovenske ustave (1974: 102.-104. člen), smernic in resolucije za urejanje prostora ter konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine in drugih podobnih pravnih predpisov. Zakon o urejanju prostora pa določa varovanje naravne dediščine v planih občin in republike. Menimo, da se kljub spremembam zakonodaja o varstvu naravne in kulturne dediščine ne bo bistveno spremenila.

Dele naravne dediščine razglasijo na predlog zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, republiška in občinske skupščine, za naravne znamenitosti.

Naravne znamenitosti so lahko po svojem namenu in pomenu narodni, regijski in krajinski parki, naravni rezervati, naravni spomeniki, spomeniki oblikovane narave ter ogrožene rastlinske in živalske vrste.

Varstvo naravne dediščine in dediščina sama je predstavljena v publikacijah, ki jih izdaja in/ali ureja Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine: revija Varstvo narave; bilten Vestnik Zavoda SRS za spomeniško varstvo, št. 6-9; Inventarji najpomembnejše naravne dediščine Slovenije, (Peterlin 1976; Skoberne & Peterlin 1988; 1991); Kulturni in naravni spomeniki Slovenije; in v različnih dokumentih, ki jih pripravljajo regionalni zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine ter poljudno-znanstvenih delih ali vodnikov.

Relief, gozdovi in polja, vodni tokovi, prometnice, naselja, posamezne zgradbe, barve... ter razporeditev vseh navedenih elementov tvorijo kulturno krajino. Izoblikovala se je med gospodarskim razvojem, ko so se razvijali načini človekovega učinkovanja na pokrajino in naravo v celoti. Človek je vanjo močno posegel in ravnotežje

pokvaril. S primerno razporeditvijo in uravnoveženjem elementov si prizadeva ponovno vzpostaviti kolikor toliko stabilne sisteme. Tudi varstvo kulturne krajine temelji na Zakonu o naravni in kulturni dediščini, vendar je to še najmanj dorečeno.

V geografski literaturi avtorji namesto termina kulturna krajina pogosto napačno rabijo termin kulturna pokrajina. Krajina je namreč pejzaž ali pokrajinska slika, ki večinoma predstavlja le del pokrajine, redkeje celotno pokrajino ali celo dele več pokrajin.

Geografija in naravna dediščina

Geografija kot znanost in pedagoška stroka igra pri preučevanju naravne dediščine in pri izobraževanju o njej zelo pomembno vlogo, ki je v Sloveniji ne izpolnjuje dovolj dobro.

Nekatere metode geografskega raziskovanja so neposredno uporabne pri inventariziranju in preučevanju naravne dediščine. Prav tako so geografske študije osnovni vir za inventarje naravne dediščine (predvsem pri geomorfološki in hidrološki dediščini).

Osnova za inventariziranje *geomorfološke* dediščine so geomorfološke karte in geomorfološke študije, za detajlno poznavanje *podzemeljskih kraških pojmov* pa so potrebni njihovi načrti in oznake ter speleološke karte in študije.

Najuporabnejše so geomorfološke karte v merilu 1 : 5000 in 1 : 10000, dobre so karte v merilu 1 : 25000 in 1 : 50000, uporabne pa so tudi karte manjših meril, vendar le za priprave za nadaljnje delo.

Z geomorfološkim kartiranjem dobimo detajlni pregled reliefa in določimo lege ter nastanek posameznih oblik, kar predstavlja osnovo za inventar geomorfološke dediščine. Najbolje bi delo opravil geomorfolog in strokovnjak za varstvo naravne dediščine v eni osebi, sicer pa je potrebno sodelovanje obeh profilov.

Vsi speleološki objekti sodijo med geomorfološko dediščino, vendar varstvo *ex lege* ni mogoče. Morajo namreč biti inventarizirani, inventarji pa družbeno verificirani. Osnova za inventarizacijo je poznavanje lege in osnovnih podatkov o razsežnostih in razprostranjenosti jam in brezen. Lega mora biti določena na terenu in označena na topografskih kartah v merilih od 1 : 5000 do 1 : 25000. Razsežnosti so najbolj razvidne na jamskih načrtih v merilih od 1 : 100 do 1 : 5000, na topografskih kartah v navedenih merilih pa je moč prikazati razprostranjenost. Speleološka karta Slovenije s študijami v merilu 1 : 50000, delo raziskovalcev Inštituta za raziskovanje krasi ZRC SAZU iz Postojne, predstavlja pregled speleološke dediščine in s tem osnovo za inventariziranje, ki jo je potrebno zaradi zastarelosti dopolniti.

Hidrogeografske metode in študije omogočajo preučevanje in inventarizacijo *hidrološke* dediščine.

Osnova za inventarizacijo hidrološke dediščine je določitev razvodnice in površine porečja, njegove povprečne nadmorske višine in povprečnega naklona, obdelava rečja in rečnega režima glavne reke in največjih pritokov. Rečje obdelamo z rangiranjem posameznih vodnih tokov in izračunom razcepnega razmerja. Navedene obdelave

opravimo s pomočjo orohidrografskih kart v merilu 1 : 25000 in ustrezne računalniške podpore (računalnik s priključenim digitalizatorjem in programi). Pomemben element pri vrednotenju je tudi odtočni režim, ki ga prikažemo s povprečnimi odtoki nizkih, srednjih in visokih voda ter največje poplavne valove in krivulje najnižjih pretokov.

Poleg splošnih hidrogeografskih karakteristik so pomembni tudi vodni pojavi: slapovi, sopoti, brzice, tolmuni, predeli z uravnoteženim tokom pri potokih in rekah, izviri, jezera, barja, močvirja in mlake.

Navedene pojave inventariziramo tako, da določimo lego na topografskih kartah v merilih 1 : 5000 ali 1 : 10000, izmerimo razsežnosti, z geografskimi metodami predvsem označimo lastnosti, po veljavni metodologiji pa dopolnimo inventarni list z ostalimi podatki.

S fito- in zoo-geografskimi metodami in študijami si lahko pomagamo pri obdelavah *botanične, gozdne in dendrološke* ter *zoološke dediščine*.

Oblikovana naravna dediščina sodi v domeno krajinarstva in arhitekture, tako da si pri njej z geografskimi metodami ne moremo pomagati.

Geografska metodologija preučevanja rabe tal in poljske razdelitve bistveno prispeva k poznavanju sprememb *kulturne krajine* skozi čas in poznavanju njenega razvoja na Slovenskem.

Predstojnik Katedre za varstvo okolja na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani je kmalu po sprejemu Zakona o naravni in kulturni dediščini spoznal pomen uveljavitve geografije pri proučevanju in pedagoškem delu, povezanim z naravno dediščino in njenim varstvom. Zaradi majhnega zanimanja za podiplomski seminar namenjen študiju naravne dediščine, ta ni bil organiziran, čeprav bi bil potreben. Predstavljal bi stalno obliko izobraževanja in ohranjal stik z matično stroko. Udeleževali bi se ga geografi z različnih ustanov, ki se ukvarjajo z naravno dediščino in raziskovalci ter pedagogi z vseh geografskih inštitutov ter Oddelka za geografijo. Razprave zgolj med geografi zaposlenimi na zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine bi se hitro lahko spremenile v prepričevanje prepričanih in izmenjave podobnih izkušenj, kar bi pripeljalo do samozadostnosti.

Poznavanje naravne dediščine in razumevanje njenih kulturnih razsežnosti je osnova za njeno ohranitev. Zavest o pomenu naravne dediščine bistveno olajša strokovno varstveno prizadevanje. Vzgoja in izobraževanje k temu največ pripomoreta. Pomen geografije kot pedagoške stroke in vloga geografov pedagogov, od osnovne šole prek univerze do Zavoda za šolstvo, sta za to bistvena.

V pouk geografije je potrebno vključiti tudi spoznavanje naravne dediščine, ki se začne v šolskem okolju in konča s Seznamom svetovne dediščine (World Heritage List) pri UNESCO. Pri tem bi morali biti pedagogom v veliko pomoč geografi na zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine.

V sodelovanju z etnologi in slavisti lahko mentorji geografskih krožkov organizirajo na osnovni in srednji šoli zbiranje pravljič, pripovedk, zgodb in vraž ter toponimov, povezanih z naravno dediščino.

Zaključek

V naravno dediščino štejemo naravne pojave, ki sodijo med vrednote, torej kulturno kategorijo; eno od temeljev biti človeške skupnosti, pa naj bo ta krajevna, etnična ali svetovna. Naravno dediščino lahko obravnavamo kot dobrino in vrednoto obenem, torej kot del geografskega okolja, ki je pomemben za kulturno bit in ustvarjalno življenje sedanjega ter prihodnjih rodov.

Naravno dediščino delimo na premično in nepremično ter v 9 tako imenovanih tipoloških skupin: *Geomorfološka* dediščina je razdeljena v dve tipološki skupini, prva zaobjema *oblike zemeljskega površja*, druga pa *podzemeljske kraške pojave*. *Geološka* dediščina je uvrščena v tretjo tipološko skupino. Meja med njimi je marsikje zabrisana. Četrta skupina predstavlja *hidrološko* dediščino. *Botanično* in *zoološko* dediščino pa peta in šesta. V sedmo tipološko skupino sodi *gozdna* dediščina, v osmo pa *dendrološka* dediščina. Deveta skupina zajema *oblikovano* naravno dediščino, v deseti pa so *drevovedi*.

Dele naravne dediščine razglasijo republiška in občinske skupščine za naravne znamenitosti.

Relief, gozdovi in polja, vodni tokovi, prometnice, naselja, posamezne zgradbe, barve... ter razporeditev vseh navedenih elementov tvorijo kulturno krajino. Izoblikovala se je med gospodarskim razvojem, ko so se razvijali načini človekovega učinkovanja na pokrajino in naravo v celoti.

Geografija kot znanost in kot pedagoška stroka ima pri preučevanju naravne dediščine in pri izobraževanju o njej zelo pomembno vlogo, ki je v Sloveniji ne izpolnjuje dovolj.

Nekatere metode geografskega raziskovanja so neposredno uporabne pri inventariziranju in preučevanju naravne dediščine, prav tako kot so geografske študije osnovni vir za inventarje naravne dediščine, predvsem pri geomorfološki in hidrološki dediščini.

Poleg izobraževanja študentov geografije na I. in II. stopnji in podiplomskega študija naravne dediščine se zdi potrebna uvedba seminarjev o geografiji in naravni dediščini na Oddelku za geografijo, ki bi predstavljali stalno izobraževanje in ohranjali stik z matično stroko. Zelo pomembna je odprtost seminarjev.

V pouk geografije je potrebno vključiti tudi spoznavanje naravne dediščine, ki se začne v šolskem okolišu in konča s Seznamom svetovne dediščine (World Heritage List) pri UNESCO.

Viri in literatura:

- Peterlin, S. (ur.), 1976: Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije, Ljubljana.
Skoberne, P. & S. Peterlin, 1988: Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije - 1 del: vzhodna Slovenija. Ljubljana.

Skoberne, P. & S. Peterlin, 1988: Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije - 2 del: osrednja Slovenija, Ljubljana.

GEOGRAPHY AND NATURAL HERITAGE

Daniel Rožek

(summary)

Some natural phenomena and resources and natural rarities are not only the goods, but the values which we inherited, hence we have a special attitude towards them. Inherited values, therefor cultural category - important part of entity of human community, ranging from local to worldwide aspect, the link between the past and the future, are called natural heritage. Natural heritage can be treated as good and value altogether, with a special attitude towards them which is not infected by a consumer mind. Natural heritage is part of the geographical environment, which is important for the cultural entity and creative life of actual and future generations.

Classification of natural phenomena have to correspond to at least one of the following criteria: frequency (rarity of appearance in Slovenia or in its part), exceptionality (dimension, form ...), typicalness, complexity (of phenomena or kind of heritage), ecological speciality, endangered, bearing witness, symbolic importance, esthetic accordance, and landscape significance.

Natural heritage in Slovenia is divided into mobile and immovable and in nine so-called typological groups assuring bigger precision and easier research and protection. These groups correspond to the basic branches of the science of natural history:

1. - 2.) *Geomorphological* heritage presents 2 groups - in the first one are *surface landforms*, in the second one are *underground karst forms*.

3.) *Geological* heritage: allotment of crystals, minerals, fossils, rock profiles and similar.

The limit between the first three typological groups is unclear in many places.

4.) *Hydrological* heritage: rivers, brooks, springs, seas, lakes and tarns and their features, like waterfalls, rapids, pools and so on.

5. - 6.) *Botanical* and *zoological* heritage: rare, endangered and protected plants and animals and their habitats, ecotopes or ecosystems respectively.

7.) *Forest* heritage: virgin forests, forest reserves and partly commercial forests.

8.) *Dendrological* heritage: rare trees, either extremely old and tall, or transported from elsewhere (thriving here) and important trees in villages and towns.

9.) *Shaped* natural heritage: parks and gardens.

10.) *Promenades planted with trees*.

Parts of the natural heritage, having a special cultural value are proclaimed as natural features either by Republic or by commune assemblies. According to purpose and importance natural features are proclaimed national, regional or landscape parks, natural reserves, natural monuments, monuments of transformed nature, endangered

plant and animal species.

Relief, woods and fields, water streams, roads, settlements, particular buildings, colours and the combination of all the cited elements form the cultural landscape. Man's impact was strong and ruined the equilibrium. By suitable distribution and elements balance more or less stable systems are being tried to be established returning the equilibrium.

Importance of geography as a science and as a pedagogical discipline should be displayed by researching and studies of natural heritage particularly geomorphological and hydrological one and by education. Geography of Slovenia doesn't fulfill both mentioned functions.

Beside the first grade, the second grade and postgraduate study of natural heritage, postgraduate seminar about geography and natural heritage should be organized in the Department of Geography in the Ljubljana University for the conservators geographers in the Institutes for Conservation of Natural and Cultural Heritage and for all geographers dealing with natural heritage. Such seminars led with professors and/or with scientists from all geographical institutes of the Ljubljana University and the Slovene Academy of Art and Science should enable permanent education and maintain touch among geographers-conservators and geography in University.

Curriculum of geography of primary and of middle school should contain schooling of natural heritage which starts in school district and finishes with the World Heritage List by UNESCO.

Some methods of a geographical research can be directly used by inventory and research of natural heritage, however geographical studies are basic source for inventories.

Geomorphological mapping in a big scale (1:5000, 1:10000, 1:25000) is the best way to get inventory of geomorphological heritage, but geomorphological maps in a middle (1:50000, 1:100000) and in a small scale (1:200000 and more) are applicable too. Basis for inventory of underground karst features is speleological map.

Inventory of hydrological heritage starts with hydrogeographical characteristics processing (basin surface, mean sea level, mean basin slope, permeability coefficient, channel density, bifurcation ratio, coefficient, of asymmetrical channel network shape, sinuosity coefficient, low, middle and high runoff regime with flood and the lowest water hydrographs) and finishes with big scale (1:5000) mapping and surveying of hydrological features.

M E T O D E - M E T H O D S - M E T H O D E

UDK 910.1

UČINKOVITOST PRIKAZOVANJA PODATKOV: NA IZBRANIH GEOGRAFSKIH PRIMERIH

Marko Krevs*

Povzetek

V prispevku je prikazana problematika ustrezne preureditve številskih podatkov za prikaz v tabelah, na grafikonih ali na kartah. Na podlagi teoretične opredelitve učinkovitosti izkoristka izbranega števila razredov/kategorij za prikaz avtor izpeljuje dva koeficienta za merjenje te učinkovitosti. Uporaba opisanih metod je prikazana na primeru osončenja v delu Brkinov in prometa na prodajalno v trgovini na drobno po slovenskih občinah.

Strokovno poročilo. Prikaz podatkov, linearno kontrastno povezovanje histogramsko izenačevanje, koeficient izkoriščenosti spektra.

DATA PRESENTATION EFFICIENCY: ON CHOSEN GEOGRAPHICAL CASES

Abstract

The article deals with the problems of appropriate classification of numerical data for presentation in tables, graphs or maps. On the basis of theoretical definition of efficiency of usage of the chosen number of classes/categories for presentation the autor presents two coefficients to measure this efficiency. The use of the methods is shown on a case of insolation in a part of Brkini, and on a case of turnover on a shop in retail trade in Slovenia.

Scientific report. Data presentation, Linear contrast stretching, Histogram equalization, Coefficient of usage of spectrum.

* Dipl. geogr., mladi raziskovalec, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Slovenija

Uvod

Geografi smo pri raziskovalnem delu neredko izgubljeni med podatki, katerih zbiranje terja ogromno časa in so nazadnje še "obupno nekvalitetni", ter nepregledno množico metod, katerih večine ne razumemo ali jih ne znamo uporabiti. Tako se običajno odločimo za metode, ki so preprosto izvedljive in se zato zdijo tudi povsem razumljive. Pa vendarle ni vedno tako preprosto. Ustavimo se pri morda najpogostejše, v vseh fazah raziskovalnega dela uporabljani, lahko bi rekli "prvi in zadnji" izmed njih, ki je mogoče prav zaradi tega pred uporabo sploh več ne premislimo.

Kadar hočemo grafično ali številsko prikazati notranjo (tematsko) ali prostorsko strukturiranost preučevanega pojava, smo običajno v zadregi, kako konkretne vrednosti porazdeliti po ustreznih razredih, da bo rezultat - običajno slika - kar najboljše pokazal tisto, kar hočemo upodobiti. Ni predpisanih pravil, kako pridemo do najboljših rezultatov. Odločitev je odvisna od same tematike in seveda od presoje raziskovalca, kartografa,...

Med drugim gre za star kartografski problem, ki je ponovno dobil izredno velik pomen na področju analize podatkov ("slik"), zbranih s pomočjo daljinskega zaznavanja. Pojem "izboljšanje kvalitete" (ang. *enhancement*) pomeni pri analizi tovrstnih "slik" spremembo prikaza na tak način, da je informacija, ki jo vsebuje slika, bolj priročna za interpretacijo s strani opazovalca glede na njegove specifične potrebe (Mather, 1989, 154).

Nikakor pa to ni le problem (tematsko-) kartografskega prikazovanja - to je le najbolj očiten primer. S podobnimi težavami se srečamo tudi pri porazdeljevanju vrednosti pojava po razredih za potrebe "tabelarnega" prikaza (npr. frekvenčna porazdelitev), prikaza z grafikoni (npr. histogrami), ali pri razvrstitvi velikega števila podatkov v manjše število razredov, da jih lažje uporabimo v nadaljnji analizi ali pri razlagi pojava.

Gre torej za dve ravni presoje: "tematska" temelji na strokovnem znanju s področja, ki preučuje obravnavani pojav, "tehnična" pa na poznavanju principov in tehnik prikazovanja podatkov. Na tem mestu bomo obravnavali predvsem prvo.

Govorimo seveda o porazdelitvi "številskih" vrednosti, merjenih na ordinalni, intervalni ali razmernostni lestvici. Prikazovanje porazdelitve za nominalne, "neštevilske" podatke je določeno že s samo opredelitvijo kategorij in njihovo "smiselnostjo".

Meje razredov za "številске" podatke lahko določimo na tri načine:

- 1) na podlagi empirično ugotovljenih meja, pragov, ..., znotraj vrednosti za preučevan pojav (npr. pri prikazu naklonov zemljišča poznamo nekatere mejne vrednosti za določene rabe zemljišč ali dejavnosti, ki jih na njih opravljamo),
- 2) na podlagi preučitve nekaterih statističnih kazalcev o podatkih;
- 3) subjektivno, intuitivno - na podlagi le šibkega poznavanja pojava in na podlagi predvidevanj, izkušenj (običajno v začetnih delovnih fazah raziskave, ko še zbiramo podatke).

V tem sestavku se bomo zadržali predvsem pri drugem načinu. Ta je morda najpogostejši pri geografskem preučevanju. Situacija je običajno naslednja: imamo zbrane podatke, na katerih (lahko) opravimo nekatere izračune, pojava pa ne poznamo toliko, da bi z gotovostjo postavili "smiselne" meje razredov.

Učinkovitost prikaza geografskih podatkov sicer ni odvisna samo od slednjega. Z nerazumevanjem bistva tega postopka pa lahko zgrešimo cilj predstavitve podatkov, kar nas lahko pripelje celo do napačnega sklepanja.

Opredelitev dveh pristopov

Problematika je "živa" na področju analize satelitskih slik, ki je tesno povezana z zdaj morda razvojno najživahnejšim področjem geografskega dela in raziskovanja - geografskimi informacijskimi sistemi. Zato bo v besedilu uporabljeno "njihovo" poimenovanje tovrstnih tehnik, zaradi nazornosti pa tudi nekaj druge "grafične terminologije".

Osnovni dve vprašanji, na kateri moramo odgovoriti, sta:

- 1) na koliko razredov bomo porazdelili vrednosti in
- 2) na kakšen način hočemo izkoristiti nastavljeni "spekter".

"*Spekter*" naj nam predstavljajo številke razredov, po katerih porazdelimo vrednosti (npr. vrednosti za nek pojav za posamezna obravnavana območja - občine, celice iz mreže celic in podobno), oziroma barve, šrafure, odtenki, s katerimi bomo prikazali vrednosti, ki pripadajo posameznim razredom.

Na prvo vprašanje odgovorimo na podlagi zahtev glede natančnosti prikaza. Te zahteve lahko izhajajo iz notranje heterogenosti pojava, iz uporabljenih metod v naslednjih fazah dela, iz potreb ali želja naročnika raziskave ali samega raziskovalca, pa tudi iz zahtev same delovne faze.

Pri odgovoru na drugo vprašanje je koristno poznati princip vrednotenja izkoriščenosti "spektra" in s tem dva ekstremna primera. *Minimalno* ga izkoristimo, če so vse vrednosti pojava (npr. za vse prostorske enote, ki jih obravnavamo) v enem samem razredu, vsi preostali razredi pa so "prazni". Karta bi bila v tem primeru cela pobarvana z enako barvo. *Maksimalno* pa "spekter" izkoristimo tako, da je število vrednosti (npr. uvrščenih prostorskih enot) v vseh posameznih razredih enako "pričakovani frekvenci", f , in s tem v vseh razredih enako. Na karti bi bile vse barve izbranega "spektra" številčno enako zastopane (po površini pa le, če bi bila prikazana območja enako velika - tak primer so slike, sorodne sliki 2).

V nadaljnjem sta prikazani metodi za razvrščanje, ki se pogosto uporabljata za izboljšanje kontrasta slik satelitskih ali letalskih posnetkov. Tukaj se ne omejujemo samo na tovrsten prikaz podatkov. Z uporabnikovega vidika sta obe namenjeni čimbolj nazor-nemu, prepričljivemu prikazu pojava. Z vidika zgornje opredelitve "izkoristka izbranega spektra" pa sta - kot bodo pokazali tudi izbrani primeri - usmerjeni vsaka v svojo

smer. Katero izmed njiju bo raziskovalec uporabil, je odvisno predvsem od njegovega poznavanja pojava, uporabljenih metod in samega namena prikaza.

Prva tehnika je *linearno kontrastno raztezanje* (ang. *linear contrast stretching*) (Mather 1989, 158-164). Izmerjene oziroma podane vrednosti med $P_{\min}$ in $P_{\max}$ preslika na celoten interval, ki je neposredno povezan z zmožnostmi prikazovalnika (npr. monitorja; običajno 256 sivih tonov) ali sposobnostmi razpoznavanja in kriteriji nazorosti pri tematski kartografiji (npr. do 8-10 različnih šrafurnih vzorcev). Podrazredi na razponu med $P_{\min}$ in $P_{\max}$ so enako veliki, ustrezne frekvence po odgovarjajočih razredih pa običajno zelo različne. Na sliki prevladujejo (so najštevilčnejše zastopane) barve razredov, ki so blizu povprečja, ekstremne vrednosti pa so bolj na redko posejane. Z drugimi besedami: kontrastnost slike je okoli povprečja nizka, proti skrajnim razredom pa se veča.

Prednost te tehnike pred npr. "slepim" določanjem meja razredov ali pred "avtomatičnim" določanjem teh meja z uporabo razpona med 3 standardnimi odkloni (SD) pod povprečjem in 3 SD nad njim je, da upošteva dejanska ekstrema, ki ju potem namesti tudi na ekstremna konca spektra prikazovanja. To pomeni, da je ta spekter izkoriščen "v celoti". Za nekatere naloge je koristno, da so razredi enako veliki (glede na mersko lestvico) in razlike med razredi odsevajo povprečno razliko med vrednostmi, ki so v različnih razredih.

Pomanjkljivosti te osnovne variante prikazane tehnike so predvsem naslednje: Če skrajne vrednosti izrazito odstopajo od glavnine vrednosti, potem se lahko pojavljajo "praznine" (razredi s frekvenco=0) tudi znotraj spektra prikazovanja. V primeru izrazito koničaste frekvenčne porazdelitve dobimo bolj malo vpogleda v razlike znotraj glavnine vrednosti, ki so nagnjene v enem, dveh, morda treh razredih, medtem ko so drugi razredi skorajda ali povsem prazni.

Druga tehnika je *histogramsko izenačevanje* (ang. *histogram equalization*) (Mather 1989, 164-166), ki deluje skorajda nasprotno, kot linearno kontrastno raztezanje. Vsak razred v spektru prikazovanja (oziroma v histogramu tega spektra) ima približno enako frekvenco. S tem se poveča entropija slike, t.j. mera informacijske vsebine slike (Mather 1989, 164, 45). V primerjavi s prej omenjeno tehniko se tukaj razredi, ki so imeli tam relativno nizko frekvenco, "okrepijo", medtem ko so tisti z višjimi frekvencaми porazdeljeni na več razredov. Rezultat je povečanje kontrasta v osredju spektra prikazovanja (t.j. okoli povprečja) in zmanjšanje na njegovem obrobju.

Prednost te tehnike je enakomernejša porazdelitev meritev po razredih ali z drugimi besedami - približno enaka zastopanost posameznih barv oziroma šrafur na sliki.

Njena osnovna slabost pa izhaja iz dejstva, da temelji na rangih in ne na osnovnih vrednostih. Zaradi tega razlike med razredi ne odražajo dejanskega merila razlik med vrednostmi, ki so v njih uvrščene. Z drugimi besedami: intervali (glede na mersko lestvico) so okoli povprečja zelo majhni in so razlike med posameznimi uvrščenimi enotami tudi zelo majhne. Obratno pa je na robovih porazdelitve, kjer imajo skrajni razredi zelo velik razpon, razlike med uvrščenimi vrednostmi pa so lahko zelo velike.

To sta le dve osnovni tehniki. Obstaja še vrsta variant, ki bolj ali manj uspešno od-

pravljajo omenjene napake teh dveh, pa tudi drugačne tehnike, ki na primer poskušajo obstoječo frekvenčno porazdelitev preoblikovati v katero izmed znanih porazdelitev (npr. v normalno porazdelitev, t.i. Gaussiansko raztezanje) ali za različna makro-območja na sliki (npr. za morje/kopno ali za reliefno razgibano/ravninsko območje) uporabijo različne kriterije porazdeljevanja (Mather 1989, 166-173).

Koeficienta izkoriščenosti spektra

Že na podlagi preučitve tabele, ki prikazuje frekvenčno porazdelitev vrednosti nekega pojava po razredih, ali ustreznega histograma, morda tudi že same slike (karte), lahko do neke mere ocenimo, koliko smo izkoristili izbrano število razredov oziroma kategorij. Za natančnejšo presojo, ki naj ima tudi bolj splošno veljavo, pa potrebujemo ustrezen kazalec. V ta namen je avtor oblikoval dva koeficienta, ki naj ju preizkusi in izpopolni uporaba pri praktičnem delu.

Koeficienta sta zasnovana na zgoraj opredeljenih pogledih na izkoristek uporabljene "spektra", njuni vrednosti pa sta korigirani tako, da na njuni podlagi lahko primerjamo učinkovitost porazdelitve različnih pojavov ne glede na število obravnavanih podatkov in razredov. Razlikujeta se po tem, da prvi obravnava absolutne odklone frekvenc v posameznih razredih od pričakovanih frekvenc (nekakšna analogija povprečnega absolutnega odklona), drugi pa kvadrate teh odklonov (analogija standardnega odklona).

Pomembno je, da se uporabnik metod zaveda, da sama koeficienta ne kažeta neposredno učinkovitosti porazdelitve "nasploh", ampak le glede na zgoraj podano teoretično opredelitev te učinkovitosti!

Prvi "koeficient odstopanja od maksimalnega izkoristka spektra", W , je izračunan tako:

$$W = \sum_{i=1}^r \frac{\text{abs} (f_i - f')}{N}$$

kjer je r število razredov (npr. barv v "spekttru"), abs pomeni absolutno vrednost izraza v oklepaju, f_i dejansko frekvenco v razredu i , N skupno število preučevanih enot (vsota vseh razrednih frekvenc) ter f' pričakovano frekvenco. Slednja je izračunana takole:

$$f' = \frac{N}{r}$$

Minimalno vrednost ($=0$) ima koeficient W takrat, kadar so vse dejanske frekvence enake pričakovanim frekvencam - kadar je v vsakem razredu enako število uvrščenih enot.

Videli bomo, da je ta meja v praksi le težko dosegljiva. Sama metoda histogramskega izenačevanja na primer teži k uresničitvi zgornje zahteve. Pri tem jo ovira dvoje: pričakovana frekvenca je celo število (in jo dejanska frekvenca sploh lahko doseže) le v primerih, ko je N deljiv z r . Tudi pri postopku porazdeljevanja po razredih lahko pride do nekaterih "netočnosti". Na koncu tega poglavja sta postopka za obe metodi na kratko opisana.

Največjo mogočo vrednost ima koeficient takrat, ko so vse enote v enem razredu, ostali razredi pa so prazni (njihove $f_i=0$). Pri izbranem številu razredov r izračunamo $W_{\max}$ na naslednji način:

$$W_{\max} = \frac{N - f'}{N} + (r - 1) \frac{f'}{N}$$

po manjši preureditvi pa se izkaže naslednje:

$$W_{\max} = 1 + \frac{(r - 2)}{r} = 2 - \frac{2}{r}$$

Če je razred samo en, je $W_{\max}$ enak 0. Z večanjem števila razredov pa se $W_{\max}$ približuje 2. To povejmo še na naslednji način:

$$W_{\max}(r = 1) = 0$$

$$\lim_{r \rightarrow \infty} W_{\max} = 2$$

Ker lahko doseže koeficient W ob različnem številu razredov različne maksimalne vrednosti (med 0 in 2), ga korigiramo tako, da je končni rezultat koeficient W_{kor} , ki pokaže delež, ki ga doseže W od največjega mogočega $W_{\max}$ pri tem številu razredov:

$$W_{\text{kor}} = \frac{W}{W_{\max}}$$

za katerega velja:

$$0 \leq W_{\text{kor}} \leq 1$$

Tako lahko korigirane koeficiente W_{kor} primerjamo med seboj ne glede na to, za kakšen način porazdeljevanja gre, in ne glede na to, po koliko razredih so bile enote porazdeljene ter kolikšno je bilo njihovo skupno število N .

In še dodatna pomoč pri razlagi pomena koeficientov. W_{kor} je kazalec stopnje odstopanja od maksimalnega izkoristka "spektra" oziroma izbranega števila razredov, in sicer kaže delež (če ga pomnožimo s 100, kaže število odstotkov) največjega možnega odstopanja od maksimalnega (popolnega) izkoristka "spektra".

Nasprotno pa lahko naslednji koeficient:

$$1 - W_{kor}$$

razložimo kot stopnjo odstopanja od minimalnega izkoristka "spektra". Tudi ta ima praktičen pomen. Če bi na primer radi, da na sliki izstopa le en ali nekaj razredov, preostali pa so čim šibkeje zastopani, nam ta koeficient pokaže stopnjo uspešnosti pri tem. Po drugi strani pa lahko ta koeficient razložimo tudi kot kazalec deleža od maksimalnega možnega izkoristka "spektra" pri danem številu razredov. Zato je morda še bolj uporaben v razlagi značilnosti porazdelitve, kot sam W_{kor} !

Drugi "koeficient odstopanja od maksimalnega izkoristka spektra", W_2 , je izračunan tako:

$$W_2 = \sqrt{\sum_{i=1}^r \frac{(f_i - f')^2}{N}}$$

Tudi pri tem se maksimalna možna vrednost spreminja s številom razredov, a tudi s številom enot (N):

$$W_{2_{max}} = \sqrt{\frac{(N - f')^2}{N - 1} + (r - 1) \frac{f'^2}{N - 1}}$$

oziroma po manjšem preurejanju:

$$W_{2_{max}} = \sqrt{N - \frac{N}{r}} = \sqrt{N \left(1 - \frac{1}{r}\right)}$$

Za to vrednost velja naslednje:

$$\lim_{r \rightarrow 1} W_{2_{max}} = 0$$

če je N naravno število, potem je

$$\lim_{r \rightarrow \infty} W_{2_{max}} = \sqrt{N}$$

in če je r naravno število, velja

$$\lim_{n \rightarrow \infty} W_{2_{max}} = \infty$$

Korigirano vrednost tega koeficienta, $W_{2_{kor}}$ izračunamo na podoben način:

$$W_{2_{kor}} = \frac{W_2}{W_{2_{max}}}$$

in zanj prav tako velja:

$$0 \leq W_{2kor} \leq 1$$

Ta koeficient je - podobno kot standardni odklon v primerjavi s povprečnim absolutnim odklonom - bolj občutljiv na bolj ekstremna odstopanja od pričakovane frekvence, zato je W_2 praviloma večji kot W . Enako velja tudi za koeficienta W_{kor} in W_{2kor} . Primerjava korigiranih koeficientov nam pove naslednje: čim večja je razlika med njima, tem intenzivnejši so prispevki odstopanj ekstremnih frekvenc f_i od pričakovane frekvence f^* k skupni oceni odstopanj, izraženi s koeficientoma. Sicer pa je obrazložitev vrednosti koeficienta W_{2kor} in koeficienta

$$1 - W_{2kor}$$

enaka, kot za W_{kor} oziroma $1 - W_{kor}$.

Na kratko si oglejmo še postopka porazdeljevanja po razredih, kakršna uporabljata tudi avtorjeva programa. V obeh primerih razvrščanje po razredih deluje s celimi števili, zato podatke najprej pomnožimo z ustreznim faktorjem (z 10 na ustrezno potenco), da je "ločljivost" med vrednostmi dovolj velika za uspešno porazdeljevanje.

Pri linearnem kontrastnem raztezanju razpon med največjo in najmanjšo vrednostjo preprosto razdelimo na izbrano število razredov. Program omogoča, da "popravimo" tako določitev meja razredov tako, da je ena izmed meja "vsiljena" s strani uporabnika (v tabelah 1 in 2 t.i. fiksna točka). To je lahko poljubno izbrana vrednost, ali pa povprečje, ki ga v ta namen izračuna. Primer: če vzamemo kot "fiksno točko" povprečje, bo ena izmed meja enega od razredov enaka tej vrednosti. Tako bomo neposredno videli, kateri razredi (in na sliki barve) ter koliko pojavov je pod oziroma nad povprečjem.

Pri histogramskem izenačevanju pa je drugače. Porazdeljevanje lahko poteka na dva različna načina: na podlagi rangov vrednosti (kar je smotno le pri relativno majhnem številu obravnavanih podatkov), ali pa na podlagi "vmesnega", podrobnejšega histograma (ta predstavlja nekakšen približek rangov). V slednjem primeru najprej porazdeli vse vrednosti v "r krat p" enako velikih podrazredov (v bistvu opravi linearno raztezanje). Faktor p (v programu med 10 in 30) pomeni podrobnost razreza podatkov, neposredno pa pove, kolikokrat več bo teh podrazredov, kot je izbrano število razredov. V naslednjem koraku iz teh podrazredov ali na podlagi rangov "nabira" frekvence, dokler ne doseže kumulativne frekvence, ki je enaka ali večja (tukaj je vir napak - podrobnejši ko je razrez na podrazrede, manjše so možne napake) kot bi morala biti ob predpostavki, da je v vsakem razredu enako število podatkov.

Koeficienta v tej obliki kažeta "učinkovitost" porazdelitve po razredih in z vidika prostorskega (kartografskega) prikaza - strogo vzeto - veljata samo v primeru, če so obravnavana območja enako velika. Če bi hoteli, da upoštevata poleg številčne zastopnosti posameznih razredov tudi morebitne različne površine posameznih obravnavanih prostorskih enot na karti (npr. občin), bi morali frekvence v formulah pomnožiti z ustreznimi površinami (podobno velja za N).

Izbrana primera

Prvi primer prikazuje dekadne vsote energije sončnega obsevanja po kvadratnih celicah z osnovnico velikosti 50 metrov v delu Brkinov, za dvajseto dekada v letu. Podatke (digitalni model reliefa) je zbral Igor Šebenik s sodelavci (1990). Količine sončnega obsevanja so bile ocenjene s pomočjo programa SONČEK (Gabrovec in Krevs, 1989). Za lažje razumevanje slike sončnega obsevanja je na sliki 1 ilustrativen prikaz reliefa na obravnavanem območju.

Poleti je sonce tako visoko, da je pretežni del površja cel dan osončen. Zato površine, ki so večji del dneva vseeno v senci, toliko intenzivneje odstopajo od povprečja.

V tabeli 1a in na sliki 4a vidimo, da so pri prvi metodi - linearnem raztezanju - nadpovprečne vrednosti le v dveh razredih (izmed osmih), v katerih pa je skoraj 60% vseh prostorskih enot (celic 50 x 50 metrov). Prvi trije razredi so na sliki 2a komajda opazni, glede na frekvenčno porazdelitev v tabeli pa tudi pričakujemo, da na sliki prevladujejo temnejše "barve". Če hočemo prikazati prevlado močnejše osončenih površin in hkrati ohraniti povprečno razliko med vrednostmi v sosednjih razredih (za sliko 1a znaša 219), bomo s to porazdelitvijo kar zadovoljni. Koeficienta (tabela 1a) kažeta, da smo kljub morda drugačnemu prvemu vtisu bliže maksimalnemu, kot pa minimalnemu izkoristku "spektra". Prvi kaže na 58.6%, drugi pa celo na 64.7% delež njegovega popolnega izkoristka.

V tabeli 1b in na sliki 4b, ki prikazujeta rezultate druge metode, so frekvence po razredih približno enake, zato je tudi slika 2b "barvno uravnotežena". Če smo hoteli pokazati (okoli) 48 najbolj osončenih celic, in naslednjih 48,... in 48 najmanj osončenih (npr. da iščemo območje, ki bi bilo najprimernejše za določeno rastje), bo ta način porazdelitve za prikaz ustrežnejši. Kot vidimo (tabela 1b), se razponi vrednosti v posameznih razredih zdaj izrazito razlikujejo. Oba koeficienta kažeta, da je porazdelitev popolnoma (99 odstotno) izkoristila izbrano število razredov.

Slika 1

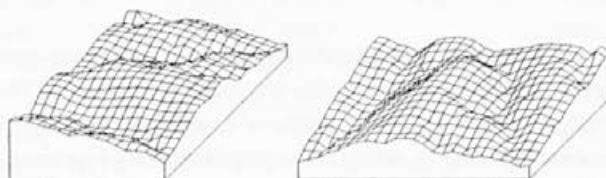
Pogled na obravnavano območje v Brkinih z juga in z vzhoda.

Figure 1

Digital elevation model of a part of Brkini - view from the a) south and b) east.

a) Pogled z juga

b) Pogled z vzhoda

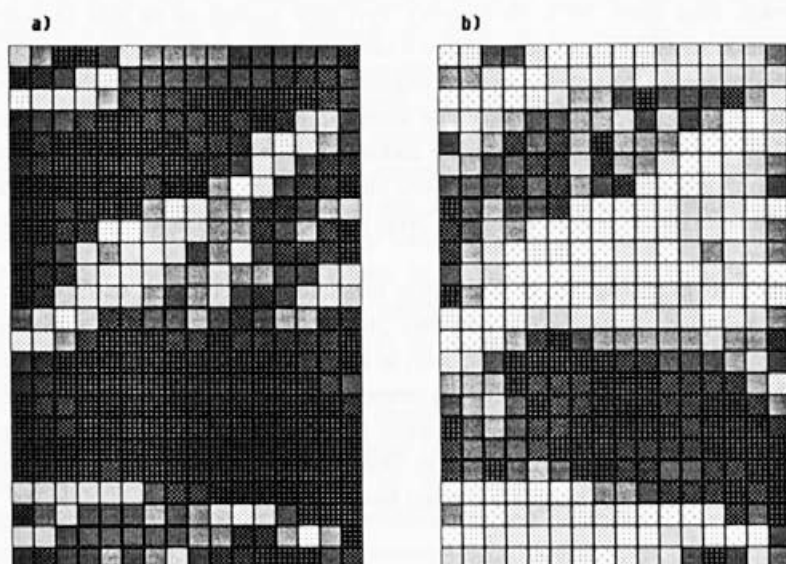

Slika 2

Dekadne vsote količine sončnega obsevanja za del Brkinov po celicah 50 x 50 metrov, za 20. dekada v letu. Lepo je vidna razlika med rezultatoma uporabe različnih tehnik porazdeljevanja po razredih: a) linearno kontrastno raztezanje, b) histogramsko izenačevanje.

Figure 2

The ten-days-sums of amount of insolation for a part of Brkini (20th decade in a year), cells 50 x 50 meters. Easily recognizable differences between the figures are result of the two techniques: a) linear contrast stretching and b) histogram equalization.

Legenda:

Številke v legendi ustrezajo številkam razredov v tabeli 1.

Numbers in legend correspond to numbers of classes in table 1.

Drugi primer prikazuje rezultate uporabe multiplega regresijskega modela, namenjenega za ocenjevanje prometa na prodajalno v trgovini na drobno po občinah v Sloveniji leta 1987 (Krevs 1991). Model, ki upošteva 12 različnih podatkov o razmerah v vsaki občini, je avtor uporabil za ocenjevanje (napovedovanje) sprememb v višini tega prometa ob predvidenih drastičnih spremembah zaposlitvenih in gospodarskih razmer.

Tabela 1

Frekvenčna porazdelitev dekadnih vsot količine sončnega obsevanja za del Brkinov po celicah 50 x 50 metrov in "koeficienta odstopanja od popolnega izkoristka spektra". Tehniki porazdeljevanja po razredih: a) linearno kontrastno raztezanje, b) histogramsko izenačevanje.

Table 1

Frequency distribution of ten-days-sums of amount of insolation for a part of Brkini for 20th decade in the year, and "coefficients of deviation from total usage of spectrum". The techniques for distribution: a) linear contrast stretching and b) histogram equalization.

a)			
Fiksna točka:	AS =	5287.667	
Faktor povečave podatkov za razvrščanje:		100.000	
Razredov:	8	Interval:	219.286
	Meje intervalov	Frekvence	
1. razred:	3972 – 4191	1	
2. razred:	4192 – 4411	8	
3. razred:	4412 – 4630	19	
4. razred:	4631 – 4849	36	
5. razred:	4850 – 5068	37	
6. razred:	5069 – 5288	57	
7. razred:	5289 – 5507	77	
8. razred:	5508 – 5726	149	
Skupaj:	3972 – 5726	384	
Pričakovana frekvenca:	48.000	(% od N = 12.5)	
W	= 0.72395833	W2	= 6.47106434
W _{max}	= 1.75000000	W2 _{max}	= 18.35421708
W _{kor}	= 0.41369048	W2 _{kor}	= 0.35256553
1-W _{kor}	= 0.58630952	1-W2 _{kor}	= 0.64743447
b)			
Faktor povečave podatkov za razvrščanje:		1000.000	
Razredov:	8	Povprečna frekvenca:	48.000
	Meje intervalov	Razpon	Frekvence
1. razred:	40880 – 47481	6601	48
2. razred:	47482 – 50562	3080	50
3. razred:	50563 – 52469	1906	48
4. razred:	52470 – 53936	1466	48
5. razred:	53937 – 55256	1319	49
6. razred:	55257 – 56283	1026	48
7. razred:	56284 – 56870	586	48
8. razred:	56871 – 57310	439	45
Skupaj:	40880 – 57310		384
Pričakovana frekvenca:	48.000	(% od N = 12.5)	
W	= 0.01562500	W2	= 0.19118976
W _{max}	= 1.75000000	W2 _{max}	= 18.35421708
W _{kor}	= 0.00892857	W2 _{kor}	= 0.01041667
1-W _{kor}	= 0.99107143	1-W2 _{kor}	= 0.98958333

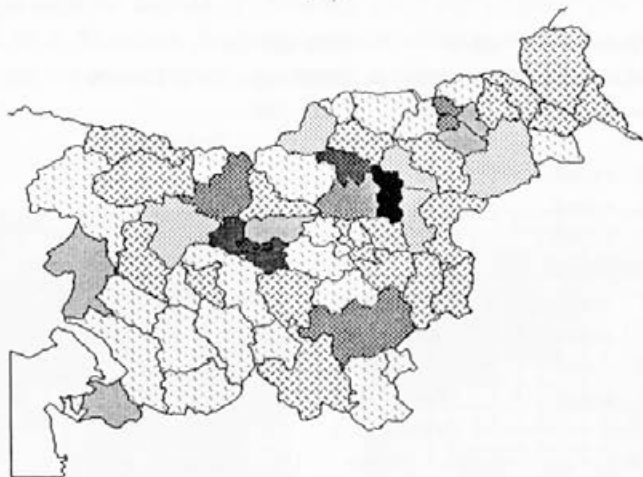
Slika 3

Ocene prometa na prodajalno v trgovini na drobno po slovenskih občinah s pomočjo multiplega regresijskega modela za leto 1987. Tehniki porazdelitve po razredih: a) linearno raztezanje; b) histogramsko izenačevanje.

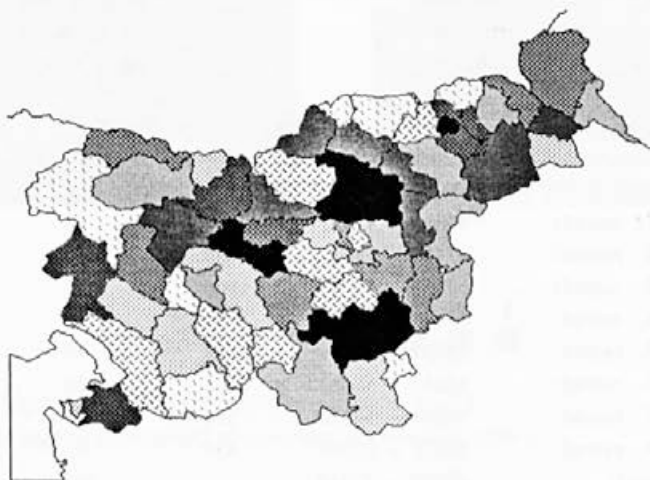
Figure 3

Multiple regression model's estimates of turnover on a shop in retail trade by Slovenian communes in 1987. The techniques for distribution: a) linear contrast stretching and b) histogram equalization.

3a)

3b)

Legenda:

Vir: Krevs 1991, 14, 15.

Številke v legendi ustrezajo številkam razredov v tabeli 2.

Numbers in legend correspond to numbers of classes in table 2.

Tabela 2

Frekvenčna porazdelitev ocen prometa na prodajalno v trgovini na drobno leta 1987 po slovenskih občinah in "koeficienta odstopanja od popolnega izkoristka spektra". Tehniki porazdeljevanja po razredih: a) linearno kontrastno raztezanje, b) histogramsko izenačevanje.

Table 2

Frequency distribution of estimates of turnover on a shop in retail trade by Slovenian communes in 1987, and "coefficients of deviation from total usage of spectrum". The techniques for distribution: a) linear contrast stretching and b) histogram equalization.

a)

Fiksna točka:	AS =	43708.380		
Razredov:	8	Interval:	9318.429	
	Meje intervalov		Frekvence	
1. razred:	25072 – 34390		24	
2. razred:	34391 – 43709		20	
3. razred:	43710 – 53027		5	
4. razred:	53028 – 62346		6	
5. razred:	62347 – 71664		5	
6. razred:	71665 – 80983		2	
7. razred:	80984 – 90301		2	
8. razred:	90302 – 99619		1	
Skupaj:	25072 – 99619		65	
Pričakovana frekvenca: 8.125 (% od N = 12.5)				
W	=	0.79411765	W2	= 2.75355943
W _{max}	=	1.75000000	W2 _{max}	= 7.77097547
W _{kor}	=	0.45378151	W2 _{kor}	= 0.35433897
1-W _{kor}	=	0.54621849	1-W2 _{kor}	= 0.64566103

b)

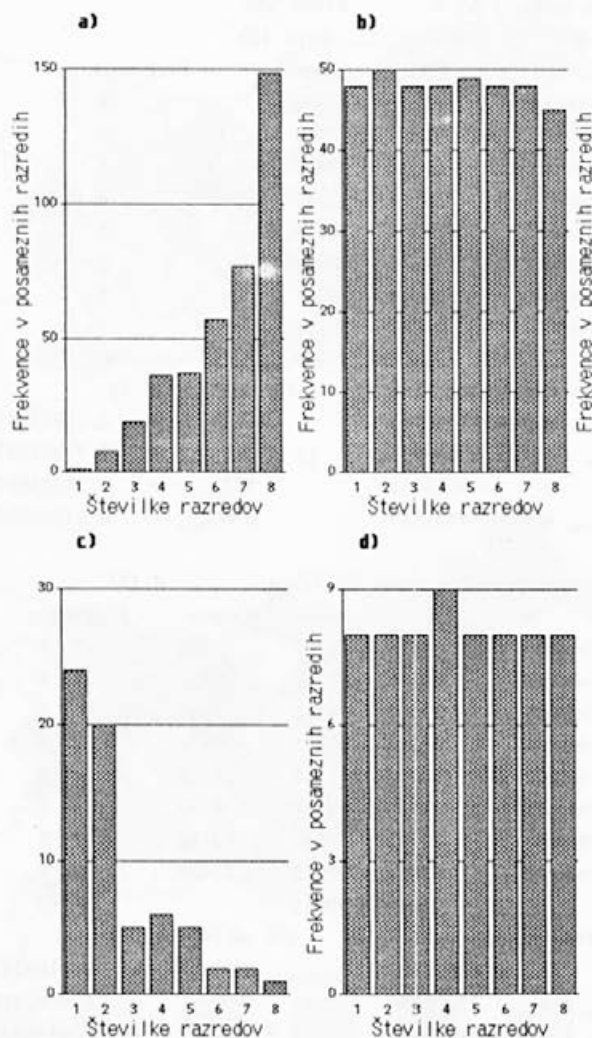
Razredov:	8	Povprečna frekvenca:	8.125	
	Meje intervalov	Razpon	Frekvence	
1. razred:	25694 – 30106	4412	8	
2. razred:	30107 – 32259	2152	8	
3. razred:	32260 – 34322	2062	8	
4. razred:	34323 – 38295	3972	9	
5. razred:	38296 – 41564	3268	8	
6. razred:	41565 – 50307	8742	8	
7. razred:	50308 – 63490	13182	8	
8. razred:	63491 – 90919	27428	8	
Skupaj:	25694 – 90919		65	
Pričakovana frekvenca: 8.125 (% od N = 12.5)				
W	=	0.02692308	W2	= 0.11692679
W _{max}	=	1.75000000	W2 _{max}	= 7.60024157
W _{kor}	=	0.01538462	W2 _{kor}	= 0.01538462
1-W _{kor}	=	0.98461538	1-W2 _{kor}	= 0.98461538

Slika 4

Frekvenčne porazdelitve po razredih za prikazana dva primera: osončenje v Brkinih (a,b) in promet na prodajalno v trgovini na drobno v Sloveniji (c,d). Tehniki porazdeljevanja po razredih: linearno kontrastno raztezanje (a,c) in histogramsko izenačevanje (b,d). Dejanski intervali za posamezne razrede so razvidni iz tabel 1 in 2.

Figure 4

Frequency distributions for the two cases: insolation in Brkini (a,b) and turnover on a shop in retail trade in Slovenia (c,d). The techniques for distribution: linear contrast stretching (a,c) and histogram equalization (b,d). Actual intervals for different classes can be found in tables 1 and 2.

Gostota frekvenc je pri uporabi prve metode (tabela 2a, slike 3a in 4c) največja na nasprotnem koncu "spektra", kot v prvem primeru. Tudi tukaj sta najštevilčnejše zasto-pana dva razreda (s skoraj 70% vseh občin), ki pa sta pod povprečjem. Preostala razla-

ga je podobna, kot za prvi primer. Opazimo le, da je razlika med koeficientoma (W_{kor} in $W2_{kor}$) tukaj znatnejša, kot tam. To kaže na intenzivnejša ekstremna odstopanja frekvenc po razredih od pričakovane frekvence.

Predstavljajmo si hipotetično situacijo: iščemo nekaj (v tem primeru prvih 8) občin, v katerih bi bil promet na prodajalno, ki tujemu investitorju predstavlja pomemben makrolokacijski kazalec, najvišje rangiran v republiki (računa npr. na možnost, da v najvišje rangiranem Celju ne bi dobil ustreznega lokala). Ali pa nasprotno: iščemo tistih nekaj občin, v katerih so razmere najbolj neugodne. V ta namen bi uporabili drugo metodo. Tabela 2b ter sliki 3b in 4d razložimo podobno, kot pri prejšnjem primeru. Morda lahko le še enkrat opozorimo na tukajšnje neupoštevanje različnih površin občin (glej konec prejšnjega poglavja).

Sklep

Prikazana metodologija lahko znatno prispeva k učinkovitosti prikaza geografskih podatkov ter njenemu razumevanju. Uporabimo jo lahko tako pri strokovni, kot pri tehnični presoji prikazovanja podatkov.

Odločitev o metodi porazdeljevanja po razredih je v veliki meri odvisna od tega, kaj hočemo poudariti na prikazu. Za to je nujno potrebno vsaj osnovno poznavanje pojave in razumevanje samih metod. Odločitev o tem, kaj je cilj prikaza, katera je optimalna porazdelitev vrednosti za preučevan pojav po izbranem številu razredov, je namreč še vedno v rokah raziskovalca. Izdelana računalniška programa ne svetujeta neposredno pri izboru tehnike prikaza, temveč sta v pomoč pri zasledovanju postavljenega cilja. S tem, da omogočata preprosto uporabo obeh opisanih tehnik, se lahko na podlagi preizkušanj in skromnega razumevanja metodologije lažje odločimo za postopek razvrščanja po razredih in s tem za čimbolj učinkovit prikaz podatkov ali rezultatov svojega dela.

Literatura in viri

- Andrew, A.M. 1985: Computational techniques in operations research. Abacus press, Tunbridge Wells & Cambridge.
- Cesario, F.J., 1975: Linear and nonlinear regression models of spatial interaction. *Econ. Geogr.*: 51(1975)-1.
- Clark, W.A.V. & Hosking, P.L., 1986: Statistical Methods for Geographers. John Wiley & Sons, New York.
- Clements, D.W., 1978: Utility of linear models in retail geography. *Progress in human geography* 54(1978)-1.
- Cowlard, K.A., 1990: Decision-making in geography. A manual of method and

practice, Hodder & Stoughton, London.

Gabrovec M. & Krevs M., 1989: Računalniški program SONČEK_ST, verzija, ki teče na računalniku Atari ST.

Johnston, R.J., 1989: Multivariate statistical Analysis in Geography. Longman Scientific & Technical, with John Wiley Sons, Essex.

Krevs M., 1991: Pisni izdelek za izpit pri predmetu Kvantitativne metode v geografiji. Podiplomski študij, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za geografijo, mentor: dr. Andrej Černe.

Mather P.M., 1989: Computer processing of remotely - sensed images. John Wiley & Sons, Chichester.

Popis delavcev v združenem delu 31.12.1986; 1988; Rezultati raziskovanj 432. Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v SR Sloveniji 31.3.1981; 1981. Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Prodajne zmogljivosti v trgovini na drobno 1986; 1989; Rezultati raziskovanj 458/1989. Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Statistični letopis SR Slovenije; 1989. Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Šebenik, Igor et al., 1990: Digitalni model reliefa za del Brkinov, rezultat dela na raziskovalnem taboru v Brkinih 1990, na disketi, osnovnica kvadratne celice je 50 metrov.

DATA PRESENTATION EFFICIENCY: ON CHOSEN GEOGRAPHICAL CASES

Marko Krevs

Summary

Collection of data usually represents a great amount of geographical research. In some phases of work we can use computer as adviser or as a guide in decision process about method to use, or at least as a "guide" through cases, the examination of which should help us to decide.

That kind of work-phase is also the distribution of values of studied phenomenon into classes, for presentation in tables, on graphs or on maps. Help of the computer is particularly welcome when we have data collected but we do not know enough about the phenomenon to determine sensible borders of classes. In the article the autor shows two opposite approaches to distribution of values into such classes, and define two coefficients to indicate the degree of deviation from maximal or minimal usage of chosen "spectrum". The techniques of distribution are easy to understand, and their application is simple with the use of computer programs. Results are directly usable for thematic-cartographic purposes and for further analysis.

KNJIŽEVNOST

IZ TUJE GEOGRAFSKE KNJIŽEVNOSTI

Gluck, A. & Magel, H: *Das Land hat Zukunft Neue Perspektiven für die ländlichen Räume.* Jehle-Verlag, München 1990; 276 strani; ISBN 3-7825-D257-2; 49,80 DEM.

Knjigo bi lahko označili kot priročnik, ki želi informirati in afirmirati ter podeželje prikazati v novi, perspektivnejši luči. Namenjena je širši strokovni javnosti, tako upravnim delavcem, strokovnjakom posameznih področij ter ljudem, ki kakorkoli sodelujejo pri urejanju podeželja.

V knjigi so zbrani prispevki avtorjev različnih profilov, ki obravnavajo posamezne segmente problematike podeželja. Prispevki so izrazito praktični, po načinu razmišljanja pa pragmatični in usmerjeni v prihodnost. Naravnani so na potrebne ukrepe s katerimi bi na podeželju in v vaseh dosegli željen razvoj. Izvemo namreč ne le kaj urejati, temveč tudi kako - na kakšen način, s katerimi merili in vrednotami.

Prispevki iz prvega dela knjige prikazujejo novo filozofijo urejanja podeželja: D. Wieland razmišlja o novem razmerju med mestom in vasjo, A. Gluck o neizrabljenih možnostih in kvalitetah podeželja, J. Millendorfer govori o spremenjenih vrednotah, po katerih podeželje ni več konfliktno - temveč perspektivno območje.

V drugem delu so obravnavane praktične teme. Navajam samo nekatere: o načinu gradnje in širjenju naselij govori L. Heck, J. Maier o različnih možnostih izboljševanja prometne dostopnosti, A. Adelhardt prenaša izkušnje iz kmetijstva, W. Herbst navaja tehnične možnosti reševanja ekoloških konfliktov, J. Maier prikazuje načine vključevanja turizma v gospodarke tokove, o prihodnosti skupnega evropskega trga in razvoju podeželja razmišljata H. A. Haasis in M. Streit, o razvoju telematike S. Lanner. Vseh prispevkov je 19. V tretjem delu so prikazane strategije in ukrepi za razvoj najpomembnejših področij in dejavnosti na podeželju (urejanje naselij, razvoj kmetijstva, promet, oskrba, ravnanje z odpadki, varovanje okolja).

V zadnjem delu so navedeni primeri (vseh je 27), ki lahko služijo kot vzor za način reševanja oz. urejanja.

Na koncu knjige je še seznam literature (127 naslovov) ter podatki o avtorjih (institucija in naslov). V knjigi bo vsak (geograf), ki se ukvarja s proučevanjem in urejanjem podeželja, našel zanimive in aktualne informacije.

Vlado Drozg

Karstologia 16, 2. semester 1990, str. 64, FFS in AFK, Francija.

Ker GV bolj ali manj redno poroča o tej francoski krasoslovni reviji svetovnega formata in jo torej bralci poznajo, se bom omejil zgolj na vsebinsko plat zadnje številke. Sestavlja jo pet (daljših) člankov, dvojce krajših prispevkov ter Poročila o kongresih - srečanjih, Dokumentacija in Razne informacije.

Prispevek z naslovom Globoka zakraselost v Juri, na podlagi opazovanj ob kopanju predora LEP (Ain in kanton Genève) (J.-C. Fourneaux, L. Sommeria) podaja izsledke neposrednih opazovanj globokega krasa pod sedanjostjo in tudi kvartarno erozijsko bazo. Zanimive so povezave med sedimentacijo in zakraselostjo ter samo nastajanje globokega krasa: kjer so zveze med površjem in globokim krasom bolj odprte (razpoke v predoru dovajajo do 180 l vode/s), lahko vanj hitreje prodre voda s povišano vsebnostjo CO_2 in pospešeno korodira. C. Rigal predstavlja glavne kraške jame planote Causse de Laissac-Séverac (Aveyron). To je kraška planota severno od Grands Causses, na stiku s kristalinskim masivom in jame na kontaktu (pretežno ponorne) so s pomočjo sedimentov datirane kot post-miocenske. J.-J. Blanc in J. Nicod sta v okviru programa URA 41 in URA 903 (z URA 903 sodeluje tudi slovenski Inštitut za raziskovanje krasa v okviru mednarodnega programa) pripravila kvantitativno študijo prepokanosti z naslovom Kraška površja planote Montrieux (Var) (v dolomitiziranih apnencih). Statistično obdelane podatke povezuje s poligenetskim razvojem in jih primerjata tudi z morfologijo in vodnimi zvezami. Zadnji prispevek o francoskem krasu avtorice J. Buisson-Vodinh govori o fizikalno-kemičnih in bakterioloških lastnostih kraških izvirov v območju Platé (Haute-Savoie), ene najbolj znanih francoskih visokogorskih kraških planot, nad Chamonixom. Čeprav je tam le eno smučarsko središče (Flaine), so vsi raziskani izviri bakteriološko oporečni - z vsako intenzifikacijo izrabe tega kraškega površja pa bo stanje le še slabše. Voda se pod zemljo dobro prezrači, vendar zaradi hitrega pretoka od požiralnikov do izvirov (1-3 dni) skoraj ni samočiščenja. Zadnji izmed člankov je prispevek M.A. Soriana, ki podrobneje opisuje kras v evaporitih v osrednjem delu depresije Ebra v Španiji.

Tudi "kratki vesti" sta zanimivi: prva poroča o priročni terenski tehniki volumetričnega doziranja s pomočjo injekcijske brizge, druga pa o raztapljanju peščenjaka v zmernem podnebnju na primeru poljskih Sudetov.

Zadnje tri rubrike poročajo o usmeritvi znanstvene speleologije in krasoslovja na 10. mednarodnem speleološkem kongresu, o švicarskem speleološkem kongresu, o 14 novostih iz speleološke in krasoslovne literature ter o nekaj drugih dogodkih. Razen standardne opreme (povzetki v dveh ali treh jezikih, ključne besede, dvojezični podpisi pod slikami) vsebino dopolnjuje oziroma popestruje 24 tehnično odličnih fotografij (na platnicah barvni), 31 risb, 7 tabel ter skupno 82 enot bibliografije.

Andrej Kranjc

Bognar Andrija: Geomorfologija Baranje, znanstvena monografija. Savez geografskih društev Hrvatske, Posebna izdanja, svezak 7. Zagreb 1990, str. 312.

Geomorfološka monografija o Baranji, o ozemlju na sotočju Drave in Donave z velikostjo 1149 km², je v zadnjem času eno redkih podobnih del pri nas. Opremljena je s številnimi geo-

loškimi in geomorfološkimi prerezi, diagrami, tabelami in fotografijami ter kartami. Posebej je treba omeniti barvno geološko in geomorfološko karto v prilogi (merilo 1:100.000). S tem geomorfološka monografija o Baranji predstavlja zrelo znanstveno delo. Avtor se je izdatno naslonil na izsledke sorodnih strok, zlasti na rezultate sosednjih madžarskih geomorfologov in geologov in si s tem zagotovil širšo uveljavitev svojih dognanj. Z Bognarjevo monografijo smo dobili sodobni vpogled v geomorfološke značilnosti in razvoj ene od naših ravninskih pokrajin. Razmeroma obsežen uvodni del monografije obsegajo geološko-tektonske značilnosti, za katere je avtor sam prispeval precej lastnih ugotovitev. Opozoriti je treba tudi na zanimivo poglavje o hidroloških lastnostih, meandriranju in geomorfoloških učinkih reke Drave.

Baranja je del makromorfološke enote, ki sega iz sosednje Madžarske vse do sotočja Drave in Donave. Najnižji svet, ki predstavlja večji del Baranje, pripada Donavski in Dravski nižini, manjši del pa puhlični uravnavi Banskega brda. Avtor jasno loči med Panonsko kotlino, to je depresijo med Dinaridi in Karpati, in Panonsko nižino, ki je zanj le njen najnižji del, to je Veliki Alföld, katerega del je tudi Baranja.

Baranjo sestavljajo tri različne morfološke enote. Nižinski relief predstavljajo Spodnja dravska in Spodnja donavska nižina ter depresija Kopačevskega rita. Ravninski tip obsega starejšo holocensko, mlajšo in starejšo würmsko teraso, Bansko brdo z Južno baranjsko puhlično uravnavo pa je nekoliko vzvišeni gričevnati tip reliefa.

Po avtorjevih dognanjih se je Donava s svojim tokom prestavila v ta del Panonske nižine šele v mlašem pleistocenu, kar dokazuje odsotnost starejših teras. To spremembo je povzročil nastanek Apatinsko-kopačevske ugreznine. Kopačevski rit s svojo zamočvirjenostjo in izpostavljenostjo poplavam še danes kaže na tektonsko ugreznanje.

Avtor je podal jasno geomorfološko podobo in genezo posameznih morfoloških enot in opozoril na značilne geomorfološke pojave. Hkrati pa se je temeljito poglobil tudi v sedimentologijo eolskih in fluvialnih sedimentov, najbolj seveda v značilnosti puhlice in njej sorodnih sedimentov. Puhlice je posvečenih 30 strani teksta in slik. Zato bo Bognarjevo delo odselej upravičeno eden od temeljnih virov za spoznavanje geomorfoloških značilnosti naših panonskih pokrajin. Za poplavno ravnico, ki jo v hrvaščini imenuje polož, in jo sestavljata nižji in nekoliko višji del, so značilni mrtvi meandri, stari rečni rokavi ter rečni otoki ali ade. Poplavna ravnica Donave je na baranjski strani izredno široka, do 14 km, 11 km pa jo je na levem bregu. Njen del, Kopačevski rit, ki je znan v javnosti kot dragocen živalski rezervat, je tip fluvialno-močvirne nižine, ki ima od vseh pokrajinskih delov Baranje najmanjšo reliefno energijo, 1-2 m/km².

Na nekoliko višjih terasah so reliktni sledovi eolskega delovanja, in sicer deflacijske brazde ter različne peščene akumulacijske oblike, med njimi tudi parabolične sipine. Posebno zanimiv in v naselbinskem in gospodarskem pogledu najpomembnejši del Baranje je Bansko brdo ter njegova okolica. Iz Bognarjeve monografije izvemo, da je njegov nastanek povezan tako s tektonskimi prelomi, ob katerih se je dvignil kot tektonska gruda, kot tudi s postmiocenskim vulkanizmom in s puhlično akumulacijo. Osnova so neogenski sedimenti, ki jih je na nekaj mestih predrila bazaltno-andezitna lava in ustvarila vulkanske plošče in dajke. Razgaljeni so v robovih Banskega brda in v erozijskih žlebovih. Vrhnji deli so pokriti z 20 do 50 m debelimi plastmi puhlice in njej podobnih sedimentov, ki so ne samo eolskega ampak tudi proluvijalnega (akumulacija sedimentov na podnožju vzpetin), deluvijalnega (plastovitost zaradi pobočnih preglacialnih procesov) ali kakšnega drugega porekla. Površje puhlične uravnave pa je razgibano z različnimi psevdokraškimi depresijami.

V Bansko brdo so vrezane doline, ki so sicer najbolj razširjen tip reliefa, in so erozijskega, derazijskega ali erozijsko-derazijskega nastanka. Derazija je v Sloveniji redkeje uporabljan geomorfološki termin, ki po Pécsiju (cit. R. Fairbridge, *The Encyclopaedia of Geomorphology*, 1968, 250) pomeni posebno kombinacijo erozije in denudacije v periglacialnih razmerah pogostega zmrzovanja in odtajanja tal, kar je ustvarilo derazijske doline, znane tudi pod imenom delle. Značilne naj bi bile predvsem za območja z mehkejšo geološko podlago. Derazijske doline in njihovi vrhnji deli, ki jih Bognar imenuje delle, so torej kompleksen produkt nivacije, gelisoliflukcije in pluvionivacije. Pobočja Banskega brda in puhlične terase imajo torej še številne ohranjene sledove pleistocenskega preoblikovanja.

V zaključnem poglavju je avtor analiziral še inženirsko-geomorfološke značilnosti Baranje s čimer je še razširil uporabnost svojega dela.

J. Kunaver

Wellert, W.: Geovokabeln, Geographic kurzgefasst in 8 Heften. Stuttgart, 1989.

Geografsko strokovno slovstvo postaja vedno bogatejše z deli, ki razlagajo osnovne pojme in izraze, uporabljane v geografiji. Žal to velja le za izdaje tujih terminologij, geografskih slovarjev in leksikonov ter drugih podobnih del. V slovenskem geografskem slovstvu še vedno nimamo prepotrebne slovenske terminologije, ki bi zapolnila vrzel v naši stroki, pa naj bo to v njenem raziskovalnem ali pedagoškem delu.

Obravnavano delo W. Wellerta dosegata ta cilj in širi že tako obilno nemško geografsko terminološko slovstvo. Avtor je zbral pogosto uporabljane strokovne termine - nad 2000 - iz vseh geografskih vej in jih uvrstil v sedem zvezkov, osmi zvezek pa zajema abecedni seznam vseh, v prejšnjih zvezkih razloženih izrazov. Tak pristop je dokaj zanimiv, saj večina dosedanjih terminologij obravnava pojme razvrščene po abecedi, v eni knjigi. Prednost je v tem, da so izrazi iste tematike skupaj. Izbor zajema tiste strokovne pojme, ki jih zahtevajo geografski učni načrti. Na koncu vsakega zvezka je kazalo vsebine vseh osmih zvezkov.

Obseg vseh zvezkov znaša 234 strani. Povprečno ima vsak zvezek 29 strani. Posamezni zvezki vsebujejo pojme od ene do treh geografskih vej. Pojmi posamezne veje so še podrobneje razdeljeni na podpoglavja. Prvi zvezek vsebuje pojme o geografiji kot znanosti, o Zemlji in njeni kartografski predstavitvi ter geološke pojme, ki jih pogosto uporabljamo v geografiji. Prvi del, ki se nanaša na geografijo kot znanost, ima tri podpoglavja: v prvem so izrazi o znanstvenem delu, v drugem o delitvi obče geografije in v tretjem osnovni občegeografski pojmi.

Celotni drugi zvezek vsebuje razlago pojmov iz geomorfologije. Pojmi so razdeljeni na kar sedem podpoglavij, npr. na izraze o razčlenitvi zemljinega površja, o endogenih in eskogenih silah, itd. V tretjem zvezku so v prvi del uvrščeni pojmi iz klimatologije in v drugi del o pokrajinskih pasovih. V tem drugem delu najdemo tudi pojme o rastlinstvu, npr. tipe savane, višinske vegetacijske pasove in posamezne pojme o vodah, npr. arteški vodnjak. Preseneča, da avtor ne posveča samostojnega poglavja biogeografiji in hidrogeografiji, temveč pojme iz teh dveh vej delno vključuje v četrti zvezek, v poglavje o ekologiji, ki se deli na devet podpoglavij. Tu so razloženi osnovni ekološki pojmi in nato izrazi v zvezi z vprašanji onesnaženja voda, zraka, propadanja gozda, odpadkov, energije itd. Četrti zvezek ima tudi poglavje o pedoloških pojmi.

Zadnji trije zvezki obravnavajo pojme iz družbene geografije. Celotni peti zvezek je posvečen gospodarski geografiji. Uporabnik se tu seznani z razlago izrazov iz agrarne in industrijske geografije, o trgovini, prometu ter turizmu. Šesti zvezek vsebuje poglavji o geografiji naselij in poglavje o prostorskem načrtovanju. V prvem poglavju spoznamo najprej osnovne pojme iz geografije naselij, tipov mest, oblikah hiš, o mestih v socialističnih državah in severnoameriška mesta. Drugo poglavje tega zvezka vključuje osnovne pojme iz prostorskega načrtovanja, o centralnih naseljih, gibanju prebivalstva itd. Zadnji, sedmi zvezek z razlago pojmov, zajema izraze iz geografije prebivalstva in tretjega sveta. Zlasti to, zadnje poglavje, obravnava veliko pojmov, razvrščenih v osem podpoglavij, npr. o regionalizaciji sveta, svetovni trgovini, razvitih državah, državah v razvoju itd.

Če poskusimo oceniti to geografsko terminologijo, lahko rečemo, da zajema mnoge, pogosto uporabljene pojme v geografiji. Le med njenimi posameznimi vejami nastopa določeno neravnost, zlasti iz vegetacijske geografije in hidrogeografije pogrešamo posamezne izraze, npr. o tipih rečnih režimov, odtočnem količniku, o ekoloških tipih rastlin.

Pojmi so razvrščeni pregledno, čeprav niso navedeni po abecedi. Na levi strani vsake strani je zapisan pojem, na desni strani pa pripadajoča razlaga. Na ta način se lahko učenci in dijaki lažje učijo in sami preverjajo svoje znanje. Razlage pojmov obsegajo eno do deset vrstic. Ne glede na dolžino so večinoma jasne in povedo bistvo izraza.

Pri tujih pojmih je pri nekaterih naveden tudi domač pojem, npr. mortaliteta-umrljivost. Pri nekaterih razlagah so navedeni tudi primeri, npr. pri razlagi pojma "plastoviti ognjenik" sta kot primer navedena Vezuv in Fudžijama. Ponekod so navedeni tudi sinonimi, npr. starostna piramida-prebivalstvena piramida. Ob nekaterih pojmih so s počevo pisavo navedeni še podpojmi, npr. pri tečajniku - polarna noč in polarni dan.

Pri novejših pojmih, izhajajočih iz angleščine, ki še nimajo nemškega izraza, ostaja izvirni zapis, npr. *ecofarming* ali *cash crops*. K pravilnejši uporabi izraza prispeva tudi navajanje priredniške oblike, npr. pri pojmu *diskordanca-diskordanten*.

Ob tem dokaj obsežnem izboru in razlagi pojmov avtor ni dodal nobene skice, tako kot imajo npr. angleške terminologije. Morda bi bilo koristno slikovno predstaviti vsaj nekatere izraze. Kljub temu lahko to terminologijo s pridom uporabljamo kot priročnik, ki pomaga poglobiti znanje iz posameznih vej obče geografije.

To delo nam lahko po vsebinski in metodološki plati služi za dober zgled in krepko spodbudo pri oblikovanju in dokončanju tudi slovenske geografske terminologije.

Franc Lovrenčak

Regionalpolitik in Europa - das Beispiel der peripheren, grenznahen Gebiete. Heft 86, 127 str., uredil J. Maier, Bayreuth, 1990.

Obmejna območja so že nekaj časa deležna posebne pozornosti in pristopu geografske regionalne politike. Ta postaja z vključevanjem nekdanjih socialističnih držav Poljske, Češkoslovaške in Madžarske v gospodarske tokove Zahodne Evrope in še posebej Nemčije in Avstrije še toliko bolj aktualno. Povsem novo situacijo je vzpostavila združitev obeh Nemčij, ki je nekatere nekdanja obmejna območja spremenila iz perifernih v centralna vsaj po legi, ne pa še tudi

po funkciji in strukturi. Tovrstnim razvojnim dilemam se je posvetil Gospodarsko geografski oddelek univerze v Bayreuthu. Ta v svojem 86. zvezku prinaša 10 prispevkov, ki obravnavajo probleme obmejnih območij, njihovo sanacijo oz. transformacijo v gospodarsko aktivnejše regije ter seveda prekomejno povezovanje. Izpostavlja se tudi nuja po vzpostavitvi in zadržanju lastne identitete in iniciative obmejnih regij, kot je v svojem uvodnem prispevku poudaril urednik zvezka Joerg Maier iz Bayreutha. Opozoriti je treba, da so referati nastali še v času pred združitvijo Nemčij.

Zaprta meja med Vzhodno in Zahodno Nemčijo je prispevala k različnim strukturnim slabostim obmejnih regij na eni in drugi strani. Te se odražajo v depopulaciji, težavah z ustrezno delovno silo ter nezadostni infrastrukturi. Odrpne meje bi lahko ob ustrezni regionalni politiki v kratkem bistveno izboljšalo strukturo, verjetno pa bi prineslo tudi nove ekološke obremenitve, ugotavlja H. Spitzner (Muenchen). Bavarska je s Češko, Turingijo in Saško oblikovala delovno skupnost Europa - Mitte, ki si prizadeva aktivirati regionalne povezave. V tem okviru deluje več skupin. W. Rammnig (Bayreuth) je prikazal nekaj možnosti, predvsem pa težav, pri gospodarskem sodelovanju s partnerji iz bivše NDR. B. B. Mayer (Weimar) je v obširni razpravi prikazal regionalno strukturo Turingije kot strokovno osnovo za regionalno politiko. Pri tem daje obmejnosti majhen poudarek in niti ne išče komparativnih prednosti regije. Vprašanju usmerjanja regionalne politike vzdolž J in V avstrijske meje se je posvetil F. Greif z Dunaja ter predstavil obsežen plan po upravnih enotah ter po različnih sektorjih. V. Klemenčič (Ljubljana) je obširneje obravnaval funkcijo odprte italjansko-slovenske meje. Ta se je v zadnjem stoletju trikrat korenito spremenila in potegnila za sabo vrsto posledic. Ugotavlja, da je ta odprta meja dobro izkoriščena. Veliko slabše stanje pa ugotavlja F. Erdoesi (Pecs) v skoraj vseh madžarskih obmejnih območjih. Nekdanji 25 km široki obmejni pas je pas propadanja. Odpiranje meje proti Avstriji je v nekaj letih že dalo vzpodbudne rezultate predvsem v pasu Szombathely - Sopron. Povsem drugačen je razvoj ob nemško-danski meji, ki ga V. Hahne (Flensburg) označuje kot semiperiferno v okviru držav EGS. Avtor daje velik poudarek nacionalni in kulturni regionalni politiki ter manjšinskemu vprašanju nasploh, kar je mogoče realizirati ob nadaljnji decentralizaciji in krepitvi lokalnih skupnosti. Drugačno študijo je predstavil P. Moll (Saarbrücken) na primeru območja Posarje - Lorena - Luksemburg. Čeprav je tudi to območje poseljeno z manjšinami, jih ne obravnava. Posveča se predvsem vprašanju večje prehodnosti ozemlja in kooperaciji na področju varstva okolja, ne izmika se pa tudi vprašanju socialnega in kulturnega razvoja obmejnega prebivalstva.

Jernej Zupančič

Dennis Rumky - Julian V. Minghi: The Geography of Border Landscape. Routledge, London, 1991.

Pri Mednarodni geografski uniji (MGU) je bila leta 1984 ustanovljena ekspertna komisija za proučevanje politične karte sveta. Štiri leta kasneje v času 26. kongresa MGU jo je, pod istim imenom, nadomestila ustrezna Komisija, ki jo uspešno vodi kanadski geograf David B. Knight z univerze Carleton v Ottawi. Od svoje formalne ustanovitve so njeni člani izdali nekaj uspešnih publikacij, ki obravnavajo: sodobni razvoj političnogeografske misli, problematiko političnih meja, pojavnost nacionalizmov in

samoodločbe narodov, geografijo volitev na lokalni in državni ravni, geopolitično dominacijo, atlas globalnih svetovnih odnosov in podobno. Gre za ponovno oživiljanje politične geografije, ki je bila po drugi svetovni vojni zavržena in pozabljena v akademskih krogih in debatah.

Knjiga o geografiji obmejnih pokrajin, ki sta jo uredila ugledna politična geografa Dennis Rumley in Julian Minghi, prinaša prispevke ekspertov za obmejna območja. Temeljijo na divergentnih geografskih tradicijah in obravnavajo različne obmejne pokrajine v Evropi, Aziji, Afriki ter obeh Amerikah. Dotikajo se sodobnih mednarodnih obmejnih konfliktov v kontekstu evolucije obmejnih pokrajin. Nudijo nove pristope pri definiranju in elaboriranju konceptov razvoja obmejnih krajev, hkrati pa obdelajo vplive političnih odločitev in ideoloških razlik na okolje v obmejnih pasovih. Tako Julian Minghi obravnava razvoj obmejne regije med Francijo in Italijo po drugi svetovni vojni. Medtem ko prvo obdobje karakterizira "konfliktni sindrom", je v zadnjih desetletjih opazen harmoničen razvoj obmejne pokrajine, kot posledica dobrih odnosov med državama. Konfliktni elementi sicer še vedno obstajajo, vendar jih uspešno rešujejo spričo lokalnih interesov na obeh straneh meje. Werner Galluser rezimira petnajstletno delo o različnih vplivih političnih meja na razvoj kulturne pokrajine "Regio Basiliensis" ter švicarske Jure vzdolž francosko-švicarske meje. Pri slednjem ilustrira povezave med etnično pripadnostjo prebivalstva in pokrajino. Walter Leimgruber govori o meji kot zunanjem izrazu teritorija, ki reflektira potrebe prebivalstva po ustvarjanju v točno določenem prostoru. To prikaže z analizo izrabe tal vzdolž švicarsko-italijanske meje. Obmejno regijo ne obravnava zgolj politično-geografsko, temveč v širši kulturno-geografski soodvisnosti. Ulrich Ante analizira razvoj posameznih regij ob nekdanj hermetično zaprti meji obeh Nemčij. Negativne percepcije lokalnega prebivalstva izhajajo iz perifernosti lokacij in potrebno bo desetletja truda, da se območja ob nekdanji meji razvojno izenačijo z drugimi. Poglavlja, ki obravnavajo obmejne regije v Evropi zaključujeta Vladimir Klemenčič in Milan Bufon s prispevkom o "posebnem tipu" obmejne regije vzdolž italijansko-jugoslovanske meje. Osvetljujejo historično-geografske menjave demarkacijske črte v zadnjih sto letih, povzročeno po zunanjih regionalnih silnicah. Vrednotita pomen različnih osnov, ki so bile v rabi v vsakokratnih predlogih ob menjavi mejne črte: princip etnične pripadnosti, pojem naravne meje in funkcionalno soodvisnost. Po prvi svetovni vojni je politična meja razdelila etnične skupnosti in povzročila ekonomski razkroj. Spremembe po drugi svetovni vojni so najprej pokazale neskladje med funkcionalnim in etničnim. Zunanji izraz tega so bile množične migracije. Kasnejši razvoj je šel v smeri pozitivne kooperacije, ki jo beležijo številni ekonomski, politični in kulturni sporazumi. Na tem primeru dobijo klasični odnosi med centrom in periferijo drugačno vsebino, saj poteka pomemben del meje v izrazito urbanem in suburbanem območju ob tržaški in goriški pokrajini z ustrezno aglomeracijo prebivalstva in potrebno infrastrukturo na obeh straneh. Meja ni več faktor razdvajanja, temveč funkcionalnega povezovanja.

Preostala poglavja knjige obravnavajo še obmejne regije v Aziji, Afriki in delto reke Colorado v širšem okviru ameriško-mehiškega obmejnega območja. Zanimivo je tudi

zadnje poglavje, namenjeno tistim območjem v svetu, kjer se občasno ali za daljšo dobo pojavlja prisotnost mirovnih sil Združenih narodov. Njihova prisotnost pogojuje nove dimenzije razvoja pokrajin v območjih stalnih ali občasnih konfliktov.

Politična geografija je s tem delom obogatena tako v vsebinskem kot teoretično-metodološkem pogledu ter si je ponovno našla ustrezno mesto v geografiji, kakor tudi v sistemu družboslovnih znanosti po svetu in pri nas.

Rado Genorio

Zbornik referata jugoslovenskega simpozijuma Transformacija brdsko - planinskih prostora Jugoslavije, Kalinovic, 12. - 14. junij, 1991. Geografski pregled XXXV, str. 165, Sarajevo 1991.

35. številka Geografskega pregleda je izšla pred (zadnjim) jugoslovanskim geografskim simpozijem "Transformacija brdsko-planinskih prostora". Najbrž je zaradi tega v njej objavljenih le 24 referatov od 51, kolikor jih je bilo vključenih v program simpozija. Preostali, ki smo jih imeli priložnost slišati v Kalinovicu, zaradi političnih sprememb verjetno ne bodo objavljeni.

Naslov zborovanja, ki sta ga organizirala Geografsko društvo Bosne i Hercegovine in Odsjek za geografijo PMF Univerze v Sarajevu, je bil zelo širok. Kaže, da so želeli organizatorji pritegniti čim širši krog udeležencev, kar jim je tudi uspelo. Glede na to je razumljivo, da so tudi referati, objavljeni v Zborniku, vsebinsko raznoliki.

Očitno so se, kljub desetletjem skupnega življenja, razlike med "brdsko - planinskimi" območji v Jugoslaviji ohranile. Procesi, ki so se v Sloveniji odvijali v preteklosti se z večjo ali manjšo zakasnitvijo pojavljajo v ostalih republikah in imajo podoben odsev v geografiji. Zato se ob prebiranju zbornika ne moremo izogniti misli, da gremo eden za drugim po isti poti, ponavljamo napake tistih pred nami in odkrivamo že odkrito.

Če prevedemo "brdsko-planinski prostor" s "sredogorsko in visokogorsko pokrajino" se izkaže, da je ne pojmujemo enako. Do te ugotovitve pridemo ob prebiranju referata M. Vasovića (Problemi transformacije naših brdsko - planinskih prostora), ki je bil na zborovanju med uvodnimi. V njem avtor navaja, pa ne le v želji, da bi povdaril pomen obravnavanih področij, da leži kar 86% Jugoslavije v višinah nad 200 metri ter da živi na tem ozemlju nad 11 milijonov prebivalcev itd.

Večina člankov je vendarle posvečena sredogorskemu in visokogorskemu svetu. Najpogostejše obravnavajo njegovo publikovanje z vidika posameznih pokrajnotvornih elementov. Zaočrožene podobe o vzrokih in pokrajinskih učinkih sprememb pa si ob prebiranju referatov ne moremo ustvariti. Sodili bi lahko, da se celovito s problematiko hribovitih območij nihče ne ukvarja.

Največ pozornosti posvečajo geografi družbenoekonomski in z njo povezani demografski preobrazbi hribovitih pokrajin. Vsi po vrsti ugotavljajo, da število prebivalcev z redkimi izjemami upada, da se mladi izseljujejo, ostaja pa ostarelo prebivalstvo. Ponekod v Makedoniji in na Stari planini so zlasti v večjih nadmorskih višinah odmrle cele vasi (K. Ristić, Geografske perspektive brdsko-planinske pogranične zone Srbije prema Bugarskoj; V. Daskalovski i B. Markoski, Transformacija na gustinata na mrežata na naselbite i naselenosta vo ruralniot prostor vo Republika Makedonija; D. Živković, Kartometrijska analiza promene visinskog razmeštaja stanovništva Staroplaninskog kraja; B. Markoski, Hipsometrijska struktura na prostorot i

redistribucija na naseleni po visinski zoni vo Republika Makedonija).

Povprečne vrednosti o gibanju števila prebivalcev po občinah največkrat zabrišejo dejansko stanje, čeprav seveda tudi na tem nivoju prihaja do precejšnjih razlik, še posebej v odvisnosti od gospodarske razvitosti in etnične pripadnosti (A. Markotić in L. Tomić, Demografsko - ekonomski problemi na brdsko-planinskem području Bosne i Hercegovine; J. Čehajić, Prirodno kretanje stanovništva brdsko-planinskih prostora Jugoslavije - na primjeru Srednje Bosne 1980 - 1989. godine; S. Nurković, Osvrt na savremena obilježja populacijske dinamike brdsko-planinskog prostora Crne Gore).

Zdi se, da geografi ne moremo pozabiti časov agrarne prenaseljenosti in pretirane rabe hribovitega sveta (N. Zubić, Društenogeografske promjene u Kupreškom kraju posle drugog svjetskog rata), čeprav je bila le ta odraz drugačnih družbenih razmer (M. Klemenčić, Temeljna geografska i prostorno-planerska problematika Žumberka). Še naprej iščemo dejavnosti, ki bi zaustavile erozijo prebivalstva (M.P. Stepić, Agrarne mogućnosti za revitalizaciju planinskih sela Srbije; Đ. Pavlovski, Transformacija brdsko-planinskog prostora na području Tikveša). Kaže, da jo bo najbolj uspešno zaustavilo pomanjkanje delovnih mest v urbanih središčih.

Zaradi ekonomske krize in političnih nasprotij tudi turizem najbrž ne sodi več med panoge, na katere bi veljalo staviti. Hkrati pogosto prihaja v navzkrižje z drugimi dejavnostmi, ki posegajo v hribovite pokrajine (rudarstvo, oskrba s pitno vodo, varstvo okolja, interesi vojske itd.). Številni velikopotezni načrti že kažejo pomanjkljivosti še preden so bili v celoti uresničeni (S.M. Stanković, Savremene transformacije planinskog prostora Kopaonika; L. Obradović, Turizam kao faktor transformacije Kopaoničkog kraja; M. Pavlović, Faktori preobražaja Ibarsko - Kopaoničkog kraja). Zaradi slabih izkušenj se vse bolj zavedamo, da moramo biti pri načrtovanju posegov v hribovite pokrajine zelo previdni (M.R. Pecelj in D. Tošić, Prirodni resursi kao faktor transformacije i organizacije prostora Istočne Hercegovine; Ž. Jovičić, Transformacija brdsko-planinskog prostora Jugoslavije - nužna potreba sadašnjeg ili problem budućeg razvoja; M. Spahić, Negativni recentni antropogeni procesi u neposrednom slivu Prokoškog jezera; R. Pillana, Uticaj antropogenog faktora na promene stanja voda na brdsko-planinske prostore Kosova). Na teh spoznanjih zasnovane ocene razvojnih možnosti se zde bolj realne (R. Gnjato, Geografske osnove i problemi valorizacije šireg prostora Čemerna). Kljub opozorilu pa zaupanje v pozitivne vplive turizma še ni uplahnilo (Č. Crnogorac, Turizam u transformaciji prostora Vučje planine). Naravne lepote in infrastrukturno omrežje so seveda pogoj zanj (R. Bakić, Infrastrukturni sistemi kao preduslovi valorizacije Bjelasice i Komova), ne pa zagotovilo za njegov uspeh.

Zanesljivo bodo nekateri naravni viri hribovitih pokrajin v prihodnje še pridobili na pomenu (M. Ocokoljić, Vodni potenciali rečnih slivova planinskih regiona Srbije). Drugim se bomo morali najbrž odreči, čeprav nekateri geografi menijo, da bi jih v izjemnih razmerah morali izrabiti ne glede na posledice (P. Radičević, Mineralne sirovine i razvoj brdsko planinskih prostora).

Poleg družbenoekonomskega in demografskega vidika preoblikovanja hribovitih pokrajin geografi obravnavajo še vlogo turizma, naravnih virov in problematiko varstva okolja. To pa za geografsko predstavitev transformacije "brdsko - planinskih prostora" najbrž ni dovolj. Še nekaj zbode bralca - na številnih mestih je govora o valorizaciji gorske pokrajine. Ob tem pa imajo pisci v mislih njeno izkoriščanje in ne oceno možnosti za takšno ali drugačno rabo (npr. izgradnja cest je pogoj za valorizacijo; zaradi obilice snega so možnosti za prometno valorizacijo slabše itd.).

IZ DOMAČE GEOGRAFSKE KNJIŽEVNOSTI

Acta carsologica - Krasoslovni zbornik, XIX. Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, str. 214, Ljubljana 1990.

Vsebinsko 19. številke, uredil jo je P. Habič, sestavljajo tri skupine sestavkov, ki so rezultat rednega raziskovalnega dela v okviru inštituta (J. Kogovšek, T. Slabe), aplikativnih inštitutskih in drugih raziskav (Habič et al., Janež in Čar) ter dvojice predavanj s strokovnih srečanj (Bini et al., Meneghel in Sauro). Z vsebinske plat pa govore štirje sestavki o kraški hidrologiji, dva o kraški morfologiji in eden o človekovem (negativnem) vplivu na kras.

"Izviri Dobličice in njihovo širše kraško zaledje" (P. Habič & J. Kogovšek & M. Bricelj & M. Zupan) je obširnejši (na 91 straneh) povzetek raziskav, opravljenih v okviru naloge Oskrba Bele krajine z vodo do l. 2050, ena izmed večjih in izredno nujnih hidroloških študij krasa v zadnjih letih, potrebna zaradi onesnaženja največjega belokranjskega izvira Krupe s PBC-ji, izvira, ki je bil dolgoročno predviden za oskrbo cele Bele krajine s pitno vodo. Čeprav pravim "hidrološka študija", gre za precej širši obseg. Prispevek podrobneje obravnava, in to na podlagi najnovejših, posebej v ta namen opravljenih raziskav, velik del dolinskega in belokranjskega krasa, na grobo omejenim s Kočevskim poljem, dolinama Krke in Kolpe ter zahodnim delom Bele krajine. Tudi vsebinska plat presega zgolj hidrologijo, saj gre pravzaprav za celotno fizično-geografsko predstavitev tega dela Slovenije, s poudarkom na geologiji in tektoniki ter na kraškem podzemlju, predvsem na kraških vodah, njihovih lastnostih in podzemeljskih zvezah. Poleg splošnih pregledov obravnavanega ozemlja (geografske značilnosti, geološko-tektonske osnove, kraški relief, kraški izviri) velik del prispevka posreduje rezultate novih, posebnih raziskav in analiz v zvezi s kraškim zaledjem Dobličice: poskusno črpanje, fizikalne in kemijske značilnosti voda, sledenje podzemeljskih tokov, varovanje. Prispevek je lep primer, kako lahko s pomočjo aplikativnih študij veliko pripomoremo k poglobljanju fundamentalnega znanja.

Po naslovu in splošni tematiki - kraški hidrologiji - je prvemu podoben tudi drugi prispevek, z naslovom "Kraški izvir Kajža in njegovo zaledje" (J. Janež & J. Čar), vendar je bistveno različen, saj na 33 straneh podrobneje opisuje geološko oziroma hidrogeološko zgradbo osrednjega dela Banjške planote, ki predstavlja zaledje izvira Kajža, ter hidrološke značilnosti samega izvira. Ker je izvir pomemben za oskrbo s pitno vodo, so bile raziskave ustrezno usmerjene, tako glede lastnosti same vode (izdatnost, vključno s črpalnim poizkusom, fizikalno-kemične lastnosti, bakteriološke značilnosti) kot tudi zaledja. Bistveni del raziskav je bilo prav ugotavljanje zbirnega območja, da bi ga bilo mogoče ustrezno zavarovati. Tudi ta del naloge, na krasu čisto zelo vprašljiv, je bil ustrezno rešen, vsaj s strani raziskav, saj so na tej podlagi lahko predlagali in določili tudi zaščitne cone za izvir Kajža.

Naslednja dva prispevka sta rezultat večletnih hidroloških raziskav, deloma rednih deloma zunanjih sodelavcev Inštituta, v Taborski jami na Dolenjskem. Prispevek "Značilnosti pretakanja padavin skozi strop Taborske jame" (J. Kogovšek) je predvsem bogat s podatki o večletnih opazovanjih oziroma številnih analizah padavinske vode, ki prenika skozi skalni strop Taborske

jame. Opazovanja imajo predvsem dvojni namen: ugotoviti povezavo med padavinsko in prenikajočo vodo, tako na podlagi opazovanja količin kot fizikalno-kemijskih lastnosti vode ter ugotoviti koliko in v kakšni meri ta voda korodira kamnino, skozi katero se pretaka, oziroma koliko raztopljenega kalcijevega karbonata voda prinaša in odlaga v jami, v obliki sige. Škoda, da v sklepu, kljub zadostnim podatkom, ni neposredno povedano, koliko sige n.pr. odloži posamezni curek v celem letu, saj je to strokovnjaku-specialistu morda jasno, "navadni" bralec pa tega ne uspe razbrati vedno sam. Naslednji prispevek tudi obravnava prenikajočo vodo v Taborski jami, vendar z drugega vidika: "Izotopska sestava kisika in ogljika v vodi iz Taborske jame" (J. Urbanc & J. Kogovšek & J. Pezdíč). Bistvo študije je ugotavljanje deleža padavinske in od prej shranjene "kraške vode" v razpokah v kamnini. Rezultati potrjujejo ustreznost metode, saj so raziskovalci ugotovili, da tudi po močnejšem dežju le zelo kratek čas teče skozi jamski strop bolj ali manj samo padavinska voda (50 %), saj že po enem dnevu to prenikajočo vodo spet sestavlja "bazni tok" oziroma voda, ki se nakopiči v epikraški coni.

Tadeja Slabeta "Skalne oblike v dveh poligenetskih jamah Visokega krasa" je eno v vrsti njegovih del, ki obravnavajo speleomorfologijo, in sicer drobne in srednje (mikro- in mezo) oblike jamskih sten, saj se avtor s temi vprašanji ukvarja v okviru svoje specializacije kot mladi raziskovalec. Naslov je skromnejši od vsebine, saj v prispevku na 27 straneh teh oblik zgolj ne opisuje (morda je celo premalo opisov), ampak je poudarek na njihovem nastanku in razvoju. Predvsem so zanimive metode, saj so Slabetove metode že daleč od nekdanjega "geografskega" opazovanja in opisovanja ter dedukcije na podlagi intuicije, ampak uporablja med drugim mikroskopske preglede zbruskov kamnine, hidrološke in mineraloške analize ter - kar je še posebna novost pri nas - poizkuse na laboratorijskih modelih. Žal v prispevku ni pojasnjena terminologija (n.pr. stropne kotlice, stropne konice) niti ni nakazano, če je to že v kakem prejšnjih avtorjevih sestavkov. Primerjava modela z resničnim pojavom v naravi je često vprašljiva, zato bi moral avtor modelni poizkus in njegov potek podrobneje opisati in pojasniti morebitne nejasnosti (v besedilu govori o mavčni kocki, na sliki pa je valj).

Z morfologijo makro oblik in razvojem velikih zemeljskih oblik, v tem primeru Dolomitov, se ukvarja prispevek "Discovery of Quartz Pebbles on Summit Surfaces in the Altipiani Ampezzani (Dolomites, NE Italy) - Odkritje kremenovih prodnikov na ovršju Ampezzanskih visokih planot (Dolomiti, NE Italija)" (A. Bini & M. Meneghel & Y. Quinif & U. Sauro & C. Siorpaes), ki je bil predstavljen na italijansko jugoslovanski konferenci o alpskem krasu julija 1989 v Dolomitih. Avtorji skušajo pripomoči k rešitvi vprašanja medsebojnih odnosov najvišjih uravnav na ovršju Dolomitov s pomočjo preučevanja tamkašnjih kremenovih prodnikov.

Zadnji prispevek, "Reflection About High Mountain Karst Environments and Their Fragility in the Dolomites - Razmišljanje o visokogorskem krasu Dolomitov in njegovi ranljivosti" (M. Meneghel & U. Sauro) je bil posredovan na jugoslovansko italijanski konferenci o geoekologiji gorskega krasa julija 1990 na Velebitu in skladno s to je tudi tematika: vpliv gorskega turizma, predvsem zimskega, na okolje, ilustrirano z lastnostmi kraške vode.

Besedilo prispevkov pojasnjuje 17 različnih kart, 44 grafičnih prilog in 32 fotografij. V bibliografijah je vsega skupaj upoštevanih 113 enot. Vsi prispevki imajo izvlečke in povzetke v tujih oziroma drugih jezikih, kot je prispevek, dvojezični so tudi podpisi k slikam in grafičnim prilogam, tako, da je vsebina dostopnejša tudi bralcem, ki ne znajo slovensko. Ker želimo, da bi bil zbornik najvišje strokovne kategorije, bi morali še bolj paziti na zanesljivost in podkrepjenost z dejstvi. Kot so razveseljivi podrobni rezultati in podatki analiz, pa n.pr. ni povsod ključnih

besed, fotografije so dosledno brez navedbe avtorja, ni povsod jasno, v katerih laboratorijih so bile opravljene posamezne analize, zadnji dve grafični prilogi pa si je privoščil celo tiskarski skrat - zamešali sta se besedili.

Vsekakor to številko *Acta carsologica* lahko le toplo priporočam tudi geografskemu občestvu, saj bistveno pripomore tako k poznavanju kraških procesov kot tudi kraških pokrajin, saj vsebuje novosti, s katerimi bi moral biti seznanjen vsak geograf in, kar je danes bolj in bolj redko, ne vsebuje le rezultatov in dognanj, ampak tudi metode in podatke.

Andrej Kranjc

Srednja Evropa Ljubljana, 1991 (Mladinska knjiga, 219 str.)

To je zbornik, v katerem je objavljenih 21 prispevkov. Njihovi avtorji so književniki, sociologi, filozofi, literarni zgodovinarji, politiki in pod. (P. Vodopivec, T. Hribar, J. Kos, F. Bučar, M. Rožanc, D. Jančar, D. Rupel itd.). Devet prispevkov je prevodov iz tuje literature. V zborniku je Srednja Evropa predstavljena v luči zgodovine, kulture, književnosti, politike, le geografije ne. Edini, ki se je oziral tudi na geografsko literaturo, je prof. Bogo Grafenauer, in to v članku "Srednja Evropa? Zakaj ne preprosto Evropa?" Prof. Grafenauer iz zgodovinske literature ugotavlja, da je ime prvotno pomenilo ozemlje nemške državne ali kulturne prevlade in se ga ta "izvirni greh" drži še danes. Zato ga odklanja in za nadomestilo predlaga kar Evropo. Pravi, da se v regionalni geografiji ime Srednja Evropa javlja šele v tridesetih letih tega stoletja. Žal v knjižnici zgodovinskih institucij, kjer je brskal po stari geografski literaturi, očitno nimajo knjige Fridricha Neumanna z naslovom *Srednja Evropa* iz l. 1915.

V zborniku so zelo razglašena mnenja, kaj pomeni Srednja Evropa in ali je to ime uporabno za današnjo rabo ali ne. Nekateri so za Vmesno Evropo, drugi trdijo, da je Srednja Evropa nekaj drugega kot Mitteleuropa. Glavni urednik P. Vodopivec v uvodnem referatu pravi, da zbornik "Enostransko ne pritrjuje niti misli, da Srednje Evrope ni, niti trditvam, da Srednja Evropa je".

Zakaj poročamo o "Srednji Evropi" v našem strokovnem glasilu? Zato, ker si geografi navadno ne predstavljamo, da lahko neko geografsko ime, kot je Srednja Evropa ali Evropa, pomeni tudi program ali simbol. Pri takem imenu ni potrebno, da se ozemlje, ki je nosilec tega simbola, določi na zemljevidu. V regionalni geografiji pa smo, žal, prisiljeni, ozemeljske enote z nekim imenom tudi prostorsko omejiti. Ko v Evropi po naravnogeografskih ali državnih enotah omejimo Severno, Zahodno (Atlantsko), Južno (Sredozemsko) in Vzhodno (ali poleg tega še Jugovzhodno) Evropo, ostaja vmes osredje Evrope - Srednja Evropa. Izmikanje, da je tu Medmorska Evropa, kot ga je bilo pred desetletji v našem učbeniku zaslediti, je jezikovno neustrezen izhod za silo. Če je kdo v preteklosti imenu Srednja Evropa pripisal tendenciozno razlago, še ni potrebno, da bi se ga geografi za vse večne čase odrekli, ako ga potrebujemo, ne kot politično ali simbolno, temveč geografsko oznako. Katero ozemlje pa zavzema in kaj je njegova tipičnost, javnosti, žal, nismo uspeli prepričati, čeprav je njen velik del šel skozi klopi srednje šole.

Ivan Gams

Geografski zbornik - Acta geographica XXX (1990)

To je publikacija Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 4. razreda za naravoslovne vede in Geografskega inštituta Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Geografski zbornik sta uredila dr. Ivan Gams in dr. Drago Meze, obsega 247 strani standardnega formata, kot običajno je bil natisnjen v 1000 izvodih. Zbornik je bil poslan v zamenjavo na 534 naslovov v 59 različnih držav. V tej po vrsti že trideseti številki so objavljene tri razprave. Prvo razpravo "Pomen reliefa za geografsko podobo Polhograjskega hribovja" je prispeval mag. Matej Gabrovec, drugo "Vpliv fizičnogeografskih dejavnikov na rabo tal (na primeru treh krajev v predalpskem hribovju Slovenije)" mag. Marjan Bat in tretjo dr. Igor Vrišer z naslovom "Ekonomskogeografska regionalizacija republike Slovenije (na podlagi vplivnih območij centralnih naselij in dejavnostne sestave prebivalstva)". Zbornik je bil tiskan s finančno pomočjo Ministrstva za raziskovalno dejavnost in tehnologijo in Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.

Osnovni cilj Gabrovčeve študije je bil ugotoviti, kako relief vpliva na druge pokrajinske elemente, zlasti na rabo tal in naselitev. Kot glavni delovni pripomoček je avtor uporabil digitalni model reliefa 100 x 100 metrov. Drugi cilj je bil preiskus njegove uporabnosti v geografiji. Temu cilju je deloma podredil tudi osnovni cilj in iskal predvsem takšne povezave, ki jih uporaba digitalnega modela reliefa omogoča.

V študiji je na eni strani proučil kamninsko zgradbo, nadmorsko višino, naklone, ekspozicijo in količino prejete sončne energije, ki je predvsem odvisna od reliefnih značilnosti, kot faktorjev, ki vplivajo na podobo pokrajine. Na drugi strani je analiziral rabo tal in naselitev ter skušal spoznati njihovo odvisnost od reliefa. V prvem delu so opisane osnovne geografske značilnosti Polhograjskega hribovja. V drugem delu je na primeru osrednjega dela hribovja v obsegu 45 km² s pomočjo digitalnega modela reliefa iskal zveze med reliefom na eni strani ter rabo tal in naselitvijo na drugi. V zadnjem delu pa je na 4 km² velikem območju preveril in dopolnil dognanja iz prvih dveh delov.

Analiza uporabnosti digitalnega modela reliefa dokazuje njegovo veliko in nesporno uporabnost v geografiji. V študiji je še posebej zanimiva analiza sončnega obsevanja na osnovi digitalnega modela reliefa, ki jo je Gabrovec izdelal s pomočjo posebej za to izdelanih računalniških programov. V zaključku študije je valoriziral relief za potrebe prostorskega planiranja in ugotovil, da lahko digitalni model reliefa koristno uporabimo pri regionalnem planiranju. Nadalje je ugotovil, da imajo za razporeditev prebivalcev nekateri naravni dejavniki, zlasti kamninska zgradba in ekspozicija, večji pomen kot oddaljenost od centrov ali glavnih prometnic. Proučevanje stopnje povezanosti reliefnih elementov z rabo tal s pomočjo korelacijskih koeficientov je pokazalo, da je na prvem mestu naklon, sledijo pa kamninska zgradba, nadmorska višina in količina prejete sončne energije.

Marjan Bat je v raziskavi z naslovom "Vpliv fizičnogeografskih dejavnikov na rabo tal" analiziral predvsem kmetijska zemljišča treh manjših območij, ki jih je imenoval po naseljih - Rakitovec (375 ha) v Posavskem hribovju, Tirosek (575 ha) v predgorju Kamniško - Savinjskih Alp in Martinj Vrh (500 ha) v Škofjeloškem hribovju. Prav tako kot Gabrovec je uporabil mrežni sistem, vendar gostejšega 50 x 50 m, z osnovno celico 0,25 ha, kar mu je omogočilo primerjave na nivoju parcele. Spremembe v rabi tal je analiziral v letih 1826 in 1988. Izbrana območja je raziskoval tudi z vidika nadmorske višine, naklona, ekspozicije, kamninske osnove in prsti.

V travnike se je spremenilo od 60 - 80% nekdanjih njiv, gozd pa je zarasel nad 80%

pašnikov. Razmerje med kmetijskimi površinami in gozdom je bilo v preteklem stoletju 1,3:1 v korist kmetijskih površin, danes pa je 0,5:1 v korist gozda. Pokazalo se je, da se z nadmorsko višino lahko pojasni le majhen delež razlik v rabi tal. Tudi za naklone je Bat ugotovil nizko stopnjo povezanosti. Ozelenjevanje njiv je bilo pri večjih naklonih hitrejšo, ob tem pa so se travniki širili na položnejše bregove. Do dane se je povprečni naklon za obe kategoriji zmanjšal. Najbolj je ekspozicija vplivala na razporeditev njiv, ki so v prisojah nadpovprečno goste. Največji vpliv na zemljiške kategorije imajo po korelacijskih koeficientih sodeč, prsti. V zaključku Bat ugotavlja, da bi se prednosti njegove metode dela odločilno pokazale pri proučevanju večjih območij s pomočjo interpretacije letalskih in satelitskih sistemov ter dobro zasnovanega geografskega informacijskega sistema (GIS).

Vrišer v tretji in najobsežnejši razpravi te številke Geografskega zbornika razčlenjuje ekonomskogeografsko regionalizacijo Republike Slovenije na podlagi vplivnih območij centralnih naselij in dejavnostne sestave prebivalstva. Cilj ekonomskogeografske regionalizacije je ugotoviti in razložiti, kako se v pokrajini oblikujejo pod vplivom gospodarskih dejavnikov, to je proizvodnje, potrošnje in menjave, ter nekaterih družbenih, razmer ozemeljske enote, ki jih družijo skupne gospodarske in družbene značilnosti. To je brez dvoma težka in zapletena naloga. Vrišer pravi, da se je v pričujoči razpravi odločil, da bo gospodarskogeografsko regionalizacijo Slovenije izdelal na podlagi gospodarskih in drugih družbenih stikov med središči in njihovimi vplivnimi območji ter ob upoštevanju prevladujoče dejavnostne usmerjenosti. Sam skromno pravi, da ima taka nepopolna gospodarskogeografska členitev v mnogočem značaj gradiva, da pa se jo lahko vrednoti kot prispevek k tradicionalni geografski nalogi.

V prvem poglavju razčlenjuje dosežke geografije na področju ekonomskogeografskih regionalizacij, sledi oris dosedanjih ekonomskogeografskih regionalizacij Slovenije. V nadaljevanju ob razlagi metodološke zasnove pojasnjuje, da se je odločil za uporabo kombinacije ekonomsko-funkcijskega in ekonomsko-homogenega koncepta. Prvega naj bi ponazorilo omrežje centralnih naselij z njihovimi vplivnimi območji, drugega pa prevladujoča gospodarska struktura izražena z dejavnostno sestavo delovnih mest. Ključna vloga v regionalizaciji je pripadla ekonomsko-funkcijskim regijam. Temu sledi podroben opis, členitev in razlaga ekonomsko-funkcijskih regij, ki je podkrepjen z vrsto tabel in kart. Posebej je obdelal ekonomsko-homogene regije, kjer je najprej obrazložil metodo dela. Analiziral je usmerjenost v primarne, sekundarne in terciarne dejavnosti, kot izhodišče te regionalizacije je postavil devet medsebojnih kombinacij, ki jih je analiziral na nivoju krajevnih skupnosti. Vsako posebej je podrobno opisal in tudi prikazal na ustreznih barvnih kartah. Upošteval je tudi dodatne elemente, od katerih naj omenimo le urbaniziranost. V ključnem šestem poglavju je obe analizi združil in prikazal v sintetični tabeli in karti. Ugotovil je 2 makroregiji, 12 mezoregij, 57 mikroregij in 106 temeljnih ekonomskogeografskih regij, ki so v pregledni tabeli navedene in opisane s pogloblitimi prikazatelji, čemur sledi kratek oris mezoregij.

V zaključku je kritično ovrednotil svoja prizadevanja. Ob tem pa velja, da je Vrišer opravil veliko pionirsko raziskovalno delo na tem področju, na nek način je opravil sintezo dosedanjih prizadevanj geografov, ki jih je v marsičem temeljno dopolnil in, kar je še posebej pomembno, okvantificiral. Vsekakor ni dvoma, da je Vrišerjeva razprava o ekonomskogeografskih regijah v Sloveniji ne le poskus sinteze spoznanj o socialnogeografski podobi naših krajev, temveč temeljno delo v tej smeri geografskih raziskovanj in logično nadaljevanje Vrišerjevih dosedanjih izjemnih raziskovalnih dosežkov.

Vsi prispevki v Geografskem zborniku so opremljeni s prevodi povzetkov v angleščini in drugimi standardnimi bibliografskimi podatki. Vse tri razmeroma daljše razprave so pomemben prispevek h geografski znanosti. Prvi dve izpod peresa mlajše generacije geografov - raziskovalcev se spogledujeta z v svetu vedno bolj uveljavljenimi metodami dela, tretja Vrišerjeva pa predstavlja sintetični raziskovalni dosežek zrelega raziskovalca. Prav zato, ker kaže na nove tokove v geografiji je ta številka GZ še posebej zanimiva. Odlika vseh avtorjev je, da so razprave pisane v kratkem, razumljivem in jedrnatem jeziku. Zborniku morda lahko zamerimo le to, da se še vedno drži svoje konzervativne zunanje podobe.

Milan Orožen Adamič

Geografski obzornik, letnik XXXVIII, št. 1-4. Ljubljana, 1991.

S četrto številko je bil že ob koncu poletja zaokrožen 38. letnik Geografskega obzornika. Po zagotovitvi glavnega urednika, D. Perka, je to prva slovenska geografska publikacija, ki pritegne bralca z barvnimi naslovnici in barvnimi fotografijami. S to novostjo je uredništvo spet naredilo korak v smer, načrtano s številkami 37. letnika. Te se od predhodnih že razlikujejo v oblikovnem in vsebinskem pogledu. Geografski obzornik postaja spet poljudnoznanstvena revija, berljiva za širši krog bralcev in ne le za učitelje geografije. Njim ponuja novi obzornik poleg člankov z novostmi na področju metodike in didaktike geografije tudi vsebine, ki jih lahko uporabijo pri različnih učnih oblikah. Ker je metodiki in didaktiki geografije namenjena revija Geografija v šoli, ki se je rodila ob letošnjih llesičevih dnevih, je nova usmeritev še bolj smiselna. Seveda pa se bo moral Obzornik potrditi na tržišču - v knjigarnah, kioskih in šolah, kjer sta se že uveljavila Gea in Proteus. Z izgledom in vsebinsko zasnovo ima za to lepe možnosti. Geografi bi mu morali pri tem pomagati, saj se bo z njim v javnosti uveljavljala tudi stroka. Za začetek bi zaslužilo posnemanje Ljubljanske geografske društvo, ki je v članarino vključilo tudi naročnino na Geografski obzornik.

Jedro revije sestavljajo strokovni članki. Med njimi so v letošnjem letniku štirje, ki predstavljajo slovensko geodetsko službo, njene podatkovne baze, načrte ter karte. Napisala jih je B. Lipej. Najpogostejši so članki, ki obravnavajo pokrajine (lahko tudi njihove aktualne probleme ali izbrane elemente) dežel, ki so jih pisci obiskali. V to skupino sodijo članki: Notranje migracije v Nepal (M. Cencen), Jemen (M. Gabrovec), Naselbinski sistem v Nepal, Sri Lanka - solza v Indijskem oceanu, Vzhodnoafriški živalski raj - turistična atrakcija na bojišču za obstanek (D. Kladnik), Rastje na Kilimandžaru, Naravno rastlinstvo vzhodne Afrike (F. Lovrenčak) in Kurdi - narod brez prijateljev (D. Natek). Članki so opremljeni z barvnimi fotografijami in bodo zanesljivo spodbudili k pisanju ostale geografije - popotnike. Ti so številnejši kot bi sodili na osnovi doslej napisanega. Geografski obzornik je zanje priložnost in izziv. V skupino člankov o tujih deželah se uvršča tudi zapis o industrializaciji Sibiri izpod peresa T. Šifrer.

O splošnih in posebnih didaktičnih načelih pri pouku geografije ter o njihovem povezovanju piše v 1. in 2. številki Geografskega obzornika S. Brinovec.

D. Perko in A. Sore pišeta o analizi reliefa s pomočjo digitalnega modela reliefa in plastnic.

Rabo tal (gozdne, pašniške in obdelovalne površine) v Sloveniji po občinah nam v treh člankih predstavlja D. Perko. Podatki so predstavljeni na številnih računalniško izdelanih kartah.

Posebno pozornost zaslužijo povzetki geografskih nalog, ki so bile predstavljene v okiru Gi-

banja znanost mladini. V letošnjem letniku jih je pet: Ljubljanski živilski trg in njegova struktura (B. Kranjec in M. Dimnik), Polucijske obremenitve reke Pake (T. Pačnik, U. Zajc), Družbeno-geografske spremembe v krajevni skupnosti Sodražica po drugi svetovni vojni (M. Juvan, K. Kopecky, K. Prebil), Infrastruktura opremljenost krajevnih skupnosti Trnovo (M. Bačič, P. Peterka) in Prevera parkirnih površin v središču Maribora (D. Moškotevc, P. Ozmič). Razveseljivo je, da so povzetki nalog zanimivi za širši krog bralcev, še posebej za učitelje in učence in niso objavljeni le zaradi spodbude mladim raziskovalcem.

Posebna rubrika je namenjena geografiji v šoli. V njej so predstavljeni referati z okrogle mize O optimizaciji in vertikalni strukturiranosti pouka geografije (I. Gams, I. Vrišer, K. Kolnik - Kolenc, M. Umek, M. Verbič); K. Kolenc - Kolnik primerja položaj geografije v šolskih sistemih nekaterih vzhodno in srednjeevropskih držav ter ZDA. O naravoslovnih dnevih pa pišeta A. Sore in J. Žumer.

Zadnje strani geografskega obzornika so namenjene obvestilom, društvenim novicam in predstavam novih publikacij.

Ob koncu reviji še enkrat zaželimo tržne uspešnosti. Upamo da bomo tudi v prihodnjih uvodnih bralci o tem, da se naklada Geografskega obzornika dviga in da so starejše številke že pošle.

Marjan Bat

Matvejev, S.D.: Naravni tipi predelov Slovenije in njihovo varstvo. str. 48. Ljubljana.

Potem, ko sta S. Matvejev in I. Puncer izdelala karto biomov in skupin sorodnih biotopov Slovenije (I. 1986), je S. Matvejev še sam izdal knjižico o biomih Slovenije. V njej na osnovi vegetacijskih enot naravne potencialne vegetacije opredeljuje šest biomov - višjih ekosistemskih enot, kjer je podoben pretok energije in potekajo podobne zakonitosti pretoka snovi:

1. biom mediteranskih zimzelenih gozdov in makije
2. biom submediteranskih gozdov (v glavnem hrast in črni bor)
3. biom evropskih pretežno listnatih gozdov
4. biom evropskih gozdnih step
5. biom iglastih gozdov borealnega tipa
6. biom visokonordijskih kamnišč, pašnikov, melišč in snežišč

Biomi so opredeljeni in poimenovani podobno kot na karti biomov Jugoslavije S. Matvejeva in I. Puncerja (I. 1989), o kateri je Geografski vestnik že poročal. Glede na prepleteno delovanje naravnogeografskih dejavnikov se dejansko v Sloveniji kažejo štirje naravni biomi. Bioma mediteranskih zimzelenih gozdov in makije praktično ni, kar je navedel tudi avtor, ko je zapisal, da se v Sloveniji danes nahajajo samo ostanki tega bioma, gre le za elemente tega bioma ali majhne oaze. Tudi na karti (sl. 1) razširjenosti mediteranskega gozda in makije v Sloveniji biom ni ploskovno prikazan, temveč le z osmimi znaki. Na priloženi večbarvni karti, predstavljajoči Slovenijo (karta je del karte biomov Jugoslavije), oznaka tega bioma zajema širše območje Pirana.

Podobno je z biomom evropske stepe, ko se stepski florni in favnistični elementi v Severo-vzhodni Sloveniji nahajajo v biomu listnatih gozdov. Zato biom tudi prostorsko ni omejen na

shematski karti Slovenije, tako kot ostali biomi. Večji del Slovenije pripada tretjemu (zajema 52% vse površine Slovenije) in petemu biomu (34%), medtem ko drugi (12%) in šesti (1,8%) zavzemata manjše dele. Tretji biom listnatih gozdov je prikazan na dveh kartah Slovenije in dveh kartah Jugoslavije; na karti 3 kot južnoevropski hribovski in gorski, v glavnem listnati gozdovi in na karti 4 kot južnoevropski listnati gozdovi poplavnega tipa.

Avtor biome deli še naprej na t.i. stanišča-habitate, ki jih opredeljujejo različne rastlinske in živalske skupnosti. Vsak biom je v tekstu na kratko opisan. Opis zajema položaj in lego bioma, podatke o podnebjju, rastlinah, živalih, o ekološki prilagojenosti rastlin in živali ter ogroženosti bioma in ukrepanje v zvezi s to ogroženostjo. Ti opisi predstavljajo enega redkih prispevkov, ki obravnavajo skupaj rastlinstvo in živalstvo kot sestavini naravnega okolja Slovenije.

Za predstavitev vseh biomov se nahaja še poglavje o elementih bioma oromediteranskih planin. Izraz planina bi moral biti tu in v ostalih poglavjih nadomeščen z izrazom gora ali gorovje. Na koncu knjige je dodan zaključek in seznam literature.

Razprostranjenost vsakega bioma posebej prikazujejo shematske karte Slovenije, ki so delo avtorja. Gre za pomanjšano karto, ki je nastala na osnovi karte "Biomi in skupine sorodnih biotopov Slovenije" v merilu 1: 750 000 (S. Matvejev & I. Puncer 1986). Dodatno predstavo o razširjenosti biomov dajejo še karte cele Jugoslavije, ki jih je tudi izdelal avtor. Tako pisni tekst dopolnjuje sedem kart Slovenije in sedem kart Jugoslavije.

S tem delom smo dobili samostojno publikacijo o biomih Slovenije, ki naj bi dala novih spodbud za nadaljne proučitve razčlenjenosti naše republike, z vidika njenega rastlinstva in živalstva, ki sta neločljivo povezana z neživimi sestavinami pokrajine.

Franc Lovrenčak

Nekateri vidiki proučevanja podeželja v Sloveniji in na Poljskem. - Geographica Slovenica 21. Izdal in založil Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1990, 432 str.

Enaidvajseta knjiga revije Geographica Slovenica, ki izhaja od leta 1970 in je strokovno oziroma znanstvenoraziskovalno glasilo Inštituta za geografijo ljubljanske univerze, je v celoti namenjena številnim geografskim osvetlitvam podeželja na Slovenskem in Poljskem. Večina objavljenih prispevkov s tega področja je bila predstavljena na medinštitutskem posvetovanju v Ljubljani, ki je bilo lansko leto. V prispevkih so strnjeni rezultati petletnega raziskovalnega dela sodelavcev Inštituta za geografijo in gospodarjenje s prostorom Poljske akademije znanosti in sicer na področju proučevanja heterogene in čedalje bolj aktualne problematike podeželja in izvenmestnih območij ter degradacije geografskega okolja. Načrtno, sistematično in dolgotrajno sodelovanje med inštitutoma je že doslej obrodilo številna medsebojna znanstvena posvetovanja, izmenjavo in kritično presojo raznovrstnih raziskovalnih metod in tehnik, med katerimi se čedalje bolj uporabljajo in uveljavljajo matematično-statistični pristopi z najrazličnejšimi modeli. Te in druge oblike medinštitutskega sodelovanja so neposredno vplivale tudi na hitrejšo vzgojo mladega in danes že uveljavljenega raziskovalnega kadra kakor tudi na njegovo čedalje vidnejše uveljavljanje na različnih področjih družbenih dejavnosti.

V prvem delu knjige so najprej predstavljeni raziskovalni izsledki, metode in problemi proučevanja poljskega podeželja. S prikazanimi raziskavami, ki so bile opravljene na

suburbanem območju Varšave, posegajo na različna področja pokrajinskih sprememb, ki so jih povzročili najraznovrstnejši človekovi posegi v pokrajino - prostor. Uvodni prispevek, Družbene značilnosti ekološke politike, je napisal A. S. Kostrowicki. V njem so orisane nekatere sodobne značilnosti ekološke politike ter karakteristike naravnega okolja na Poljskem in njegova prihodnost. Med drugim ugotavlja, da je odnos družbe do okolja odvisen predvsem od stopnje njene splošne civilizacijske razvitosti. J. Plit je na podlagi zgodovinske analize predstavila študijo o transformaciji na izbranih elementih geografskega okolja. Na podlagi členitve razpoložljivega kartografskega gradiva, ki označuje površine gozdov, travnikov in naselbinsko omrežje, je osvetlila preoblikovanje geografskega okolja v zadnjih dvesto letih. J. Solon objavlja članek o pokrajinskih vidikih preučevanja suburbanih območij. Študija temelji na enem izmed modelov součinkovanja v kompleksnem sistemu "okolja", ki poudarja vlogo energijskega ravnotežja.

O fitoindikacijskih metodah, ki omogočajo precej zanesljivo analizo posameznih sestavin in delovanja ekoloških sistemov, pišeta J. Plit in E. Roo - Zielinska. Vrednotenje naravnega okolja na osnovi vegetacije sta predstavila J. Plit in J. Solon. Avtorja poudarjata, da je vegetacija v primerjavi z nekaterimi drugimi biogenetskimi komponentami zelo stabilna in odporna za spremembe, zato je primerna za ugotavljanje sprememb v pokrajini. Tudi naslednji prispevek, Izbor razvojnih problemov suburbanega območja Varšave, je rezultat njunega skupnega dela. Na osnovi vegetacijskih sprememb, ki so nastale med letom 1830 in 1990, osvetljujeata stopnje degradacije okolja v različnih predelih poljske metropole.

O tipologiji zasebnega kmetijstva na primestnem območju Varšave pišejo R. Kulikowski, B. Galczyńska in W. B. Morgan. Prevladujejo razdrobljene kmetije, ki so usmerjene v tržno pridelavo hrane. Razmestitev počitniških naselij v suburbanem območju Varšave prikazuje A. Kowalczyk. Na tem območju je postavljena desetina vseh sekundarnih bivališč na Poljskem; graditi so jih pričeli koncem 19. stoletja. Največja koncentracija počitniških hišic je v severnem, jugovzhodnem in jugozahodnem obrobju mesta. A. T. Jankowski prikazuje metode za ocenjevanje človekovega vpliva na spremembe rečnega odtoka, ki so bile preizkušene na primerih iz Gornješlezjskega premogovnega bazena.

Druga plovica zbornika je namenjena predstavitvi raziskovalnih izsledkov sodelavcev ljubljanskega univerzitetnega geografskega inštituta pri preučevanju našega podeželja. M. Ravbar piše o prebivalstvenih razmerjih med mestom in okolico. Raziskava je pokazala, da se nekdanji proti mestom usmerjeni selitveni tokovi prebivalstva preusmerjajo v sredobežne. S tem se je pričela tudi v Sloveniji suburbanizacija podeželja. S. Pelc objavlja razpravo Dnevno potovanje na delo in dostopnost do delovnih mest v naseljih občine Domžale. Avtor ugotavlja, da so se s širjenjem industrializacije nekdanja kmečka naselja na Kamniško-bistriški ravnini spojila v manjšo aglomeracijo mestnih naselij.

D. Kladnik predstavlja Ugotavljanje stopnje vplivov naravnih in družbenih dejavnikov na intenzivnost izrabe tal. Raziskava sloni na samostojno zasnovani metodologiji, ki zahteva računalniško obdelavo. Vzorčna preučitev, ki je zajela k.o. Dolenjo vas v Selški dolini, je pokazala, da naravne razmere močneje vplivajo na oblike današnje izrabe tal kot socioekonomske prilike. T. Ogrinc prikazuje uporabo računalniške tehnike pri preučevanju podeželja. V delu je poudarjena potreba po oblikovanju lastne baze podatkov, ki bo služila računalniškim členitvam in kartografskim ponazoritvam obravnavane tematike, prav tako pa je koristno in potrebno, da se uporabljajo tudi druge - tuje baze podatkov.

J. Zupančič in P. Repolusk prikazujeta in ocenjujeta razvojne probleme Suhe krajine, ki je manj razvito območje. Vzroke za nerazvitost obravnavanega predela iščeta v njegovih neugodnih naravnogeografskih razmerah, prometni oddaljenosti in upravni razdelitvi, saj pripada kar štirim občinam in pri vseh je na njihovem obrobju (Grosuplje, Kočevje, Novo mesto in Trebnje). O sodobnih spremembah v kmetijski rabi tal kot indikatorju razlik v regionalnem razvoju Primorske Slovenije piše B. Pavlin. Raziskava se je naslonila na tekoče podatke o rabi tal, ki jih nudijo aeroposnetki iz različnih obdobj. Geografske učinke melioracij in komasacij na primerih iz ajdovske občine podaja M. Natek. Tudi avtorica se je pri preučevanju te problematike naslonila na interpretacijo letalskih posnetkov iz let 1975 in 1986. Med drugim ugotavlja, da je industrijskemu načinu kmetovanja prilagojena in urejena pokrajina ekološko zelo osiromašena in turistično neprivlačna.

V. Drozg objavlja članek Prihodnost za našo preteklost - o urejanju podeželskih naselij. V njem so prikazane številne razvojne težnje podeželskih krajev, ki so odsev industrializacije in urbanizacije. Nakazane so glavne morfološke spremembe podeželskih naselij. M. Požes osvetljuje zgradbo podeželskih naselij in njeno spreminjanje (na primeru vasi Gračišče). Primerjava zgradbe stare in nove vasi Gračišče (zgrajene po letu 1945) je pokazala, da je edina povezovalna značilnost orientacija zgradb glede na relief. To pa je izhodišče za nadaljnje urejanje kraja.

D. Kladnik je pripravil za objavo povzetke iz dveh obsežnih in večletnih raziskav pod skupnim naslovom "Razvojni vidiki občine Ptuj s posebnim ozirom na skladnejšem razvoju manj razvitih območij Halož in SLOvenskih goric". V razpravi so orisane temeljne regionalne značilnosti in poudarjena je vloga kmetijstva pri prihodnjem razvoju manj razvitega podeželja. Tudi M. Špesova objavlja povzetek iz raziskovalne naloge "Problematika onesnaževanja okolja v občini Ptuj". Glavni onesnaževalci okolja so Tovarna glinice in aluminija v Kidričevem in velike živinorejske farme; le te stojijo na zavarovanih območjih talnice, kjer so največji slovenski rezervati pitne vode.

Vse študije so opremljene s potrebnim znanstvenih aparatom ter z daljšimi povzetki v slovenskem ali angleškem jeziku. Pri razpravah so preglednice in kartografske ponazoritve obravnavane tematike. Knjigo, ki je izšla v nakladi 600 izvodov, je ob sodelovanju širšega uredniškega odbora uredila mag. M. Špesova.

Milan Natek

Dušan Plut: Entropijska zanka. Didakta, Radovljica, 1991.

Samostojne knjige, še posebej tiste s katerimi se skušajo avtorji odzvati na aktualne probleme našega časa, so med geografskimi pisci bolj redke, zato si Entropijska zanka, avtorja Dušana Pluta toliko bolj zasluži naše pozornosti. Če ob tem upoštevamo tudi njegovo aktivno politično delo, ki mu v zadnjih letih dopušča kaj malo časa za mirno delo, razmišljanje in pisanje, moramo avtorju izreči vse priznanje. Poleg tega je s to knjigo zašel na področje, ki na prvi pogled le ni klasično geografsko in je tako nehote moral izzvati tudi druge stroke, da predstavijo svoje poglede na takšno razlago vedno bolj perečih problemov preživetja in degradacije našega okolja. Posebno vrednost daje knjigi veliko število citatov iz domače in tuje

literture s področja geografije, fizike, filozofije, biologije itd. tako, da lahko bralec, ki si želi še podrobnejše razlage, poišče tudi dodatno literaturo. Toda prav obilica raznovrstnih citatov in povzetkov iz del drugih je povzročila, da je avtor marsikje več pozornosti namenil izboru čim ustrežnejših citatov kot logični in razumljivi izpeljavi in razlagi določenega problema in misli. Zato so posamezni deli nekaterih poglavij težje razumljivi in morda po nepotrebnem odvrnejo bralca od dodatnega razmišljanja o nadvse aktualnih vprašanjih kako bomo preživel mi in predvsem naši zanamci. Ali se nam bo že kmalu začela zategovati entropijska zanka?

V kratkem, strnjenem uvodu je avtor nanizal nekaj osnovnih in morda najbolj izzivalnih misli o delovanju našega planeta, kjer je preživetje človeške civilizacije odvisno od izbora novega vzorca delovanja s sprejemanjem paradigme preživetja namesto propada. Izbira te poti razvoja pa je v precejšnji meri odvisna od poznavanja in upoštevanja energetskih tokov v naravi in družbi ter od pretvarjanja energije in njene prostorske razporeditve. S pomočjo termodinamičnih zakonov, posebej še drugega, t.j. entropijskega, si je mogoče razložiti vrsto aktualnih problemov okolja, ko je le-to ob večji rabi energije in snovi vedno bolj obremenjeno do stopnje, ko so že tudi presežene njegove samočistilne sposobnosti.

V drugem poglavju Entropija in narava je avtor najprej poizkušal podrobneje razložiti prvi in drugi (t.j. entropijski) zakon termodinamike in s pomočjo velikega števila citatov iz domače in tuje literature osvetliti tudi teoretske in filozofske razsežnosti uporabe teh, v osnovi fizikalnih zakonov pri razlagi delovanja naravnih in družbenih silnic razvoja. Kot drugi zakon termodinamike govori entropijski zakon o smeri termodinamičnih procesov oziroma o tem, da se pri delovanju in pretvarjanju toplote v mehanično delo uporabi le del energije, ostalo pa prehaja v okolico in prihaja nujno zato ob tem pretvarjanju do izgube. S povečevanjem količine energije, ki se ne more več pretvoriti v delo, prihaja do naraščajoče entropije, ki bo ob višku povzročila toplotno smrt za naš planet. Vendar avtor opozarja, da se ravno ob tej najbolj pesimistični opciji naše civilizacije mnenja strokovnjakov precej razlikujejo in da še vedno nimamo dovolj informacij, da bi z gotovostjo napovedovali, kako bo narava reagirala na povečano entropijo. Seznan nas tudi z zanimivo in doslej med geografi manj poznano teorijo (Šorli) "velikega poka". Ker je po tej razlagi vesolje v dinamičnem ravnovesju, samo povečevanje entropije od velikega poka naprej, ne more vplivati na stopnjo urejenosti celotnega vesolja. Plut nadalje opozarja tudi na to, da entropijo na zemlji povečuje še konstantna sončna energija, vendar priliv sončne energije omogoča tudi kroženje snovi v prehranjevalni verigi, biosfera pa uspešno regulira svojo energetsko raven. Poglavje lahko torej strnemo v misel, da po "velikem poku" entropija na zemlji neprenehoma narašča, živi organizmi pa s fotosintezo in prehranjevalno verigo ta negativni proces zavirajo in se tako življenje kot celota že več milijard let uspešno upira entropijski degradaciji. Obstoje življenja na zemlji pa je odvisen tudi od količine dveh vrst proste energije (zemeljske in sončne), tu pa entropijski zakon neusmiljeno opozarja na pretečo zanko.

Naslednje poglavje je namenjeno pregledu nekaterih človekovih dejavnosti v odnosu do entropije in degradacije okolja, kjer izstopa ugotovitev, da je sodobna civilizacija prišla do razpotja, ko se mora odločiti med dvema osnovnima alternativama: ali nadaljevati z visokoentropijsko (potrošniško) družbo, ki vodi v hitreje propadanje ali nizkoentropijsko družbo z razumnim, čim skromnejšim snovno-energetskim pretokom in razumno blaginjo, ki pa hkrati pomeni družbo preživetja. Pri tem pa je pomembna tudi ugotovitev, da se, poleg naravnih procesov entropije, pojavljajo še antropogenizirani entropijski procesi, ko se nobena

od človekovih materialnih dejavnosti ne more izogniti entropijski zanki. Pri delu neizogibno nastajajo še drugi procesi, ki so nezaželeni, nekoristni, ali celo nevarni, so pa močno odvisni od stopnje tehničnega in materialnega razvoja civilizacije. Človek je že s svojimi prvimi poizkusi obvladovanja narave sprožil konflikte, že s prvo uporabo ognja je začela naraščati entropija, ki pa se je z napredkom povečevala tako, da je v zadnjih 100 letih industrijska civilizacija že skoraj izčrpala lastno energetska podlago. Avtor navaja primer, da v industrijskem svetu potroši prebivalec letno tisočkrat več energije kot pred 10 milijoni let. Ob tem se neizogibno postavlja vprašanje bodočega izkoriščanja proste energije, ko vedno bolj spoznavamo, da jedrska energija ne bo mogla neškodljivo nadomestiti fosilnih goriv. Porast entropije pa na določenih območjih sproža tudi kopičenje odpadkov, kar seveda povečuje degradacijo okolja. Po avtorjevem prepričanju je eden izmed temeljev entropijske zanke v tem, da lahko degradirano okolje v lokalnih razmerah izboljšamo s sanacijo, kar pa ponovno rabi dodatne količine proste energije in to seveda zopet povečuje entropijo in degradacijo v širši okolici. Visokoentropijska družba je hkrati tudi skrajno nehumana do drugih prebivalcev planeta in do bodočih generacij. Avtor je prepričan, da bo entropijski in polucijski davek ponovno plačalo prebivalstvo manj razvitih dežel, saj se tja selijo visokoentropijske tehnološko zastarele in ekološko destruktivne panoge. Pri poizkusu razlage delovanja ekološke entropičnosti v ekonomskih procesih je avtor najbolj ilustrativen pri razlagi teh procesov v modernem kmetijstvu, ki v bistvu temelji na pretvarjanju nafte v hrano in močno zanemarja ceno izvora-vira kmetijskih produktov. V razlagi razvoja človeške družbe je avtor po Kirnu prevzel pet entropijskih razvojnih stopenj družbeno ekonomskega razvoja, pri čemer uvršča razvite države v četrto entropijsko-ekološko razvojno fazo. Označuje pa jo racionalno zasnovana gospodarska rast, ki že teži k zmanjšanju naraščanja entropije in degradacije okolja. Nasploh pa vidi bodoči racionalni razvoj v opuščanju primata ekonomije nad ekologijo, namesto ničelne se zavzema za selektivno gospodarsko rast ob upoštevanju ekoloških dimenzij. Za bodoči razvoj bo ključnih naslednjih 20-30 let, ki se bodo morala kazati v nizki entropičnosti ob zamenjavi fosilnih goriv z rabo sončne in geotermalne energije, vetra, plimovanja, to je energetskih virov, ki ne bodo povečevali energetske polucijske obremenitve. Ob perečih problemih našega preživetja Plut ni pozabil tudi na pomen vzgojno-izobraževalnega procesa, ki bi se moral prilagajati ekološko-entropijskim omejitvam, privzgačati bi moral realno upanje za preživetje v zdravem, človeka vrednem življenju. Pričakujemo lahko, da se bo v naslednjih 30-40 letih zaradi podvojitve števila prebivalstva tretjega sveta in istočasne zahteve po dvigu materialne ravni bistveno povečala polucijska obremenitev in to kljub ekološko entropijski strategiji. Avtor zato poudarja, da bi morali imeti prebivalci razvitega dela planeta pomembno vlogo pri zniževanju snovno-energetskih tokov, entropije in polucije in istočasno bi morali v tem pogledu tudi pomagati in sodelovati z nerazvitimi. Ob koncu tega poglavja je tudi zanimiv in poučen izbor nosilnih gesel in opis značilnosti za visokoentropijsko in nizkoentropijsko družbo.

Če so uvodna poglavja še ostala na nivoju splošnih razmišljanj in razčlenjevanj odnosa posameznih strok do entropijskih problemov našega planeta, pa je v nadaljevanju knjige mogoče prepoznati avtorja kot geografa in njegovo afiniteto do odpiranja novih izzivov in vprašanj v geografiji in predvsem v tistem delu naše stroke, ki se profesionalno ali pa ljubiteljsko ukvarja z aktualnimi problemi degradacije okolja. Izhodišče naslednjega poglavja z naslovom Metodologija proučevanja degradacije geosistemov s pomočjo termodinamičnega

pristopa je pravzaprav avtorjeva trditev, da splošna sistemska teorija poudarja pomen obravnave raziskovalnega območja (pokrajine, regije) kot odprtega geosistema s snovno-energetskimi "inputi", regionalno strukturo in "outputi" s poudarkom na zvezah, interakcijah med posameznimi sestavinami, povezavi fizičnih in socialnoekonomskih sestavin geosistema. Pri tem Plut opozarja, da se je splošna sistemska teorija zelo pozno vključila v geografijo. Vzroke za to pa gre verjetno iskati v prepričanju, da družbenih pojavov ni mogoče povsem matematično obdelati. Prav upoštevanje termodinamičnih zakonov pri analizi degradacijskih procesov v pokrajini pa bi moralo pomembno vplivati na upoštevanje teorije sistemov oziroma geografsko sistemsko proučevanje. Degradacija energije in pospešeno naraščanje entropije ogrožata dinamično ravnotežje sistema in sprožata pokrajinsko degradacijo. Pokrajinski sistemi skušajo le-to preprečiti s pomočjo samoregulacijskih procesov, ki pa se odvijajo ob povratnih zvezah oziroma lokih. Te zveze so v naravnih sistemih pretežno negativne, v socio-ekonomskih pa prevladujejo pozitivne, kar še dodatno pospešuje entropijsko-degradacijske pojave. Vendar pa so tudi omenjeni samoregulacijski procesi podrejeni entropijskemu zakonu-vsaka sprememba v sistemu zahteva dodatno energijo. Avtor se strinja s Chorley-evo in Kenedy-evo trditvijo, da degradacijske pojave in procese proučujemo z obravnavanjem pokrajine kot sistemske analize morfološkega sistema (z analizo strukture, strukturnih odnosov), s sistemsko analizo stopničastega sistema (sistem poenostavimo v izoliranega brez snovno-energetskih tokov), z analizo procesno, odzivnega sistema (medsebojna povezava več morfoloških in stopničastih sistemov) in z analizo kontrolnega sistema (fizično procesno odzivni sistem, delovanje nadzira inteligenca). Na videz težko razumljivo razlago omenjenih vrst sistemov je avtor dodatno ilustriral s primeri iz geografije. Nadalje povzema pregled sistemov glede na stopnjo kompleksnosti-11 sistemov. V grobem so razdeljeni na fizične in biološke, nato pa še v tri osnovne skupine glede na njihovo sestavo in nosilce preobrazbe (fizične, biološke, humane sisteme). Avtor zatrjuje, da biološke in materialne pogoje obstoja družbe zagotavlja le delovanje geosistema v razmaku med ravnovesjem in minimalno entropijo, torej ob minimalni antropogenizaciji snovno-energetskih tokov, uporabi sončne energije ter vzdrževanju samoregulacijskih mehanizmov. Nadalje opozarja, da se v geografiji uveljavljata predvsem dva metodološka pristopa pri proučevanju pokrajinske degradacije: fizičnogeografski in prilagojeni regionalnogeografski. Slednji je posebno pomemben z vidika enotne geografije, z aplikacijo odprtih sistemov pa nudi solidno metodološko osnovo za celovito obravnavo pokrajinske degradacijskih pojavov. Kot primer takšnega pristopa navaja avtor proučevanje negativnih vplivov na okolje, ki so ga uporabljali pri delu komisije za okolje pri SEV. Poudarja, da so ekološke in energetske entropijske analize za geografijo le dodatne metode za celovitejše, regionalno zasnovano proučevanje pokrajinske degradacije. V geografiji se uporabljajo tudi druge metode, ki prikazujejo družbene in naravne energetske tokove, ki večinoma vodijo v naraščanje nereda, entropije okolja. Zaključek tega poglavja opozarja na štiri osnovne poudarke, ki naj bi sestavljali geografsko proučevanje obogateno z ekotermodinamičnimi (entropijskimi) elementi pri iskanju optimalnih odnosov med naravo in družbeno ekonomiko, proučevanju preobrazbe geosistemov, upoštevanju nujnosti optimalne pokrajinske rabe, minimiziranju antropogenih snovno-energetskih tokov in prilagajanju energetske-entropijskim omejitvam. V poglavju Degradacija geosfere avtor podrobneje oriše pospešeno naraščanje energije, polucijske obremenitve in degradacijo posameznih pokrajinsotvornih dejavnikov. Pri problemu prekomernega onesnaževanja

atmosfere je posebj pereč problem spodnje atmosfere naseljenih in industrializiranih območij. Vse kaže tudi na to, da negativne spremembe vse močnejše vplivajo tudi že na globalno klimo in atmosfero: povečana oblačnost zaradi večjega deleža kondenzacijskih prašnih delcev, naraščanje CO_2 pospešuje absorpcijo dolgovalovnega sevanja in efekt tople grede, s sežiganjem goriv se sprošča in povečuje tudi toplota. To pomeni, da človek vedno pomembneje vpliva na snovne energetske pretoke in postopno spreminja sestavo in kvaliteto atmosfere. V prihodnje pa bo velik problem povzročalo še zmanjševanje ozonskega plašča. Globalno je s tokovi sončne energije, ki prihaja na zemljo, povezan tudi hidrološki cikel. Ker je na kopnem le 3% vseh zemeljskih zalog vode, strokovnjaki pesimistično napovedujejo, da bodo prav skromne količine površinske sladke vode pomemben omejitveni faktor nadaljnega razvoja. Avtor opozarja še na vse večji problem onesnaževanja teh, že tako skromnih zalog površinskih voda. Tudi sam hidrološki cikel je vedno bolj pod vplivom človekovega delovanja. Med obravnavanimi subsystemi geosfere je litosfera najstabilnejša, njena preobrazba poteka dalj časa, človekovi škodljivi vplivi pa tudi niso tako izraziti. Kažejo se predvsem v povečani kemizaciji in mehanizaciji kmetijstva, zastrupljanju prsti preko onesnaženega zraka in padavin, s spremembo rabe zemlje itd. Posegi v litosfero imajo pretežno lokalne ali le izjemoma regionalne razsežnosti. Ob koncu tega poglavja avtor predstavi še degradacijske probleme subsystema biosfera, za katerega zatrjuje, da je drugi zakon termodinamike nanj vtisnil globok pečat, ker se tudi del energije, ki poteka skozi biosfero, nepovratno izgubi. Prosta energija se izkoristi samo enkratno, zato je nujen njen stalen dotok. V vsaki od stopenj pretvarjanja energije iz enega v drug organizem se v prehranjevalni verigi v biosferi večji del energije degradira - razprši. Vendar pa avtor poudarja, da se nizka entropija in red v organizmih ohranjata zaradi neprekinjenega dotoka proste energije sonca. V biosferi poteka nenehni enosmerni energetski tok in kroženje snovi. V zadnjih letih se vpliv človekovih dejavnosti na biosfero kaže tudi v vse bolj prisotnem t. im. žveplovem krogu (znižanje pH, kisle padavine, povečana kislost jezer, rek, propadanje gozdov...). Daljnosežne negativne posledice na biosfero povzroča tudi povečevanje deleža obdelovalnih in zazidanih površin pa tudi krčenje gozdnih površin. Polucijsko obremenitev biosfere povečuje še kopičenje odpadkov. Avtor je v zaključku tega poglavja posamezne ekosisteme razvrstil še glede na stopnjo njihove preobrazbe. Ugotavlja, da se entropijska zanka kaže tudi v sklenjenem degradacijskem krogu biosfere kot celote: povečan snovno-energetski tok - povečano izkoriščanje naravnih virov - povečana entropija in polucijska obremenitev - povečana degradacija.

Sklepno poglavje knjige je namenjeno preverjanju zmožnosti naše vede, da se odzove na ekološko-entropijski civilizacijski izziv. Avtor je prepričan, da bi morala vsaka izmed strok, ki se vključujejo v paleto raziskovanj o okolju, zadostiti trem osnovnim zahtevam: da krepí humanistično-ekološko in protientropijsko reakcijo na prevladujoče obnašanje sodobne civilizacije, da sodeluje pri prevrednotenju dosedanjih vrednot življenja predvsem z drugačnim odnosom do narave ter da začne postopoma prehajati v fazo integracije znanstvenih spoznanj in da preseže prevladujoče enostransko ocenjevanje aktualnih problemov degradacije okolja. Vse stroke bi morale pomagati pri iskanju ekološko-entropijsko optimalne in sprejemljive stopnje materialnega napredka s predhodno kompleksno oceno vseh možnih posledic. In kje je mesto geografije? Plut meni, da ni bila in ni sposobna ustrezno odgovoriti na vse te zastavljene probleme, saj jo je ta izziv našel v neprimernem času, v času iskanja poti in stranpoti v specializaciji in diferenciaciji. Toda roko na srce: kdaj pa bi bil za našo vedo primeren čas? S

specializacijo smo v geografiji preveč zanemarjali regionalno geografijo, tudi t. im. kvantitativna revolucija je ni premaknila z mrtve točke. Vendar pa vidi avtor izhod iz zagate v prihajajoči smiselni generalizaciji specialističnih spoznanj, ki bo morda tudi organsko zblížala fizično in družbeno geografijo. Avtor je prepričan, da bi morala ekološka geografija svojo teoretično metodološko osnovo črpati iz regionalne geografije. Poleg tega pa geografiji pripisuje tudi pomembno vlogo pri proučevanju energijskih tokov v geosistemi (pokrajini) in njegovih sestavinah s pomočjo prvih dveh zakonov termodinamike.

Ob koncu je potrebno omeniti še simbolično tiskanje knjige na recikliranem papirju, ki je ekološko res prijaznejši, toda ali ne zahteva recikliranje tudi precejšnje količine energije, ali ni tudi s tem zopet povečana entropija? In entropijska zanka je zopet bolj zategnjena....

Metka Špes

Ujma. Revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, 5. Izdajatelj: Republiški štab za civilno zaščito in Republiški sekretariat za ljudsko obrambo; slednji je tudi njen založnik, Ljubljana 1991, 288 strani.

Dobršen del letošnjega (petega) letnika slovenske multidisciplinarne revije Ujma je namenjen številnim prikazom in osvetlitvam lanskoletne prvonovembrske poplave, ki je s svojimi neposrednimi ali posrednimi učinki prizadejala škodo kar petdesetim slovenskim občinam. V tej katastrofalni vodni stihiji je bil prizadet znaten del slovenskega gospodarskega potenciala, pa najraznovrstnejše infrastrukturne naprave in njegovo omrežje, naselja, kmetijska zemljišča, vodnogospodarske naprave in zgradbe itd. Ocenjena škoda je znašala petino vrednosti slovenskega družbenega proizvoda, ustvarjenega v letu 1989. Zato ni presenetljivo, da je ta lanskoletna vodna ujma, ki ni bila samo najbolj obsežna v zadnjem obdobju, ampak je bila s svojimi razdiralnimi učinki in posledicami tudi najbolj uničujoča, privabila k preučevanju njenih vzrokov in posledic strokovnjake s številnih področij. Kajti vsako raziskovalno področje je iskalo v tej naravni katastrofi prenekatero specifične pojavnne oblike in njihove zakonitosti, ki so s svojimi vzročnimi učinki in posledicami kruto prizadejale, ali celo izničile dolgotrajne ustvarjalne napore človeških rok.

Ni namen tega prispevka, da bi predstavil celotno vsebino letošnjega letnika Ujme, temveč želi le v grobih obrisih opozoriti na nekatere tiste vsebinske poudarke, ki so bistveni za geografsko presojo in tolmačenje lanske katastrofalne povodnji. V tem smislu je potrebno opozoriti vsaj na tiste prispevke, ki pojasnjujejo in osvetljujejo povodenj kot naravno zakonitost določenega območja, in sicer ob izjemni vremenski situaciji. V vsem tem odkrivamo in spoznavamo tiste dejavnike, ki so skozi človeško zgodovino pomembno sooblikovali in vplivali na podobo kulturne pokrajine.

Med devetinosemdesetimi objavljenimi prispevki, ki jih je napisalo 80 strokovnjakov, je dobra petina namenjena prikazom poplav v novembru 1990. leta. Pregledno uvodno študijo o vodni ujmi 1990 in nekaterih strokovnih vidikih in dilemah je napisal I. Gams. Temu sintetičnemu prikazu sledita prispevka, ki z meteorološkega (J. Pristov) in hidrološkega vidika (M. Kolbezen) osvetljujejo nastanek povodnji. Nato so objavljene študije po posameznih območjih, ki so bila najbolj prizadeta. Pregledno je prikazan hudourniški značaj povodnji v

Škofjeloškem hriboju (M. Orožen Adamič in F. Vidic) pa učinki poplav ob zgornjem toku Kamniške Bistrice (P. Repolusk). Osvetljene so poplave Kamniške Bistrice na kamniško-domžalskem in bežigrajskem območju (M. Bat in I. Lipovšek), obenem pa so prikazani tudi nekateri posredni vzroki in vplivi poplav ob tej alpski in hudourniški reki (P. Muck).

Vodno ujmo v Gornji Savinjski dolini, kjer je zapustila največje razdejanje, so preučili trije geografi. D. Meze piše o posledicah povodnji med Lučami in Mozirsko kotlinico, D. Kladnik v Podvolovljeku ter v Zadreci dolini, medtem ko K. Natek osvetljuje štiri večje zemeljske plazove na širšem območju Luč. M. Natek prikazuje nekatere geografske vidike povodnji v Spodnji Savinjski dolini, M. Sajko pa v porečju Pake, s posebnim poudarkom na območju Velenjske kotline.

M. Gabrovec je preučil poplavo ob Savi med Dolskim in Zidanim mostom, odtod dalje, v spodnjem slovenskem Posavju, kjer je obsežno poplavno območje pa M. Šifrer. O visokem vodnem valu ter poplavi na širšem območju Zagreba pišeta J. Ridjanović in L. Tropan. Nekatere geografske učinke vodne ujme v Mežiški in Mislinjski dolini prikazuje I. Gams, na območju severovzhodne Slovenije, kjer so bili najbolj prizadeti nekateri predeli v porečju Dravinje, Pesnice in Ščavnice pa je preučil I. Žiberna.

M. Orožen Adamič prikazuje materialno škodo, ki jo je povzročila lanskoletna povodenj, in sicer po področjih dejavnosti. Četrtnina ocenjene škode je bila povzročena na področju gospodarstva, skoraj petina je odpadla na kmetijstvo in gozdarstvo ter na prometno omrežje itd. Iz tega vsebinskega sklopa ne smemo izpustiti prispevka, ki sta ga napisala A. Kranjc in A. Mihevc, o decembrski povodnji ob Notranjski Reki. Le-ta je zalila okrog 1500 ha kmetijskih zemljišč in je imela vse značilnosti hudourniške poplave.

Vodno ujmo 1990 na Slovenskem prikazujejo še drugi strokovnjaki. Med njimi je treba posebej omeniti članek M. Breznika, ki razčlenjuje nekatere vzroke za nastanek poplav s hidrotehniškega vidika. Skupina avtorjev z Biotehniške fakultete je skupaj s svojimi zunanji sodelavci preučila učinke poplav na tla in rastje, in sicer na izbranih območjih v porečju Kamniške Bistrice, Savinje in Save.

Nekaj prispevkov je namenjenih tudi širši geografski problematiki. S tega vidika so osvetljene melioracije in poplave, ki vplivajo na spremembo naravnega okolja. Povzetek širše raziskave s tega področja objavlja M. Natekova. O suši v kmetijstvu in namakanju piše I. Matajc, o kakovosti površinskih voda v sušnih obdobjih, ko se le ta izredno poslabša pa razmišlja M. Zupan. M. Kolbezen objavlja prvi del daljše razprave z naslovom Velike poplave in povodnji na Slovenskem, v katerem so prikazane nekatere poglobitve vodne ujme od prve svetovne vojne.

R. Vidrih, I. Ceci in M. Godec podajajo pregledno sliko o potresih na Slovenskem v letu 1990, podrobneje pa pišejo o seriji potresnih sunkov na Krškem polju, v Dobropoljski dolini ter o seizmičnosti okolice pregrade HC Golica, ki je postavljena na potresno varnejšem območju.

Več prispevkov se ukvarja s problematiko onesnaževanja zraka pa Soče in tamkašnjih vodnih zajetij itd. Različnim vidikom požarne varnosti je namenjenih kar osem člankov.

V stalni rubriki Strokovna beseda predstavlja J. Lapajne nekatere seizmološke izraze, D. Radinja piše o pojmi: porečje, povodje, vodozbirno območje itd. I. Gams razčlenjuje in išče pomensko razliko med poplavami in povodnjami, opredeljuje pa tudi pojem ujma, to je naravna nesreča, ki jo izzove vremenski pojav. "Lep pozdrav iz (Z)Gornje Savinjske doline", zagovarja

uporabo pokrajinskega imena Zgornja (namesto Gornja) Savinjska dolina.

V zadnjem letniku Ujme je objavljena še vrsta drugih sestavkov, poročil, predstavitev nekaterih knjižnih novosti idr. Omeniti velja predstavitev nekaterih klimatskih oziroma vremenskih značilnosti leta 1990 v primerjavi s tridesetletnim obdobjem (1961-1990), in sicer za šest tipičnih vremenskih postaj v Sloveniji (Ljubljana, Murska Sobota, Novo mesto, Portorož, Rateče - Planica in Šmartno pri Slovenjem Gradcu); sestavek je napisala A. Bernot - Ivančič. Tudi to pot je pripravil pregled večjih naravnih in drugih nesreč v letu 1990 M. Orožen Adamič.

Poročilo lahko sklenem z ugotovitvijo, da se tudi najnovejša številka revije Ujma ni izneverila dosedanjim pestri vsebinski zasnovi. V njej so v takšni ali drugačni obliki zajete in prikazane vse najpomembnejše naravne in druge nesreče, ki so v preteklem letu prizadele slovensko zemljo in del njenega človeka. Posebej je treba opozoriti na obilico raznovrstnega dokumentarnega fotografskega gradiva, ki dopolnjuje in poživlja nazornost besednih prikazov in opisov. Prav tako ne smemo prezreti v letošnjem letniku revije številnih kart, ki so bile izdelane v kartografskem oddelku Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU, in nazorno prikazujejo obseg povodnji in drugih pojavov, ki so prizadeli slovenske pokrajine v preteklem letu. Večina prispevkov je opremljena tudi s potrebnim znanstvenim aparatom ter s prevodi povzetkov v angleški jezik, ki jih je opravil W. Tuttle. Ob vsem tem ne gre prezreti zaslug za vsebinsko pester in tehnično-oblikovno dovršen zadnji letnik revije Ujma, ki jih imajo poleg številnih sodelavcev - avtorjev prispevkov tudi predsednik uredniškega sveta (dr. I. Gams), glavni (B. Ušeničnik) in odgovorni (V. Rajh) ter tehnični urednik (mag. M. Orožen Adamič).

Milan Natek

Primorje. Zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, Portorož, 24. - 27. oktobra 1990. Izdala in založila Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana 1990, 308 strani.

Ob 15. poveljnem zborovanju slovenskih geografov je izšel zajeten in okusno opremljen zbornik referatov pod naslovom "Primorje". Ustaljena je namreč navada, da so ob vsakokratnem zborovanju - na osnovi raziskav - predstavljene temeljne in aktualne pokrajinske značilnosti obravnavanega ozemlja. V knjigi "Primorje" zbrani prispevki pomenijo nov in tehten doprinos k poznavanju pokrajine, odkrivanju in osvetlitvi ter razčlenitvi in pojasnjevanju prenekaterih aktualnih problemov, ki se pojavljajo in kažejo ob današnjem preurejanju pokrajine, izrabi prostora in njegovih sestavin kakor tudi pri iskanju njihovih optimalnih funkcij na področju gospodarskega, infrastrukturnega ali družbeno-socialnega razvoja. Namen kompleksnih geografskih raziskav posameznih pokrajin ali njenih sestavin je ta, da odkrivajo, razčlenjujejo in vrednotijo med drugim tudi funkcionalnost prenekaterih preostankov preteklosti v okolju. Z njimi je namreč vzročno in posledično povezano človekovo okolje njegov življenjski, bivanjski in delovno-ustvarjalni prostor. Globalno vrednotenje posameznih pokrajinskih sestavin, njihove medsebojne povezanosti in prepletanja njihovih učinkov in vplivov v "času in prostoru" je eno izmed osnovnih sporočil geografskih raziskav. Le te zajemajo in obravnavajo pokrajine in njihova območja kot kompleksno prostorsko stvarnost, ki

je rezultanta delovanja in učinkovanja naravnih in socialnogospodarskih procesov in njihovih zakonitosti. Pokrajina z vsemi svojimi atributi je rezultat (dolgotrajnega) razvoja, ki ga je sprožal, spodbujal pa tudi usmerjal človek s svojimi raznovrstnimi dejavnostmi.

Novejša geografska raziskovanja, ki se čedalje bolj naslanjajo na eksaktno-empirične in matematično-statistične metode - podprte z uporabo sodobne računalniške tehnologije, so prvenstveno usmerjene v preučevanje posameznih pokrajinskih sestavin, v genezo in funkcionalnost procesov, torej v tista dogajanja in pojave, ki oblikujejo podobo in regionalno strukturo pokrajine. Šele na podlagi številnih in raznovrstnih spoznanj, ki bogatijo vedenje o pokrajini, razvoju in funkcionalni povezanosti njenih sestavin, je mogoče neobremenjeno pristopiti k sintetičnim predstavitvam, ki predočijo in "oživijo" pokrajino z vsemi njenimi kompleksnimi in med seboj vzročno in posledično povezanimi naravnimi, prostorskimi, socialno-gospodarskimi in drugimi razsežnostmi. Le v takem vrednotenju pokrajinske stvarnosti ali njenih sestavin je mogoče zaznati njen vsakdanji utrip in kar se da celostni vpogled v vlogo in pomen posameznosti pri preoblikovanju pokrajine.

Zdi se mi koristno in potrebno, da prav z nakazanimi vidiki presojamo vsebinsko zasnovo in sporočilno veljavnost vseh 38 prispevkov, ki so natisnjeni v knjigi - zborniku "Primorje". V vsebinsko pestrem in bogatem zborniku 15. zborovanja slovenskih geografov se neposredno kaže današnja raziskovalna usmerjenost slovenske geografije in stopnja njene razvitosti. S številnimi raziskavami in preučitvami mnogoterih geografskih značilnosti Koprškega primorja so bila dopolnjena in poglobljena dosedanja osnovna znanja o tem našem najbolj submediteranskem koščku slovenske zemlje. Z objavljenimi raziskavami smo dobili vpogled v stanje in razvoj (proces) posameznih (temeljnih) pokrajinskih sklopov. Ob tem ne smemo zanemariti najraznovrstnejših raziskovalnih pristopov, ki so z novimi pogledi in dognanji marsikaj prispevali k obogatitvi slovenske geografske misli. Prav tako ne smemo prezreti še tretjega vsebinskega vidika objavljenih raziskav, ki s svojimi meritornimi rezultati in spoznanji segajo na področje praktične uporabe in uveljavitve nekaterih temeljnih geografskih spoznanj in njihovih zakonitosti.

V tem poročilu ne bom posebej navajal vsebinske strukture zbornika "Primorje", in sicer iz preprostega razloga, ker so v njem objavljeni vsi - na zborovanju predstavljeni referati. Njihova vsebinska sporočilnost je bila predstavljena v ustreznem poročilu, ki je bilo objavljeno v lanskem, 62. letniku Geografskega vestnika (gl. str. 186-190).

Ob koncu zbornika so objavljeni: pregled uporabljenih virov in literature, izvlečki v slovenskem jeziku, predstavitev slovenskih geografskih institucij ter nekaterih podjetij in ustanov, ki so poleg Raziskovalne skupnosti Slovenije podprli izdajo knjige.

Prispevki so opremljeni s potrebnim znanstvenim aparatom pa z raznovrstnimi grafičnimi in kartografskimi ponazorili. Ob vseh prispevkih pa pogrešamo povzetke v enem izmed tujih jezikov, kar bi omogočilo razpravam prodor v tujino. Nekateri članki bi zaslužili tudi skrbnejši lektorski in korektorski poseg.

Zbornik "Primorje" je s sodelovanjem uredniškega odbora uredil M. Orožen Adamič. V nakladi 600 izvodov ga je natisnila tiskarna Povše v Ljubljani.

Milan Natek

Bela Sever, Pomurje A - Ž. Priročnik za popotnika in poslovnega človeka. Pomurska založba, Murska Sobota 1990, 212 + 40 str. reklamnih vložkov.

Pomurje s Prekmurjem in Prlekijo ni samo naša najbolj proti severovzhodu potisnjena in narodnostno izpostavljena obrobna in obmejna pokrajina na obeh straneh Mure, temveč je to tudi svet, ki je zgodaj začutil potrebo po narodni združitvi, in v ta namen so pripravili prvi slovenski tabor v letu 1868. Kajti v drugi polovici preteklega stoletja je postal Ljutomer pomembno žarišče in središče narodne prebuje Slovencev na Štajerskem. Vsakdo, ki bo prebiral najnovejšo knjigo - kompendij o Pomurju, se bo zamislil, ko bo odkrival in spoznaval Prlekijo in njen delež, ki so ga njeni ljudje prispevali v zakladnico slovenske kulture, znanosti in politike. Prekmurje pa je v zavesti večine Slovencev kot obmejna pokrajina z močno razdrobljeno zemljiško posestjo in agrarno preobljudenostjo, z močnimi sezonskimi tokovi v preteklosti, ki so se po zadnji vojni spremenili v zdomstvo. Poleg tega je skrajno severovzhodno obrobje Prekmurja obljudeno z Madžari, v nekaterih ravninskih naseljih pa domujejo družine Romov. Med obema vojnama so našli v okolici Lendave nova ognjišča številni vojni begunci in politični izgnanci iz Istre in Slovenskega Primorja. Tako so nastali deli naselij, zaselki in "kolonije", in sicer največ na razlaščenih grofovski zemlji (npr. Benica, Dolga vas, Gaberje, Kamovci, Petišovci, Pince-Marof). Soznačnice za današnje Pomurje so med drugimi naravna zdravilišča, kakovostna vina in mineralna voda pa tovarna konfekcije "Mura", poljedelstvo in živinoreja, domovina kvalitetnih lončarjev, škorkelj in nekdanjih (opuščenih) plavajočih mlinov na Muri, pozvačina, borovega gostivanja itd.

Podoba je, da se avtor knjige in Pomurska založba zavedata svoje odgovornosti in kulturnega poslanstva. S predstavljeno knjigo želita privlačno in plastično prikazati pokrajino na obrobju Panonske ravnine, in sicer na obeh straneh Mure. Na to lahko prehodno ozemlje so vseskozi in od vsepovsod segali najraznovrstnejši vplivi, ki so prinašali in vnašali različne spremembe v pokrajino. Leta 1859 je Božidar Raič (1827-1886), narodni buditelj in ljudski govornik na taborskih shodih, prvikrat zapisal živo pokrajinsko ime Pomurje. Kasneje se je utrdilo in uveljavilo v publicistiki in znanosti tudi po zaslugi obeh utemeljiteljev moderne (znanstvene) slovenske geografije prof. dr. A. Melika in prof. dr. S. Ilešiča, in sicer za naravno in gospodarsko zaokroženo območje.

Pomurje, njegovo prebivalstvo, pokrajinske in kulturno-zgodovinske značilnosti, znamenitosti in posebnosti, njegova gospodarska in socialna struktura, teritorialno-upravna razdeljenost in organiziranost itd. so predstavljeni s stošestimi gesli, ki so urejena in razvrščena po abecednem zaporedju. V njih so s poudarjenimi posebnostmi predstavljeni in označeni pokrajine, zgodovinska in kulturološka območja, prireditve in razstavno-propagandne manifestacije itd. V predstavljenih gestih je zajetih in opisanih vseh triintrideset pomurskih krajevnih uradov in njihovih območij z vsemi pripadajočimi naselji, pa njihova gospodarska in prebivalstvena sestava, njihov geografski položaj in njihova infrastrukturna opremljenost. Severjeva knjiga o Pomurju, ki je prvo tovrstno delo na Slovenskem in pomeni več kot samo informativni glosar, nam v strnjeni obliki v besedi in sliki ponuja številne lepote, zanimivosti in posebnosti, ki jih ima, neguje in ohranja svet ob Muri.

Kljub navedenim in še drugim odlikam, ki pestrijo in bogatijo najnovejšo Severjevo knjigo o Pomurju in je izšla v visoki nakladi - 5000 izvodov - pa ob pozornešem razčlenjevanju njene vsebine začutimo tudi posamezne vrzeli in pomanjkljivosti. Med vodilnimi ali nosilnimi gesli

pogrešam zlasti tiste, s katerimi bi bila pokrajina še preglednejša, zlasti pa celoviteje predstavljena. Med njimi želim opozoriti na nekatera temeljna gesla, ki bi nedvomno obogatila pregledno in informativno vrednost in povednost obravnavane pokrajine. Ta gesla so predvsem naslednja: arheologija, vodovje, stavbarstvo, kmečki dom, sejmi, mineralni vrelci, narodopisje, površje, hiša, turizem na kmetih, naselja, šolstvo oziroma izobraževanje, zanost in znanstveniki itd. Prepričan sem, da bi z naštetimi in morda še z nekaterimi drugimi manjkajočimi gesli dobili popolnejšo podobo in celovitejši vsakdanji utrip življenja bodisi v preteklosti, bodisi v sedanjosti.

Tekstovni del knjige je dopolnjen s 112 dokumentarnimi, povednimi in čistimi barvnimi fotografijami, ki so objavljene na začetku vodnika; največ sta jih prispevala L. Klar in J. Pojbič. Zemljevid Pomurja, ki je pregleden in okusno izdelan, je izrisala J. Kovač. Zadnjih 40 strani knjige je namenjenih reklamnim sporočilom podjetij, ki so gmotno podprla njeno izdajo. Tekstovnemu delu sledi seznam fotografij z osnovnimi podatki sporočil, krajevni in stvarni vodnik, povsem pa je izostalo imensko kazalo. Knjigo je likovno-tehnično uredil J. Kramar.

Milan Natek

Enciklopedija Slovenije, 5. knj. (Kari - Krci) str. 1-416, Ljubljana, 1991.

Najbrž ni geografa, ki ne bi vedel, da veliki projekt ES kljub objektivnim težavam uspešno napreduje, saj je pred kratkim izšla 5. knjiga. Zato ne želim opozarjati na informacije, ki jih vsebuje, saj jih je veliko preveč za tako kratko poročilo, še manj ocenjevati delo kot celoto, ampak le opozoriti na pomen tega dela za geografijo in geografe. Takorekoč v vsaki enciklopediji je kaj zanimivega in koristnega za geografa, v takih "regionalnih", kot je ES, pa je koristnih informacij še toliko več. Zato naj na kratko opozorim le na "geografska gesla" in na delež geografov pri tem podvigu.

V 5. knjigi ES je vsega skupaj obdelanih 956 gesel in med njimi jih je 85 takih, za katera lahko rečemo, da so res geografska: 6 jih sodi med splošna geografska gesla, 67 je regionalno-geografskih, 12 gesel pa predstavlja naše geografe. Ker je v tej knjigi obdelan večji del gesel, ki se pričena s črko "k", je razumljivo, da je med njimi tudi velik delež "kraških" oziroma "krasoslovnih" gesel, vsega skupaj kar 11. Kot je včasih težka opredelitev oziroma omejitev geografije, se je tudi tu včasih težko odločiti, katera gesla so prav "geografska". Med splošnimi gre bolj za pojme oziroma definicije (n. pr. klima, kras), relativno poenotene, medtem ko so velike razlike med regionalno-geografskimi gesli. Nekatera so za moje pojme kar preskromna (n. pr. "... vas z 200 prebivalci" - in nič drugega), medtem ko so nekatera prave študije (Koroška, Kozjansko) in jih bomo morali kot take, temeljne, tudi upoštevati. Posebno vprašanje so gesla, ki ne sodijo neposredno v geografijo, a pričakujemo, da jih geograf ali določen del geografov dobro pozna, saj jih uporablja pri vsakdanjem strokovnem delu. Kot primer naj navedem gesla kartografija, kemična industrija, klimatologija, Kočevarji. Ravno s temi gesli je 5. knjiga ES še posebej bogata in torej za geografe še pomembnejša.

Naj se na kratko ustavim še ob avtorjih. Vsega skupaj jih je naštetih 426, med njimi je 25 geografov, kar je glede na širino enciklopedije gotovo pomemben delež, vsekakor večji, kot je delež same geografije kot vede. Menim, da je tudi s tega vidika dobro pregledati ES, saj nam

kaže tudi pomen in mesto geografije ter geografov v Sloveniji.

A. Kranjc

Timesov Atlas sveta. Strokovni urednik K. Natek, prevod uvodnih tekstov M. Šumrada. Izdala Cankarjeva založba, Ljubljana 1991, str. 68 + 191.

Dolgoletna in plodna sodelovanja med priznanimi in uveljavljenimi založbami praviloma prinašajo kvalitetna dela. Med takšne dragocene založniške uspešnice prav gotovo sodi zbirka različnih atlasov (Atlas svetovne zgodovine, Biblijski atlas in Atlas sveta, medtem ko je v pripravi še arheološki Atlas civilizacij), ki jih je v zadnjem času izdala Cankarjeva založba v sodelovanju z znano angleško založniško hišo Times Books Limited iz Londona. Delo pri slovenski izdaji oziroma priredbi družinske edicije Timesovega Atlasa sveta je v glavnem slonelo na že uveljavljeni in preizkušeni metodi: atlas je sestavljen iz dveh delov, in sicer iz originalnega Timesovega (str. 3-68, karte na str. 1-76 in 116-176) ter slovenskega dodatka (str. 77-115 in 177-191). Pri takšni vsebinski zasnovi, priredbi in dopolnitvi se ponuja enkratna priložnost uveljavitve in možnosti potrditve stroke, ki je v takšno sodelovanje vključena, tudi izven meja domačih logov.

Vsebina originalnega, to je iz angleščine prevedenega Timesovega atlasa sveta je privlačna, strokovno povedna, nazorno bogata in pregledna. Njegov uvodni del je sestavljen iz kratkega orisa vseh držav (174) in drugih teritorialnih enot - ozemelj (69), ki sestavljajo svet, oziroma opozoril o spremenjenih imenih nekaterih politično-državnih tvorbo (20). Države so predstavljene z naslednjimi temeljnimi oznakami: državna (politična) ureditev, najnovejši podatek o številu prebivalcev in povprečna letna stopnja naravnega prirastka, gostota obljudenosti, glavno mesto, jezik, konfesionalna pripadnost prebivalstva, osnovna denarna enota in članstvo v mednarodnih organizacijah. Navedenim karakteristikam sledi kratka geografska oznaka držav, in sicer po abecednem zaporedju. Pod oznako "Geografske primerjave" so prikazani: velikost in oblike celin, metropolitanska območja s številom prebivalstva, najvišji vrhovi gora pa oblike in velikost jezer in otokov po celinah, oceani in morja, dolžine rek in najobsežnejša porečja. Sledijo reliefne karte Zemlje in osnovni podatki o sončnem sistemu. Pregledno in strnjeno so podane fizikalne značilnosti Zemlje in njena zgradba. Na ta del se navezuje več tematskih kart, ki označujejo glavna potresna in vulkanska območja, pridobivanje rud, razpored toplotnih razmer sredi zime in poletja, letno količino padavin, naravno rastje, gostoto obljudenosti in naraščanje števila prebivalstva. S pregledom časovnih pasov in datumske meje je sklenjen prvi - uvodni del atlasa.

V drugi del Timesovega družinskega atlasa sveta nas uvede politična karta - države sveta, sledi ji pregledna, a precej monotona karta razdelitve Evrope na posamezne države. V ospredje predstavitve evropskih držav je postavljeno Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske, kateremu je namenjeno 5 strani kart, večinoma v merilu 1:2 milijona. Nato so prikazane v različnih merilih njegove sosedne in druge evropske države, pa Sovjetska zveza, Azija, Avstralija z Oceanijo, Srednji in Bližnji vzhod, Afrika, Ameriki ter Arktika in Antarktika. Temu odličnemu, s kakovostnimi kartami opremljenemu kartografskemu delu, ki obsega 76 strani, sledi dodatni del Atlasa sveta z naslovom "Slovenija, Jugoslavija in sosednje države" (v

kolofonu: "...sosednje dežele, str. 3).

Dodatni, slovenskemu uporabniku namenjen del atlasa začenja s temeljno geografsko predstavitvijo Slovenije, Jugoslavije in po abecednem zaporedju republik. Sledi zemljevid Slovenije na štirih straneh ter pregledna karta upravne razdelitve Slovenije z označitvijo občinskih središč, velikostjo občin in s številom njihovega prebivalstva v začetku letošnjega leta. Poseben kartogram z ustreznim besedilom in statistično preglednico prikazuje Slovence po svetu (Žal Slovenci po drugih republikah Jugoslavije niso prikazani), sledi karta Jugoslavije in predstavitev njenih nekdanjih sestavnih delov. Tej zemljevidni-kartografski ponazoritvi sledijo "geografske primerjave", ki zajemajo ozemlje Jugoslavije: prikazani so jadranski otoki, njihove oblike in zemljepisne koordinate, pa mesta in najvišji vrhovi v posameznih pogorjih, značilnosti in lastnosti Jadranskega morja, dolžina njegove obale po republikah, najpomembnejša jezera, njihove oblike in koordinate, dolžine večjih rek. Kartogrami oziroma tematski zemljevidi osvetljujejo celotno ozemlje Jugoslavije, in sicer z gledišča njegove geološke zgradbe, naravnega rastja, klimatskih območij, gospodarstva, narodnega dohodka na prebivalca, gostote obljudenosti in deleža mestnega prebivalstva, deleža državljanov Jugoslavije v tujini (zdomci in njihove družine?) ter nacionalne sestave Jugoslavije. Sledijo precej podrobni kartografski prikazi posameznih republik ter sosednjih držav (Avstrija, Italija, Češka in Slovaška, Madžarska, Romunija, Albanija, Bolgarija in Grčija).

Temu zemljevidnemu delu sledijo pregled kratic in okrajšav, ki so uporabljene na kartah pa izredno koristen in poučen "Geografski slovarček" (str. 117-122) ter seznam imen, ki so zapisana na kartah originalnega dela Timesovega atlasa (str. 123-176) ter seznam zemljepisnih imen iz dodatnega dela atlasa (str. 177-191). Na predzadnji in zadnji notranji strani atlasa je razdaljnik med 52 najpomembnejšimi mesti na svetu (vključena je tudi Ljubljana); razdalje so v miljah in kilometrih.

To je v osnovnih obrisih skicirana vsebina slovenske izdaje Timesovega atlasa sveta. Pri njegovi vsebinski dopolnitvi, kakršna je slovenska priredba, je sodelovala pod vodstvom strokovnega urednika, mag. K. Natka, vrsta geografov in kartografov, in vsak izmed njih je s svojega zornega kota ter strokovnega področja obogatil slovensko izdajo. Uvodno in spremljajoče besedilo je poslovenila M. Šumradova, pri pripravi geografskih imen sta sodelovala poleg urednika še M. Gabrovec in D. Perko. Geografski terminološki slovarček je priredi K. Natek s sodelavci (?), besedilo o Sloveniji, Jugoslaviji in njenih republikah so napisali I. Gams, R. Genorio, I. Bertič in A. Bognar, karte Slovenije je pripravil Geodetski zavod Slovenije, karte Jugoslavije in njenih republik ter sosednjih držav pa skupina kartografov pod vodstvom Z. Križovana. Tiskarniške in knjigoveške storitve je opravila na kvalitetni ravni tiskarna Mladinske knjige v Ljubljani.

Slovenska izdaja oziroma priredba in dopolnitev Timesovega družinskega atlasa sveta zasluži vse strokovno priznanje. V njem se ne kaže le pomemben založniški podvig, temveč potrditev in praktična uveljavitev strok, ki so sodelovale pri njegovem nastajanju. Poleg tega velja posebej poudariti tehnološko usposobljenost naših tiskarn in široko razgledanost njihovega strokovnega kadra. Večina strokovnega dela, zlasti na področju sestavljanja kart, je odpadla na geografe. Zato lahko trdim, da se je njihova strokovna razgledanost in usposobljenost ponovno potrdila prav z izidom Atlasa sveta tudi izven meja naše domovine.

Vsebina Atlasa sveta je informativna in privlačna za širok krog ljudi. Bralec oziroma koristnik bo našel v njem tista osnovna sporočila, ki mu bodo pomagala izoblikovati kar se da

globalno geografsko predstavo o iskani državi, pokrajini, celini ali Zemlji kot celoti. K takšni vsebinsko-prostorski predstavi bodo nemalo prispevale zelo podrobne, pregledne, čiste in tudi za oko prijetne barve kart. Čeprav je bila njihova vsebina zaradi predstavitve na kartah z različnimi merili - tu bolj, drugje spet manj reducirana, sem prepričan, da bodo tudi takšne, kakršne so, koristno služile širokemu krogu vsakdanjih uporabnikov Atlasa sveta. Kajti z njegovo pomočjo je mogoče korektno spremljati vsakodnevna dogajanja po svetu, obenem pa si ustvariti kar se da celovito podobo o njihovi prostorski obsežnosti. To pa sta navsezadnje tudi glavni smoter in temeljna funkcija upodobljanja geografskih pojavov in pokrajinskih sestavin na kartah.

Vsebina Timesovega atlasa sveta je tako bogata in raznovrstna, da bi terjala temeljitejšo strokovno osvetlitev in presojo. Toda na tem mestu velja opozoriti na nekatere spodrslejše, napake, pomanjkljivosti in nedoslednosti, ki jih najdemo in ugotavljamo ob skrbnejšem pregledovanju Atlasa sveta. S tem pa nikakor ne trdim, da so vse pomanjkljivosti in drugi spodrslejši "plod" domačih - slovenskih prirejevalcev atlasa, pač pa so v takšni ali drugačni obliki nastali že ob samem "rojstvu" atlasa.

"Geografski slovarček", ki pojasnjuje okrog 320 izrazov, bi veljalo še dopolniti z nekaterimi termini - pojmi s širšega področja družbene geografije; slednji so zastopani v slovenski izdaji Timesovega atlasa s skromnimi 12 %. Prav tako koristna in potrebna bi bila dopolnitev z nekaterimi s politološkimi (ali širše z družbenimi) pojmi s področja oblik državne ureditve. Kajti Timesov atlas ponuja uporabniku skoraj tri ducate različnih oblik državno-politične ureditve.

Slehernumu uporabniku bi koristila dopolnitev teksta, kjer je označena država, z navedbo strani oziroma zemljevida, na katerem je podrobneje predstavljeno njeno ozemlje. Pomanjkljivo je, da zemljepisna imena, ki so zapisana na uvodnih, preglednih in izredno plastičnih reliefnih kartah (str. 48-61), niso vnesena v "Seznam imen". Podoba je, da so angleški sestavljalci Atlasa smatrali, da ta vsebinska zvrst kart, ki pa so izredno dragocene in povedne, ne sodi v "kartografski" del družinskega atlasa. (To si razlagam tudi z različno - ločeno paginacijo uvodnega, besedno-kartografskega dela atlasa od drugega, izključno kartografskega dela, ki sta mu pridružena obširen seznam zemljepisnih imen in ves slovenski - dopolnilni inventar.) Zemljepisna imena na preglednih reliefnih kartah, ki prikazujejo posamezne kontinente ali njihove dele, so v celoti poslovenjena. Zato bi pričakovali, da jih bomo našli tudi v Seznamu... Redka izjema so iranska, kitajska in alžirska jezera pa slana jezera v J. Ameriki, ki so zapisana v originalni obliki.

Na karti (str. 40) je Libijska puščava napačno locirana, in sicer med Oazo Kharga in Naserjevim jezerom. Po imeniku iščemo Rdečo reko na karti 31 A 5, kjer pa najdemo le napis "Črna reka", ki jo najdemo na str. 30 C 1, na kar nas je opozoril imenik imen, temveč smo jo odkrili na str. 30 A 5. dalje, v indeksu je Rdeča reka na str. 31 A 5; na isti karti v območju B 5 je le napis "Ustje Rdeče reke". Tudi luksemburške pokrajine Oesling, ki je omenjena med besedilom (str. 23), ni ne na karti in ne na seznamu. Na karti Bolivije ni imena za planoto Altiplano, ki je omenjena med tekstom. Pri opisu Paragvaja (str. 29) je omenjen največji jez na svetu, in sicer pri kraju Itaipu, ki ga zaman iščemo na karti in v Seznamu imen. V besedilu beremo Balučistan (str. 29) na karti (42) pa je ta nizka planota zapisana Baluchistan; poslovenjene oblike imena ni niti v indeksu. Sirijska reka Orontes je navedena v imeniku, ni je pa na karti (21 F 8), medtem ko je njeno ime v predstavitvenem besedilu zapisano kot Oront.

Na karti (40 C 3) zaman iščemo gorovje Antilibanom, na katerega nas je opozorilo besedilo kot tudi Seznam imen (str. 32 in 125). V besedilu je "Sirijska puščava" (str. 32), v indeksu "Sirska puščava". V tekstu je Abidžan (str. 33), na karti pa Abidjan (46 in 48). V besedilu sta omenjena Anatolska planota in Armensko višavje (str. 37), a njunih imen ne najdemo na zemljevidu. Itd.

Menim, da bi se zemljepisna imena, ki so omenjena v besedilu, morala ujemati oziroma skladati z imeni na kartah. Le v tem primeru je koristno, da ob prevodu teksta "slovenimo" tuja zemljepisna imena. Podoba je, da so prirejevalci Timesovega atlasa pustili na kartah pretežno angleško varianto zemljepisnih imen. To pa zmanjšuje praktično rabo atlasa širšemu krogu, ki mu je pravzaprav prvenstveno namenjen.

Imam občutek, da tudi pri slovenjenju zemljepisnih imen ni bilo enotnega kriterija. Na primer: jezera na območju Sovjetske zveze so vsa "ponašena", na območju Turčije, Iraka, Irana in drugje so ostala v originalnem angleškem zapisu.

Opozoriti moram še na nekaj drugih spodrslijav ali nedoslednosti. Sovjetska zveza ne obsega petine zemeljske površine (str. 33), temveč le eno sedmino ali 14,5 % oziroma šestino nezaledenelega sveta. Pri Veliki Britaniji je izostala navedba članstva v EGS, medtem ko je Liechtenstein tudi član EFTA. Pri Marshallovih otokih ni podatka o letni stopnji naravnega prirastka prebivalstva, brez državnih simbolov - zastav pa so Marshallovi otoki, Namibija in Zahodna Sahara.

Pri Nemčiji je izostala navedba Bonna, kjer je sedež vlade in njenih institucij. Imena držav so sicer dosledno "poslovenjena", česar pa ne moremo trditi za posamezne zvezne - konstitutivne dele držav ali pokrajine in dežele, ki so navedene kar v angleški pisavi. Pri številnih zveznih državah niti niso našteje njihove federalne enote ali deželna upravna območja (npr. Argentina, Avstrija, Brazilija, Indija, Malezija, Mehika, Nemčija, Nigerija, Komori, Venezuela idr.). Tudi Moldavska SSR se je že pred časom preimenovala v Moldovo. Menim, da so marsikje nepreverjeni, prikrojeni in neresnični, pa čeprav uradni podatki o verski pripadnosti državljanov, zlasti v ateističnih državah, za kakršne so se uradno proglasile npr. Albanija, Bolgarija in Mongolija. (Medtem je Albanija že zaprosila za sprejem v članstvo "Islamske skupnosti".) Pri temeljni predstavitvi držav pogrešamo ali nacionalno ali rasno strukturo prebivalcev - državljanov. V geografski slovarček je potrebno vključiti med drugim tudi "mezeto" ali "meseto", v kolikor jo smatramo za geografski pojem (str. 35) in je pisana z malo začetnico.

Menim, da bi bilo koristno, da bi bila že pri naslednji izdaji atlasa pri uvodnem pregledu držav in pri njihovih predstavitvah navedena vsa ozemlja, ki politično-upravno sodijo v sklop posamezne suverene države (npr. v okvir Avstralije, ki je predstavljena na str. 5-6, sodijo še Ashmore in Cartier, Koralni otoki, Heardov otok in McDonaldovi otoki, Kokosovi otoki, Norfolk in avstralski sektor na Antarktiki).

Nekaj spodrslijav ali manjših napak je tudi v slovenskem dodatku k Timesovemu atlasu. Pri Sloveniji in drugih republikah Jugoslavije je navedena povprečna letna stopnja naravnega prirastka prebivalstva kar desetkrat višja od dejanske vrednosti. V tekstu (str. 78) in v tabeli (str. 92) so navedeni različni podatki o številu prebivalstva v nekaterih slovenskih mestih. Dolžine nekaterih slovenskih rek (str. 93) se razlikujejo od navedb v Statističnem letopisu Slovenije za leto 1989 (prim. str. 26; npr.: Ledava, Ljubljana, Ščavnica in Vipava). V preglednici pogrešamo velikost porečja za posamezne reke. Hidrografska mreža na karti upravne razdelitve Slovenije je skrajno površno skicirana. (Npr. Pivka in Nanošča sta spojeni

v enotno reko; Ljubljana izvira med Rakitno in Menišjo. Ni vrisano območje Cerkniškega jezera. Na isti karti manjka napis za našo obmejno reko Kolpo). Tudi mosta čez Dravo med Trbonjami in Gortino še ni na karti (str. 84). Prepričan sem, da je primerneje uporabljati hidronim "Zelenci" namesto "Izvir Save" (Dolinke; str. 82).

Na karti evropskih držav je označena Slovenija kot samostojna država (str. 4), na drugih preglednih in podrobnejših kartah je še vedno v sklopu Jugoslavije (str. 3, 16, 22, 90, 109 in 110).

Na karti so Kamniške in Savinjske Alpe (str. 82 in 90), med besedilom pa Kamniško-Savinjske Alpe (str. 78). Na zemljevidu Slovenije je Grintovec (2558 m), v seznamu najvišjih vrhov (str. 92) te na kartah na str. 90, 109 in 110 pa Grintavec. Naselji Pri Cerkvi-Struge in Trobni Dol sta na karti napačno zapisani (Pri cerkvi-Struge in Trobni dol). V Karavankah še vedno plašita Korensko in Pavličevo sedlo, medtem ko je Jezerski vrh pravilno zapisan. (O tem prim. tudi: R. Badjura, Slovensko in nemško geografsko sedlo, GV, XXII, str. 138-170.) Konvencionalni znak za velikost naselja je pri Framu v primerjavi z naseljem Morje premajhen, saj šteje več prebivalcev (891 v letu 1991).

Nekatere pomanjkljivosti ugotavljamo tudi na karti Jugoslavije (str. 90-91). Letališča so označena s črno barvo, ne najdemo pa ustrezne oznake v legendi znakov in simbolov (str. 101 ali 1). Na isti krati ni vrisanega letališča v Portorožu, prav tako ne na karti Hrvaške (str. 102). Letališče na otoku Krku je predstavljeno ne eni karti kot mednarodno (str. 102), na drugi kot letališče nižjega - drugotnega pomena (str. 110). Na karti Jugoslavije je tudi letališče pri Ivangradu v Črni gori (str. 91), na drugih zemljevidih ga ni (str. 106, 107 in 108). Na zemljevidu Makedonije (str. 108) ni znaka za letališče pri Ohridu, medtem ko je označeno na str. 91 in 114. Na karti (str. 114) tudi ni znaka za prištinsko letališče. Na večini kart je pokrajinsko ime Sandžak, ki zajema znaten del ozemlja Starega Vlaha na območju ob zgornjem Ibru, odtisnjeno predvsem na ozemlju Črne gore, čeprav je razširjen na znaten del jugozahodne Srbije s središčem v Novem Pazarju.

Nekaj več poslovenjenja bi zaslužila zemljepisna imena na kartah sosednjih držav, ki so v dodatku. Na ozemlju Madžarske so "ponašeni" samo Budimpešta, Monošter in Blatno jezero. Na njenem ozemlju bi morali prevesti vsaj Donavsko sredogorje, v sklopu katerega je Bakonjski gozd, in Vzhodno sredogorje, ki predstavlja zadnje odrastke rudonosnih Karpatov; pod njim stoji Miškolc. Podobne pripombe veljajo za območje Češke in Slovaške ter Romunije. Skratka, vse tiste udomačitve zemljepisnih imen, ki so utrjene v naši kulturni zavesti in zgodovinskem spominu, je treba negovati še naprej. V Avstriji bi smeli posloveniti pokrajini Vorarlberg v Predarlško in Salzburg v Salzburško. Ob Gornji Avstriji imamo Spodnjo Avstrijo, kar je menda tudi v opreki s stališči jezikoslovcev (prim. tudi Ujma, 5, 1991, str. 272). V geografskih učbenikih sta Gornja in Dolnja Avstrija (Ilešič, Gospodarska in politična geografija sveta, 1964, str. 87; 1966, str. 85), medtem ko sta v Enciklopediji Slovenije (1987, str. 140), na karti avstrijskih dednih dežel, označeni Spodnja in Zgornja Avstrija.

Posebno pohvalo zasluži celoten prevod spremljajočega besedila v Timesovem atlasu sveta. Kljub temu so v besedilu nekatere nejasnosti, dvoumnosti in nedorečenosti. Na primer: "z razvojem lahke obrti" (str. 8); "nahajališča nafte so na obali in pred njo" (str. 8); "otoki vzdolž ekvatorja" (str. 15). "Padavin je od prek 1000 do le 500 mm letno" (str. 18). "...z nasipanjem pridobivajo zemljo iz morja" (str. 26). "Kolumbijska pokrajina se deli na dva različna predela" (str. 21). Grozdje ni kultura, temveč pridelek, sad vinske trte (str. 23). V Jugoslaviji pridelujemo sladkorno peso in ne sladkorne repe (str. 81). Razbistriti je potrebno termin: ali je "tihomorska

obala" identična "tihoocanski" (str. 31, 42). Obilica padavin je izražena v količini in ne v množini (str. 66). Velikokrat sta pojma "dežela" in "država" izenačena, čeprav je med njima pomenska razlika. Neustrezna se mi zdi formulacija: "...država brez (nima) izhoda na morje" (prim. str. 4, 6, 8, 9, 30, 34, 42).

Kljub vsem zapisanim pripombam smem poročilo skleniti s spoznanjem, da je slovenska izdaja oziroma priredba Timesovega družinskega atlasa sveta izredno kakovostna, vsebinsko bogata in dragocena edicija, ki bo bogatila z novimi spoznanji in prikazi vse generacije slovenskega prebivalstva. Vsi, ki so kakorkoli sodelovali pri nastajanju, vsebinskem oblikovanju in tiskanju Atlasa sveta zaslužijo vse priznanje in za opravljeno delo visoko strokovno oceno.

Milan Natek

Andrej Kranjc: Dolenjski kraški svet. Izdala Dolenjska založba v Novem mestu, 1990, 8 tabel, 30 fotografij in risb, seznam jam in seznam jamarjev prvoprstopnikov.

V 240 strani obsegajoči knjigi predstavlja avtor bralcu na kras, predvsem pa jame nizke oziroma srednje Dolenjske, pokrajine med Barjem, posavskim hribovjem in kočevskim oziroma Roškim višavjem in Želimeljsko dolino.

Poljudno napisana knjiga v razumljivem jeziku razloži tudi osnovne pojme iz krasoslovja. Za zahtevnejšega bralca pa je dobrodošel 163 enot obsegajoč seznam virov in uporabljene literature.

Knjiga je razdeljena na tri poglavja. V prvem so predstavljeni osnovni geološki pogoji zakrasevanja, osnovni pojmi iz speleleologije in krasoslovja, poglobitve kraške oblike na površju ter vodni pojavi. V tem poglavju so opisani tudi sledovi človekovega bivanja na krasu od prazgodovine dalje. Obsežno ter podrobno je opisana tudi zgodovina raziskovanja krasa na Dolenjskem.

V naslednjem poglavju je predstavljeno kraško podzemlje. Predstavljene so podzemeljske oblike in njihov nastanek. Sledi pregled zgodovine speleoloških raziskav. Nedvomni začetnik le teh je že Valvazor, ki se ni zadovoljil le z obiski jam. V Kampiljski in Podpeški jami je primerjal višine podzemnih jezer, izdelal pa je tudi načrt Podpeške jame. To je naš najstarejši jamski načrt, ter drugi objavljeni jamski načrt na svetu.

Na obravnavanem območju je poznanih 624 jam. Njihove značilnosti so predstavljene v preglednih tabelah, dodani pa so tudi osnovni podatki o poznanih jamah. Ti podatki so del jamskega katastra ter vsebujejo ime, tip jame, nadmorsko višino vhoda, dolžino in globino, datum registracije jame ter jamarsko organizacijo, ki je jamo registrirala ter opombe. Žal je med temi opombami veliko takih, ki govorijo o odmetavanju smeti vanje.

Posebno poglavje je namenjeno človekovemu odnosu in rabe jam. Opisane so jame, ki nastopajo v ljudskem izročilu, pravljicah in vražah. Številne jame so služile za skrivališča in zavetišča navedena pa so tudi druge rabe jam. Nekoč so bile pomembne predvsem za oskrbo z vodo ali za kleti in skladišča. Predstavljeni sta tudi turistična Taborska jama pri Ponovi vasi in Kostanjeviška jama. Jami imata nekaj nekaj tisoč obiskovalcev letno, pomembni pa sta kot lokalna turistična ponudba.

Poleg rabe jam pa so pogoste tudi zlorabe jam. Številne jame na dolenjskem so spremenjene v

mrhovišča, vaška smetišča ali pa deponije industrijskih odpadkov. Tako onesnaženih jam je le v novomeški in trebanjski občini 57 od 370.

S to knjigo je postala Dolenjska prva slovenska pokrajina, v kateri je predstavljen kraški, predvsem pa jamski inventar.

Andrej Mihevc

K R O N I K A

SPOMINSKI IN JUBILEJNI ČLANKI

Profesor France Planina devetdesetletnik

Geografski vestnik se je doslej že dvakrat spomnil profesorja Franceta Planine (GV 1971, 1981). Njegovo delo in vsestranske zasluge za razvoj slovenske šolske geografije, kartografije, turistične in poljudne geografske literature je bilo na različne načine predstavljeno tudi drugod. Neminljive zasluge ima tudi za svoj rojstni kraj Škofjo Loko, ki mu je z različnimi priznanji vračal njegovo vdanost in desetletja različnega kulturnega delovanja (Loški razgledi 1971, 1981). In vendar je ostalo še veliko neizrečenega in nenapisanega o liku tako plodnega in uspešnega delavca kot je France Planina.

France Planina se je rodil 29. septembra 1901 v Škofji Loki. Bil je v prvi, sloviti generaciji študentov geografije ljubljanske univerze, ki je med leti 1922 in 1925 ustanovila Geografsko društvo Slovenije in Geografski vestnik. En semester je poslušal predavanja tudi na Münchenski univerzi. Zanj in za njegove vrstnike, Bohinca, Kranjca, Rakovca, Rubiča, Savnika in druge je bilo zlasti pomembno, da so nekateri med njimi za krajši čas že okusili raven znanih evropskih univerz, ne nazadnje pa tudi zavest, da so začetniki nove slovenske akademske geografije. Zato njihova imenitna zamisel ustanoviti strokovno društvo in strokovni časopis gledana z današnjega zornega kota ni presenetljiva. Zato pa je odločnost in zrelost njihovega nastopa presenetila njihove profesorje. Profesor Planina se še spominja, da je v vsem svojem študiju bil le dvakrat na strokovni ekskurziji, na Cerkniškem jezeru in na Bledu. Tudi to, da je bil študij preveč klimatološko orientiran, zlasti brez geomorfologije, je močno motilo takratne študente. Zato je bila ena njegovih prvih samostojnih odločitev kot mladega profesorja v Otočcu, da tudi v srednješolski pouk uvede terensko opazovanje. Takemu otipljivemu in nazornemu pouku je bil zvest vse življenje. Planina je študiral tudi prirodoslovje oziroma biologijo, to je bil njegov drugi predmet. Tudi na tem področju je bil odličen strokovnjak in pedagog. Z enako vnemo je poučeval oba predmeta, pa tudi geologijo in mineralogijo. Pri pouku biologije je moral včasih dobesedno orati ledino zaradi novosti v stroki in do takrat neobičajnih vsebin. Po diplomi se je moral za tri leta zaposliti v Otočcu v Liki, tako kot so takrat mnogi mladi slovenski prosvetni delavci morali na službovanje izven Slovenije. Iz tistega časa ima zanimive spomine, saj se je prvič soočil s pokrajino, naseljeno s pripadniki dveh narodov. Kljub svoji mladosti je v novem okolju deloval povezujoče.

Po povratku v Slovenijo je leta 1929 pričel poučevati na kranjski gimnaziji, kjer je nekoč sam drgnil hlače. Po osmih letih je nadaljeval delo na klasični gimnaziji v Ljubljani, po dveh letih pa kot svetnik na prosvetnem oddelku banske uprave. V času italijanske okupacije je okusil tudi Gonars, ker so ga zalotili pri skrivnem fotografiranju racij po ljubljanskih ulicah. Po vrnitvi iz taborišča je sodeloval pri izdajanju učnih pripomočkov, kar ga je pripeljalo leta 1943 do upravnika pokrajinske šolske založbe, ki je bila predhodnik Državne založbe Slovenije. Po osvoboditvi je zaradi svojega strokovnega ugleda postal član Komisije za ugotavljanje kulturno-zgo-

dovinske vojne škode, nato pa leta 1948 član profesorskega zbora 1. realne gimnazije ter pomožni inšpektor za biologijo. Leta 1953 je bil imenovan za ravnatelja Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani, toda ni dolgo zdržal brez dijakov in se je vrnil na klasično gimnazijo v Ljubljani, kjer se je leta 1962 upokojil. Jubilanta krasi nepregledna vrsta člankov in razprav v Loških razgledih, v Geografskem vestniku in Geografskem obzorniku, Biološkem vestniku, Pionirskem listu, Proteusu itd. V Krajevem leksikonu Slovenije je bil urednik vseh občinskih kart, najbolj pa se je proslavil s knjigami o Slovenskem Primorju v luči turizma, o Škofji Loki ter Poljanski in Selški dolini, Slovenija in njeni kraji ter z ilustrirano knjigo Jugoslavija, za katero je leta 1968 prejel Levstikovo nagrado. Kot dober risar in kartograf je sodeloval pri pripravi številnih kart Slovenije in Jugoslavije, zlasti skupaj z dr. Valterjem Bohincem in Ivanom Selanom. Jubilant je po vojni oral ledino tudi na področju turistične publicistike in je prispeval številne članke v Turističnem vestniku in v turističnih vodnikih Muzejskega društva v Škofji Loki. Na desetine je bilo tudi vzornih izletov muzealcev in šolskih ekskurzij, ki jih je vodil, pa tudi najrazličnejših predavanj. Zanimiv je tudi Planinov že zgodaj oblikovan občutek za kulturne in zgodovinske vrednote preteklosti. Sam povdarja, da je skrbno hranil vse svoje beležnice o svojih nekdanih dijakih, s katerimi se je pozneje pogosto družil in obujal spomine. Njegov izostreni občutek za pomen in ohranitev kulturnih in zgodovinskih pričevanj dokazuje dogodek iz Škofje Loke tik pred začetkom nemške okupacije, ko je pred uničenjem rešil pomemben arhiv.

France Planina ima za seboj skoraj sedemdeset let izredno plodnega strokovnega publicističnega in kulturnega udejstvovanja. Je dobitnik številnih priznanj in dveh državnih odlikovanj. Kot vzoren študent je že leta 1925 prejel svetosavsko nagrado. Leta 1971 je kot predvojni ustanovitelj loškega muzejskega društva in profesorskega ceha postal častni občan Škofje Loke. Od leta 1972 je častni član Zveze geografskih društev Slovenije. O njem so napisani številni jubilejni članki, v katerih mu sodobniki enoglasno priznavajo najodličnejše človeške in strokovne lastnosti kot so talent, širina pogledov, natančnost in predanost trdemu in vztrajnemu delu, bil pa je tudi vzoren in nesebičen sodelavec ter skrben mentor. Profesor Planina je znal svojim bralcem in poslušalcem, zlasti številnim generacijam svojih učencev, ki jim je bil skoraj kot oče, vsaditi ljubezen do domače zemlje, njene naravne in kulturne podobe ter njenega človeka. Njegov dobrohoten in korekten odnos do dijakov in strokovna zanesljivost sta zbujala splošno zaupanje in spoštovanje. Pedagoške izkušnje ni imel samo iz razreda, temveč je nekaj časa vodil tudi skavte Triglavskega stega, pozneje pa je našel novo področje delovanja v Ferijalni zvezi Jugoslavije.

Obsežnega Planinovega opusa, ki se mu je mogoče samo čuditi, ga spoštovati in biti zanj hvaležen, se bo moral lotiti poklicni biograf. A profesor Planina ne miruje niti v Domu starejših občanov na Kolesiji, kjer je v uredniškem odboru internega časopisa Korenine in je zanj prispeval več člankov o svojem življenju. K visokemu jubileju mu v imenu bralcev Geografskega vestnika iskreno čestitamo in mu želimo obilo zdravja.

Jurij Kunaver

Profesor Hinko Uršič - osemdesetletnik

Profesor Hinko Uršič je na Tolminskem znan in spoštovan starosta na področju šolske in

planinske vzgoje. Poznamo ga tudi kot sodelavca pri nekaterih pomembnih geografskih akcijah kot je bil Savnikov Krajevni leksikon in zvestega udeleženca velike večine zborovanj slovenskih geografov.

Hinko Uršič je bil rojen v železničarski družini 30. julija 1911 v Šentmavru pri Gorici. Njegovi starši so bili iz Sel pri Volčah in profesorju Uršiču se je kmalu po 2. svetovni vojni izpolnila želja, da je lahko večji del svojega plodnega življenja preživel v Tolminu, v neposredni bližini doma svojih prednikov. Njegovi starši so po begunstvu v 1. svetovni vojni ostali v Sloveniji, v Radovljici, ker se oče ni hotel zaposliti v Italiji. Hinko Uršič je leta 1937 diplomiral iz geografije kot glavnega predmeta in zgodovine ter sociologije na Univerzi v Ljubljani. Po diplomi in služenju vojaškega roka se je leta 1939 najprej zaposlil na meščanski šoli v Mežici, leta 1940 pa na gimnaziji v Ljubljani. Skoraj vso vojno je preživel v nemških in italijanskih taboriščih, saj je bil leta 1941 kot jugoslovanski vojak zajet od Nemcev, nato pa je bil izročen italijanskim oblastem. Po kapitulaciji Italije se je vrnil v Ljubljano, vendar so ga kmalu za tem poslali na prisilno delo v Postojno vse do konca vojne. Kljub štiriletnim hudim preskušnjam, ki jim je bil izpostavljen, gleda tudi na ta čas z besedami: "V življenju se moraš oklepiti dobrih stvari, slabe pa pozabiti", kot je zapisala N. Blazetič-Jurenova v Primorskih novicah, (17. 9. 1991). Po vojni je najprej poučeval na gimnaziji v Ptuju, v Trstu in v Portorožu, kjer je sodeloval pri obnovi slovenskega učiteljsišča. V Tolmin je prišel na lastno prošnjo leta 1948 in se zaposlil na tamkašnjem učiteljsišču in pozneje na gimnaziji, kjer je poučeval geografijo in zgodovino. Tako je postal eden od povojnih stebrov tolminskega učiteljsišča in gimnazije in poznajo ga številne generacije tolminskih srednješolcev. Leta 1979 se je v starosti 68 let upokojil.

Profesor Uršič je bil eden tistih učiteljev geografije, ki je tudi po zaključku študija nadaljeval z raziskovalno oziroma publicistično dejavnostjo, čeprav mu je bilo na delovnem mestu, oddaljenem od študijske knjižnice in sveže strokovne literature, težje obdržati stik s stroko. Začetek njegove strokovne dejavnosti pa pomeni njegovo diplomsko delo o geografiji in zgodovini Radovljice, ki je zbudilo pozornost in je bilo dolgo časa pomemben vir kasnejšim piscem in raziskovalcem tega mesta. Pozneje je pisal strokovne in poljudne članke v Geografski obzornik, Planinski vestnik, v Goriška srečanja in v Idrijske razglede. Zlasti sta pomembna članka o kobariški mikroregiji in o območju med Breginjem in Trebušo. S terenskimi raziskavami je pomagal pri nastajanju Melikovih Planin v Julijskih Alpah. Bil je član uredništva dveh Tolminskih zbornikov (1965 in 1975) in prispeval vanju razpravi o Bovškem in o gibanju prebivalstva na Tolminskem. Med najpomembnejšimi Uršičevimi deli pa je 37 strani v knjigi Dolina Soče, ki sta jo izdala skupaj s fotografom Fonom. Uršičevo stalno spremljanje razvoja slovenske geografije mu je omogočilo, da je v svojo strokovno pripoved o Posočju lahko vpletel tudi mnoge noveše ugotovitve. Naj omenimo tudi njegovo aktivno sodelovanje na novogoriškem zborovanju geografov in pri organizaciji zborovanja slovenskih geografov v Zgornjem Posočju, ko je prispeval štiri sestavke za vodnik ekskurzije. Profesor Uršič je zmoget vse to tudi zaradi posebnega veselja do planinstva, ki mu je pomenilo poglobljeno dopolnilno dejavnost in sprostitev. Na svojih planinskih poteh, kamor se je pogosto podajal v družbi svojecev in tudi šolske mladine, si je nabiral novih moči, z ostrim očesom geografa zasledoval razvoj gorske pokrajine in zbiral snov za strokovne objave ali za uporabo v šoli. Tako oborožen se je profesor Uršič v začetku tedna lahkotno vračal v svoje razrede in bogatil znanje svojih dijakov z lastnimi izkušnjami in jih pridobival za enaka planinska in geografska

doživetja. Tudi na tem področju je bil uspešen in velika množica njegovih nekdanjih dijakov danes hodi po stezah, ki jih je nekoč ubiral njihov učitelj. Profesor Uršič je poznal problematiko planinstva in planinskega naraščaja, saj je dolga leta deloval v tolminskem planinskem društvu. Iz tega obdobja je tudi Uršičev organizacijski uspeh, ko je vodil obnovo planinske koče na planini Razor. Številni obiskovalci te lepe postojanke, ki je postavljena v izjemno zanimivi pokrajini, tega morda ne vedo, toda Hinku Uršiču zagotavljamo, da se je zanj splačalo žrtvovati nekaj dragocenega časa. Za zasluge na Tolminskem, mednje šteje tudi sodelovanje pri ustanavljanju muzejev v Tolminu in v Trenti, je bil deležen vrste priznanj in odlikovanj.

Profesorja Hinka Uršiča se je ob enem njegovih prejšnjih jubilejev spomnil tudi pokojni profesor Ilešič in ga uvrstil med pomembne "stebriče" slovenske geografije. Jubilantu iskreno čestitamo za njegov praznik in mu v imenu bralcev Geografskega vestnika ter vseh slovenskih geografov želimo, da bi še dolgo užival sadove svojega plodnega dela.

Jurij Kunaver

Ob šestdesetletnici prof. dr. Boruta Belca

Letos 13. januarja je praznoval 60-letnico diplomirani geograf univ. prof. dr. Borut Belec. Rodil se je v Mariboru, sicer pa preživel otroška leta v Ljutomeru. Že v osnovni šoli je pokazal bistrega duha in znatiželjnost. Šolanje je nadaljeval na klasični gimnaziji v Mariboru. Po maturi se je vpisal na oddelk za geografijo takratne Prirodoslovno - matematične fakultete Univerze v Ljubljani. Študiral je čisto geografijo in leta 1955 vzorno diplomiral. Kot študent je bil vzoren in ambiciozen, ti dve lastnosti je obdržal do današnjih dni. Po diplomu je dobil zaposlitev na Klasični gimnaziji v Mariboru, ob ustanovitvi Pedagoške akademije v Mariboru pa je bil izvoljen najprej za honorarnega, nato pa za stalnega učitelja. Tako opravlja delo visokošolskega učitelja že polnih 30 let. Sedaj je že 14 let v nazivu rednega profesorja za geografijo. Doktorski izpit je opravil leta 1965 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani pod mentorstvom prof. dr. Svetozarja Ilešiča.

Dr. Borut Belec je na Pedagoški akademiji, sedaj Pedagoški fakulteti, predaval naslednje predmete: Matematična geografija, Obča fizična geografija (za ta predmet je napisal tudi učbenik), Regionalna geografija Slovenije, Jugoslavije in sveta; na Visoki ekonomsko - komercialni šoli je predaval predmet Prometna geografija (tudi za ta predmet je napisal učbenik). Pedagoški proces gradi na modernih principih visokošolske didaktike, sodobnih dosežkih geografske stroke in spoznanjih lastnega raziskovalnega dela. Študente navaja na kritično razmišljanje ter jih z dobro pripravljenimi seminarji, strokovnimi ekskurzijami in terenskim delom uvaja v raziskovalno delo. Na to še posebej kažejo zrela diplomska dela študentov. V odnosu do študentov je tovariški, strog in pravičen, zanima se za njihove probleme in jih skuša reševati, zato je priljubljen ter uživa ugled in spoštovanje.

Če listamo po geografski literaturi, znova naletimo na ime dr. Belca. O uspešnem raziskovalcu priča bogata bibliografija, ki obsega okoli 270 bibliografskih enot, od tega 25 samostojnih izdaj, 73 znanstvenih in strokovnih člankov, 18 izvedenih del ter 79 enciklopedičnih gesel. Z raziskovalnim delom se je dr. Belec začel ukvarjati že kot študent in je prejel

Prešernovo nagrado za študente Univerze v Ljubljani. Kasneje je prejel še nagrado Sklada Štefana Kovača in nagrado Sklada Borisa Kidriča. Bil je zunanji sodelavec Inštituta za geografijo A. Melika pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti in Geografskega inštituta Univerze v Ljubljani. Prvo pomembnejše delo predstavlja njegova doktorska disertacija "Ljutomersko - ormoške gorice", ki je izšla v samostojni knjigi. Delo predstavlja temeljni regionalnogeografski prikaz in tehten metodološki prispevek k regionalnogeografskim proučevanjem naših pokrajin. Žal kasneje dela v tej smeri ni nadaljeval. V naslednjih letih se je posvetil proučevanju trajnih kultur na Slovenskem (vinogradništvo, sadjarstvo, hmeljarstvo). V zadnjem obdobju proučuje probleme nerazvitosti v Severovzhodni Sloveniji in še posebej probleme socialnogeografske preobrazbe kot posledice melioracij in komasacij na primeru Ščavniške doline. V obeh primerih je ob poznavanju metodoloških in teoretičnih izhodišč sorodnih raziskav po svetu izdelal našim razmeram primerno metodologijo. S tem svojim delom je postal za ti dve področji vodilni slovenski geograf, upoštevan tudi v jugoslovanskem prostoru.

Izledke svojega raziskovalnega dela je dr. Belec objavjal v Geografskem zborniku, Geografskem vestniku, Geographici Slovenici in Yugoslavici, Časopisu za zgodovino in narodopisje ter raznih kongresnih zbornikih. Njegova dela pa so objavljena tudi v inozemskih publikacijah.

Dr. Belec se udeležuje vseh strokovnih srečanj slovenskih in jugoslovanskih geografov, praviloma kot referent. Nastopa pa tudi na mednarodnih simpozijih in kongresih. Je član podkomisije "Rural Development in Highlands and High Latitude Zones" pri Mednarodni geografski zvezi. Strokovno se je izpopolnjeval na Univerzah v Münchnu, Regensburgu, Augsburgu, Marburgu a/L, Frankfurtu in Bayreuthu ter na Geografskem inštitutu Poljske akademije znanosti v Warsavi.

Povsem razumljivo je, da je dr. Belec, kot izredno dinamična osebnost, aktiven in ustvarjalen na svoji matični ustanovi, kjer je bil član različnih delovnih teles. Večkrat je bil uspešen predstojnik oddelka za geografijo. Vodil je Raziskovalni inštitut. Dvakrat je bil dekan Pedagoške akademije. Aktivno deluje tudi v okviru Univerze. Zelo aktivno se udeležuje v domačem geografskem društvu pa tudi v Zvezi geografskih društev Slovenije. Kot priznanje za svoje ustvarjalno delo je dobil zlato plaketo Pedagoške fakultete in državna odlikovanja.

Prof. dr. Borut Belec je danes nedvomno osrednja osebnost mariborske geografije ter priznan in spoštovan tudi v slovenskem merilu. Ob življenjskem prazniku mu sodelavci in prijatelji želimo še mnogo zdravih in ustvarjalnih let.

Vladimir Bračič

Ob šestdesetletnici Tatjane Šifrer

Letos pomladi je praznovala šestdesetletni jubilej Tatjana Šifrer, diplomirana geografa in bibliotekarska svetovalka v pokoju. Dolgoletna bibliotekarka v knjižnici Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani je petintridesetletno službovanje preživela prav v tej ustanovi, kjer je kot študentka druge povojne generacije študentov zaključila študij geografije. Z bogatim geografskim znanjem in strokovnim bibliotekarskim delom ji je uspelo urediti

knjižnico za geografijo na zavidljivo strokovno raven. Številne strokovne informacije je posredovala diplomiranim geografoam kot začetnikom, študentom prvega letnika. Njena strokovna in svetovalna ter mentorska pomoč je marsikomu pomagala prebroditi prve korake univerzitetnega študija.

Tatjana Šifrer se je rodila 16. 3. 1931 v Celju. Njeno šolanje je prekinila vojna. Leta 1941 je bila izseljena v Kikindo, kjer je preživel vsa vojna leta. Tam je obiskovala nižjo gimnazijo, leta 1949 pa je maturirala v Ljubljani. Študirala je geografijo in leta 1953 diplomirala na tedanji Prirodoslovno-matematični fakulteti v Ljubljani. Z diplomsko nalogo "Bistriška ravan - regionalni pregled" je prejela študentsko Prešernovo nagrado. Leta 1954 se je kot asistent za knjižna dela zaposlila na takratnem Geografskem inštitutu Univerze v Ljubljani. Leta 1957 je opravila strokovni izpit za bibliotekarja. Leta 1970 je posatela višji bibliotekar, 1975. leta je napredovala v višjega bibliotekarja specialista in 1987 v bibliotekarskega svetovalca ter se s tem najvišjim bibliotekarskim nazivom leta 1989 upokojila.

Naša jubilanтка je orala ledino bibliotekarski stroki na Filozofski fakulteti. Bila je prva poklicna bibliotekarka na fakulteti. Knjižnico je pričela strokovno urejati že leta 1954. Uspešno je združila strokovno znanje geografije s sodobnimi načeli bibliotekarske stroke. Kot dolgoletni strokovni vodja je sprva sama, zadnjih deset let pa ob pomoči sodelavk, knjižnico uredila kot bibliotekarsko in dokumentalistično središče geografije. Brez skromnosti lahko trdimo, da je knjižnica za geografijo prerasla v temeljno knjižnico ne samo v Sloveniji, temveč tudi izven njenih meja. Njena zasluga je, da ji je uspelo urediti tekoče, ažurne kataloge, v katerih je zbrano vse bogastvo knjižnice za geografijo. Katalogizirala ni le monografskih publikacij, temveč je samoiniciativno že zelo zgodaj pričela katalogizirati strokovne članke iz domače in tuje geografske periodike ter revij sorodnih ved. Kataložne listke je po geslih razvrstila v abecedno-imenski katalog ter sistematski katalog. Slednji je urejen po regionalnem principu in tudi po vsebini, to je po sistematiki geografije.

Tatjana Šifrer je posvetila veliko časa razvoju informacijske dejavnosti. Načrtno je skrbela za obveščanje uporabnikov z novostmi knjižničnega fonda. Temu cilju so služili katalogi, Bilten knjižnice, ki je pričel mesečno seznanjati uporabnike z novostmi v knjižnici ter vsakodnevno svetovalno delo. Študente pvega letnika je načrtno uvajala v uporabo katalogov, knjižnih zbirk itd. Informacije o novostih iz geografske literature pa je naša jubilanтка posredovala tudi širšemu krogu geografov, zlasti šolnikom, katere je službovanje poneslo v različne kraje po Sloveniji in so marsikateri le na ta način dobili informacije o dogajanju na področju geografske literature. V obliki recenzij in knjižnih novosti je objavila preko petinštrideset prispevkov v geografski periodiki.

Pisala je tudi poljudno-geografske in strokovne prispevke v geografsko periodiko, predvsem v Geografski obzornik. Leta 1988 pa je v knjižni zbirki Pelikan izšla knjižica Svet ob Savi, kjer je na strokoven, toda mlademu bralcu razumljiv način, v geografski luči predstavila porečje Save. Posebej velja omeniti tudi njeno bibliografsko delo. Kot soavtor je uredila prva dva zvezka Slovenske geografske bibliografije za razdobje 1960-1965 in drugo za leto 1966. Rezultat večletnega bibliografskega dela je retrospektivna Bibliografija del o industrijski geografiji SFR Jugoslavije, ki jo je leta 1985 izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Obsežna bibliografija z okoli 2000 bibliografskimi enotami je nepogrešljiv pripomeček vsem, ki se ukvarjajo z ekonomsko in posebej z industrijsko geografijo.

Obsežno geografsko znanje in dolgoletno delo z geografsko literaturo jo vzpodbuja tudi v

času upokojitve k pisanju novih prispevkov v geografsko periodiko. Želimo si, da bi se preko sto bibliografskih enot obsegajoča bibliografija Tatjane Šifrer povečala še za kakšno novo delo.

Ob njenem jubileju ne smemo prezreti njene strokovne dejavnosti izven oddelčne knjižnice. Delovala je kot knjižničar v upravnem odboru Geografskega društva Slovenije (1954-1968). Sodelovala je v delu knjižnične komisije Filozofske fakultete (1975-1984), dve leti (1982-1984) pa je bila predsednica omenjene komisije. Strokovno je sodelovala tudi v sekciji za univerzne knjižnice Zveze bibliotekarskih društev Slovenije.

Za svoje uspešno delo je Tatjana Šifrer prejela več priznanj. Leta 1972 pohvalo Geografskega društva Slovenije, leta 1983 priznanje Mladinske knjige in revije Pionir, leta 1986 Čopovo diplomu Zveze bibliotekarskih društev Slovenije ter leta 1989 veliko priznanje Filozofske fakultete. Utemeljitev za vsa ta priznanja, ki jih je prejela Tatjana Šifrer, lahko povzamemo iz nagovora ob podelitvi Čopove diplome: "Tatjana Šifrer prejme Čopovo diplomu za dolgoletno, odlično vodenje knjižnice Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti, za pionirsko delo in prispevek k razvoju knjižničarstva na Filozofski fakulteti v celoti, za publicistično in bibliografsko dejavnost ter za svetovalno, mentorsko delo s študenti in drugimi uporabniki geografske literature".

Jubilantki čestitamo in kličemo še na mnoga leta osebnega zadovoljstva in zdravja. Želimo ji, da bi izpolnila vse svoje skrite osebne želje, ki so se ji izmikale in ostale zaradi številnih obveznosti in skrbi za službo in družino neuresničene. Njene sodelavke pa bomo vedno znale ceniti njene prijazne prijateljske besede ter njen zgled in pomoč pri strokovnem delu. Slednje nam omogoča, da ob sodobnih tehnoloških pripomočkih še naprej gradimo in izpopolnjujemo geografsko knjižnico.

Čestitkam se pridružujejo številne generacije nekdanjih študentov, ki so bile deležne njene nesebične pomoči, vzpodbude, pa tudi tolažbe. Verjetno v Sloveniji ni geografa, ki bi imel toliko hvaležnih kolegov in kolegic, kot ravno Tatjana Šifrer.

Janja Turk

Ob 350 letnici rojstva J. V. Valvasorja (1641-1693)

Leta 1989-1993 smo razglasili za Valvasorjeva leta, za čas, ko se bomo bolj ali manj nepretrgoma spominjali tega "velikega Kranjca", topografa, polihistorja, izumitelja, rodoljuba in našega predhodnika številnih znanstvenih vej, tudi geografije. Splošnemu navdušenju leta 1989, ko smo se spominjali 300-letnice izida njegovega življenjskega dela *Slava vojvodine Kranjske* (proslave, simpoziji, razstave, obeležja) je sledila umiritev in obletnice njegovega rojstva ne v javnih in ne v strokovnih glasilih praktično ni bilo zaslediti. Res je, da se je v istem letu rojevala tudi samostojna Slovenija, toda tudi ti, veliki in deloma tragični dogodki nas ne bi smeli odvrniti od spomina na Valvasorja, ravno obratno, saj sta tako kultura kot znanost glavni korenini, ki držita pokonci samostojni narod. Geografi smo ob 300-letnici Slave stali bolj ob strani, ne Geografski vestnik, ne Geografski zbornik in ne Geografski obzornik niso Valvasorja niti omenjali. Prav je, da se tokrat mi spomnimo nanj.

Valvasorja označujemo predvsem kot topografa. Topografi 16. in 17. stol. so bili v današnjem

smislu kombinacija geodeta in geografa. V Nemčiji je bil pomemben krog, ki je gojil topografsko slikarstvo, njegov član je bil tudi znameniti Matevž Merian, Valvasorjev vzornik. Valvasor pa je bil več kot le dober topograf, bil je tudi umetnik ter ljubitelj številnih znanosti, vse svoje znanje in sposobnosti pa je posvetil Slavi, ali, kakor rečemo danes, "promociji" Kranjske. Še pred Slavo je izdal več topografij (*Ducatus Carnioliae modernae, arcium Lambergianorum, Archiducatus Carinthiae modernae, Carinthiae Salisburgensis*) in zemljevidov (Kranjske, Koroške, Hrvaške).

O Valvasorjevem delu in njegovem pomenu so pisali že številni strokovnjaki, od njegove naslednje generacije (Hacquet 1778) do danes. V Valvasorjevem zborniku (1989) 29 strokovnjakov analizira različne vidike Valvasorjevega dela, a vmes ni niti enega dela, ki bi Valvasorja ocenilo z vidika geografije. Sicer je Radics v 2. pol. prejšnjega stol. in v začetku tega pisal o številnih vidikih Valvasorjevega dela, J. Rus (1928) je podrobneje ocenil odnos Valvasorja do Schönlebnia in njegovega dela, A. Kranjc je osvetlil Valvasorja kot jamarja in krasoslovca (1984, 1989), deloma kot geomorfologa (1990), iz omenjenega Valvasorjevega zbornika pa izstopa Rojčev prispevek o Valvasorjevem kartografskem delu.

V tako kratkem zapisu nikakor ni mogoče podati ocene o pomenu Valvasorjevega dela za geografijo, kaj šele opisati "geografsko vsebino" njegovega dela. S tem res želim le spomniti na častiljivo obletnico rojstva učenjaka in pisca, ki ga upravičeno lahko štejemo tudi za "slovenskega" geografa, obenem pa vzbuditi slovenske geografe, saj je že skrajni čas, da Valvasorjevo delo ovrednotimo tudi z vidika moderne geografije.

A. Kranjc

Rudolf Fajgelj (1897-1991)

Konec oktobra so se Celjani poslovili od svojega uglednega in delovnega sosesčana, poštenega in pokončnega moža, enega izmed zadnjih še živelih "preporodovcev" in dobrovoljcev Rudolfa Fajgelja. Z njim je izgubila tudi slovenska geografija pomembnega podpornika in pobudnika raziskovalnega dela na celjskem območju, ustanovitelja "Sklada Vladka Fajgelja".

Rudolf Fajgelj se je rodil 1. 11. 1897 v Zagrebu. Sodil je med tiste mlade slovenske razumnike, ki so se zavzemali že v letih pred prvo svetovno vojno za osvoboditev Slovencev in rešitev slovenskega narodnega vprašanja. Pred prvo svetovno vojno se je kot 15 letni mladenič vključil med "preporodovce", ki so videli pravično in dokončno rešitev slovenskega vprašanja samo v razbitju avstroogrske monarhije in v ustanovitvi samostojne jugoslovanske države. Med prvo svetovno vojno je bil med dobrovoljci, ki so zapustili cesarsko vojsko, in na solunski fronti (1916-18) se je pridružil zavezniški koaliciji in srbski vojski kralja Petra I. Po koncu prve svetovne morije se je pridružil Maistrovim borcem za severno slovensko mejo, nato pa končal študij na visoki šoli za trgovino in promet. Med zadnjo vojno je bil med slovenskimi partizani. Po vojni je ves čas delal v zdravstvu; bil je pobudnik tudi gradnje zdravstvenega doma v Celju. Aktivno je delal v številnih društvih, največ pa v kinološkem in konjeniškem.

R. Fajgelj je mnogo prispeval k ohranitvi spomina na čase preporodovstva in dobrovoljcev. Tik pred smrtjo, ki ga je doletela v celjskem Domu upokojencev (dne 21. 10. 1991), kjer je živel

od jeseni 1986. leta, je še z vso zbrano skrbnostjo uredil svoj osebni arhiv. V njem je dokumentarno ohranjena njegova burna življenjska pot, ki jo krasijo številni uspehi, grenijo pa bridke preizkušnje.

Gospod R. Fajgelj ni mogel nikdar preboleti izgube svojega edinega sina - Vladka Fajglja (1933-1955), odličnega in nadebudnega študenta geografije in biologije na ljubljanski univerzi, navdušenega speleologa, alpinista in ljubitelja narave. Bil je namreč cenjen in spoštovan med profesorji in kolegi - študenti ne samo zaradi svojega naglega strokovnega vzpona, temveč zaradi številnih kvalitiet kot so: delavnost, natančnost in vestnost. Bil je kritičen in nikdar zaletav, razsoden in uravnotežen ter zrel razumnik. Konec junija 1955. leta, ko je zbiral gradivo za svojo diplomsko delo, in sicer s področja geomorfologije Savinjskih Alp, se je v plezalnem vzponu, ko je premagoval severno steno Štajerske Rinke, smrtno ponesrečil, star komaj 22 let. Že kot študent 2. letnika je pripravil razpravo "Planine v vzhodnem delu Savinjskih Alp", ki je bila leto kasneje objavljena v Geografskem vestniku (XXV., str. 123-166; prim. S. Ilešič, GV, XXVII-XXVIII, str. 436-437 in T. Orel, Planinski vestnik, 55, str. 414). Pred leti je njegov oče, R. Fajgelj, po smrti svoje žene, del svojega premoženja namenil ustanovitvi "Sklada Vladka Fajglja", ki deluje v okviru upravnih služb celjske občine. Namenjen je za podporo in nagrade dijakom in študentom za njihove vidnejše dosežke na področju raziskovalnega dela geografije, naravoznanstva in domoznanstva, in sicer na območju celjske regije.

Milan Natek

Ob smrti Giorgia Valussija

Profesor Giorgio Valussi se je rodil v Trstu 4. februarja 1930 in umrl prav tam na božični predvečer 1990. Docent na tržaški univerzi je postal leta 1963, leta 1970 pa prevzel katedro za geografijo na novoustanovljeni Univerzi v Vidmu in postal tudi njen prvi dekan v letih 1971 - 1977. Bil je tudi ustanovitelj videmskega univerzitetnega Inštituta za geografijo. Leta 1978 je na tržaški Ekonomski fakulteti prevzel sprva katedro za aplikativno geografijo in nato katedro za ekonomsko geografijo ter postal ravnatelj fakultetnega Inštituta za geografijo.

Posebno pozornost je posvečal problematiki didaktike geografije. Od leta 1978 je bil predsednik italijanskega združenja učiteljev geografije (Associazione Italiana degli Insegnanti di Geografia) ter od leta 1980 prevzel funkcijo glavnega urednika revije "La Geografia nelle scuole". Leta 1990 mu je bila poverjena tudi funkcija predsednika Permanentne konference evropskih združenj učiteljev geografije.

Njegovo znanstveno delo obsega nad 400 spisov strokovne, poljudne in didaktične narave iz raznovrstnih področij. Med temi najdemo tudi številne prispevke o Slovencih in Italijanih v obmejnem prostoru (Il confine nord orientale d'Italia, 1972; Gli Sloveni in Italia, 1974). V ospredju Valussijevega zanimanja pa so bili zlasti regionalno-geografski problemi. Sprva se je posvetil alpskim pokrajinam in obrtnim dejavnostim na območju dežele Furlanije-Juljske krajine, po dejanski ustanovitvi te avtonomne Dežele pa je začel proučevati vprašanja razvoja njenih političnih meja, emigracijske tokove, probleme etničnih manjšin, a tudi regionalnoekonomska vprašanja v zvezi s pomorskim prometom, industrijsko lokacijo, popotresno obnovo in ustanavljanjem naravnih parkov v okviru Furlanije-Juljske krajine. Še

posebno v zadnjem desetletju se je s posebno vneto posvečal proučevanju turizma in v tem smislu usmerjal tudi delo Inštituta za geografijo, ki ga je vodil. Na njegovo pobudo je pred leti nastala na ta način tudi Višja šola za turistične delavce v okviru mlade Univerze v Gorici.

Pokojni prof. Valussi je v zadnjih petindvajsetih letih intenzivno sodeloval s slovenskimi geografi. Pri tem sodelovanju je bila v ospredju danes zelo aktualna problematika slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v Sloveniji ter širše v Istri. V skupni organizaciji slovenskih in italijanskih socialnih geografov so bile izvedene tri konference, in sicer v Vidmu (1971), Murski Soboti (1972) in Pordenonu (1973). Na svojo katedro je kot predavatelj redno vabil slovenske geografe, saj je zlasti v novejšem času želel, da se njegovi sodelavci, slušatelji pa tudi širša javnost na Tržaškem sproti seznanja s prizadevanji Slovenije za njeno suverenost. Na konferenci o evropskih manjšinah je imel skupaj s podpisanim referat o položaju in funkciji slovenske manjšine v Italiji in italijanske v Sloveniji in širše v Istri pri oblikovanju obmejnega prostora. Valussijevo zanimanje za Slovence v Italiji se kaže tudi v tem, da je bila v času, ko je bil dekan na videmski Univerzi, ustanovljena katedra za slovenski jezik, zaslužen pa je tudi za vključitev predstavnika slovenske geografije, prof. Kunaverja, v permanentno konferenco evropskih združenj učiteljev geografije. Da bi se italijanski geografi bolje seznanili s slovenskimi geografi pa tudi s slovensko pokrajino, je večkrat organiziral študijske ekskurzije profesorjev in znanstvenih sodelavcev iz sosednje Italije v Slovenijo. Pokojnemu Valussiju gre tudi zasluga za uspešno oblikovanje meduniverzitetnega projekta Univerz iz Celovca, Ljubljane, Trsta in Vidma. Žal pa je prav ob izidu prvih sadov tega skupnega dela o prekomejnem povezovanju in oblikovanju skupnega zimsko-športnega območja ob tromeji (Zgornjesavska dolina, Kanalska dolina, Ziljska dolina) umrl. Slovenska geografija ter Slovenija in Slovenci smo s tem prerano izgubili iskrenega prijatelja.

Vladimir Klemenčič

PRIZNANJA - ODLIKOVANJA

Profesor dr. Vladimir Klemenčič je ob štiridesetletnici Slovenske izseljenske matice za zasluge pri proučevanju slovenskega izseljenštva in za plodno sodelovanje s to ustanovo prejel *Priznanje slovenske izseljenske matice*.

ZBOROVANJA

O mednarodnem simpoziju "Problemi manjšin v obmejnih območjih" v Białowieży, Poljska, 3. - 5. oktobra 1990.

V prvem tednu oktobra se je v Białowieży, malem kmečkem naselju sredi obširnega pragozda na SV obmejnem pasu Poljske, odvijal zelo zanimiv mednarodni simpozij o "Manjšinskih problemih v obmejnih območjih" (Minority problems within borderlands) v priredbi Oddelka

za politično in družbeno-regionalno geografijo Univerze v Lodžu. Prvi simpozij v priredbi zgoraj navedenega univerzitetnega oddelka je bil leta 1988 v Lodžu na temo "Notranje meje, regionalizem in asimilacija v perspektivi evropske integracije". Že sam pregled tematskih usmeritev nam razkriva, da se politična geografija na Poljskem vse bolj približuje aktualnim problemom evropske integracije, ne le v sami koncepciji predmeta znanstvene obravnave, ampak tudi v metodološko-teoretičnih pristopih do njegovega proučevanja. To je seveda mogoče zato, ker je ta država sprostila svoje notranje politično življenje in se obenem spoprijela po eni strani z vprašanjem notranje decentralizacije ob upoštevanju etničnih, političnih in socialnih razlik, po drugi strani pa z nekoliko nevhvaležnim mednarodnim položajem, ki jo je postavil med (zdaj združenim) nemškim in ruskim (ali sovjetskim) kolosom.

Iz tega zornega kota ni čudno, da je bil simpozij prenešen v tako odročen kraj, saj so se lahko udeleženci tu kar neposredno seznanili z zapleteno etnično strukturo te dežele, ki povečini izhaja iz burnih in še ne pomirjenih mednarodnih premikov, agresij, obrambnih reakcij in podobnih konfliktnih situacij. Na te probleme so opozorili številni "domači" referati, a tudi dobro organizirane strokovne ekskurzije.

Prvi dan je bil posvečen poljskim referatom in se je pričel z uvodnim poročilom prireditelja simpozija, prof. Koterja, ki je nazorno prikazal teoretične aspekte sodobnega proučevanja manjšinske problematike v geografskem kontekstu ter pri tem manjšine tipiziral v fenomenološkem in genetičnem oziru. Sledili so razni tematski posegi: prof. Rykiel (Inštitut za geografijo Poljske Akademije znanosti iz Varšave) je govoril o problemih kulturne integracije v Zgornji Šleziji, kjer so bili tradicionalno zelo močni procesi germanizacije lokalnega prebivalstva, po vojni pa so večino Nemcev izgnali, sem pa naselili Poljake iz tistih predelov, ki jih je tedaj dobila Sovjetska zveza. Prepovedan je bil pouk v nemščini, polonizirali so nemška osebna in krajevna imena in podobno "odstranjevali" nemško podobo iz te pokrajine. Šele v zadnjih letih se je lahko nemška prisotnost spet javno "pokazala", razlikovati pa je mogoče med avtohtonimi Nemci, Nemci po kulturi ter Nemci po lastni izbiri (zaradi možnosti ekonomske emigracije iz Poljske v Nemčijo - slednjim so zato dali tudi vzdevek "Volkswagen Nemci"). Temeljna razlika med avtohtonimi in samozvanimi Nemci pa je ta, da se prvi nikakor ne nameravajo izseliti iz svojega naselitvenega ozemlja, drugim pa je nemštvo le sredstvo za izselitev.

V naslednjem referatu sta dr. Soja in dr. Zborowski iz Univerze v Krakovu prikazala probleme manjšin v JV Poljski. Ta predel je bil povečini poseljen z ukrajinskim prebivalstvom, ki so ga po zadnji vojni proglasili za kolektivnega krivca in povečini izgnali v Sovjetsko zvezo (nad pol milijona iz vse Poljske ter nad 200 tisoč iz JV obmejnega območja), ostale pa razgnali po državi. S tem so dejansko izpraznili ta obmejni pas, v katerega se zaradi slabih naravnih pogojev Poljaki niso hoteli naseljevati. Končno ni oblastem preostalo drugega, kot da so nekdanjemu avtohtonemu prebivalstvu ponovno dovolili naselitev na svojem historičnem ozemlju. Tako v primeru nemške kot ukrajinske manjšine se zelo jasno kaže ena izmed temeljnih značilnosti avtohtonih etničnih skupnosti: teritorialno obnašanje in skrb za usklajen regionalni razvoj lastnega naselitvenega ozemlja.

Popoldne so si udeleženci simpozija ogledali Narodni park v bližini Białowieže (to je edino območje v Evropi, kjer še žive na prostosti zobri) ter popolnoma nenaseljeni poljsko-sovjetski obmejni pas, ki predstavlja po slikovitem opisu švicarskega udeleženca pravi stik med dvema "koncema sveta". Za evropske razmere je bil to vsekakor nenavaden pogled, saj sta bila do pred

kratkim v celotnem mejnem pasu le dva prehoda in šele v zadnjem času se je tema pridružilo pet novih, kar pa izraža bolj skrb sovjetskih političnih vrhov, da okrepijo svoj mednarodni "imidž" kot pa resno zavzetost za spreminjanje sedanje midsosedske prakse, ki ostaja slejkoprej skrajno restriktivna.

Do večera so se zvrstili še trije referati, in sicer referat dr. Sobczynskega iz Univerze v Lodžu o slovaški manjšini v poljskih Karpatih, ki šteje ok. 30 tisoč oseb ter razpolaga z lastnim dvojezičnim glasilom ter formalno desetimi šolami, čeprav je v resnici le nekaj teh šol dejansko odprtih zaradi pomanjkanja učencev.

Mag. Kunka z Univerze v Lodžu je predstavil litvansko manjšino v SV Poljski. Meja med Poljsko in Litvo poteka po relativno gosto poseljenem ozemlju podobno kot J del italijansko-jugoslovanske meje, tako da so bili nekateri kraji brez vsakega pravega kriterija kar "prerezani" na dva dela. Litvansko naseljitveno ozemlje na Poljskem je teritorialno skromno (ok. 200 km²) in v njem živi le ok. 7 tisoč Litvancev, a ti so zaradi visoke narodne zavesti, ki je dobro razvita na obeh straneh meje, relativno dobro organizirani: imajo lasten teden, 3 osnovne (osemletne) in eno srednjo šolo, v 7 šolah pa se litvanski jezik poučuje. Zanimivo je, da so Litvanci na Poljskem, v časih, ko v sovjetski Litvi izkazovanje nacionalnih čustev ni bilo dovoljeno, lahko izdajali objektivnejša zgodovinska dela in s tem pripomogli k razvijanju nacionalne zavesti tudi med prebivalstvom matičnega naroda.

V zadnjem referatu je mag. Maksymiuk, urednik beloruskega tednika "Niva" iz Bialystoka, živo prikazal politično aktualnost beloruskega prebivalstva v bialystoškem vojvodstvu (pokrajini). Belorusi živijo kompaktno v večjem delu te pokrajine, kjer dosegajo ok. 37 % celotne populacije in štejejo ok. 250 tisoč oseb. Kljub njihovi številčnosti pa so bili relativno slabo organizirani, saj je bila njihova manj razvita nacionalna zavest zlasti rezultat dolgoletne sovjetizacije, ki je nameravala iz beloruske narediti "najbolj sovjetsko" republiko. Kakor so bili Belorusi pod močnim asimilacijskim pritiskom v matični republici, tako se je dogajalo tudi z belorusko manjšino na Poljskem. Zaradi tega so se lahko Belorusi na obeh straneh meje šele v zadnjih mesecih, ko so se razmere izboljšale, pričeli organizirati v enovitejšo etnično skupino. Na Poljskem so ustanovili celo lastno stranko, ki je na prvih svobodnih volitvah prejela glasove približno tretjine vsega njenega potencialnega volilnega telesa. O problemih beloruske manjšine je bilo govora še zadnji večer, ko so se udeleženci simpozija seznanili z lokalnimi predstavniki tega prebivalstva. V diskusiji je prišla do izraza latentna diskriminacija, ki jo osrednje in pokrajinske oblasti še vedno izvajajo do beloruske etnične skupine na Poljskem.

Večji del drugega dne je bil posvečen ekskurziji po S delu poljskega Podlasja. Ogledali smo si tako nekatere izmed številnih pravoslavnih cerkva, ki nekako simbolizirajo obseg beloruskega naseljitvenega ozemlja. Pri tem je značilno, da se cirilica kot javni izraz beloruskega jezika trenutno uporablja le v liturgičnem pogledu, prvič pa so jo uporabili v posvetne namene za časa volilne kampanje. Na skrajnem S bialystoške pokrajine je še vedno manjša skupina tatarskega prebivalstva, s katerim so v 18. stoletju kolonizirali to območje. Tataři so do danes ohranili svoje običaje, zgradili so si nekaj mošej, razpolagajo pa tudi z lastnim osrednjim pokopališčem, na katerem so pokopani tudi tisti Tataři, ki so se razkropili po državi. Napisi na nagrobnih kamnih so dvojezični: arabskega spremlja sedaj poljska latinica, na starejših nagrobnikih pa je ob arabskem zapisu videti tudi cirilico (za časa ruske okupacije).

Popoldne je preostalo časa le za tri referate: dr. Stenman z Univerze v Karlstadu na Švedskem je prikazal situacijo in razvojne probleme Laponcev, dr. Kalkwiec z Univerze v

Rotterdamu na Nizozemskem je govoril o flamski enklavi v francosko govorečem predelu belgijsko-nizozemskega obmejnega pasu, prof. Sperling z Univerze v Trieru v ZRN pa o nemški manjšini v Franciji in Luksemburgu.

Tretjega dne smo imeli ekskurzijo po južnem delu Podlasja - ogledali smo si tudi neko namerno požgano pravoslavno cerkev, ki živo priča o obstoječi nacionalni nestrpnosti dela tukašnjega poljskega prebivalstva - do reke Bug, ki po mnenju Poljakov razmejuje Z od V Evrope (po tej reki je namreč potekala tradicionalna meja med Poljsko in Rusijo).

Popoldne so se zvrstili preostali referati, zaradi pomanjkanja časa pa je bilo mogoče diskusijo žal le načeti. Najprej je prof. Klemenčič z Oddelka za geografijo Univerze v Ljubljani spregovoril o socialno-geografskih metodah raziskovanja etničnih manjšin v obmejnih regijah med Alpami in Jadranom, nato je J. Zupančič z Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani prikazal probleme madžarske manjšine v Prekmurju, precej obsežen slovenski "paket" pa je zaključil mag. Bufon s Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, ki je predstavil obmejno funkcijo slovenske manjšine v Italiji. Zadnjo "trojko" so sestavljali dr. Slavik z Univerze v Bratislavi, ki je razgrnil teritorialno konsistenco Madžarov in Romov v J delu republike Slovaške, dr. Cipaszili z Univerze v Tbilisiju, ki je na kratko nakazal aktualne etnične in politične probleme republike Gruzije, ter prof. Gallusser z Univerze v Baslu, ki se je dotaknil problema teritorialne identitete v S delu švicarske Jure.

V povzetku simpozija naslednje jutro je prof. Koter najavil skorajšnji izid zbornika prvega simpozija ter obenem napovedal izid naslednjega za prihodnje leto. Referati v angleškem jeziku (ta je bil tudi uradni jezik simpozija) bodo objavljeni v sozaložbi z Univerzo v Strathclydu na Škotskem, uredil pa jih bo dr. Martin iz iste ustanove, ki se, žal, zaradi bolezni ni mogel udeležiti zadnjega simpozija. Kakovost referatov je pokazala, da se tudi poljski raziskovalci manjšinskih problemov v obmejnih območjih polagoma približujejo zahodno-evropskim kvalitativnim standardom in da počasi opuščajo tradicionalni opisno-statistični pristop v prid bolj problemsko in razvojno zastavljenim prispevkom. V tem pogledu se po splošnem priznanju slovenski proučevalci teh vprašanj prav gotovo uvrščajo v sam vrh tovrstnega politično geografskega raziskovalnega področja v Evropi. Na predlog slovenskih predstavnikov je bila nazadnje še sprejeta okvirna tema naslednjega simpozija v priredbi Univerze v Lodžu. Njen naslov dokazuje, da postajajo problemi evropske integracije zares občuteni po celem kontinentu. Merilo ustvarjanja novega evropskega duha pa bo tako na Poljskem kot drugod zlasti uveljavljanje demokratičnih principov v razreševanju internih etničnih konfliktov.

Milan Bufon

Zasedanje "Commission on the Urban System and Urban Development" Mednarodne geografske zveze, Budimpešta, 23. - 27. junij 1991.

Vsakoletna zasedanja komisij Mednarodne geografske zveze so, zaradi srečanja uglednih strokovnjakov z vseh kontinentov, dragocena priložnost za izmenjavo informacij, preverjanje strokovnih pogledov, seznanjanje z najnovejšimi dogajanji v drugih geografskih sredinah ter za pomembno obnavljanje obstoječih in navezovanje novih stikov. Komisija za urbane sisteme in urbani razvoj, ki s problematiko urbanizacije posega na nenavadno široko strokovno področje,

ima takšna srečanja že vrsto let, Pamplona 1986, Dublin 1987, Sidney 1988, Pariz 1989, Beijing 1990.

Doslej se zasedanja te Komisije jugoslovanski geografi niso udeleževali. Zaradi bližine kraja zasedanja in posebnega interesa organizatorjev, vodstva Komisije na čelu s prof. L. Bourneom iz Kanade in R. Sinclairjem iz ZDA ter lokalnega organizatorja, Centra za regionalne študije z nadvse prizadevno in gostoljubno predsednico organizacijskega odbora dr. Etelko Daroczi in ob finančni podpori Fundacije Soros Madžarske akademije znanosti, se je zasedanja udeležil tudi pisec tega poročila in več geografov iz vzhodnoevropskih dežel.

Prvi dan petdnevnega zasedanja je bil posvečen avtobusnemu ogledu več kot dvomiljonske Budimpešte (nad 20 % prebivalstva Madžarske), ki v svojem razvoju nedvomno prednjači pred vsemi prestolnicami bivših evropskih socialističnih držav. Drugi dan je delo potekalo v treh tematskih sklopih: koncepti mest in urbani sistemi, metropolitanska območja, prebivalstvo in hiše. Tretji dan so bili tematski sklopi naslednji: združena Evropa, nacionalni urbani sistemi v Srednji Evropi, nacionalni urbani sistemi v srednji in Jugovzhodni Evropi. Sledila je celodnevna ekskurzija proti Kecskemetu s podrobnejšim spoznavanjem urbanizacije, načrtnega razvoja omrežja naselij in še posebej centralnih naselij, turistične infrastrukture ter specializiranega zasebnega kmetijstva. Strokovno pokriva to območje Center za regionalne študije v Kecskemetu, katerega vodja dr. Balint Csatari je ekskurzijo vodil. Zadnji dan so bili predstavljeni najbolj globalni pogledi na problematiko regionalnega in še posebej urbanega razvoja na primeru Avstralije, ES, združene Evrope, Bolgarije in SZ.

Posamezni tematski sklopi kažejo obsežnost obravnavane tematike, ki je bila zasnovana na dokaj pluralističnih teoretskih izhodiščih kot posledici velikih regionalnih razlik v sami osnovi nastanka, razvoja in širjenja urbanizacije. Zaradi integracijskih in tudi siceršnjih političnih procesov, je bil v ospredju evropski prostor. Opazen je premik k teoretičnim prispevkom na temo sedanjih in možnih bodočih razvojnih procesov. Izstopala je težnja po aktivnem spremljanju in tudi poseganju v razvoj urbanih naselij na vseh ravneh, še posebej pa na mezo in mikro ravni. Referatov o drobnih, sicer geografsko in tudi sicer nič manj važnih problemih posameznih mestnih elementov in dejavnikov, ob tem skoraj ni bilo. Po aktualnosti in zanimivosti so predvsem izstopali referati o organizaciji urbanega sistema, repopulaciji notranjega mesta, aspektih poslovne ekonomije na obrobju ES, urbanizaciji notranjega mesta, aspektih poslovne ekonomije na obrobju ES, urbanizaciji pod centralistično in federalistično upravo, problematiki gibanj iz periferije proti središču, o Nizozenski urbani politiki v združeni Evropi in še posebej provokativna razmišljanja E. Lichtenberger o bodoči regionalni politiki v ES, ko se bo z razvojem komunikacij, investiranjem ter pretokom kapitala razdalja med zahodom in vzhodom strahovito zmanjšala in se bodo odprle nove razvojne smeri Berlin - Varšava - Moskva, Dunaj - Budimpešta - Praga, Dunaj - Budimpešta - Beograd in druge. Ti referati so skupaj s temami o najbolj aktualnih urbanih in urbanizacijskih problemih v vzhodnoevropskih državah (privatizacija urbanega prostora na primeru Budimpešte, o urbanih trendih na Poljskem in Češkoslovaškem, urbanizaciji malih mest na Madžarskem, urbanem razvoju in političnem sistemu v Romuniji, urbanem razvoju in političnih spremembah v SZ, regionalni urbani politiki v Bolgariji, pa tudi poročilo o recentnem razvoju v ekonomski sestavi slovenskih mest) vzbudili živahne polemične razprave.

Tokratno zasedanje Komisije je v primerjavi s prejšnjimi mogoče označiti kot bistven odmik od tradicionalne obravnave zgradbe urbanih sistemov, urbanih naselij in urbanizacije h globalni

problematiki regionalnega in urbanega razvoja naselij, povezanimi s spremembami v Evropi. Močno je bila poudarjena mednarodna povezanost teh procesov, kar za bodočnost še posebej velja. Urbani prostor s koncentracijo ljudi, dejavnosti, informacij, kapitala, moči in drugega, je izjemno občutljiv na dejavnike širšega regionalnega značaja.

Zaključek zasedanja Komisije v palači Kulturinov v Budimu je bil namenjen razmišljanjem o bodoči aktivnosti na tem področju. Mednarodna geografska zveza predvideva namreč odpravo Komisij, oziroma njihovo močno reorganizacijo. Dosedanji rezultati in izkušnje bodo morda le porok za to, da zasedanje prihodnje leto v Detroitu ne bo tudi zadnje.

Mirko Pak

Francosko-slovenska okrogla miza o "Sredogorskem mediteranskem krasu" (Postojna, 24.-28. junij 1991)

Francoska krasoslovna zveza je bila 1970 iniciator bilateralnih mednarodnih srečanj "okrogla miza o krasu". Od takrat pa do danes so jih priredili že celo vrsto (francosko-angleška, -nemška, -španska, -poljska, če naštejemo le nekaj primerov), vedno z bistveno pomočjo in pod strokovnim vodstvom skupine URA 903 v okviru C.N.R.S. Člani URA 903 in Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU iz Postojne od 1979 sodelujejo v okviru 3-letnih programov preko C.N.R.S. oziroma ZAMTES. Program zadnjega projekta je vključeval tudi organiziranje sklepnega srečanja obeh skupin - in to je bila "Francosko-slovenska okrogla miza o sredogorskem mediteranskem krasu". Prireditelja okrogle mize sta bila Francoska krasoslovna zveza in ZGDS, organizator pa IZRK ZRC SAZU, ob finančni pomoči RSRDT.

Okrogle mize se je udeležilo 25 strokovnjakov iz šestih dežel: največ iz Francije (12) in Slovenije (7), ostali pa so bili še iz Španije, Italije, Poljske in Jugoslavije. Vsi redni člani okrogle mize iz Slovenije so bili delavci inštituta iz Postojne, moram pa dodati, da je bilo na otvoritvi, predavanjih prvega dne in na enodnevnih ekskurziji še pet drugih slovenskih krasoslovcev.

Bistvo teh okroglih miz je predvsem spoznavanje različnih tipov oziroma delov krasa s pomočjo domačih strokovnjakov. Zato je bil glavni poudarek na terenskem delu: zanj je bilo predvidenih pet dni (ter še šesti, neobvezni dan za poglobljen ogled Krasa), medtem ko je bil predstavitvi pismenih prispevkov ter posvetu namenjen le eden.

Prvega dne ter drugega dne zvečer je bilo predstavljenih 17 prispevkov: 10 francoskih, 5 slovenskih, 2 španskih in 1 poljskega avtorja. 13 prispevkov je bilo neposredno vezanih na raziskave, vključene v bilateralne triletno programe oziroma na predstavitev francosko-slovenskega sodelovanja na področju krasoslovja. Krasoslovna tematika je bila pestra, saj je obravnavala kraške pojave, procese in raziskovalno tehniko od slovenskega preko črnogorskega, francoskega, španskega in arktičnega do dominikanskega, argentinskega in kitajskega krasa. Razen značilnosti krasa (naj omenim le kontaktni kras v Sloveniji in argentinski kras v evaporitih) so prispevki obravnavali jamske sedimente in njihovo datiranje, kvaliteto voda in delovanje kraških vodonosnikov, človekovo aktivnost na krasu (gozdni požari, prsti na opuščenih kulturnih terasah) ter preučevanje krasa s pomočjo "satellite spot" posnetkov in raziskave jam v ledenikih na Svalbaardskem otočju. Prvega dne popoldne je bil tudi posvet v ožji sestavi, na katerem so bile podrobneje določene smeri in tematika bodočega, še

poglobljenega sodelovanja. Če omenim še večerno prikazovanje diapozitivov in video posnetkov, je s tem v kratkem povedano vse o samem delu okrogle mize v Postojni.

Terensko delo je bilo precej obsežnejše. Pod vodstvom slovenskih raziskovalcev so si člani okrogle mize na enodnevni ekskurziji, od Planine preko Hrušice in Trnovskega gozda, podrobno ogledali del slovenskega dinarskega sredogorskega krasa. Na drugi, štiridnevni ekskurziji, bi morali udeležence seznaniti s krasom na širšem območju Velebita in Gorskega kotarja, vključno s slapovi na dalmatinski Krki in s Plitvičkim jezeri. Velik del tega načrta je bil izpeljan, zaradi znanih dogajanj pa je bilo treba izpustiti južni del Velebita in Plitvička jezera. Zaradi napada JA na Slovenijo je bilo, žal, treba ekskurzijo za en dan skrajšati, na ogled tržaško-komenskega Krasa pa tudi ni bilo več mogoče računati.

J. Vaudour in A. Kranjc

2. simpozij Podkomisije o gorskih in subpolarnih območjih Subcommission on Highlands and High-Latitude Zones), od 23. do 27. julija 1990 v Ljubljani, posvečen problematiki "Razvoj in ekološki problemi v gorskih in subpolarnih območjih".

Geografski oddeleke FF in ZGDS sta organizirala v juliju 1990. leta istočasno dva mednarodna simpozija. V Ljubljani sta zasedali Komisija o spreminjanju agrarnih sistemov (Commission on Changing Rural Systems) in njena Podkomisija o gorskih in subpolarnih območjih, ki delujeta v okviru Mednarodne geografske unije.

V Podkomisiji je bilo predstavljenih 14 referatov iz šestih dežel. Poleg 20 članov podkomisije so izmenično prisostvovali simpoziju tudi drugi udeleženci, ustrezno njihovim strokovnim interesom. Oboji skupaj so imeli tudi dva skupna dneva spoznavanja aktualne problematike na terenu v Julijskih Alpah in Halozah.

Referati Podkomisije so bili razdeljeni v tri sklope. Problematiko subpolarnih območij so obravnavali štirje udeleženci. Fincc Heikki Jussila je predstavil model prostorskega razvoja na osnovi pomena centralnih krajev na Severnem Finskem. Na isto območje se je navezoval tudi prispevek Toivo Muiluöja, ki je analiziral spreminjanje investicijske politike v kmetijstvu. Amerikanecc Lawrence Sommers je osvetlil pomen in spremembe na Norveškem po predvidenem pristopu k Evropski federaciji leta 1992. Donald Lynch je posredoval svoja zapažanja o organizaciji in delovanju kmetijstva v Sibiriji. Vsebinsko se je v ta sklop uvrščal tudi prispevek Nemke Carole Schmidt, ki je bil razdeljen udeležencem in se je nanašal na razvoj novih upravnih regij na kanadskem severu.

Drugi sklop je bil namenjen domači problematiki in je obsegal štiri predstavitve. Matej Gabrovec je označil pomen sončne osvetlitve na izrabo tal. Marjan Bat je predstavil novo podobo kulturne pokrajine kot se kaže zaradi sprememb v izrabi tal v slovenskem predalpskem hribovju. Jean McCollister je razpravljala o izrabi, razvoju in varovanju alpskih predelov Slovenije. Pomen in probleme lesne industrije v alpski regiji je opredelil Metod Vojvoda.

Tretji sklop referatov je proučeval problematiko gorskih območij v raznih predelih sveta. Problematiko Katalonskih Pirenejev sta obravnavala dva udeleženca. Jaume Font I Garolera je preučil pokrajinske in socialne učinke, ki jih v gorski regiji povzročajo nove komunikacije, Maria Teresa Rubio Benito pa je opredelila skrajno stopnjo razvoja v visokogorskih območjih

na osnovi analize glavnih pokrajinskih elementov. Švicar Kessler Hansluzi je predstavil pomen prvih planin (Maienasse) v današnji organizaciji planinskega gospodarstva in načrtovanju novejših turističnih preobrazbe v kantonu Graubünden. Formočan Chang-Yi Chang je osvetlil politične konflikte ob uvajanju varovalnih ukrepov na gorskih pobočjih, ki jih načena močna erozija zaradi intenzivne sadjarske izrabe v porečju reke Teöchi. Amerikanec Bradley Cullen je očrtal pomen žagarstva in lesne industrije v gorskih predelih Kalifornije. Izraelec Jakob Maos je predstavil kmetijski razvoj in kolonizacijo perifernih gorskih območij Čila.

Udeleženci so se na enodnevni ekskurziji v Julijske Alpe na terenu seznanili s problematiko planinskega gospodarstva in oživljanja turistične dejavnosti na planinah na primeru Goreljeka, s turizmom v alpskih območjih na primeru Bohinja in modernizacijo kmetijstva ter kmečkim turizmom na primeru Škofjeloškega hribovja.

Metod Vojvoda

3. simpozij Podkomisije za razvoj gorskih in subpolarnih območij v Bodöju na Severnem Norveškem.

Po dveh zaporednih srečanjih v gorskih območjih se je Podkomisija za razvoj gorskih in subpolarnih območij (Subcommission on Highlands and High-Latitude Zones) na tretjem simpoziju ponovno sestala od 17. 6. do 22. 6. 1991 v subpolarnem predelu v Bodöju na Severnem Norveškem. Problematika na srečanju je bila posvečena dejavnikom, ki prožijo spremembe v navedenih območjih. Na simpoziju je sodelovalo 19 udeležencev iz osmih dežel. Razumljivo je prevladovala udeležba in problematika iz subpolarnih krajev. Organizacija je bila v rokah Norvežanke Singrid Almedal iz Hogskele Senteret i Nordland v Bodöju, ki je v sklopu univerze v Trömsöju na Severnem Norveškem.

Uvodno temo, ki je zajemala celovito problematiko norveškega severa, opisala razvojne tendence 175 let starega mesta Bodöja in naglasila vitalni pomen komaj deset let stare visokošolske institucije, je predstavil domačin Paul Olav Ber.

Teoretični problematiki marginalnih območij z ekološkega vidika in o perifernih predelih v regionalnem smislu je razmišljal Nemec E. Ehlers in opredelil njihov pomen v času ekonomskih depresij ali političnih aspiracij. Z ekonomsko potencialnega vidika je redko poseljene predele opredelil in osvetlil njihov pomen ter utemeljil pomembnost nadaljnjega vzdrževanja Amerikanec R. Lonsdale, le da je s tem presegel okvir proučevanja podkomisije, saj je v opredeljevanje redko poseljenih območij (sparsely populated areas) vključil tudi aridna območja, ki so srž proučevanja druge komisije pri Mednarodni geografski uniji.

Konkretno problematiko Severne Norveške - Nordlanda je predstavila najštevilnejša skupina udeležencev - domačinov. Kristi Mette Heyerdahl - Jensen je ovrednotila pomen Porterjeve ekonomske teorije za pospeševanje regionalnega gospodarskega razvoja. O. Jansen je označil in ocenil pomen, stopnjo in možnosti za razvoj turizma na Severnem Norveškem, kjer se ta dejavnost šele začenja razvijati in nikakor še ni izkoristila vseh raznolikih možnosti. J. Angell pa je predstavil razvoj in gospodarski pomen ribolova in industrijske predelave rib v tej severni regiji ter pomembnost za izvozno usmerjenost Norveške. Amerikanec L. Sommers je označil energetski pomen naftnih zalog v Barentsovem morju za gospodarstvo Norveške. Finec H. Jussula je proučil spreminjajočo vlogo regionalnih centrov in njihove funkcije na primeru

štirih mest ob Botnijskem zalivu: Ouluöja, Vasse, Luca ter Umea. M. Tykkyläinen je analiziral ekonomsko prestrukturiranje zaposlenih v postindustrijskem obdobju v perifernih severnih območjih. Naglasil je posebno povečevanje specializiranega zaposlovanja v manjših predelovalnih podjetjih v obmestnih predelih velikih centrov.

Subpolarnim regijam sta bila posvečena tudi referata iz ameriških predelov. Amerikanec D. Lynch je nanizal dejavnike, ki vplivajo na spreminjanje gospodarske geografije Aljaske, kjer stopajo v ospredje turizem, novoodkrito rudno bogastvo in zvezni fondi, ki pospešujejo intenzivne gradnje. J. Romanovski pa je očrtal razvoj v Severni Manitobi na osnovi širokopotezne izrabe hidroenergije.

Gorskim območjem so bili posvečeni štirje referati. B. Belec je predstavil degradacijo gorskega ekosistema zaradi obolelosti gozdov v Sloveniji. Podpisani je označil pomen nacionalnih parkov za varovanje in vzdrževanje gorskih regij na primeru Triglavskega narodnega parka. Avstralec P. Scott je očrtal tradicionalno in moderno gospodarjenje v Avstralskih Alpah. Amerikanec O. Gade pa je podobno opredelil gospodarjenje v gorovju Blue Range v Severni Karolini. Obenem je predstavil območje naslednjega srečanja podkomisije v ZDA pred kongresom IGU leta 1992.

Norvežanka M. Bjune je navedla rezultate svojih terenskih raziskav polnomadizma in migracij delavcev iz hribovja ob Rdečem morju v Sudanu.

Podkomisija je pretresla tudi možnosti preoblikovanja podkomisije v samostojno študijsko skupino ob naslednjem kongresu IGU, ki naj bi se ukvarjala z isto problematiko oživljanja gospodarstva v robnih območjih.

Sestavni del simpozija so bile tudi strokovne ekskurzije posvečene seznanjanju s problematiko domače regije. Poldnevna ekskurzija je predstavila teritorialni razvoj mesta Bodöja, ki je v 175 letnem obstajanju iz odročnega ribiškega kraja postal pomembno upravno središče s pomembno visokošolsko funkcijo. Ob razširjenem pristanišču se povečuje ribjepredelovalna industrija. Kot končna železniška postaja na severu se razvija v živahno turistično središče. Velik vzgib pri rasti mesta pomeni tudi velika vojaška letalska baza, ki je pripomogla, da je število prebivalstva naraslo na 40.000 prebivalcev.

Enodnevna ekskurzija je potekala na jug, namenjena je bila ogledu delovanja hidroenergetskega kompleksa v predelu Storfjorda, kjer širokopotezno širjenje hidroelektrarn vključujejo tudi gradnjo cestne infrastrukture, kar utrjuje že obstoječo industrijo v regiji.

Vzpon na jezik ledenika Svartisen je bil povezan s spoznavanjem turistične vabljalivosti v tej severni pokrajini.

Dvodnevna ekskurzija pa je vodila na Lofotsko otočje (izg. Lufuten), kjer smo si ogledali južne Lofotske otoke, ki so v zadnjih letih povezani z mostovi in podmorskimi tuneli, kar omogoča uspešnejšo turistično mobilnost. Še posebej je bilo pomembno spoznavanje s tradicionalnim in modernim ribolovom in ribjo predelavo. Zelo uspešna je adaptacija tradicionalnih sezonskih ribiških hiš (rorbuer) v modernizirane turistične objekte, da se lahko zimski ribolov uspešno dopolnjuje s poletnim turizmom. Otočje kaže tudi značilno živinorejsko specializacijo v ovčjerejo in kozjerejo. Obsežna izgradnja prometne infrastrukture je poživila tradicionalni ribolov, stopnjevala turistične tokove in zavrla že zaskrbujoče izseljevanje z otočja.

Mednarodna konferenca o regionalizmu pri komisiji za svetovno politično karto v okviru mednarodne geografske unije (IGU), Glasgow, 4 - 7. september 1991.

Škotsko mesto Glasgow je bilov prvih septemberskih dneh l. 1991 prizorišče omenjene mednarodne konference o regionalizmu in sorodnih vprašanjih sodobne politične geografije. Ta geografska panoga se je močneje uveljavila predvsem v zadnjem desetletju. Opozoriti je treba, da njenemu razvoju niso botrovale zgolj velike politične spremembe v nekdanjih socialističnih državah, čeprav so prav procesi razkroja političnih sistemov teh držav veliko prispevali k aktualnosti političnogeografskih raziskovanj. Predmet le-teh so bila v večji meri vprašanja narodnih manjšin in različnih etničnih skupin ter njihovi prostorski in razvojni problemi, po drugi strani pa vprašanje političnega odločanja na lokalni, regionalni in državni ravni. V tem pa je tudi ozka povezanost s socialno geografijo.

Konferenco je organiziral Oddelek za geografijo na Univerzi v Glasgou in v imenu te prof. dr. Ronald Paddison. Aktivno ji je prisostvoval tudi predsednik Komisije za svetovno politično karto pri IGU (International Geographic Union) dr. David B. Knight. Konferenca je bila zaprtega tipa, s sorazmerno majhno udeležbo ter intenzivnim seminarskim načinom dela. Sodelovalo je 12 predavateljev iz 7 držav (V. Britanije, ZDA, Kanade, Južne Afrike, Cipra, Italije in Slovenije). Iz Slovenije sva se je udeležila prof. dr. V. Klemenčič in J. Zupančič z referatom "Functional Bilingualism-An Attempt to preserve The Identity of National Minorities (in Case of Slovenia)".

Konferenca je bila tematsko razdeljena na pet sklopov: regionalizem, nacionalizem, secesija, manjšinsko vprašanje ter volitve kot političnogeografski pojav. R. Paddison (Glasgow, V. B.) je v uvodnem teoretskem prispevku predstavil regionalizem kot proces. Prikazal je tudi tipologijo političnega odločanja na različnih nivojih. J. Kellas (Glasgow, V. B.) je razpravljal o nacionalizmu in etničnosti, pri čemer je oboje obravnaval predvsem kot prostorski pojav v njegovi politični, ekonomski, kulturni in lingvistični razsežnosti. A. McCartney (Glasgow, V.B.) se je podrobneje posvetil škotskemu nacionalizmu ter podobnemu gibanju na Shetlandskem otočju. D.B. Knight (Ottawa, Kanada) je prikazal regionalizme v Kanadi ter njihovo vlogo v integraciji te države ter tudi razkrojevalne težnje in procese v francosko govoreči provinci Quebec, kjer temelji regionalizem predvsem na jezikovni oz. nacionalni osnovi. A. Christodoulou (Nicosia, Ciper) je na primeru turške republike v severnem delu Cipra prikazal secesijo kot proces. M. Bufon (Trst, Italija) je predstavil obmejne regionalne skupnosti v integracijskih procesih, ki se odvijajo v upravno decentralizirani regiji v pogojih postindustrijske družbe. Vzeto je s Slovenci poseljeno območje v Italiji. V. Klemenčič in J. Zupančič sta predstavila funkcionalno dvojezičnost kot dejavnik ohranjanja identitete manjšine ter pomen dvojezičnosti za medregionalno povezovanje, ki jo lahko vrši manjšina ob odprti meji. S. Brunn (Kentucky, ZDA) je prikazal vlogo uradnega državnega jezika, ki izriva manjšinske jezike v trgovini, politiki in izobraževanju, v znatni meri tudi z uporabo sodobne tehnologije in medijev, ki uporabljajo večinski jezik iz čisto tehničnih in ekonomskih razlogov. K. Cox (Ohio, ZDA) je obravnaval lokalno odvisnost slabše razvite regije ter njene preveč enostranske gospodarske orientiranosti, kot razlog regionalizma. S. Rule (Soweto, J.A.) je obravnaval volitve kot političnogeografski pojav ter njihovo prostorsko razsežnost. To je hkrati tudi indikator razporeditve moči in teženj posameznih regij ter odraz njihove socialne in etnične sestave. J. Drummond (Bophuthatswana, J.A.) je analiziral možnost ponovnega

vključevanja bantustanov v "novo", federalno Južno Afriko. Tehta različne politične, ekonomske in etnične dileme takih morebitnih odločitev.

Prednost konferenc z manjšo udeležbo se kaže v široki možnosti diskusije, seminarskega dela ter navezovanja strokovnih stikov. Res pa je tudi, da ostaja prav zaradi tega navzven preveč zaprta in premalo odmevna.

Jernej Zupančič

Mednarodna konferenca o spremembah v okolju kraških predelov 15. - 27. septembra 1991 v Italiji.

Organizirali so jo padovanski geografi pod vodstvom univ. prof. Uga Saura v imenu Delovne skupine Mednarodne geografske zveze za človekove posege v kras. Od konferenc, ki so bile v okviru te skupine vsako leto - o tisti na Moravskem je poročal GV 1990 - je bila italijanska najdaljša in tematsko najbolj raznolika. Čez petdeset udeležencev je pričalo, da se krog raziskovalcev antropogenih sprememb v krasu še vedno širi, raziskovalne metode pa izboljšujejo. O tem nas prepriča tudi začasni zbornik konference. Izšel je v seriji Quaderni del Dipartimento di geografia iz Padove (214 strani, Padova 1991) in prinaša prvih 13 referatov. Le eden od njih je prišel iz bivše Jugoslavije, čeprav so njeni zastopniki na konferenci imeli štiri predavanja. Dve je imel prof. Lješević iz Beograda, eno prof. dr. J. Kunaver in sicer o drobnih terasah v visokogorskem krasu, pisec teh vrstic pa je govoril o nastanku pojma kras v času prehoda iz deforestacije v pogozdovanje na matičnem Krasu. Poleg omenjenih je pri konferenci sodeloval tudi znan. svetnik dr. P. Habič. Predavanja so prinesla mnoge novosti. Med njimi je tudi naslednja. Ustanovitev delovne skupine smo na kongresu IGU v Parizu L. 1984 utemeljevali s potrebo, da rastoče prebivalstvo v tropih, ki spreminja gozd v obdelovalne površine, seznanimo z usodno erozijo prsti, ki je v Sredozemlju nastopila pred tisočletji. Znani krasoslovce prof. D. Ford iz Hamiltona pa nas je presenetil s poročilom, da se je tak primer dogodil tudi v bogati Kanadi. Na otoku Vancouver kamnito pustinjo, nastalo po sečnji na golo, še dolgo ne bo prerasel nov gozd.

Italijanska konferenca je večino časa namenila strokovni ekskurziji. Iz Padove, kjer so predavanja zapolnila dva dni, smo si ogledali gorski kras v Beneških Alpah, v Monte Lessini in na planoti Sette Comuni, kjer več kot polovica številnih turistov ne ve, da biva v kraškem okolju. Na osemndnevni avtobusni ekskurziji smo si najprej ogledali kraško gričevje iz gipsa pri Bologni. V srednji Italiji, v Abruzzih, smo spoznavali visokogorski kras Gran Sasso, in videli kraško polje Fucino, kjer so 155 km² razsežno kraško jezero kot prvi, s 5,6 km dolgim odvodnim tunelom, osušili že Rimljani. Bolj kot jama Castellana v Apuliji nas je navdušila nova turistična jama v Abruzzih - Fiume Vento. V Apuliji, na planoti Murge, je kras po gostoti suhih zidov podoben dalmatinskemu. V dveh predavanjih so nam poročali, da so na planoti Murge v polpretekli dobi skopali več sto vodnjakov, globokih do sto in več metrov, ki so v višini piezometrične gladine vsi naleteli na sladko ali somorno vodo. Med mnogimi lokalitetami smo obiskali zajetje podmorskega izvira sladke vode pri Tarantu. V tem mestu ostajajo ob suši mnoge pipe suhe, iz poskusnega zajetja pa dobro vodo že drugo leto vračajo v morje. Naravovarstveniki so namreč izsilili, da je potrebno prej očistiti dno zaliva, ki bi mu odtegnjena

sladka voda spremenila vodno okolje.

Padovanski organizatorji so k predavanjem in terenskim razlagam pritegnili ne le speleologe, ampak tudi ugledne strokovnjake, tudi z univerze v Bariju. Prepričali so nas o hitrem napredku italijanskega krasoslovja in naravoslovja vobče. Slovenci smo med drugim spoznali, da je italijanska družba namenila tej konferenci mnogo več denarnih sredstev kot smo jih imeli na voljo prireditelji podobne konference l. 1987 v Postojni. Uspeh konference je pomemben še zlasti zato, ker bo svetovni geografski kongres l. 1992 v ZDA odločal, ali bo Delovna skupina preimenovala v komisijo ali pa bo razpuščena.

Ivan Gams

Medoddelčni seminar Oddelkov za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Pedagoške fakultete v Mariboru, Katedre za gospodarsko geografijo in regionalno planiranje v Bayreuthu, Inštituta za kulturno geografijo Univerze v Frankfurtu in Geografskega inštituta Pedagoške fakultete v Peči, Bayreuth, 12. 11. in Frankfurt 14. 11. 1991.

Dolgoletno sodelovanje zgoraj navedenih univerzitetnih geografskih inštitucij, pri čemer je to med Oddelkom za geografijo FF v Ljubljani in Kulturnogeografskim inštitutom v Frankfurtu ter med Pedagoško fakulteto v Mariboru in Katedro za ekonomsko geografijo in regionalno planiranje v Bayreuthu tudi formalno institucionalizirano, je v zadnjih letih obrodilo nekaj podobnih strokovnih srečanj. Ta so prinesla neposredno srečanje geografov iz različnih sredin, izmenjavo strokovnih izkušenj in preverjanje metodoloških ter vsebinskih prizadevanj posameznih inštitucij in njihovih sodelavcev, poznavanje različnih geografskih sredin ter živahno publicistiko. Letošnja seminarja pa sta bila pravzaprav tudi neke vrste predstavitev geografske in širše problematike Republike Slovenije v celoti in njenih posameznih regionalnih enot ali problemskih sklopov. In ker je bilo gradivo, tiskano v Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung, ki jo izdaja Katedra v Bayreuthu, bralcem na voljo že okrog Novega leta, je bilo naše sodelovanje še toliko bolj odmevno.

Seminarja v Bayreuthu sta se poleg slovenskih geografov iz Ljubljane in Maribora ter kolegov iz Bayreutha udeležila tudi geografa iz Peči, ki sta kar pogosto in živahno posegala v razpravo in primerjala razvojne tokove na Madžarskem z onimi v Sloveniji. Sicer pa je na splošno bila v ospredju razprava in njen namen je bil čim bolj kritično z geografskega aspekta ovrednotiti najnovejše vsesplošne spremembe v Sloveniji s posebnim poudarkom na možnostih načrtovanja nadaljnjega razvoja. Zato je tudi bil naslov seminarja "Slovenija na poti k tržnemu gospodarstvu". Temu primerno so bili naravnani tudi referati: V. Klemenčič je poročal o sedanjih politični, socialni in gospodarskogeografski problematiki kot osnovi za integracijo Slovenije v Evropi, B. Belec o posledicah denacionalizacije v agrarnem in gozdnem gospodarstvu Slovenije, M. Pak o najnovejšem prebivalstvenem razvoju v Mariboru, M. Jeršič o vplivu turizma na zaposlitveno strukturo v turističnih krajih Slovenije, B. Kert o najnovejši problematiki industrije v Lenartu, A. Černe o prometnogeografskem položaju Slovenije glede na najnovejši razvoj prometa v Evropi in A. Slavec o spremembah v industriji Maribora.

Da je tekla beseda predvsem o razvojnih možnostih ni treba posebej poudarjati in seveda o

nalogah geografov, ki so se jim odprle velike možnosti. Prav tako je to bila v tem smislu prava delavnica idej. In ker tudi ZRN doživlja velike spremembe, mi pa smo sestakovali blizu nekdanje meje, je imel naš gostitelj prof. J. Maier svoj referat, bil je edini z nemške strani, o Zgornji Frankovski in njenem razvoju po odprtju meje. Staro industrijsko središče Sonnenber v bivši NDR, ki smo ga naslednji dan med drugim tudi obiskali, nam je kar na majhnem prostoru sintetsko prikazal problematiko regionalno-razvojnih posledic zaprte meje. Takšno iskanje možnosti za kosilo kot tam, lahko doživimo le še v najbolj nerazvitih sredinah Vzhodne Evrope.

Naš drugi seminar smo imeli v Frankfurtu pod naslovom: "Najnovejši trendi regionalnega razvoja". Naš gostitelj prof. K. Wolf nas je v svojem uvodnem ekspezeju nazorno, jasno in racionalno seznanil s razvojnimi koncepti v geografiji in regionalnem proučevanju. Na teh je tudi težišče proučevanj inštituta v Frankfurtu, ki podobno kot v Bayreuthu, postajajo vedno bolj aplikativna, vendar mnogo bolj socialnogeografska, medtem ko so v Bayreuthu že zaradi značaja Katedre same, gospodarski vidiki mnogo bolj v ospredju. Probleme seveda ne moremo povsem primerjati s slovenskimi, saj gre za prostor največje koncentracije v Evropi, toda z uvedbo tržnega gospodarstva in povezovanjem z Evropo, smo temu blizu. Temu primerna je bila problematika referatov obeh nemških kolegic, R. Bördlein, ki je poročala o internacionalizaciji vrhunskih storitev (terciarja) v območju Rhein-Main in S. Segäflein o prostorskih konfliktih pri rekreacijskih aktivnostih, ki so vezane na potovanja. Z naše strani so poročali V. Klemenčič o Sloveniji v Evropi, M. Jeršič o spremembah v rekreacijskih navadah v Sloveniji, M. Pak o suburbanizaciji Dravskega polja in M. Ravbar o suburbanizaciji v Sloveniji.

Dobro dopolnilo referatom in razpravam je bila ekskurzija po Frankfurtu s problemskim prikazom osnovnih funkcij, bivanja, dela, oskrbovanja in drugih.

Odpirajo se nove možnosti sodelovanja na obstoječih in novih področjih proučevanja regionalnega razvoja in ne kaže jih odlagati. Še posebej ob velikem interesu Evrope za našo problematiko in naše probleme in ob novih organizacijskih oblikah sodelovanja na vseh ravneh, ki se sila hitro snujejo in omogočajo boljše finančne pogoje za znanstveno-raziskovalno delo, tudi na področju geografije.

Mirko Pak

Jugoslovanski simpozij "Transformacija hribovsko-gorskih predelov Jugoslavije", Kalinovik, 12. - 14. junij 1991.

Številnim specializiranim znanstveno-raziskovalnim posvetovanjem, ki jih je organizirala Zveza geografskih društev Jugoslavije, se je nazadnje pridružil še simpozij, ki je bil namenjen pregledu, zarisu in predstavitvi nekaterih aktualnih gospodarskih, socialnih in demografskih problemov, ki se pojavljajo kot pomembni sooblikovalci pri današnjem razvoju in preoblikovanju hribovsko-gorskih predelov na območju Jugoslavije. Presenetljivo je namreč, da doslej naša stroka temu vprašanju ni namenjala večje - tudi manifestativne pozornosti. Kajti tri petine državnega ozemlja je v nadmorski višini 500 m in več, in na njem je živela skoraj polovica prebivalstva. V povojnem obdobju je bil nagel gospodarski razvoj z najraznovrstnejšimi socialnimi spremembami v glavnem osredotočen na ravninsko-dolinska in

kotlinska območja, medtem ko je večina odmaknjenih hribovskih predelov doživljala gospodarsko, socialno in sploh prebivalstveno erozijo. Zato se je celoten pokrajinski razvoj polariziral med mestno-industrijskimi središči na eni strani in med nekdanjimi polikulturnimi in samooskrbnimi kmetijskimi hribovskimi predeli na drugi strani. V tem sklopu pokrajinskega kontinuuma moramo spremljati razvoj kulturne pokrajine. Ob vsem tem pa ne moremo zanemariti niti izvzeti pomembnega in trajnega deleža, ki ga imajo naravno-geografske sestavine pri spreminjanju pokrajinskih struktur.

Geografsko posvetovanje o preoblikovanju hribovsko-gorskih predelov Jugoslavije sta pripravila Geografsko društvo Bosne in Hercegovine ter Oddelek za geografijo na Prirodoslovno-matematični fakulteti sarajevske univerze. Posvetovanje je bilo v Kalinoviku od 12. do 14. junija 1991; na njem je sodelovalo nekaj nad 50 geografov in drugih strokovnjakov. Od 50 prijavljenih referatov, od tega jih je 24 objavljenih v Geografskem pregledu XXXV/1991, strokovnem glasilu bosensko-hercegovinskih geografov. Na simpoziju je bilo predstavljenih 28 referatov; njihovi poročevalci so bili iz večine predelov Jugoslavije. (Manjkali so le zastopniki Črne gore, Kosova in Vojvodine.) Največ aktivnih udeležencev simpozija je bilo iz Beograda in Sarajeva oziroma Bosne (po 10), štirje so prišli iz Zagreba, dva iz Slovenije in eden iz Makedonije. Posvetovanje, ki je potekalo v kolegialnem, prijateljskem in delovnem vzdušju, je bilo v hotelu Lelija, in sicer pod pokroviteljstvom in varstvom predsednika kalinoviške občine M. Manjaka.

Vsebinska zasnova predstavljenih referatov je bila pestra, bolj problemsko-analitično zasnovana po številnih geografskih področjih, manj pa je bilo načelno-teoretičnih, metodoloških in splošnih sintetičnih pregledov in prikazov. Vendar si je bilo mogoče na osnovi predstavljenih problemov, ovrednotenih z različnimi empiričnimi in matematično-statističnimi podatki, zarisati najbolj značilne probleme in procese, ki so sestavni deli vzrokov in posledic preoblikovanja hribovskega sveta na določenem območju. Ob tem smo čedalje bolj prepričano in argumentirano ugotavljali, da so bila s predstavitvijo in koncentracijo nekdanjih domačih (krajevnih) proizvodnih potencialov v dolinska in ravninska središča z razvitim prometnim omrežjem, osiromašena sodobnega gospodarskega in socialnega utripa velika prostranstva. To je pripomoglo, da je postalo hribovsko kmetijstvo v številnih predelih le še zgodovinska kategorija, ne pa gospodarski dejavnik, ki med drugim usmerja celosten pokrajinski razvoj. Vsekakor pa je treba poudariti, da je postal hribovsko-gorski svet čedalje pomembnejši in večnamenski prostor, kjer se prepletajo interesi, učinki in vplivi različnih gospodarskih, infrastrukturnih, naravovarstvenih in drugih sistemov. Kajti v tem svetu so pomembna ležišča različnih rud, še neizrabljeni viri vodnega bogastva, vodovarstvena območja, turistično-rekreacijska središča, opuščena ali vsaj premalo izrabljena kmetijska in gozdna območja itd.

V uvodnem delu simpozija so nastopili M. Vasović s predstavitvijo nekaterih glavnih problemov, ki nastajajo pri preoblikovanju hribovsko-gorskih predelov. V Rogić je predstavil kulturnogeografske funkcije osrednjega dinarskega predela, I. Bušatlija pa je spregovoril o landskapni (pokrajinski) diferenciaciji obravnavanih predelov. Ž. Jovičić je predstavil preobrazbo hribovskega sveta v luči današnjih problemov, ki jih je potrebno odpraviti za prihodnji razvoj.

Več poročevalcev je nastopilo s splošnimi geografskimi ali problemskimi predstavitvami posameznih območij. O novejših, predvsem negativnih antropogenih procesih v porečju

Prokoškega jezera je poročal M. Spahić. Temeljne geografske činitelje, ki so preoblikovali Ibarsko-kopaoniško območje sta predstavila S. Stanković in M. Pavlović, na območju Glediškega hribovja (južna Šumadija) R. Rakić, na Kupreškem polju pa N. Zubić. Geoekološke značilnosti Velebita je ponazoril A. Bognar, Grahovo polje (zahodna Bosna) pa je predstavil Z. Marijanec.

Demogeografske razmere so bile prikazane v številnih prispevkih. M. Spasovski je predstavila gospodarske in demografske razmere v hribovsko-gorskih predelih Jugoslavije, vsi drugi referenti so se omejili s preučitvami manjših območij. Sestavine naravnega prirastka na ozemlju Srednje Bosne je osvetlila J. Čehajić, K. Ristić je prikazala prebivalstveni potencial v vzhodnih obmejnih srbskih predelih, S. Nurković pa je podal temeljne prebivalstvene značilnosti hribovskih območij Črne gore, za območje Like pa jih je orisal D. Pejnović. Podpisani je predstavil prebivalstvo hribovskih kmetij v Pohudinu. D. Živković je s pomočjo karometrijske analize prikazala spremembe v višinski rzporeditvi prebivalstva na območju Stare planine med letoma 1948 in 1981, B. Markoski pa je pripravil podoben prikaz za Makedonijo, in sicer za obdobje 1961-1981. M. Mišković s sodelavci je predstavil nekaj tematskih kart s prebivalstveno vsebino za območje Zagorja in Borača, V. Daskalovski in B. Markoski pa sta osvetlila spremembe v gostoti naselbinskega omrežja na podeželju Makedonije.

Na številne probleme kmetijstva v hribovitih predelih sta opozorila dva referenta: M. Bat je orisal spremembe v rabi tal v selškem območju Škofjeloškega hribovja, M. Stepić pa sodobne oblike kmetijstva kot osnovo za ožvitev hribovskih naselij v Srbiji.

Tudi turizem kot panoga za ohranitev življenja in preoblikovanje hribovskih predelov je bil predstavljan z dvema prispevkoma. Prvi se je nanašal na kopaoniško območje (I. Obradović), drugi pa je osvetlil predel Vuče planine v Bosni (Č. Crnogorac).

R. Gnjava je razmišljal o geografskih vidikih in problemih valorizacije pokrajine na primeru Čemerna (Bosna), M. Klemenčić iz Zagreba pa o temeljnih geografskih in prostorsko-planerskih problemih Žumberaka; M. Pecelj in D. Tošić sta predstavila naravne vire kot dejavnike preoblikovanja in organizacije ozemlja vzhodne Hercegovine.

Drugi dan posvetovanja je bila v prostorih občinske skupščine okrogla miza o možnostih in problemih prihodnjega razvoja kalinoviške občine. Izhodišče za razpravo, ki je bila živahna, a vsebinsko neuglašena, je pripravil prof. dr. Ž. Ilić iz Beograda. Občina, ki meri okrog 700 km², zavzema osrednje predele "visoke" Hercegovine ("mali Tibet"), ki jih obdajajo Treskavica (2086 m), Visočica (1974 m) in Zelengora (2014 m) z Lelijo (2032 m). Na ozemlju občine je 40 naselij, v katerih so našli ob letošnjem popisu 4670 prebivalcev; med njimi je bilo 70 % Srbov, drugi so bili Muslimani. Občina je gospodarsko nerazvita in predstavlja izrazito depopulacijsko območje. Kakršnokoli oživljanje nekdanjega gospodarskega potenciala, ki so ga predstavljali obsežni pašniki in gozdovi, bo terjalo natančne preučitve pokrajine in njenih domačih gospodarskih in drugih virov. Turizem z ovčerejo, lov in ribolov, nabiranje zdravilnih zelišč naj postanejo ob oživljanju nekdanje kmetijske izrabe in gozdarstva tisti dejavniki, ki bodo zaustavili in preobrnila dosednji regresivni razvoj pokrajine.

Za vse udeležence simpozija sta bili pripravljeni dve poučni ekskurziji. Prva, ki sta jo vodila dr. I. Bušatlija in dr. O. Zubčević, nas je popeljala čez Ulog (nekdan sedež avstrijske okupacijske občinske uprave) do Morin, v povrne predele Neretve. Z drugim terenskim ogledom, ki je bil ob sklepu posvetovanja pod vodstvom dr. M. Miškovića, smo se seznanili z visokim kraškim poljem Gvozno (1300 m) pod Treskavico, kjer je bila v petdesetih letih eksperimentalna

seleksijska živinorejska postaja. Eno izmed propadajočih stavb je obnovila sarajevska prirodno-matematična fakulteta in v njej uredila vse potrebno za študijsko terensko delo svojih slušateljev. Na tem mediteranskem območju Treskavice, z bogato in pisano rastlinsko odedo, smo se seznanili z obsežnimi pašnimi površinami, kjer so bile še po zadnji vojni prostrane ovčje in goveje planine. Na njih so prepasli okrog 35.000 ovac, in sicer iz širšega območja Bileće in Trebinja. Do danes se je ohranil na njih le še okrog pettisoč glavi ovčji trop.

Poročilo smem skleniti z ugotovitvijo, da je bilo tudi to srečanje strokovno koristno in potrebno. Prikazalo in opozorilo je na vsebinsko pestrost in raznolikost geografskih preučevanj v hribovskih območjih. Posebej velja opozoriti na bogato in živahno razpravo, v kateri je poleg predsednika občine cel prvi dan sodeloval tudi prof. dr. M. Nadaždin, minister za kmetijstvo in gozdarstvo, kot zastopnik bosensko-hercegovinske vlade. Nemajhno skrb za vzorno organizacijo celotnega posvetovanja, delovno, sproščeno in prijetno vzdušje je imel pripravljalni odbor, ki mu je predsedoval prof. dr. S. Nurković.

Milan Natek

Medinstitutski seminar oddelkov za geografijo Pedagoške fakultete v Mariboru in Filozofske fakultete v Ljubljani, Maribor, 10. oktober 1991.

Da prevelika skromnost, za katero slovenski geografi kar precej bolehamo, nikoli ni bila kaj prida koristna, smo posredno ugotovili na strokovnem srečanju dveh univerzitetnih geografskih oddelkov v Mariboru. Že tako smo dolgih 30 let delovanja sprva višje in kasneje visokošolske ustanove nadvse pomembne za slovensko geografijo, za proučevanje SV Slovenije in za geografsko izobraževanje sila skromno, čeprav delovno in po mnenju prisotnih uspešno, proslavili. Če pa se spomnimo vse raziskovalne vneme mariborskih geografov in tudi velikega dela ostalih slovenskih geografov za proučevanje tega dela Slovenije, številnih strokovnih sestankov in drugih akcij mednarodnega in ožjega značaja, geografske publicistike, ne nazadnje tudi nekdanj dosti uspešnega delovanja mariborskega aktiva GDS, kar vse je imelo svoje močne korenine v ustanovitvi geografskega oddelka na PA v Mariboru, smo bili priča za slovensko geografijo sila pomembnemu dogodku. Nosilci mariborske geografske aktivnosti prof. V. Bračič, prof. B. Belc, prof. M. Zgonik in prof. B. Kert so v tesnem in nadvse prijateljskem sodelovanju s prof. S. Ilešičem, prof. V. Klemenčičem, prof. M. Pakom in še z drugimi slovenskimi geografi, ter skupaj s tujimi, zlasti poljskimi geografi, opravili obsežno in odmevno delo. S tem so zadolžili mladi rod mariborskih geografov, ki je sedaj že drugič uspešno predstavil rezultate svojega dela. Mladi so posegli na nova, lahko rečemo zapostavljena tematska področja, z moderno raziskovalno tehnologijo, kar kaže na novo obdobje geografskega raziskovanja v tem delu Slovenije.

Proslavljanje treh desetletij organiziranega pedagoškega in raziskovalnega delovanja smo z medkatedrskim seminarjem obeležili tudi zaradi naše sedanje institucionalne povezanosti. Prehod Pedagoške akademije z višješolskim študijem na Pedagoško fakulteto z visokošolskim študijem, je Oddelek za geografijo Filozofske fakultete vseskozi podprl, zavedajoč se vseh težav, ki spremljajo tako zahteven kvalitetni preskok študija. Kar osem profesorjev Oddelka Filozofske fakultete redno predava na Pedagoški fakulteti v Mariboru, so mentorji mladim

kolegom magistrantom in doktorantom in sodelujejo v raziskovalnih programih ter so vključeni še v druge oblike sodelovanja.

Seminar je bil razdeljen v štiri vsebinske sklope. Problematiko regionalizacije so obravnavali trije referati, a je vsak odprl drugačna vprašanja členitve SV Slovenije. Medtem ko je Igor Vrišer v svojem referatu o socialnogeografski regionalizaciji in upravni reformi v Republiki Sloveniji predstavil metodologijo in opozoril na odprte dileme, sta I. Gams v referatu o dilemah regionalizacije gorate SV Slovenije in B. Kert v referatu o regionalizaciji subpanonske Slovenije odprla vrsto vprašanj regionalnih meja na osnovi posameznih naravnih in družbenih dejavnikov, kot so se jima odprla pri pripravi Regionalne monografije SV Slovenije.

Druga skupina referatov je bila namenjena Mariboru. M. Pak je poročal o elementih demografskega razvoja v zgradbi mesta, A. Slavec pa o razvoju industrije v Mariboru s posebnim ozirom na njene razvojne dejavnike. S tem je geografija po daljšem času sila pereči in aktualni tematiki zgradbe in razvoja Maribora zopet posvetila večjo pozornost.

V tretji skupini referatov so poročali F. Lovrenčak o pedogeografski regionalizaciji Pomurske ravnine, I. Žiberna o nekaterih značilnostih mestne klime Maribora, B. Belec o razporeditvi prebivalstva v SV Sloveniji z vidika zaposlitve, D. Počkaj o tipih demografskih območij v subpanonski SV Sloveniji in V. Klemenčič o Prekmurju kot obmejnem perifernem območju.

Zaključni del seminarja je bil namenjen raznovrstni tematiki: M. Jeršič je poročal o vplivu turizma na zaposlitveno strukturo v slovenskih turističnih krajih, U. Horvat o možnostih razvoja Rogle na Pohorju z vidika primernosti pokrajine za rekreacijo, J. Kunaver o nekaterih oblikah transformacije geografske podobe Zgornjega Posočja in A. Vovk o vlogi geografije v GIS-u.

Ob referatih se je odprla živahna razprava o metodoloških, vsebinskih, pa tudi tehničnih vprašanjih. Potrjena je bila potreba po uporabi kvantitativnih metod, obenem pa tudi po metodološki poglobljenosti in kompleksni sintezi. Pokazalo se je, da je zanimanja za prostorsko problematiko te specifične regije veliko in tako ne preseneča ugotovitev, da je ta sestanek pomenil tudi predvsem koristno nabiranje idej. V resnici pa so vse to problemi, ki smo jih geografi tudi v SV Sloveniji že temeljito proučevali, a v zadnjem desetletju zanemarjali.

Seminar se je kar precej zavlekel preko načrtovanega časa in se je še nadaljeval z neformalnim srečanjem, ki je tudi nedvomno koristilo medsebojnemu razumevanju, sodelovanju in raziskovalni vnemi. Referati bodo objavljeni v publikaciji Oddelka za geografijo Filozofske fakultete, osmi številki Del.

Mirko Pak

GEOGRAFSKI VESTNIK 63 (1991)

Izdala in založila Zveza geografskih društev Slovenije

Geografski vestnik izhaja v Ljubljani. Rokopise, časopise v zamenjavo in knjige pošiljajte na uredništvo, 66230 Postojna, Titov trg 2. - Za vsebino in jezik prispevkov odgovarjajo avtorji. - Uprava časopisa je pri Zvezi geografskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12. - Denar pošiljajte na račun št. 50100 - 678 - 44109 (Zveza geografskih društev).

namizno založništvo
s programom STEVE P. Jakopina uredil S. Pele
zunanjo podobo oblikoval M. Orožen Adamič

tisk

VB&S

Milana Majcna 4, Ljubljana

Ljubljana, 1991
naklada 800 izvodov